

BAFRA OVASI'NİN BEŞERİ VE İKTİSADİ **COĞRAFYASI**

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

**SAMSUN
2007**

ISBN: 978 - 975 - 01666

Bu kitabın her hakkı yazarına aittir. Hangi amaçla olursa olsun, kitabın tamamı ya da bir kısmı aynen veya değiştirilerek bir başka kitaba alınamaz, baskı veya fotokopi yoluyla kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.

Kapak Tasarım

Hasan EREN

Bafra Ticaret ve Sanayi Odası – Bilgi İşlem Uzmanı

1. Baskı , 2002

Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, ANKARA

2. Baskı , 2007

Kızılırmak Ofset Matbaacılık Tesisleri

Tel: 0 (362) 543 48 89, Bafra-SAMSUN

Bu kitap Sayın Hocam
Prof. Dr. Erol TÜMERTEKİN'e
ithaf edilmiştir

BAFRA OVASI'_{NIN} **BEşERİ VE İKTİSADİ** **COĞRAFYASI**

Doç. Dr.
Cevdet YILMAZ

SAMSUN
2007

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM: GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ VE SINIRLARI	1
1.2. AMAÇ, MALZEME VE METOT	3
1.3. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	5

II. BÖLÜM: DOĞAL ÇEVRE

2.1. JEOLJİ	8
2.2. JEOMORFOLOJİ	9
2.2.1. Yeni Delta ovası	10
2.2.2. Eski Delta yüzeyleri	18
2.2.3. Aşınım yüzeyi ve güneydeki dağlık saha	19
2.2.4. Deltanın bugünkü durumu, karşı karşıya olduğu güncel sorunlar ve bunlarla ilgili yapılan çalışmalar	20
2.3. İKLİM	42
2.3.1. Yağış	43
2.3.2. Sıcaklık şartları	47
2.3.3. Basınç ve rüzgârlar	50
2.3.4. İklim tipi	51
2.4. TOPRAK VE BİTKİ ÖRTÜSÜ	52
2.4.1. Toprak özellikleri	52
2.4.2. Bitki örtüsü	55
2.5. SU KAYNAKLARI	57
2.5.1. Akarsular (Kızılırmak, diğer akarsular ve kanallar)	58
2.5.2. Yeraltı suları	60
2.5.3. Göller ve sulak alanlar	60

III. BÖLÜM: BEŞERİ ÖZELLİKLER

3.1. TARİHSEL GEÇMİŞ	68
3.2. NÜFUS	79
3.2.1. Nüfusun gelişim seyri	81
3.2.2. Nüfusun dağılışı	89

3.2.3. Nüfus yoğunluğu	91
3.2.4. Nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri	94
3.2.5. Nüfus hareketleri	101
3.3. YERLEŞME	109
3.3.1. Kır yerleşmeleri	110
3.3.2. Beldeler	124
3.3.3. Kent yerleşmeleri	127
3.3.4. Sayfiye yerleşmeleri	139

IV. BÖLÜM: İKTİSADİ ÖZELLİKLER

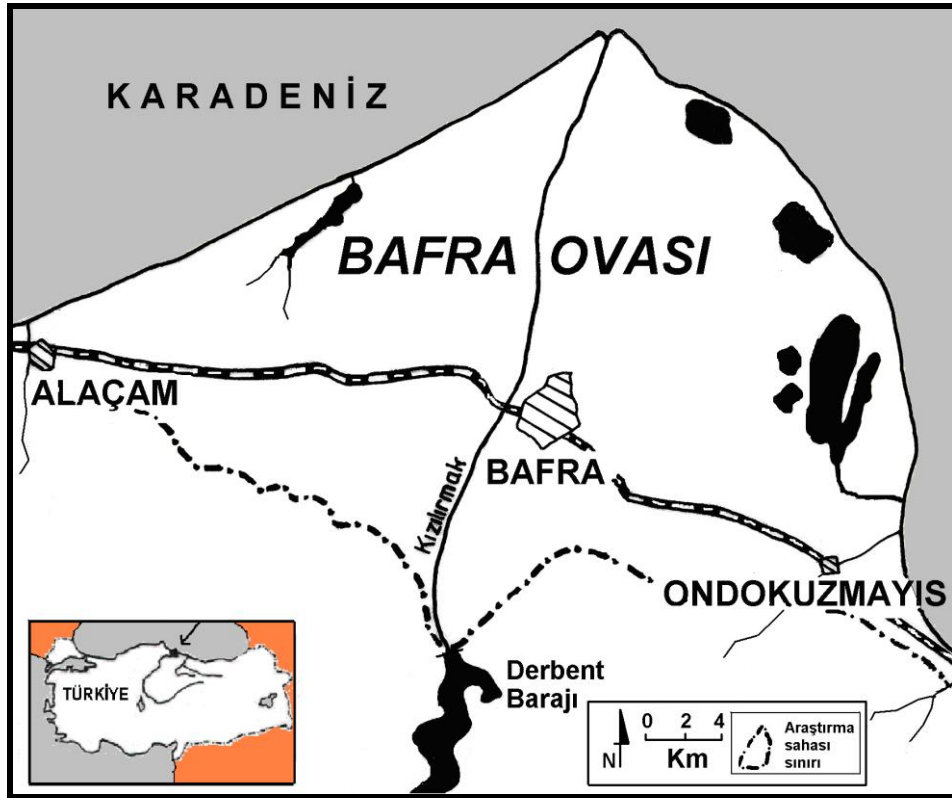
4.1. GENEL DURUM	140
4.2. TARIM	142
4.2.1. Bafra Ovası 'nda tarımsal faaliyetlerin genel özellikleri	142
4.2.2. Toprak mülkiyeti	144
4.2.3. Bafra Ovası Sulama Projesi	148
4.2.4. Gübreleme ve münavebe (ekim nöbeti) yöntemleri	151
4.2.5. Tarımda güç unsuru; makineleşme	152
4.2.6. Tarımsal işgücü	154
4.2.7. Yenilikler	154
4.2.8. Örgütsel yapı	156
4.2.9. Bafra Ovası 'nda yetiştirilen ürünler ve bunların ziraat sistemleri ile ilişkileri	157
4.2.10. Tarım ürünlerinin pazarlanması ve ticareti	169
4.3. HAYVANCILIK	170
4.4. BALIKÇILIK	174
4.5. ENERJİ VE HAMMADDE KAYNAKLARI	177
4.6. SANAYİ	179
4.7. ULAŞIM	186
4.8. TİCARET	199
4.9. TURİZM	202
4.9.1. Fizikî çekicilikler	202
4.9.2. Beşerî çekicilikler	205
4.10. ÇEVRE SORUNLARI	213
SONUÇ	219
KAYNAKLAR	224

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ VE SINIRLARI

Araştırma sahası Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde, Kızılırmak nehrinin oluşturduğu delta ovası ve yakın çevresini kapsamaktadır. *Bafra Ovası* olarak adlandırılan çalışma alanı, asıl delta sahası ile birlikte bunun güneyinde kalan hafif dalgalı aşınım yüzeylerinden meydana gelir (*Şekil 1*).

Şekil 1. Araştırma sahasının yeri ve sınırları.

Araştırma sahasının sınırları doğuda Taflan (Kurugökçe) deresinden batıda Alaçam (Uluçay) deresine kadar olan kesimde yaklaşık 45 km'lik bir genişliğe, kuzeyde Kızılırmak'ın denize döküldüğü Bafra Burnu'ndan güneyde delta ovasının başladığı Derbent Barajı arasında yaklaşık 30 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Saha bir bütün olarak, kuzeyden Karadeniz'le, güneyden ise dağlarla çevrilidir. 0-150 m yükselti seviyeleri arasında kalan araştırma sahası 1/50 000'lik haritalar üzerinde yapılan hesaplamalara göre yaklaşık 564 km² alan kaplamaktadır.

Türkiye'nin üçüncü büyük delta düzlüğü olan Bafra Ovası'nın sınırları çeşitli araştırmacılar tarafından farklı şekillerde çizilmiştir. Bunun başlıca nedeni ele aldıkları konuya göre bir seçim yapmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin fizikî coğrafya çalışmalarında sadece yeni ve eski delta düzlükleri dikkate alınarak bir sınırlandırma yapılırken (İNANDIK 1957, AKKAN 1970), bazılarında ise sulanabilir saha dikkate alınmıştır (DSİ 1986). Bu araştırmada gerek konu bütünlüğü sağlanması açısından gerekse şu anda ova üzerinde yapılan (sulama projeleri, tarım reformu uygulamaları, vb.) çalışmaların sonuçlarıyla ilgili olarak gelecekte de bir karşılaştırma yapma imkânı bulabilmek amacıyla, bazı istisnalar hariç¹, ana hatları ile KÖKSAL'ın (1972) ele aldığı sınırlar ile AKKAN'ın (1970) belirlediği jeomorfolojik üniteler dikkate alınmıştır. Böyle bir tercih yapılmasının diğer nedeni de KÖKSAL'ın (1972) çalışmasından sonra geçen 35 yılın bir değerlendirmesini yapmak, zaman içindeki değişiklikleri aynı sınırlar içinde kalarak ortaya koymaktır. Bu nedenle sınırlandırmamızda idarî ve fizikî yapıdan çok, ekonomik faaliyetlerdeki bütünlük dikkate alınmıştır. Örneğin Bafra'nın başlıca iktisadî kaynaklarından olan tütün tarımı eski delta ve hemen güneyindeki Neojen aşınım yüzeylerinde yoğun olarak yapılmakta ve Bafra şehri ekonomisi önemli ölçüde tütün ve tütüne bağlı olarak çalışan kurumlara dayanmaktadır. Asıl (Yeni) Delta sahasında ise yoğun olarak sebze ve tahıl tarımı hakimdir. Her iki saha

¹ KÖKSAL (1972) Bafra Ovası'nın doğu sınırını İncesu mevkiinden başlatmıştır. DSİ tarafından hazırlanan sulama projelerinde de ovaya dahil edilen bu saha, aradan geçen 35 yıl içinde bütünüyle yazlık sayfiyeler tarafından işgal edilerek tarımsal önemini kaybetmiştir. Nitekim DSİ'nin 1986'da yaptığı revizyon ile bu saha sulama projesinden çıkartılmıştır. Buna karşılık yine DSİ, ovanın güneyinde, Kızılırmak nehrinin doğu kısmında kalan yüksek sahayı (pompa ile sulamak üzere) projeye dahil ederek sulama alanını genişletmiş, böylece proje alanını eski delta sahasının da dışına, aşınım yüzeyleri üzerine taşımıştır. Bu çalışmada hem bu saha, hem de bunun devamı niteliğindeki, Kızılırmak nehrinin batısında kalan, diğer aşınım yüzeyleri de araştırma sahasına dahil edilerek sosyo-ekonomik bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Çeşitli kaynaklarda Bafra Ovası'nın kapladığı sahanın farklı farklı gösterilmesinin sebebi bu tür durumlardır. Örneğin İNANDIK (1955) 420 km², SAMSUN VALİLİĞİ (1999) 575 km², BAFRA TİC. VE SAN. ODASI (2000) 560 km² gibi.

ekonomik olarak birbirini tamamlayarak Bafra'ya hayat vermektedir. Bu itibarla, Bafra ilçesi ile birlikte doğuda Ondokuzmayıs ilçesi ve batıda Alaçam ilçesi, idarî sınırları ile değil, bu ilçelerin bir kısmını oluşturan *Yeni Delta*, *Eski Delta* ve bunların hemen güneyindeki hafif dalgalı Neojen *Aşınım Yüzeylerini* kapsayan saha araştırmada esas alınmıştır. Yaklaşık olarak 0-150 m yükselti seviyeleri arasında kalan bu saha KÖKSAL'ın (1972) da ifade ettiği isimle, *Bafra Ovası* olarak adlandırılmış, çalışma bu alan üzerinde yürütülmüştür.

1.2. AMAÇ, MALZEME VE METOT

1.2.1. Amaç

Bilindiği gibi, araştırma konu ve sahalarının seçiminde hiç çalışılmamış yöreler ele alınabileceği gibi, daha önce çalışılmış fakat üzerinden, belli değişiklikler olacak kadar, önemli bir süre geçmiş olan yerler de tekrar alınabilmektedir. Bafra Ovası da böyle bir çalışma sahasıdır. Bafra Ovası'nın fizikî coğrafya özellikleri AKKAN (1970) tarafından, beşerî özellikleri de KÖKSAL (1972) tarafından yayınlanmıştır². Özellikle KÖKSAL'ın (1972) eseri bu çalışma için önemli bir kaynak olmuştur. Çünkü bu eserde ovanın beşerî ve iktisadî yapısı ile ilgili olarak 35 yıl öncesine ait değerli bilgiler vardır. Fakat, aşağıda yeri geldikçe de temas edileceği gibi, aradan 35 yıla yakın bir süre geçmiştir. Bu süre içinde Türkiye çok değiştiği gibi, Bafra Ovası ve çevresi de önemli bir değişim geçirmiştir. Örneğin 35 yıl önce deltanın büyümesinden bahsedilirken günümüzde tersi yaşanmakta, barajlar inşa edildikten sonra deltanın büyümesi durduğu gibi, gerilemesinin önüne geçmek için çareler aranmaktadır. Bu zaman içinde DSİ tarafından yapılan çalışmalarla sulu tarıma geçilmiş, ovanın delta kısmında bütün ekim alanlarına sınırlama getirilmiş, hakim tarım sebzeçilik olmuştur. Yine 1970'li yıllara kadar göç alan delta ovası bu tarihlerden itibaren göç vermeye başlamıştır. Araştırma sahasında bir başka örnek olay da şudur: *Bafra Ovası Sulama Projesi* 1960'lı yılların sonlarında ele alındığında ovanın doğu kısmında kalan saha sulama projesi içinde gösterilirken, geçen zaman içinde bu alanlar yazlık sayfiye evleriyle dolmuş, daha sonra 1980'li yıllarda proje revize edilerek adı geçen sahalardan projeden çıkartılmıştır. Henüz sulama projesi tam olarak hayata geçirilmeden mekânda böyle bir değişimin yaşanması dikkat çekicidir. Bunun yanında, eskiden işe yaramaz bataklık bir saha olarak kabul edilen deltanın kuzeydoğu kısmı bugün dünya çapında *A sınıfı* bir sulak alan olarak ayrı ve farklı bir önem kazanmıştır.

Metin içinde vurgulanan bütün bu değişimlerin ortaya konulması, eski ile bir mukayese yapılması, bugünkü mevcut görünümün ortaya konulması ve

² KÖKSAL'ın bu çalışması 1967'de hazırlanmış, 5 yıl sonra, 1972'de yayınlanmıştır.

geleceğe yönelik bir projeksiyon oluşturulması bu çalışmanın öncelikli amaçları arasındadır.

Bafra Ovası ile ilgili olarak coğrafyacılar tarafından yapılan kapsamlı ilk araştırmalardan bu yana geçen 35 yıllık zaman içinde araştırma sahası ile ilgili olarak çeşitli bilim dallarına mensup araştırmacılar tarafından da çok sayıda çalışma yapılmış ve yayınlanmıştır. Birbirinden bağımsız ve yine bazen de birbirinden habersiz yapılan bu çalışmalar arasında bir koordinasyon sağlanması ve coğrafya biliminin aslı görevlerinden olan *bilimler arası köprü kurma* yoluyla bir senteze ulaşma gayreti de yine bu araştırmanın amaçlarından bir diğerini oluşturmaktadır.

Bu araştırma Bafra ovasını her yönüyle ele alan mükemmel bir çalışma olmak iddiasından ziyade, ülkemizin bu en değerli tarım alanlarından biri üzerine yapılacak çalışmalar için coğrafi bir veri tabanı oluşturma amacını taşımaktadır. Bu nedenledir ki eserin adından yola çıkılarak bunun sadece beşeri ve ekonomik coğrafya ağırlıklı bir çalışma olduğu düşünülmemeli, beşeri ve ekonomik faaliyetleri etkileyen ve ileriki yıllarda daha da etkin olması beklenen fiziki şartlar da ova üzerindeki beşeri ve ekonomik faaliyetleri etkilediği ölçüde ana hatları ile ele alınmıştır.

1.2.2. Malzeme

Araştırmada, sahanın fizikî coğrafya özelliklerine ayrılan bölümünde herhangi bir kaynak sıkıntısı ile karşılaşılmamıştır. Gerek coğrafyacılar YALÇINLAR (1951, 1955, 1958), İNANDIK (1957), AKKAN (1970), KÖKSAL (1972) tarafından ve gerekse DSİ tarafından yürütülen *sulama projesi* çerçevesinde Bafra Ovası'nın doğal çevre özellikleri (jeolojik, jeomorfolojik, hidrografik, toprak yapısı, drenaj problemleri vb. hususlar) büyük ölçüde ortaya konulmuştur. İklim kısmı ile ilgili veriler de DMİGM bültenlerinden elde edilmiştir.

Araştırma sahasında Bafra ilçesi başta olmak üzere Alaçam ve Ondokuzmayıs ilçelerinin idarî sınırlar içinde bazı verilere sahip olması, buna karşılık ovanın ayrıca ve diğerlerinden farklı ele alınmamasından kaynaklanan istatistiksel bilgi sıkıntısı yaşanmıştır. Bu güçlüğü üstesinden gelebilmek için araştırma alanına giren köyler tek tek taranarak kendi içinde ayrı bir bütünlük sağlanmaya çalışılmış, nüfus ve yerleşme özellikleri bu şekilde ele alınmıştır. Araştırmanın özellikle nüfus ve nüfus özellikleri kısmının yazımında 2000 yılında yapılan ulusal nüfus sayımı sonuçları beklenmiş, Fakat oluşan hatalar nedeniyle, bu sonuçların bir türlü açıklanmaması, daha sonra yapılan açıklamalarda da yanlışlıklar olduğunun belirtilmesi üzerine nüfus bölümü ile ilgili bilgiler sadece DİE'nin 2000 yılı sayım sonuçlarından değil, Sağlık Bakanlığı'nın sağlık ocaklarına yaptırdığı *Ev Halkı Hane Tespit Fişlerinden*

BAFRA OVASI ...

(ETF) de yararlanılarak yazılmıştır. Ovadaki sanayi faaliyetleri ile ilgili bilgiler Bafra Ticaret ve Sanayi Odası'nın yardımı ile derlenmiş, tarımsal yapı ve üretim ile ilgili bilgiler de, Bafra Ziraat Odası, il ve ilçe tarım müdürlükleri ve ziraat fakültelerinde yapılan çalışmalar yanında, bizzat arazide yapılan gözlem, anket ve mülakatlar yoluyla elde edilmiştir.

Araştırmanın başlangıcında, gerek çalışma sahasının sınırlarının tespitinde, gerekse mekân analizleri sırasında öncelikle TÜBİTAK-MAM (Landstadt TM) renkli uydu görüntülerinden yararlanılmıştır. 1998 yılına ait 1/25 000, 1/50 000 ve 1/100 000 ölçekli renkli uydu görüntülerinin eski (1950'li yıllarda hazırlanan) 1/25 000, 1/50 000 ve 1/100 000 ölçekli topografya haritaları ile karşılaştırılması yapılarak (başta yerleşmelerin dağılışı ve arazi kullanımındaki gelişmeler olmak üzere), son 50 yılda ovada meydana gelen değişimler de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Uydu görüntüleri yardımıyla ovanın tarım yapılan ve tarım dışı arazileri tespit edilmiş, güneydeki dağlık bölge ile kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki sulak alanlar tarım sahalarından kesin sınırlarla ayırt edilmiştir.

Araştırma sahası ile ilgili bilgilerin hepsi yeni olmayıp, son 10 yıllık bir geçmişi kapsamaktadır. Bu süre içinde gerek bireysel olarak gerekse Coğrafya Bölümü öğrenci tatbikatları şeklinde arazide her yıl birkaç kez gezi, gözlem ve incelemelerde bulunulmuş, bu yörenin çocukları olan birçok öğrenciye lisans tezi yaptırılmış, kendi dönemleri içinde bunların çalışma alanları ziyaret edilmiş, bu sayede çok değerli bilgilere ulaşılmıştır. Çalışma alanının seçiminde yöre ile ilgili bu bilgi birikiminin de büyük rolü ve faydası olmuştur.

1.2.3. Metot

Yukarıda yeri ve başlıca özellikleri kısaca belirtilmiş olan Bafra Ovası'nda beşerî ve iktisadî faaliyetlerin coğrafi açıdan incelenmesini amaçlayan bu çalışma iki bölüm olarak ele alınmıştır. Birinci bölümde ova üzerindeki sosyo-ekonomik faaliyetleri etkilediği oranda ovanın fizikî coğrafya özellikleri tanıtılmış, ikinci bölümde ise çalışmanın başlıca konusunu oluşturan nüfus, yerleşme ve iktisadî faaliyetler üzerinde durulmuştur.

1.3. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Türkiye'de *delta ovaları, bunların çeşitli özellikleri ve üzerlerinde yürütülen ekonomik faaliyetlerle ilgili olarak coğrafyacılar tarafından çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bunlardan fizikî ağırlıklı olanlara ERİNÇ (1952, 1955), EROL (1963), İNANDIK (1953, 1963), BENER (1967), GÖÇMEN (1977), GÖNEY (1973)'in çalışmaları; beşerî ağırlıklı olanlara da GÖNEY (1975, 1976), KARA (1988, 1994), KARABULUT'un (1971) çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.*

Bafra Ovası ve yakın çevresi ile ilgili olan çalışmalar ise eskiden yeniye doğru şu şekilde özetlenebilir;

Bölge hakkında ilk bilgilere Texier, Tchihatcheff, Cuinet, Philippon, Leonhard, Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi’de rastlanmaktadır. Bunlardan son ikisi seyahatname şeklinde, Cuinet’ninki ise Osmanlı İmparatorluğu’nun vilayet, sancak, kaza ve nahiyeleri hakkında coğrafi ve istatistikî bilgiler içermektedir. Diğerleri Anadolu’nun jeolojik yapısından bahsetmektedirler (KÖKSAL 1972:9).

Bölgenin ayrıntılı jeolojik etütlerinden birisini BLUMENTHAL (1948) yapmıştır. MTA (1961) tarafından 1/500 000 ölçekli *Türkiye Jeoloji Haritası* hazırlanmış, bu haritada Kızılırmak Deltası’nın da içinde bulunduğu *Sinop Paftası* ve açıklaması KETİN ve ERENTÖZ tarafından derlenerek yapılmış ve yayınlanmıştır. Bu haritada araştırma sahasının jeolojik özellikleri ayrıntılı olarak yer almıştır. YALÇINLAR (1951, 1955, 1958) Samsun bölgesinin jeomorfolojisini, Neojen ve Kuaterner kıyı depolarını ve bu arada Kızılırmak deltasını inceleyen araştırmalar yapmış, bu araştırmalarda bölge depolarının yaşlarının tayini ile bunların delta ile ilişkilerini ortaya koymuştur. ARDEL (1954) Karadeniz’in hidrolojisini, Karadeniz çevresinin morfolojisini, suyunun özelliklerini, seviye değişikliklerini ve kıyıdan açığa doğru derinlikleri tespit etmiştir. ERİNÇ (1954, 1958) yayınladığı çalışmalarında Karadeniz ve çevresinin morfolojik evrimi ile Pleistosen iklim değişimleri arasındaki ilişkileri, Karadeniz’in gelişme aşamalarını, Karadeniz’in deniz altı morfolojisini ayrıntılı olarak ele almış, bu arada Kızılırmak deltasına ve deltanın denize doğru uzantıları üzerinde yer alan vadilere de eserinde yer vermiştir.

İNANDIK (1957) Alaçam ile Terme arasındaki kıyıları ele aldığı makalesinde Kızılırmak Deltası’na önemli yer ayırmış, deltayı eski ve yeni delta olarak ilk kez iki kısma ayırmış ve deltanın morfolojisini buna göre açıklamaya çalışmıştır. İnandık bu makalesinde ayrıca, Bafra şehrinin bir zamanlar deniz kıyısında olup olmadığına dair iddialara da eski kaynaklardan referans göstererek katkıda bulunmaktadır. Bu konu günümüzde de açıklığa kavuşmuş değildir ve araştırılmayı beklemektedir.

AKKAN (1962, 1970) tarafından yapılan çalışmalarda ise, önce Kızılırmak nehri üzerinde halkın yerel rüzgârlardan yararlanarak yaptığı ulaşım konusu ele alınmış, daha sonra da *Kızılırmak Vadisinin Jeomorfolojisi* isimli eser meydana getirilmiştir. Bu son yayın ile birlikte KÖKSAL’ın (1972) *Bafra Ovasının Coğrafi Etüdü* isimli bölgesel coğrafya çalışması araştırma sahasında coğrafyacılar tarafından yapılmış bulunan başlıca iki eserdir. Bu çalışmada AKKAN (1970) ve KÖKSAL’ın (1972) eserlerinden geniş ölçüde yararlanılmıştır. Özellikle araştırmanın fizikî coğrafya ile ilgili kısımlarının yazımında ve haritalanmasında AKKAN’ın çalışmaları dikkate alınmış, KÖKSAL’ın çalışması

BAFRA OVASI ...

ise ovadaki bugünkü faaliyetlerle 35 yıl öncesinin karşılaştırmasında başvuru bir kaynak olmuştur.

Araştırma sahası ile ilgili olarak coğrafyacılar tarafından yapılan çalışmaların bir kısmı makale ve bildiri şeklinde olup, bunlar daha yakın yıllara aittir. Bafra Ovası'nın tarımsal potansiyeli ve uygulamada görülen bazı aksaklıklar ve çözüm önerileri ile ilgili olarak kaleme alınan YAŞAR (1994) ve YILMAZ'ın (1996) çalışmaları bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Bafra Ovası ve çevresi diğer bilim dalları tarafından da çok sayıda araştırmaya sahne olmuştur. Bunlar daha çok ekolojik, tarımsal, sosyal ve tarihsel çalışmalardır. Ekoloji ve çevre sorunları konusunda; ÖZEŞMİ'nin (1999) Kızılırmak Deltası'nda sürdürülebilirliğin sağlanması ve koruma stratejileri ile ilgili olarak ABD'de doktora tezi olarak sunulan çalışması, yine aynı konu ile ilgili olarak gerek Çevre Bakanlığı'nın, gerekse DHKD gibi gönüllü kuruluşların hazırladığı çok sayıda bülten, broşür ve tanıtım yazıları önemlidir. Bafra Ovası'nın tarımsal potansiyeli ve yetiştirilen ürünlerle ilgili olarak, özellikle başta 19 Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi ve DSI olmak üzere, çeşitli kuruluş ve araştırma enstitüleri tarafından bir çok çalışma yapılmış ve yayınlanmıştır (APAN 1988, DSI 1986, ANONİM 1988, vd.). Bölgenin sosyo-ekonomik yapısı (DEMİRCAN 1994, 1995), tarihi (ÖZ 1999, İPEK 1999) ve prehistoryası (ALKİM/BİLGİ 1988, BİLGİ 1990) ile ilgili olarak da yine çok sayıda araştırma yapılmıştır.

Bu araştırmanın hazırlanması aşamasında bir husus özellikle dikkati çekmiştir. O da şudur; çalışma sahası ile ilgili olarak çeşitli bilim dalları tarafından onlarca araştırma yapılmasına rağmen, bunların büyük oranda birbirinden habersiz olmaları ve senteze götürecek bir çalışmanın bugüne kadar ortaya konulamamış olması dikkat çekmiştir. Bu nedenle, bu çalışmada Bafra Ovası ile ilgili olarak daha önce yapılan ve bir kısmından yukarıda kısaca bahsedilen çalışmalar gözden geçirilerek değerlendirilmiş, daha sonra da tarafımızdan bizzat yerinde yapılan gezi, gözlem ve araştırmalar sonucu elde edilen bilgiler doğrultusunda bir senteze gidilerek derli toplu bir eser meydana getirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın adı *Bafra Ovası'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası* olması ve bu başlık altında esas olarak ovanın sosyo-ekonomik özelliklerinden bahsetmek gerekirken fiziki özelliklerinden geniş şekilde bahsedilmesi biraz da bu yüzdendir. Çünkü ova ve özellikle de delta sahasındaki sulak alanlarla ilgili çalışma yapan başta ziraatçılar ve biyologlar olmak üzere çeşitli bilim dallarına mensup araştırmacılar bizden ısrarla sahanın genel coğrafi özellikleri konusunda bilgi talep etmektedirler. Bu araştırma bu tür isteklere de bir cevap niteliği taşımakta, özellikle coğrafya alanında mevcut bilgi boşluğunu doldurmayı hedeflemektedir.

II. BÖLÜM

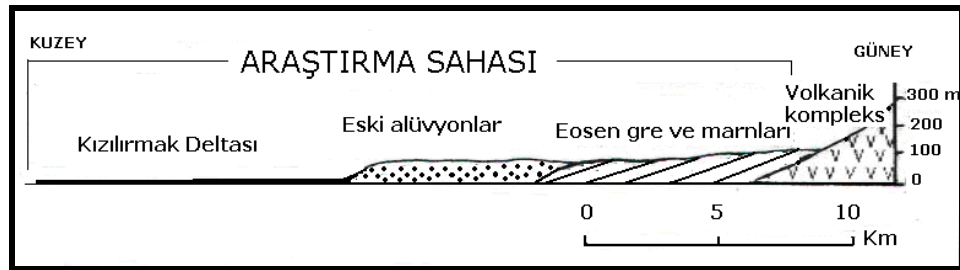
DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

Bafra Ovası'nın doğal çevre ile ilgili başlıca fizikî coğrafya özellikleri, fazla ayrıntıya girmeden, ova üzerinde sürdürülen beşeri ve iktisadi faaliyetleri etkilediği ve bunlardan etkilendiği ölçüler içinde, aşağıda ana hatları ile açıklanmıştır.

2.1. JEOLojİ

Araştırma sahasında ana kayayı eskiden yeniye doğru Mesozoyik Tersiyer ve Kuaterner arazileri oluşturur (MTA 1961).

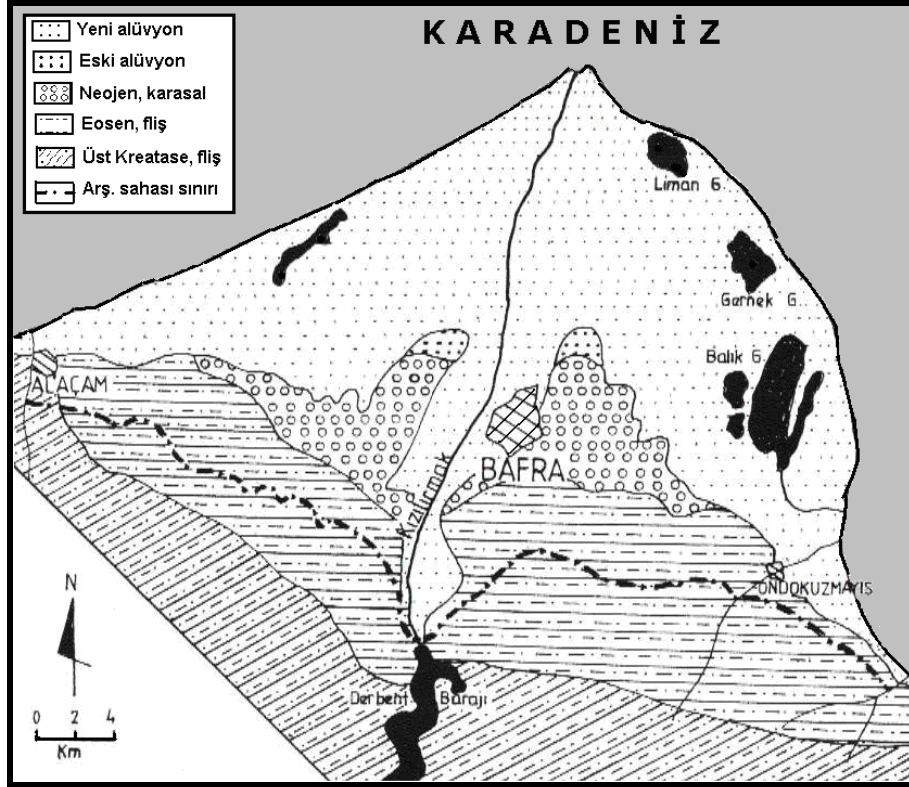
Kuaterner arazileri alüvyon ve taraça depolarından oluşmaktadır. Ovayı Kuzey-Güney yönde kesen Kızılırmak ve diğer dereler boyunca taşkın alanlarında alüvyonlar siltli ve kumlu çakıl niteliğinde olup, çakıllar çoğunlukla volkanik kökenli kayalardan ve kireçtaşlarından oluşmaktadır. Taşkın yatakları dışında ise alüvyon siltli kil, kumlu kil ve kil özelliğindedir. *Tersiyer*'e ait araziler Eosen konglomera, kumtaşı ve marnları Doğankaya-Karaköy harası arasında, aglomera, volkanik breş, tüf, bazalt ve andezit şeklinde Derbent baraj yerinde ve sulama ana kanalının son kısımlarında görülür. Yine Tersiyer'e ait Neojen siltli kil, kumtaşı, marn ve konglomeralar aşınım yüzeylerinde Eosen yaşlı fliş serisi üzerinde uyumsuz olarak yer alır. *Mesozoyik*'e ait araziler ise araştırma sahasının güneyinde yer alan dağlık alan üzerinde görülmekte olup Kretase fliş, kumtaşı, kilaşı ve marnlardan meydana gelmektedir (DSİ 1986) (*Şekil 2 ve 3*).

Şekil 2. Bafra Ovası'nın jeolojik kesiti (İNANDIK 1957:52 'den).

BAFRA OVASI ...

Deprem durumu açısından araştırma alanı *Türkiye Deprem Bölgeleri* haritasına göre *üçüncü derece deprem sahası* içersinde kalmaktadır. Son yüzyılda bu yörede yıkıcı bir deprem olmamıştır.

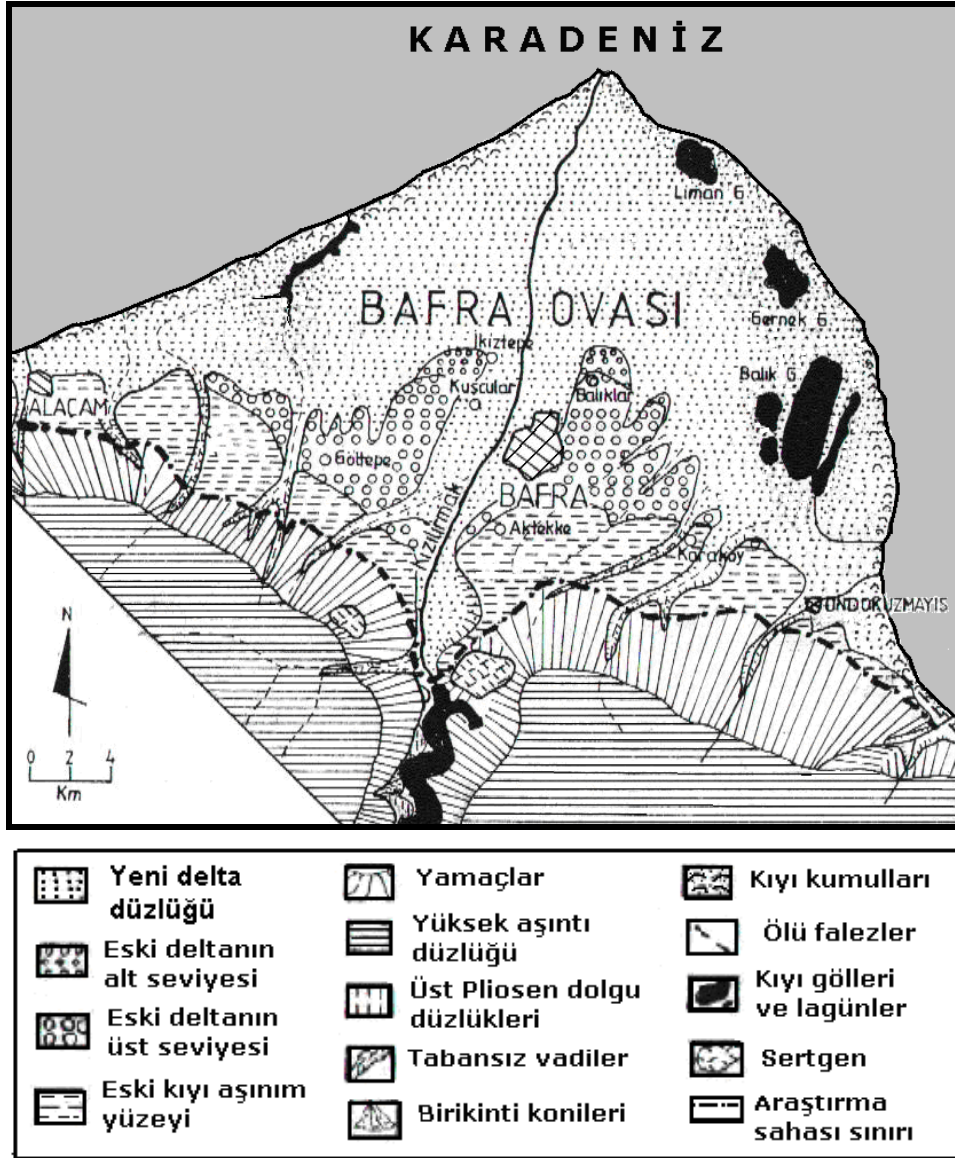

Şekil 3. Araştırma sahasının jeoloji haritası (AKKAN 1970:5'den).

2.2. JEOMORFOLOJİ

Araştırma sahası jeomorfolojik olarak üç ünitelerden meydana gelmektedir (**Şekil 4**). Gerek AKKAN (1970), gerekse KÖKSAL (1972) tarafından da belirgin bir şekilde ayırt edilen bu üç ünite kuzeyden güneye doğru *Yeni Delta Ovası*, *Eski Delta Sahası* ve *Aşınım Yüzeyi*'dir.

Bu üç ünitenin jeomorfolojik özellikleri aşağıda özetlenmiştir. Bunlardan en önemlisi hiç şüphesiz *Yeni Delta Ovası* olup, araştırma sahasının bu kesimi hem başlıca morfolojik üniteleri ile, hem de günümüzde karşı karşıya olduğu güncel problemler nedeniyle daha ayrıntılı olarak ele alınacak ve üzerinde durulacaktır.

Şekil 4. Araştırma sahasının jeomorfoloji haritası (Akkan 1970:27'den).

2.2.1. Yeni Delta Ovası

Kızılırmak deltası, asıl delta ovası, yeni delta veya bugünkü delta seviyesi gibi çeşitli isimlerle adlandırılan, metin içinde ise **Delta Ovası** olarak geçecek olan bu saha, Kızılırmak'ın denize döküldüğü yerden (0 m'den)

BAFRA OVASI ...

başlayıp ‰ 8 eğimle Bafra şehir merkezi civarında 20 m yükseltiye kadar ulaşır ve yaklaşık 420 km² kadar bir alan kaplar.

Bir bütün olarak ele alındığında *Bafra Ovası*'nın en önemli ve en geniş kesimini oluşturan bu sahanın başlıca özellikleri ve karşı karşıya olduğu güncel sorunlar, beşerî ve ekonomik faaliyetlerle ilişkileri ölçüsünde, aşağıda ana hatları ile özetlenmeye çalışılmıştır.

2.2.1.1. Yeni Delta Ovası'nın sınırı

Deltanın sınırı hakkında çeşitli araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunlardan İNANDIK (1957) deltanın güney sınırını Derbent civarından başlatırken, AKKAN (1970:8) 10 km daha kuzeyden, Doğankaya (eski adı Martıkale) köyü civarından başlatmıştır. Burada kesin bir hükme varmak için Kızılırmak vadisinin doğal yapısını bilmek yanında, bugünkü gelişmeleri de dikkate almak gerekmektedir. Şöyle ki; Altinkaya Barajı'ndan sonra Kolay civarında genişleyen bir yatağa sahip olan Kızılırmak Doğankaya civarında dar bir vadiden geçtikten sonra asıl ovaya (delta ovasına) açılmaktadır. Yukarıda adı geçen araştırmacıların yayınlarından sonra bölgede önemli gelişmeler olmuş, Derbent Tepesi civarında ırmak yatağının daraldığı kesimde Derbent Barajı inşa edilmiş, Kolay'ın tarım toprakları da dahil olmak üzere bütün geride kalan kısım baraj gölü suları altında kalmıştır. Bugün DSİ *Bafra Ovası Sulama Projesi*'ni Derbent barajı kuyruksuyu kısmından itibaren başlatmış, Bafra Organize Sanayi Bölgesi'nin temeli de yine baraj ile Doğankaya köyleri arasında genişleyen vadi tabanı üzerine atılmıştır. Böylece geçmişte fizikî özellikler bakımından tartışılan deltanın güney sınırı bugün artık sosyo-ekonomik faktörlerin de etkisi ile kesinlik kazanmıştır. Diğer bir deyişle, beşerî ve iktisadî coğrafya açısından deltanın güney sınırını Derbent Barajı oluşturmaktadır.

Deltanın gerek doğu, gerekse batı sınırları konusunda da fizikî olarak bir kesinlik yoktur. Kızılırmak yanında, bazı küçük akarsuların da, getirdikleri malzeme ile deltanın oluşumuna katkıda bulunmalarının bunda büyük rolü vardır. Kızılırmak deltasının oluşmasına küçük de olsa katkıda bulunan bu akarsular, Batıda Alaçam (Uluçay) deresi ile doğuda Engiz çayı ve diğer küçük akarsulardır. Deltanın gerçek sınırları batıda Alaçam deresinin de batısına geçerek (Yakakent ilçe merkezi doğusunda) Etyemez köyü arazisini kapsayacak şekilde uzanırken, doğuda İncesu mevkiini de içine alacak şekilde bir yayılış göstermektedir. Bununla birlikte bu araştırmada da gerek nüfus ve yerleşme özelliklerinin tespiti ve gerekse iktisadî faaliyetlerin dağılımını göstermek amacıyla araştırma sahası doğudan Taflan (Kurugökçe) deresi, batıdan ise Alaçam (Uluçay) deresi ile sınırlandırılmıştır.

2.2.1.2. Başlangıcından bugüne Yeni Delta'nın oluşum süreci

Delta eski Yunanca bir terim olup, Türkçe karşılığı üçgendir. Deltalar akarsu ağızlarında, bunların getirdikleri alüvyonların birikmesi ile oluşmuş kıyı ovalarıdır. Akarsuyun denize döküldüğü yerde alüvyon taşıma imkânları ortadan kalkmış olduğu için, akaçlama havzasının muhtelif yerlerinden getirilmiş olan kum ve çakıl gibi iri elemanlar daha hızlı, killi ise daha yavaş olarak buralarda çökerek deltaları oluştururlar. Deltaların başlıca özelliği kıyıya sonradan eklenmiş birikme şekilleri oluşlarıdır. Genellikle deltalar gelgit olayının bulunmadığı veya önemsiz olduğu kıyılardaki akarsu ağızlarında gelişebilmektedirler.

Kızılırmak Deltası'nın batı kıyıları oldukça düzenli bir uzanış gösterirken doğu kıyıları batıya göre daha düzensiz, biraz daha dışa çıkıktır. Kıyılara bu görünümü kazandıran en önemli faktör kuzeybatı yönlü hakim rüzgârlardır. Kızılırmak'ın getirdiği alüvyonları bu rüzgârlar, yönü batıdan doğuya doğru olan ve hızı saatte 0.5 deniz milini bulan Karadeniz kıyı akıntısıyla, ırmağın ağız kısmından doğuya doğru taşıyarak biriktirmişler ve deltanın bugünkü görünümü almasına neden olmuşlardır.

ARDOS'a (1996:150) göre çok tipik bir delta (üçgen) olarak karşımıza çıkan ve aynı zamanda *Bafra Ovası* olarak adlandırılan alüvyal düzlüğün oluşum ve gelişimi basit olmamıştır. Kuzeyden güneye doğru bir takım basamakların varlığı deltanın Kuaterner esnasında bir takım safhalar halinde gelişmeler gösterdiğini, denizin östatik hareketlerinin bunda önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Denizin alçaldığı glasiyal safhalar yarılmalara, interglasiyal safhalar ise alüvyal birikimlere sahne olmuştur. Ova, bugünkü şeklini Flandriyen transgresyonundan sonra almıştır. En önemli gelişim Holosen'de, yani son 10 bin yıl içerisinde meydana gelmiştir.

AKKAN'a (1970:115) göre deltanın oluşumu aşağıdaki jeolojik seyri takip etmiştir:

a) Eski deltanın geniş bir seviye halinde teşekkülü. Takriben Riss-Würm I interglasyaline tekabül eden *Uzunlar safhası*. **b)** 100 m'ye varan deniz çekilmesinin tesiriyle eski deltanın parçalanması ve vadinin gömülmesi. Würm I'e tekabül eden *Post Uzunlar regresyonu*. **c)** Bugün 30-35 m. yüksekliğindeki eski deltanın ikinci seviyesini teşkil eden transgresyon ve bu seviyeye kadar akarsu ağızlarının dolması ve vadi içlerinde kalın alüvyal birikintilerin oluşması. Würm I – Würm II'ye tekabül eden *Karangat transgresyonu*. **d)** Yeni bir regresyonla gömülmelerin meydana gelişi. *Yeni Euxine (Würm II) safhası*. **e)** Post glasiyal devredeki *Eski Karadeniz* ve *Bugünkü Karadeniz* safhalarıyla yeni deltanın teşekkülü.

2.2.1.3. Tarihî kaynaklara göre Yeni Delta'nın oluşum süreci ve Bafra şehri ile ilişkisi

Deltanın oluşum safhaları ile ilgili bilgilerin, bugünkü Bafra şehir merkezinin geçmişte denizin kıyısında olup olmadığı sorusu ile de yakından ilgisi vardır. AKKAN'a (1970:13) göre bugünkü deltanın güney sınırı Bafra şehrinin 7-8 km kuzeyinden başlamaktadır. Konuyu İNANDIK (1957) da ele almış, yabancı kaynaklardaki bilgileri değerlendirerek Bafra'nın hiç bir zaman denizin kenarında olamayacağına işaret etmiştir. Çünkü Bafra'nın kuruluş yeri eski delta sahasında kalmakta olup, yeni delta oluşmaya başlamadan önce buralar karalaşmış durumda bulunuyordu. İkiztepe ve diğer ören yerlerinin bulunduğu sahaların çok eskiden beri zaten karalaşmış yerler olması da bu görüşleri desteklemektedir.

İNANDIK'ın (1957) makalesinin Kızılırmak Deltası'ndaki büyümenin Bafra şehri ile olan ilişkisi üzerine eski kaynaklarda yer alan bilgileri içeren kısmı (sadeleştirilerek) aşağıda verilmiştir:

“Kızılırmak Deltası'nın büyük bir süratle ilerlediğine ve kıyının tarihin yakın bir devresinde bugünkü Bafra yakınlarında olduğuna dair bazı yazılar mevcuttur. Bu husustaki yazılardan ve deltayı ilgilendiren diğer kaynaklardan şunları tespit etmekteyiz.

Charles Texier, tarihçi **Arrian**'ın Kızılırmak Deltası'nın doğusunda **Eusene** mevkiini kaydetmiş olduğunu belirtmekte ve daha kuzeyde delta kenarında, deniz kıyısında **Naustathumus** ve **Compium** mevkilerinden birincisinin meçhul kalmış şehirlerden olduğunu ve esasen bunların yerinde bugün tuzlu bataklıklar bulunduğunu yazmaktadır. Bunlardan **Naustathumus**'un yerine tekabül eden sahanın bugünkü **Hamamlı** veya diğer ismiyle **Balık Gölü**'nün yerinde bulunduğu anlaşılmaktadır (C.Texier ve Girard). Bu iki şehrin yerleri **David Magie**'nin **Roman Rulle in Asia Minor** adlı eserinin ikinci cildine ekli haritada işaret edilmişse de, metinde bu hususta bir kayda rastlamadık. Magie'nin haritasında Kızılırmak Deltası **Gazelonitis** adı ile gösterilmiştir. **Strabo**, **Gazelonitis**'in yerini **'Halys mahrecinden sonra Gazelonitis gelir ve Saramene'ye kadar uzanır, burası özellikle ovalardan oluşan verimli bir sahadır'** şeklinde, açık surette tarif etmektedir.

Kızılırmak Deltası'nın gelişmesi hakkında **Tchihatcheff** de bibliyografyaya istinaden bazı mütalaalar yürütmektedir. Tchihatcheff, **O. Blau** isimli bir müellifin **Petermanns Mitteilungen**'in 1865 senesi cildinde yayınlanmış olan küçük bir makalesinden aldığı bilgileri esas tutarak deltanın **Evliya Çelebi** zamanından beri **her sene 10 m kadar ilerleyerek** bugünkü büyük üçgenin teşekkül ettiğini yazıyor. Fakat

Bafra'nın denize olan mesafesinin tespiti de tezatlar bulunduğu görülmektedir. Dr. O. Blau Bafra'nın bir liman yeri olduğunu **Ritter**'e atfen bildirmektedir. Blau ayrıca, 1857 senesinde deltanın doğusundaki **Kumcağız** iskelesi açıklarında içinde bulunduğu gemide bir gemicinin eskiden gemilerin Bafra yanına kadar yaklaştıklarını söylediğini ilave etmek suretiyle pek zayıf bir delil de zikrediyor. Eğer bir nehir limanı bahis konusu değilse, Bafra'nın bu kadar yakın bir zamanda deniz kenarında olması imkansızdır. Esasen Evliya Çelebi '**Karadeniz ile Bafra'nın arası iki fersahtır**' kaydıyla bu şehrin deniz kenarında olmadığını açıkça belirttiği gibi, bir liman yeri olduğuna işaret eden bir değerlendirmede de bulunmamıştır (**Seyahatname**, Cilt:2, Sh.76-77). Bafra'nın yeri hakkında **Cihannüma**'da ise şöyle bir kayıt mevcuttur: 'Bafra Karadeniz kenarındadır dahi Samsun'dan bir menzil şarka düşer Osmancık'tan, Boyabat'tan gelen Kızılırmak Bafra'nın bir fersah kadar batısından geçip yine Bafra kurbünde canibi garpte denize dökülür' (**Cihannüma**, Sh. 623). Burada Bafra'nın Samsun'un doğusunda gösterilişine de dikkati çekeriz. Daha sonra 19.Yüzyıl'ın tanınmış coğrafyacısı **Elisee Reclus** de O. Blau'yu kaynak göstererek Kızılırmak Deltası'nın ilerlemesi hakkında şunları yazmıştır: 'Kızılırmak alüvyonlarının ilerlemesi dikkate değer bir durumdur. **Pavrakhe** yani zamanımızdaki Bafra şehri bin yıl kadar önce deniz kenarında idi ve 17. Yüzyıl'da bile gemilerin uğrağı bulunuyordu' (**Nouvelle Geographie Universelle**, Cilt:IX, Sh.498).

Görülüyor ki, deltaya dair bazı yazılar ihtiva eden bu eser ve etütlerden yalnız bir tanesinde açık surette 'Bafra deniz kenarındadır' denilmektedir. Fakat **Katip Çelebi**'nin Bafra hakkında böyle bir kayıt koymuş olması, bu şehri gerçekten deniz kenarında olarak kabul etmemize bir sebep teşkil etmez. Katip Çelebi'nin yaşamış olduğu 17. Yüzyıl ortalarında Bafra'nın deniz kenarında bulunduğu ve deltanın son 3 asır zarfında önemli bir ilerleme yapmış olması bizce mümkün görünmemektedir. Zaten **Cihannüma**'nın Anadolu kısmı muhtelif kaynaklardan istifade yolu ile yazılmıştır. Bu nedenle aynı asırda yaşamış olan ve Bafra'yı bizzat görmüş bulunan Evliya Çelebi ile bu hususta tezat halindedir. Evliya Çelebi Bafra'nın deniz kenarında bulunmadığını görmüş ve onu tasvir etmiştir.

Netice itibarıyla bu vesikalardan, deltanın yakın zamanlardaki evrimi hakkında açık bir bilgi edinilememektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, deltanın 5 veya 10 asır zarfında 10 veya 20 km'lik bir ilerleme yapabileceği bizce çok şüphelidir. Çünkü, son Buzul Devri'nin sona ermesinden beri geçmiş olan zamanın 5-10 asırlık kısmını

BAFRA OVASI ...

Kızılırmak Delta'sının oluşumuna ayırmak, bizi açıklaması güç bir orantısızlıkla karşılayacaktır” (İNANDIK 1957'den).

2.2.1.4. Yeni Delta'daki başlıca morfolojik üniteler

2.2.1.4.1. Kıyılar ve kıyı kumulları

Deltanın tüm kıyılarını kaplayan kumullar batıda daha geniş bir şerit halinde uzanırken **(Foto 1)**, doğu kıyılarında daha dardır. Deltanın batı kıyılarında Yakakent doğusu civarında çakıllı plajlar görülürken, sonra çakıllı – kumlu plajlara, daha sonra da Uluçay'ın ağız kısmından itibaren kumlu plajlara geçilmekte, bu özellik kuzey ve doğu kıyıları boyunca devam etmektedir.

Deltadaki toplam kumul alanları yaklaşık 2.100 ha saha kaplamaktadır. Batı kıyılarındaki kumul alanlar Alaçam şehir merkezi hariç henüz yapılaşmayı kendine çekmemişken, doğu kıyıları başta Taflan ve 19 Mayıs sahilleri olmak üzere yoğun yapılaşma tehdidi altındadır.

Foto 1. a) Deltanın batı kıyıları boyunca düzenli uzanış gösteren plaj ve kıyı kumullarının uydudan görünümü (Sahilkent yakınları). b) Aynı yerin yüzeyden görünümü. Henüz değerlendirilmeyen bu saha deniz turizmi açısından büyük potansiyel arz etmektedir (GB'dan KD'ya bakış).

2.2.1.4.2. Sazlık ve bataklık alanlar

Deltanın doğusunda kumullar kıyı kordonları şeklinde olup kıyı boyunca göl ve bataklıkların oluşmasına imkân verecek şekilde gelişme göstermişlerdir. Göller ve sazlık-bataklık alanlar kıyı kumullarının hemen gerisinden başlamakta ve geniş sahalar kaplamaktadır. **(Foto 2, Şekil 5)**. Önemli kısmı **Ramsar** statüsünde olan dünyaca ünlü Kızılırmak Deltası Kuş Cenneti bu kesimde yer almaktadır.

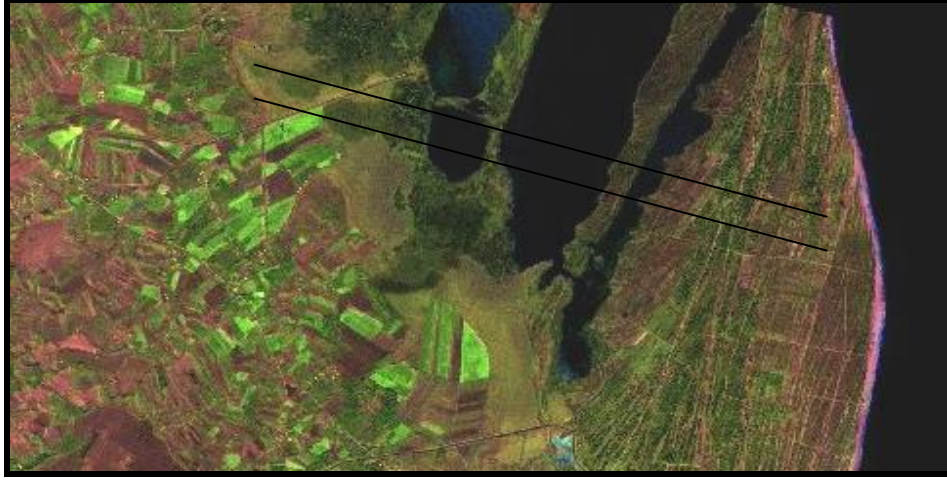
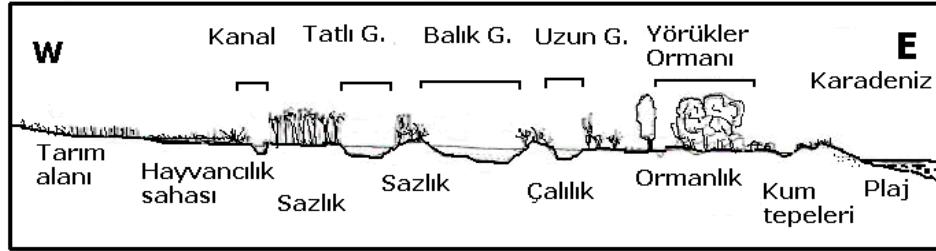

Foto 2. Deltanın kuzeydoğu kısmının uydu görüntüsü.

Şekil 5. Deltanın doğu kısmından bir kesit (Foto 2'ye göre), (HUSTINGS/DIJK 1994'den).

2.2.1.4.3. Kızılırmak vadisi

Kızılırmak daha önce ova içinde kendi yatağında serbest bir akışa sahipken, günümüzde Derbent Barajı'ndan itibaren denize döküldüğü yerin 5 km güneyine kadar seddelerle kuşatılmış, hemen hemen bütünüyle kontrol altına alınmıştır (**Foto 3**).

Foto 3.

Derbent Barajı çıkışından itibaren sedde içine alınan Kızılırmak'ın Bafra kent merkezinin batısında Çetinkaya köprüsü altından geçişi.

2.2.1.4.4. Yeni Delta düzlüğü

En kuzeyde, kıyının hemen gerisinden itibaren üzerinde geniş tarım alanları, otlaklar ve sulak alanların yer aldığı Yeni Delta düzlüğü yer alır (**Foto 4**). Kızılırmak'tan setlerle ayrılan, batıda kıyı kumulları ile doğuda da göl ve bataklıklara komşu olan (*Yeni Delta* olarak adlandırdığımız) bu geniş düzlüğün büyük kısmında taban suyunun yüzeye yakın olması nedeniyle problemler yaşanmaktadır. DSİ tarafından sürdürülen drenaj ve sulama tesisi inşa çalışmaları sonucunda başta nehrin doğu kesiminde kalan saha olmak üzere (özellikle Karaburç, Kaygusuz, Türbe, Karpuzlu, Karıncak, Altınova köyleri çevresinde) geniş bir alanda sebze tarımı yapılmaktadır. Nehrin batı kesiminde ise bir yandan drenaj sorunu halledilmeye çalışılırken, diğer yandan da bu sahaya has alternatif ürün arayışı çalışmalarına devam edilmektedir. Günümüzde bu saha yoğun şekilde çeltik tarımına ayrılmıştır. Fakat arazi kısa zamanda bataklık otları ile kaplandığı için çoğu zaman çeltik tarımı bile güçlüklerle yapılmaktadır. Buna karşılık göl kenarlarında özellikle yaz mevsiminde göl sularının bir miktar çekilmesi ile ortaya çıkan geniş çayırılık alanlar ise *hayvancılık* için uygun şartlar arz etmektedir.

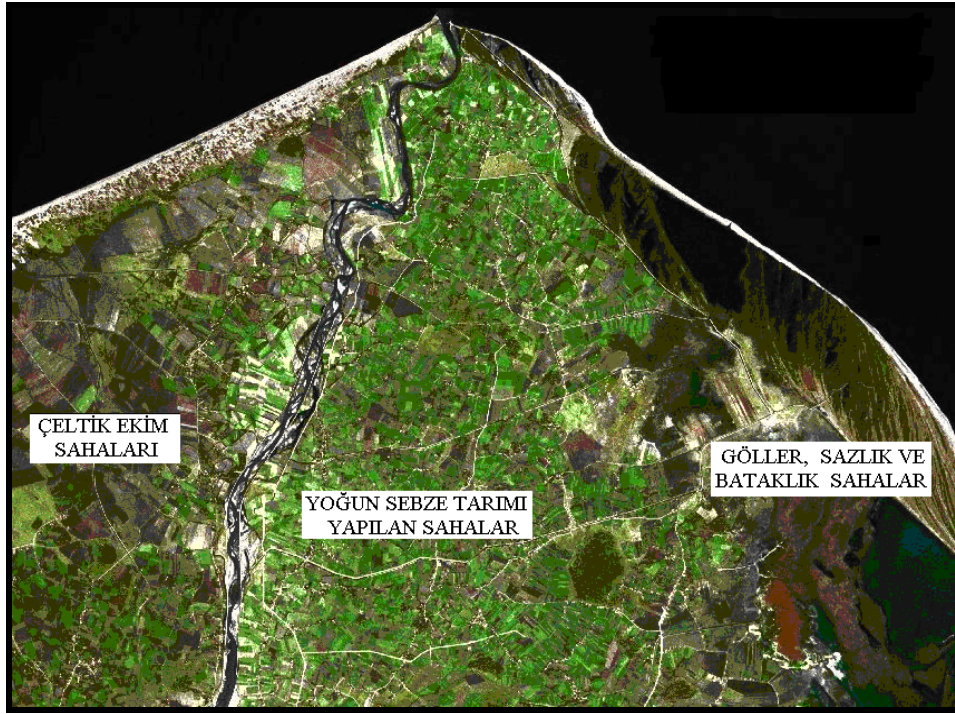

Foto 4. Uydudan Yeni Delta sahasının kuzey kesiminin görünümü.

2.2.2. Eski Delta yüzeyleri

Araştırma sahasının bu bölümü birbirinden belli belirsiz ayırt edilebilen iki üniteden meydana gelmektedir. Bunlar; bugünkü deltadan az eğimli bir yamaçla ayrılan, nispi yükseltisi 20-25, gerçek yükseltisi 30-35 m'yi bulan *eski deltanın alt seviye* (veya *birinci seviye*) ile bu seviyeye göre çok daha geniş arazi kaplayan akarsularla parçalanmış geniş bir ova tabanı manzarası gösteren ve nispi yükseltisi 60-70 m, gerçek yükseltisi 90-100 m arasında değişen *eski deltanın üst seviyesi* (*ikinci seviye*)dir (AKKAN 1970:20). Bu sonuncusu ilkinе göre daha geniş alan kaplamakta ve akarsular tarafından daha fazla yarılmış bulunmaktadır (**Foto 5**). Ana hatları ile 25–125 m yükselti seviyeleri arasında kalan ve asıl delta ovasından sonra Bafra Ovası'nın en verimli tarım topraklarının bulunduğu bu kesim metin içinde **Eski Delta** olarak adlandırılmıştır.

Foto 5. Eski Delta sahasının uydu görüntüsü ve bu sahanın başlıca tarımsal uğraşısı olan tütün tarımı.

Eski delta düzlüğü, Bafra'ya geçmişten beri hayat veren tarımsal potansiyeli yüksek bir sahadır. Üzerinde kalınlığı 20-70 cm arasında değişen toprak örtüsü ve suyu tutmama özellikleriyle, tütün için ideal yetişme şartlarına sahip (Osmanbeyli, Tütüncüler, Gümüşyaprak ve Yakıntaş gibi köylerin yer

aldığı) bu kesimler, eskiden beri hemen tamamen tütün ekimine tahsis edilmiş ve Türkiye'nin en iyi tütünlerinin yetiştiği sahalar olarak kabul edilmektedir (AKKAN 1970:24). YALÇINLAR (1958), İNANDIK (1957) ve AKKAN'a (1970) göre bu arazi Kızılırmak'ın eski delta sahasıdır ve yine YALÇINLAR'a (1958) göre bu saha (kesin bulgular olmamakla birlikte) Kuvaterner ortalarında meydana gelmiştir.

2.2.3. Aşınım yüzeyi ve güneydeki dağlık saha

Aşınım düzlükleri ve güneydeki dağlık alanlar. Burası Eski Delta sahasının güneyinde yer alan ve ortalama 140-150 m'ler seviyesine sahip aşınım düzlükleri ile bunların gerisinde gittikçe yükselen dağlık alanlardan meydana gelmektedir. Bu araştırmada eğim değerleri ve yükseltinin arttığı daha güneydeki dağlık alanın başladığı kesimden sınır geçirilerek, aşınım düzlükleri araştırma sahasına dahil edilmiş, güneydeki dağlık alan çalışma sahasının dışında bırakılmıştır. Araştırma sahasına dahil edilen ve yer yer vadilerle yarılmış, dalgalı bir düzlük görünümü arz eden bu saha metin içinde **Aşınım Yüzeyi** olarak adlandırılmıştır.

Araştırma sahasının bu kesimi esas olarak Eski Delta düzlüğünün güneyinde Eosen ve Neojen yaşlı araziler üzerinde kabaca NW-SE yönünde bir kuşak halinde uzanan aşınım düzlüklerinden oluşur (**Foto 6**). Akarsular tarafından oldukça parçalanmış ve yarılmış olan arazi, eski delta düzlükleri ile birlikte % 2-20 arasında eğime sahip olup hafif dalgalı görünümü ile gerideki dağlık alandan ayrılmakta, adeta eski delta sahasının uzantısıymış gibi bir görünüme sahip bulunmaktadır. Bu sahanın eski deltanın teşekkülü sırasında ve hemen ondan önceki devrede meydana gelmiş aşınım ile ilgili olduğunu belirten AKKAN (1970:25), eski delta düzlüklerinden bu formasyonlara geçişin belli belirsiz bir yamaçla olduğundan, bu seviyelerle eski delta düzlüklerini ayırmanın güçlüğünden bahsetmektedir. Araştırma alanı içinde kalan başlıca yükseltiler de genellikle bu saha içinde kalmaktadır. Bunlar Derbent tepesi (240 m), Kozagzı sırtı (350 m), Aktekke (210 m) ve Gümüşağalı tepesi (180 m) dir.

Eski delta düzlüğünün uzantısı izlenimini veren bu saha ekonomik açıdan da Bafra Ovası'nın bir devamı niteliğindedir. Yoğun olarak buğday ve tütün tarımının münavebe usulü yapıldığı saha Bafra ovasının beşerî ve iktisadî coğrafya şartları içinde ova ile bir bütünlük arz eder. Bundan dolayıdır ki özellikle bu bölümde bulunan ve üzerinde yoğun tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü hafif dalgalı Neojen arazisi çalışma alanına dahil edilmiş, araştırma sahasının sınırı bu arazinin güneyinden geçirilmiştir.

Araştırma sahasının güney sınırlarını oluşturan 150 m civarındaki irtifalardan itibaren geriye doğru gidildikçe yükselti hızla artmakta ve dağlık alanlara geçilmektedir. Topografya bakımından geniş bir uzanış göstermelerine

rağmen jeolojik yapıları sade bir görünüme sahip olan bu dağlık yapı genellikle Üst Kretase flişlerinden ibarettir. Kızılırmak'ın her iki tarafında yay şeklinde uzanış gösteren Kuzey Anadolu dağlarının bu ilk sıraları, doğuda Canik dağları, batıda ise İsfendiyar-Küre dağlarıdır. Kocadağ (1258 m) ve Nebyan dağı (1224 m) gibi yerel isimlerle anılan bu yükseltilerden Nebyan dağı aynı zamanda Bafra ovasındaki yerleşmelerin başlıca **su kaynaklarını** bünyesinde barındırması sebebiyle de ayrı bir öneme sahiptir.

Foto 6. Araştırma sahasının güney sınırını oluşturan aşınım yüzeyleri üzerinden görünüm; **a)** Alaçam güneyi, **b)** 19 Mayıs güneyi.

2.2.4. Deltanın bugünkü durumu, karşı karşıya olduğu güncel sorunlar ve bunlarla ilgili yapılan çalışmalar³

Bafra Ovası ve onun ana unsurunu oluşturan Kızılırmak Deltası Türkiye'nin en önemli tarım alanlarından birisini meydana getirmektedir. Delta ovasının sahip olduğu bu önem, onun üzerinde çok sayıda çalışma yapılmasına neden olmuştur. Ova topraklarını daha verimli hale getirmek için 1950'li yıllardan beri sürdürülen drenaj faaliyetleri, barajların inşası ile birlikte ovanın sulanması için yapılan çalışmalar, bunun için inşa edilmekte olan sulama şebekesi, ziraata elverişli alanların drenajının sağlanarak tarıma kazandırılması ve parçalanmış tarım topraklarının toplulaştırması vd. çalışmalar bunlardan sadece birkaçıdır.

Ayrıca sulak alanların yönetim ve denetimi konusundaki çalışmalar da deltanın doğal yapısı üzerinde beşerî müdahaleleri zorunlu kılmakta, bütün bu ve benzeri konular ova üzerinde daha fazla araştırma yapılmasını gerektirmektedir.

³ Bu bölümde kullanılan bazı fotoğraf ve dokümanter verilerin sağlanmasındaki katkılarından dolayı DSİ Samsun VII. Bölge Müdürlüğü çalışanlarından İnşaat Yük. Müh. Tahsin ASAN ve Ziraat Y. Müh. Murat SARAÇ'a teşekkür ederim.

Kuşkusuz bunlar içinde, deltanın büyümesinin sona ererek gerilemeye başlaması, bu gerilemeyi durdurmak için alınan tedbirler en dikkat çekici olanlarından birisidir. Daha önce tarafımızdan (bkz.YILMAZ 2005) ayrı bir araştırma olarak ele alınan bu konu aşağıda ana hatları ile ele alınmıştır.

2.2.4.1. Deltanın büyümesi

Bilindiği gibi, delta ovaları, ırmakların ağız kısımlarında, akarsuların getirdikleri alüvyonların birikmesi ile oluşmuş kıyı ovalarıdır. Kızılırmak Deltası da bin yıllar boyunca Kızılırmak'ın taşıdığı çökeltilerin nehrin Karadeniz'e karışma noktasında çökmesi ile oluşmuştur. Bunda bazı yan derelerin küçük çaptaki katkıları olsa da, esas olarak ovayı meydana getiren baş aktör Kızılırmak'tır. Kızılırmak, İç Anadolu'da Sivas-Kızıldag'dan kaynağını almakta, yaklaşık 1.355 km yol kat ederek Samsun'un Bafra ilçesinde Karadeniz'e dökülmektedir. 78.646 km² drenaj alanına sahip olan Kızılırmak ortalama 185 m³/sn akım değerine sahiptir ve Karadeniz'e yılda ortalama 5.831 milyon m³ su taşımaktadır.

Özellikle *Yeni Delta* olarak adlandırılan ve araştırma sahamızın büyük bölümünü teşkil eden kuzey kesim bazı araştırmacılara göre son buzul devresinden bu yana geçen 6–7 bin yıllık süre içinde gelişme göstermiştir (İNANDIK 1957). Nitekim ARDOS'a (1996:150) göre de Kızılırmak Deltası Kuaterner esnasında bir takım safhalar halinde gelişmiş ve ova bugünkü şeklini Flandriyen transgresyonundan sonra almış, en önemli gelişim ise Holosen'de, yani son 10 000 yıl içerisinde meydana gelmiştir

1962–1973 yılları arasında Bafra Çetinkaya köprüsünden alınan 300'den fazla rüsubat örneğinden elde edilen sonuçlara göre, (barajlar yapılmadan önce) Kızılırmak'ın ortalama olarak % 26 kum, % 74 kil ve silt taşıdığı, deltanın kuzeyinde bulunan ince kum, kum, silt ve siltli kum ardalımlarından oluşan tipik delta ve deniz kıyısı çökellerinin Kuaternere ait olduğu ve burada zeminden alınan örneklerin % 20-72 silt ve % 28-80 kum ihtiva ettiği tespit edilmiştir (DSİ 1986).

Daha 35 yıl önce gerek AKKAN (1970:17) gerekse KÖKSAL (1972:18) Kızılırmak nehrinin yılda 24.5 milyon ton toprağı Karadeniz'e ulaştırdığını, buna bağlı olarak deltanın hızla büyümekte olduğunu belirtmişler, saatte 0,5 deniz mili hızla doğruya doğru hareket eden Karadeniz kıyı akıntısının, Kızılırmak'ın getirdiğı alüvyonları sürüklemesi sonucu, deltanın doğu kıyılarında yer alan lagün göllerinin giderek kara haline geldiklerinden bahsetmişlerdir.

Deltanın oluşum ve büyüme süreci 1987'de Altinkaya Barajı'nın su tutmaya başlamasına kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren büyüme durmuş, gerileme başlamıştır.

2.2.4.2. Altinkaya ve Derbent barajlarının inşası

1987’de Altinkaya ve 1991’de Derbent barajlarının (Foto 7) inşaatlarının tamamlanması ve su tutmaya başlamaları ile birlikte Kızılırmak üzerinden Karadeniz’e malzeme akışı büyük ölçüde durmuş, bu durum delta’nın milyonlarca yıl süren büyüme sürecini de sona erdirmiştir.

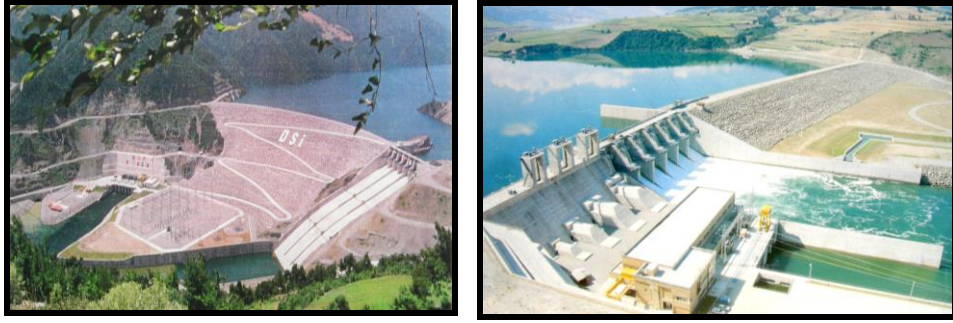
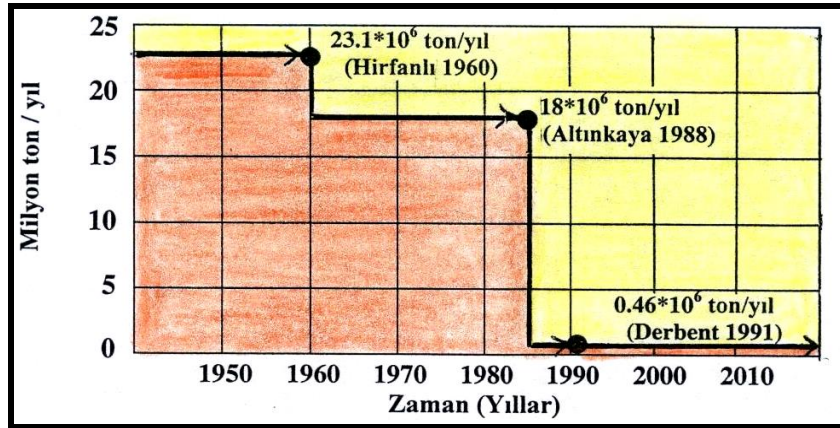

Foto 7. a) Altinkaya barajı ve hidroelektrik santrali, b) Derbent barajı ve hidroelektrik santrali (Kaynak: DSİ Arşivi).

Altinkaya’nın ardından 1991’de Derbent Barajı’nın da tamamlanarak su tutmaya başlaması ile, Karadeniz’e ulaşan alüvyon miktarı en aza inmiş ve delta’nın büyümesi gerçek anlamda sona ermiştir. Bu barajlar yapılmadan önce (1960 yılına kadar) Karadeniz’e çökelti akışı 23.1 milyon ton/yıl’dır. Hirfanlı’nın yapılması ile bu miktar önce 18 milyon ton/yıl’a, daha sonra Altinkaya (1987) ve Derbent barajlarının (1991) su tutmaya başlamaları ile çökelti akım miktarı 0,46 milyon ton/yıl’a düşmüştür (Şekil 6, Foto 8).

Şekil 6. 1960 yılından itibaren barajların inşası ile Karadeniz’e ulaşan malzeme akışındaki azalma miktarı (SAVRAN ve OTAY 2002’den).

Foto 8. Kızılırmak'tan farklı görüntüler; **a)** Altinkaya baraj gölüne karışmadan önce (Boyabat Barajı inşa sahası yakınlarında) alüvyal malzeme yüklü koyu sarı renkli görüntüsü, **b)** Altinkaya baraj gölüne karıştığı kesimde mavi ve sarı renklerin buluşması, **c)** Altinkaya Barajı'ndan çıktıktan sonraki durulmuş hali ve **d)** Berrak bir su olarak Bafra Çetinkaya köprüsünden Karadeniz'e doğru akışı

2.2.4.3. Altinkaya baraj gölü gerisinde birikme.

DSİ'nin yaptığı bir araştırmada, Kızılırmak'ın 50 yılda Altinkaya Barajı gölüne getireceği yıllık rüsubat miktarının (taban süprüntüsü olarak askıdaki rüsubatın % 20'si de dâhil) 38.6 milyon m³ olacağı hesaplanmıştır (ASAN vd. 2002). 15 yıl öncesine kadar Kızılırmak Deltası'nın büyümesini sağlayan bu alüvyonlar, günümüzde Durağan civarında Kızılırmak'ın Altinkaya baraj gölüne karıştığı yerde birikerek geniş düzlükler oluşturmaktadır.

Yapılan hesaplamalara göre Altinkaya baraj gölünde biriken yıllık malzeme miktarı yaklaşık 18 milyon ton civarındadır (bkz. Şekil 6). Bu muazzam miktardaki rüsubat 1987'den günümüze son 18 yıldır Kızılırmak'ın Altinkaya baraj gölüne karıştığı Vezirköprü civarında, ırmağın baraj gölüne karışması ile birlikte akış hızı ve taşıma gücünün de zayıflamasına paralel olarak birikmektedir. Aynı zamanda Kızılırmak'ın Gökırmak kolunu aldığı ve Altinkaya baraj gölünün de en güney kesimini oluşturan bu sahada meydana gelen birikme geniş alüvyal düzlüklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (**Foto 9a,b**).

Kısa bir zaman içinde, ırmak yatağının dolması sonucu ortaya çıkan bu geniş alüvyal düzlükler görenlerde hayret uyandırdığı gibi, Kızılırmak delta ovasının nasıl ve hangi hızda oluştuğu hakkında da bize önemli ipuçları vermektedir. Bir vadi oluğu ovası görünümünde olan alüvyal birikintiler, özellikle baraj gölünün kuraklık vb. nedenlerle seviyesinin düşük olduğu dönemlerde, yöre halkı tarafından çeltik ekim alanı olarak kullanılmaktadır (Foto 9f).

Foto 9. Durağan (Sinop) yakınlarında Kızılırmak nehrinin Altınkaya baraj gölüne karıştığı kesimde oluşan geniş alüvyal düzlükler (a, b). Nemli dönemlerde baraj gölü seviyesi yükseldiğinde sular altında kalan bu düzlükler, kurak dönemlerde Altınkaya baraj gölündeki su seviyesi düştüğünde (c ve d) ırmak kendi alüvyal birikintisi içine gömülmekte (e) ve çeltik tarımına müsait çok geniş tarım alanlarının ortaya çıkmasına imkân vermektedir (f).

1986'da projesi yapılarak 1991'de inşaatına başlanan Boyabat Barajı'nın yapım çalışmaları devam etmektedir (Foto 8a). Bu baraj bitiğinde ve su tutmaya başladığında günümüzde 118.3 km² alan kaplayan Altınkaya baraj gölünde birikmekte olan alüvyal malzemenin, Gökırmak üzerinden gelen kısmı hariç, tamamına yakını bu baraj gölünde birikmeye başlayacaktır. Böylece Altınkaya Barajı'nın ömrü uzarken, Boyabat baraj gölü İç Anadolu'dan gelen alüvyal malzeme ile dolmaya başlayacaktır. Vaktiyle Bafra Ovası'nın oluşmasını sağlayan ve bugün Altınkaya baraj gölü güneyinde biriken alüvyal malzeme, yakın bir gelecekte Kızılırmak'ın Boyabat baraj gölüne karıştığı kesimde birikerek, benzer görüntülerin orada ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

2.2.4.4. Deltanın kuzey kesimlerinde gerilemenin başlaması

Büyük hacimdeki materyalleri denizlere taşıyan nehirlerin üzerlerine barajlar yapmak suretiyle akışlarının kesintiye uğratılması sonucu kıyının yavaş yavaş, fakat sürekli bir erozyona maruz kalması dünyanın birçok yerinde gözlemlenen bir husustur. 1987’de Altınkaya, ardından 1991’de Derbent barajlarının inşaatlarının tamamlanarak su tutmaya başlamaları ile Kızılırmak Deltası’nın sediment bütçesi bozulmuş, binlerce yıldır devam eden büyüme durmuş ve ırmağın ağız kısmından itibaren bir gerileme başlamıştır.

Yukarıda da belirtilen bu husus araştırma sahasında da görülmüş, KÖKPINAR vd.’nin (2000) yaptıkları bir çalışmaya göre 1990–2000 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde Bafra Ovası güneye doğru 1 km gerilemiştir. DSİ’nin yaptığı çalışmalar ve yöre halkından elde ettiği bilgilere göre de tahmini gerileme 1 km kadar olup, yıllık gerilemenin 30 m’yi bulduğu zamanlar olmuştur (GÜLER vd. 2002). Babadan oğula görevi devralarak uzun yıllardan beri deltanın ağız kısmına yakın bir yerde bulunan *Bafra Deniz Feneri*’nde fenercilik yapan *Özkan* ailesinin (kendilerinin yaptıkları bir ölçüm sonucuna dayanarak) bize verdikleri bilgilere göre; 1975 yılında Deniz Feneri ile ırmağın ağız kısmı arasındaki mesafe yaklaşık 1.700 m iken, 2002 yılında bu rakam yaklaşık 1.100 m olarak ölçülmüştür.

Bafra ilçesinin tanıtmak amacıyla 1990’lı yılların başlarına ait olduğu tahmin edilen, uçaktan çekilmiş bir video kaydında (**Foto 10**) deltanın kuzey ucunda *Kuşaklama Kanalı* ile deniz arasındaki mesafe oldukça uzun olup, Kuşaklama Kanalı’nın eni ile orantı kurularak bu mesafenin yaklaşık 400 m olduğu tahmin edilmiştir. 2000 yılında DSİ’nin ilk mahmuz inşaatlarını görüntülemek için çekilmiş fotoğrafta ise (**Foto 11**) yukarıda bahsedilen 400 m’lik mesafenin tümüyle deniz tarafından aşındırıldığı dikkati çekmektedir. Nitekim mahmuz inşaatlarının ilk amacı da Kuşaklama Kanalı’na deniz suyunun girmesini engellemektir.

Deltanın gerilemesi ve kıyı erozyonu sonucunda; Bafra Ovası’nı drene eden kanalların sularını toplayarak denize deşarj etmek üzere planlanan ve 1991–1992 yıllarında inşa edilen *Kuşaklama Kanalı* tehlikeye girmiştir. Bu kanal ilk inşa edildiğinde ağız kısmı ile deniz arasında yaklaşık 400 m mesafe varken, kıyı erozyonu nedeniyle bu mesafe aşınmış ve deniz suyu batı ucundan kanala girmeye başlamıştır. Böylece ovaya salınan sulama suyu, yağış suyu ve yukarı havza suları ile deniz suyunun birbirine karışması tehlikesi belirmiştir. Bu durum ayrıca tarım alanlarının kuzey bandında taban suyu yükselmeleri ve tuzlanma tehdidini ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine DSİ derhal harekete geçerek, tarım alanlarında tuzlanma ve buna bağlı olarak ortaya çıkabilecek problemleri önlemek için mahmuz inşaatlarına başlayarak Kuşaklama Kanalı’na deniz suyunun girmesini önlemeye çalışmıştır.

Foto 10. 1990'lı yılların başlarında Kızılırmak nehrinin Karadeniz'e döküldüğü ağız kısmı ve sol. alt köşede DSİ tarafından yapılan Kuşaklama Kanalı. Ok'la gösterilen kısım yaklaşık 400 m olup, 10 yılda aşınmıştır. (Fotoğraf 1990'lı yılların başlarında uçaktan çekilmiş bir video görüntüsünden elde edilmiştir).

Foto 11.

2000 yılında mahmuz inşaatları ile gerilemenin durdurularak Kuşaklama Kanalı'nın kurtarılması. Ok ile gösterilen kısım Foto 10'daki mesafenin 10 yılda ne kadar gerilediğini göstermektedir (Kaynak: DSİ Arşivi).

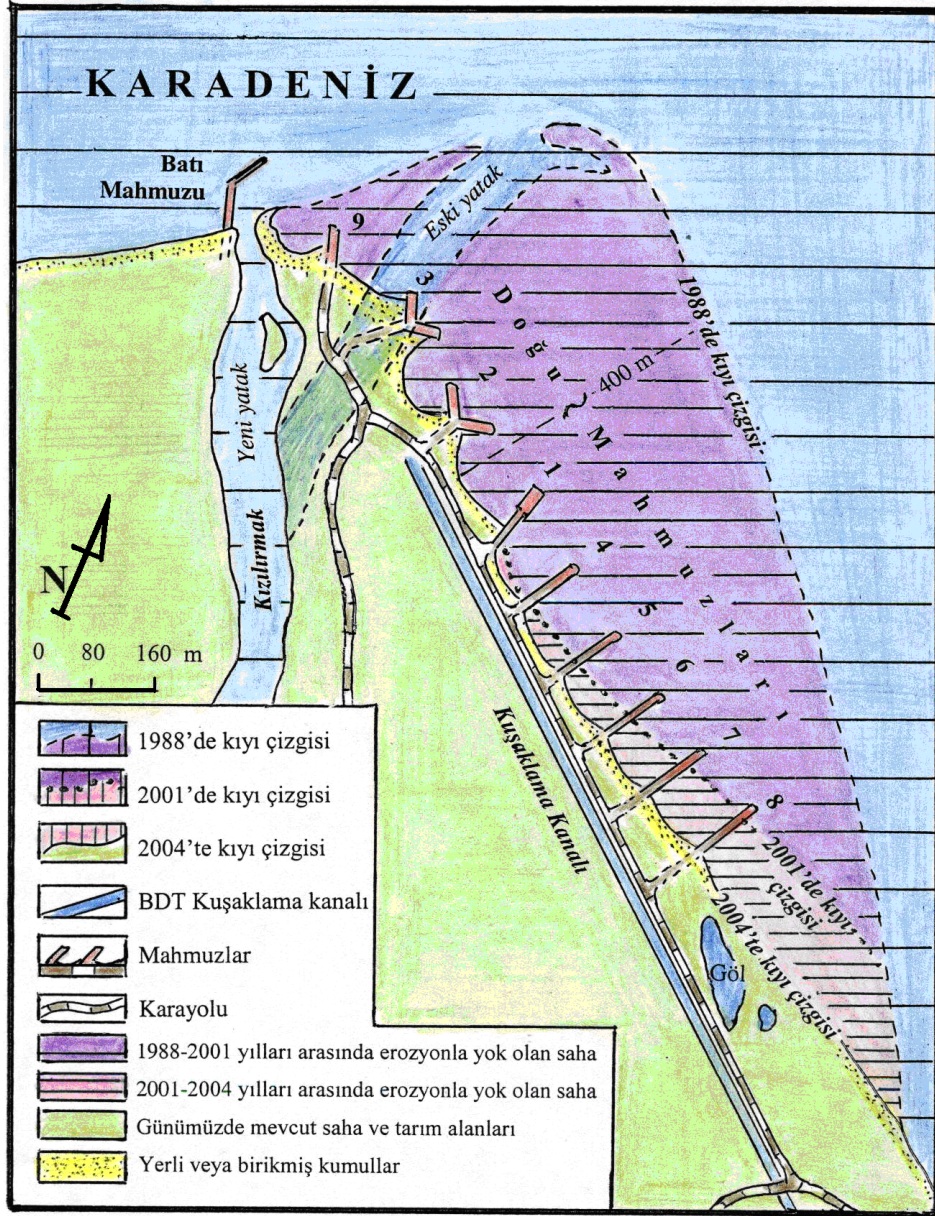
2.2.4.5. Gerilemeyi önlemek için alınan tedbirler

Ovada inşaatı devam eden sulama sistemi henüz faaliyete geçmeden Kuşaklama Kanalı'nın işlevini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalması ve deltanın gerilemesinden kaynaklanan diğer risklerin artması üzerine DSİ yeni bir çalışma başlatarak bu gerilemeyi durduracak önlemler alma yoluna gitmiştir. Bunun için kıyı boyunca mahmuzlar yapılarak gerilemenin önlenebileceği düşünülmüş ve hemen çalışmalara başlanmıştır.

1959–1985 yılları arasında kalan 27 yıllık uzun dönem *Sinop Meteoroloji İstasyonu* verilerinden yararlanılarak saatlik rüzgârların yönleri ve şiddetleri belirlenmiş, istatistikî dalga yüksekliği, dalga yönü ve periyodu tespit edilmiştir. Delta kıyılarında rüzgârların sırasıyla en çok WNW, NW, ENE, NNW, NE, NNE ve N yönlerinde estiği saptanmış, bunlar içinde kıyı erozyonu üzerinde en etkin olanların NW, NNW ve WNW yönlü rüzgârlar olduğu anlaşılmıştır (KÖKPİNAR vd. 2000). Yine Sinop Meteoroloji İstasyonu verilerine göre dalga iklimi de araştırılmış, her yıl 4 m'yi aşan ve özellikle NW ve NE yönlü dalgaların erozyonda çok etkili oldukları saptanmıştır. Dalgalar nedeniyle batimetrik haritaların bile sürekli değiştiği, 3 m ölçülen derinliğin bir süre sonra 5–6 m olabildiği görülmüştür. Bu durum kıyı erozyonunda dalgaların etkisini gösterdiği gibi, mahmuz inşaatları sırasında büyük sıkıntı ve maliyet sapmalarının ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Elde edilen verilerden yola çıkılarak laboratuvar ortamında fiziksel modelleme çalışmaları yapılmış ve Kızılırmak Deltası kuzey kesiminde inşa edilecek mahmuzların yeri, sayısı ve şekilleri tespit edilmiştir. Daha sonra ilk olarak, 1 Düz (I) ve 2 çatal (Y) mahmuz inşaatı (*Şekil 7*'de 1, 2 ve 3 ile gösterilenler) plânlanmış, 1999'da bu yapıların inşaatlarına başlanarak 2000 yılı başlarında bitirilmiştir (*Foto 12*).

Foto 12. 1999 yılında inşa edilen 1, 2 ve 3 no.lu I ve Y tipli ilk üç mahmuz (Irmak ağzından doğuya bakış).

Şekil 7. Yıllar itibariyle deltada gerileme ve bu gerilemeyi durdurmak için erozyonun etkin olduğu alanlarda yapılan mahmuzlar (DSİ 2004'ten faydalanılarak çizilmiştir) (Kaynak: YILMAZ 2005).

BAFRA OVASI ...

İnşaatlarda iki mahmuz arası mesafe bir mahmuz boyunun iki katı olarak belirlenmiş ve mahmuzlar dalga kırılma kotu olan $-2,5$ ve -3 m'lere kadar denize doğru uzatılmışlardır. Gözlemler sonucunda mahmuzların yapıldığı kesimde erozyonun durduğu ve ilk 9 aylık süre içinde denize doğru 50 m kadar ilerleme gerçekleştiği tespit edilmiştir (KÖKPİNAR 2000). Çalışmaların olumlu sonuçlanması ve başarılı olduklarının görülmesiyle daha doğuda devam eden kıyı erozyonunu önlemek için buralara da 4, 5, 6, 7 ve 8 no.lu mahmuzlar yapılmıştır (**Foto 13**).

Foto 13. Daha doğuya doğru inşa edilen I şekilli 4, 5, 6, 7 ve 8 no.lu mahmuzlar.

2001-2002'de de ırmak ağzının karşı kıyısına nehir-deniz birleşimini düzenleyen *Batı Mahmuzu* inşa edilmiştir (**Foto 14a**). Bu düzenleme ile ırmak ağzından balıkçı teknelerinin rahatlıkla ırmak içine girmelerinin yolu da açılmıştır (**Foto 14b**).

Foto 14. a) Mahuzların yeterli olmadığına anlaşılmaması ile, aşındırma etkisini azaltmak için, Kızılırmak'ın ağız kısmının batısında denize doğru inşa edilen dalgakıran (*Batı mahmuzu*) (kuzeye bakış), **b)** Yaklaşık 300 m'yi bulan mahmuzun kuzey ucundan güneye (*Bafra Ovası'na*) bakış ve ırmaktan Karadeniz'e çıkan bir balıkçı teknesi.

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

Batı mahmuzunun inşası ile W ve NW yönlü rüzgârların ırmak ağzındaki etkisi azaltılmış, fakat bu sefer de NE yönlü rüzgârlar ırmak ağzına malzeme yığarak problem yaratmaya başlamışlardır. Kuraklık vb. faktörlerle Altinkaya ve Derbent barajlarından nehir yatağına salınan su az olduğu zamanlarda ırmaktan gelen su bu malzemeyi sürüklemeye yetersiz kaldığı için buraya da 9 no.lu mahmuz yapılmıştır (bkz. *Şekil 7*).

Deltanın en kuzey kesiminde, Kızılırmak nehrinin ağız kısmı çevresinde yıllardır sürdürülen bütün bu inşaat faaliyetleri büyük ölçüde tamamlanmıştır. Ortaya çıkan manzara **Foto 15**'te gösterilmiştir.

Foto 15. 2005 yılı itibarıyla deltanın kuzey kesiminin en son durumunun uydu görüntüsü (Kaynak: Google Earth 2005).

Yapılan bütün bu çalışma, emek ve masraflar sonucunda; a) Kıyı akıntılarıyla gelen malzemenin inşa edilen mahmuz ve dalgakıranların engellemesi ile ırmağın ağız kısmına yakın bir yerde birikeceği, b) Kızılırmak Deltası'nın kuzey kesiminde görülen ve tarım alanları ile kuşaklama kanalını tehdit eden gerilemenin durdurulacağı ve c) Bu beşerî müdahalelerle deltanın kuzeye doğru tekrar bir miktar ilerleyeceği düşünülmüştür. **Fakat !**

Deltanın kuzey ucunda, Kızılırmak nehrinin denize döküldüğü kısımda DSİ tarafından yapılan çalışmalar ve alınan önlemler inşaat sahasında olumlu etkilerini göstermekle birlikte, mahmuzların hemen doğusundan itibaren Taflan'a kadar olan sahada, sediment bütçesindeki değişme nedeniyle, kıyı erozyonu devam etmektedir. Bununla ilgili bazı gözlemlerimiz aşağıda özetlenmiştir:

BAFRA OVASI ...

a) Deltanın kuzeydoğusunda yer alan lagün göllerini denizden ayıran kıyı oklarının da gerilemeye başlaması sonucu dünya çapında öneme sahip *Kızılırmak Deltası Sulak Alanı* kısmen tehlike altına girmiştir. Nitekim 1990'lı yıllarda Liman gölünün uçaktan çekilen bir fotoğrafı ve 1998'de çekilen uydu görüntüsü 2005 yılında çekilen uydu görüntüsü ile karşılaştırıldığında gölü denizden ayıran kıyı okunun giderek incelmesi görülmektedir (**Foto 16**). Önlem alınmadığı takdirde çok yakın bir gelecekte Karadeniz bu kesimde gölü istila edecek, böylelikle delta biraz daha gerilerken tuzlu deniz suları da tarım alanlarına biraz daha yaklaşmış olacaktır.

Foto 16. Deltanın KD'sunda bulunan Liman gölünün 1990'lı yılların başına ait havadan görünümü (güneye bakış). Aynı yeri (göl ile Karadeniz arasındaki kıyı okunun) 2005 yılına ait uydu görüntüsü (Kaynak: Google Earth). Kıyıda görülen erozyonun etkisi nedeniyle göl ile deniz arasında bulunan kum seti tamamen ortadan kalkmak üzere.

b) Yeni Delta sahasının özellikle batı kısmında yer alan tarım alanları 2 m yükselti seviyesinin altında bulunduğu ve taban suyu seviyesi de yüksek olduğu için, burası ancak çeltik tarımına imkân vermektedir. Deltanın gelişim ve büyüme süreci (barajların inşası nedeniyle) artık durduğu için, bu sahalarda bugün ve gelecekte riskli tarım alanları olarak kalacaklardır.

c) Deltanın kuzey kesimlerindeki gerileme belli bir alanda mahmuz inşaatları ile durdurulmuş olmakla birlikte, sediment bütçesinin bozulmasından kaynaklanan erozyonel süreç (Liman gölü örneğinde de görüldüğü gibi) deltanın özellikle doğu kıyılarını tehdit etmektedir. Nitekim günümüzde mahmuzların inşa edildiği kesimden daha doğuda bulunan *Yörükler Beldesi* sahillerinde de yerli halk tarafından belirgin bir kıyı erozyonu olduğu, denizin karaya doğru 30 m kadar ilerlediği ifade edilmektedir. Yine aynı şekilde Taflan sahillerinde yazlık evleri bulunan bazı şahıslar, denize sıfır olarak inşa ettikleri evleri ile deniz arasında vaktiyle 100 m civarında plaj olduğunu, fakat günümüzde denizin evlerine çok yaklaştığını, kıyılarda tahkimat yapılmadığını

takdirde yakın bir gelecekte dalgaların evlerini yıkacağı endişesini taşıdıklarını belirtmişlerdir.

d) 16.12.2006 tarihinde deltanın kuzeyinde yaptığımız en son incelemeler esnasında Bafra Deniz Feneri'nde görevli Özkan ailesinin verdiği bilgilere göre; Deniz Feneri ile Karadeniz kıyı çizgisi arasındaki mesafe 20-30 yıl öncesine kadar 300 m civarında iken, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren görülen gerileme nedeniyle, bu mesafenin günümüzde 100 m'nin altına düştüğü, birkaç hafta önce ilgili kişilerin bu kesimde inceleme yaptıkları ve gerek feneri kurtarmak, gerekse Kızılırmak'ın ağız kısmında bulunan Batı mahmuzunun ömrünü uzatmak için hemen fenerin önüne bir mahmuz inşaatının daha plânlanmış olduğunu kendilerine söylendiğini ifade etmişlerdir.

e) Yukarıda da belirtildiği gibi mahmuz inşaatları nehrin doğu kıyısındaki Kuşaklama Kanalı'nı kurtarmış, fakat diğer alanlarda aşınmanın önüne geçememiştir. Bunlardan en önemlisi de Batı Mahmuzu'nun yol açtığı durumdur. Kıyı akıntısı ile gelen malzemenin ırmak ağzını doldurmasını engellemek, bu kesimdeki erozyonu önlemek ve nehre küçük teknelerin güvenli giriş çıkış yapmasını sağlamak üzere inşa edilmiş bulunan Batı Mahmuzu hesap edilemeyen bir biçimde ırmağın batı kesiminde erozyonu şiddetlendirmiştir. Gözlemlerimize göre batıdan doğuya doğru hareket eden kıyı akıntısı Batı Mahmuzu'na çarparak bir girdap oluşturmakta, bunun sonucunda da mahmuzun anakara ile olan bağlantı kesimini aşındırmaktadır. Üstelik bu erozyon çok şiddetli olup sadece mahmuzu ve kıyıda yer alan tarım alanlarını değil, hemen GB'sındaki Bafra Deniz Feneri'ni de tehdit etmektedir. Son 5 yılda ortaya çıkan bu gelişme tarafımızdan fotoğraflarla tespit edilmiştir (**Foto 17 ve 18**).

Foto 17. a) 9 Ağustos 2002'de Bafra Deniz Feneri'nin balkonundan KD'ya bakış. Mahmuz inşaatı devam ediyor. Ok ile gösterilen bina ile kıyı çizgisi arasında yaklaşık 100 m mesafe var. **b)** (4 yıl sonra) 16 Aralık 2006 tarihinde aynı yerden çektiğimiz fotoğrafta mahmuz inşaatı bitmiş. Kıyı çizgisi ile bina arasında kalan arazi erozyonla aşınarak yok olmuş. Dalgalar binaya vuruyor.

Foto 18. (Foto 17b'nin çekilmesinden 20 gün sonra) 6 Ocak 2007'de yine aynı yerden (Bafra Deniz Feneri balkonundan) çekilen bu fotoğrafta dalgalar binanın yarısını yıkmış, geri kalanı da tahrip etmek üzere (Foto: Feriştat Özman)⁴. Mahmuz inşaatından sonra ortaya çıkan bu durum son derece dikkat çekici.

Verilen örneklerden ve bütün bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, deltanın tüm kıyılarında gerileme devam etmektedir. Yapılan mahmuzlar, oldukça zor şartlarda inşa edilmeleri ve çok pahalıya mâl olmalarına rağmen, ancak lokal olarak olayı çözmekte, diğer kesimlerde erozyon devam etmektedir. Bu durum Taflan gibi yazlık sayfiye evlerinin olduğu yerlerde mesken sahiplerini tedirgin ederken, diğer kesimlerde tarım alanlarını tehdit etmektedir.

Kuşkusuz barajların inşası ile deltaların büyümesinin durması ve hatta gerilemesi olayı tüm dünyada görülen ve tespit edilen bir husustur. Bu nedenle Bafra Ovası için alınacak önlemler konusunda dünyada yaşanan tecrübelerden de yararlanmak, bu problemi yaşayan diğer ülkelerle işbirliği yaparak çözüm konusunda bilgi alışverişinde bulunmak gerekmektedir. Ülkemizde de konu ile ilgili olarak bu ve benzeri gelişmeler dikkatle takip edilmeli, mevcut ve muhtemel riskler ortaya konularak, onlara çözüm getirebilecek yeni araştırma ve projeler desteklenmelidir.

⁴ Araştırmalarımız sırasında gösterdikleri konukseverlik yanında, verdikleri bilgi ve fotoğraf desteklerinden dolayı Bafra Deniz Feneri'nde görevli Özman Ailesi'ne teşekkür ederim.

2.2.4.6. Delta kıyılarında yapılaşma

2.2.4.6.1. Yasal yapılaşma

Delta ovası doğuya doğru giderek daralmakta ve bugün 19 Mayıs Üniversitesi'ne ait sosyal tesislerin bulunduğu İncesu mevkiinde sona ermektedir. Fakat yine aynı noktadan itibaren başlayan ikinci evler (yazlık konutlar) bu sefer batı yönde ilerleyerek Yörükler beldesine kadar olan kesimde sahilde yer alan tüm birinci sınıf tarım alanlarını yok ederek ilerlemektedir. Bu bölümde yamaç araziler üzerinde yer alan köylerin ova toprakları üzerinde yer alan ve 15-20 yıl öncesine kadar ekilip biçilen tarım sahalarının süratle parsellenip parçalanarak yazlık evlere terk edilmiştir. İkinci (yazlık) evlerin bir bölümünün daimi ikametgaha dönüşmesi ile bu kesimde yeni beldeler ortaya çıkmıştır. İncesu'dan başlayarak batıya doğru Altinkum, Taflan, Dereköy bu şekilde ortaya çıkmışlardır. Nitekim (daha sonra da belirtileceği gibi) başlangıçta Bafra Ovası Sulama Sistemi içinde yer alan bu saha, Bafra Ovası Sulama Projesi hayata geçirilemeden, yazlık evlerin inşası ile, tarım toprağı vasfını kaybettiği için daha sonra projeden çıkartılmıştır⁵ (**Foto 19**).

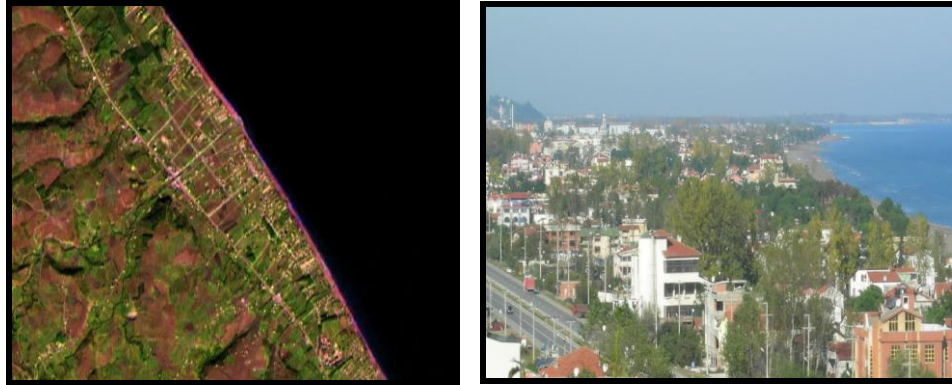

Foto 19. a) Araştırma sahasının doğu sınırında, İncesu Deresi'nden Taflan'a doğru olan sahanın 1998 yılı uydu görüntüsü. Delta Ovası'nın doğu sınırını oluşturan kıyı ovası bütünüyle parsellenerek yazlık konut alanlarına dönüşmüş ve tarım arazisi olma özelliğini kaybetmiştir. **b)** Aynı sahanın İncesu Deresi civarından (19 Mayıs Üniversitesi lojmanlarından) çekilmiş fotoğrafı (Batıya bakış). Görülen yerleşmeler son 20 yılın eseridir ve meskenlerdeki yoğunluk tarım alanlarının aleyhine hızla batıya (Bafra Ovası'na) doğru ilerlemektedir.

⁵ Araştırma sahasının doğu sınırının KÖKSAL'ın (1972) yaptığı gibi İncesu'dan değil de, Taflan Deresi'nden başlatılması bu yüzdendir

2.2.4.6.2. Kaçak yapılaşma

Bölgede devletin birinci sınıf tarım alanlarını koruma yönünde gereken dikkati göstermemesi, yerel belediyelerin göz yumması ve yanlış arazi kullanımı gibi nedenlerle yılın sadece birkaç ayında kullanılan ve bir şekilde resmî statüye kavuşturulan yasal yapılaşma yanında bir de kaçak yapılaşma vardır. Özellikle Yörükler beldesinden itibaren onun devamı olarak daha batıda Ramsar Koruma Alanı içine kadar olan sahada söz konusu kaçak yapılaşma devam etmektedir. Bu konu fotoğraflarıyla birlikte sık sık çevreci sivil toplum örgütleri ile medyanın da gündemini işgal etmesine rağmen henüz kaçak yapılaşmayı önleyici bir tedbir geliştirilmiş değildir (**Foto 20**). Şayet ciddi önlemler alınmazsa yakın bir gelecekte, Kurupelit-İncesu Deresi civarından Taflan'a kadar olan sahada görülen yoğun yapılaşmanın bir benzerinin de bu sahada görülmesi kaçınılmazdır. Böyle bir durumda koruma (!) altında bulunan dünyaca ünlü Kızılırmak Deltası Kuş Cenneti de sürekli tehdit altında olacaktır.

Foto 20. a) Yörükler batısında Ramsar Koruma Alanı'nın havadan görünümü (Kaynak: DHA), **b)** Aynı yerin yüzeyden görünümü.

2.2.4.7. Batı kıyılarındaki kumul hareketleri

Deltanın doğu kıyılarındaki kumul alanları geniş ve göz alıcı plajlar oluşturarak yazlık evler ve turistik tesisleri kendine çekerken, batı kıyılarındaki kumullar (turistik potansiyelleri yanında), hakim rüzgâr yönüne bağlı olarak verimli tarım alanları için bir tehdit oluşturmaktadır.

Çamgölü-Yakakent-Alaçam arasında çakıllı plajlardan oluşan kıyı, Alaçam-Geyikkoşan'dan itibaren kuzeydoğuya doğru ince kumlu plajlar halinde uzanmaktadır. Plajın genişliği yer yer 200-300 m'ye, Sahilkent yakınlarında görüldüğü gibi, bazen de 500 m'ye kadar ulaşmaktadır (**Foto 21**).

Foto 21. Kızılırmak Deltası kuzeybatı kıyıları boyunca uzanan ve hakim rüzgâr istikametine bağlı olarak verimli tarım alanlarını tehdit eden kumul hareketleri (Kaynak: Google Earth 2005).

Deltanın kuzeybatısında bulunan Deniz Feneri civarında yaklaşık 7-8 m yüksekliğe ulaştıkları görülen kum tepeleri kumul hareketinin boyutları hakkında bir fikir verdiği gibi, yine aynı yerde ağaçlarda görülen eğilmeler de rüzgârın şiddeti ve yönü hakkında önemli görsel ipuçlarını oluşturmaktadır (**Foto 22**). Deniz Feneri'nde görevli Özkan Ailesinin verdiği bilgilere göre fenerin çevresinde yer alan ağaçlık alan daha önceleri çok daha büyük saha kaplarken, kum erozyonu nedeniyle, onların ifadesiyle “*esen rüzgârla birlikte kumun ağaçları tahrip edip kurutması sonucu*” ağaçlar azalmış, kumluk saha ovaya doğru ilerleyerek eskiye göre daha geniş alanları kaplamıştır. Üstelik bu süreç hızla devam etmektedir.

Foto 22. Tarım alanlarını tehdit eden hareketli kumullar; **a)** Bafra Deniz Feneri'nden doğuya bakış, **b)** Sahilkent güneyinde deltanın batı kıyı çizgisinden doğuya bakış.

BAFRA OVASI ...

Kıyıdaki kumların hakim rüzgâr istikametine bağlı olarak ovanın özellikle batı kıyılarındaki tarım alanlarını tehdit etmesi üzerinde önemle durulması ve acil tedbir alınmasını gerektiren bir durumdur. Bunun için, kumcul bitkiler dikerek veya rüzgâr perdeleri oluşturarak kumları sabitlemek gibi, varsa dünyada benzer alanlarda uygulanan diğer yöntemler de dikkate alınarak mücadeleye bir an önce başlanmalıdır.

Yakakent'ten itibaren Alaçam kıyılarını takip ederek doğuya doğru yönelen yazlık ev inşaatları gelecekte bu kıyı şeridini de tehdit etmekle birlikte, şimdilik boş olan bu saha gelecekte deniz turizmi açısından büyük potansiyel arz etmektedir. 1990'lı yıllara kadar Sinop'a kadar olan sahanın inşaat kumunun temin edildiği bu alanda sonraki yıllarda kum alımının engellenmiş olması önemli bir gelişmedir. Daha sonra kum alımının yasaklanması ile doğal yapısını kısmen muhafaza etmeyi başaran bölgede o döneme ait (günümüzde deniz suyu ile dolu) kum ocaklarının izleri hala görülmekte olup, nadir de olsa kaçak kum çıkarımının izlerini tespit etmek de mümkün olmaktadır (**Foto 23**).

Foto 23. Sahilkent yakınlarından iki görünüm. **a)** Deniz suyu tarafından işgal edilmiş eski kum ocakları, **b)** Az da olsa (kaçak) kum çıkarımını gösteren bazı izler.

2.2.4.8. Lagün göllerindeki mevsimlik seviye değişiklikleri

Yeni Delta sahasındaki en önemli olaylardan biri hiç şüphesiz göl seviyelerindeki mevsimlik değişikliklerdir. Çünkü Yeni Delta'daki sulak alanlar ve çevrelerindeki taban arazilerin topografyası genellikle düz olup eğimleri % 0.0-2.0 arasında değişmektedir. Taban arazilerinin % 0.5-2.0 arasında yeterli eğime sahip bölümleri, genellikle Kızılırmak'ın her iki sahilinde yer alan üst kotlardaki eski alüvyal topraklarda, % 0.0-0.5 eğime sahip olan kısımları ise alt kotlardaki genç alüvyal topraklarda bulunur. Ovanın en az eğimli kısımları 2 m. kotu altındaki göl aynaları civarında yer almışlardır (**Foto 24**).

Foto 24. Göl seviyelerindeki alçalma ve yükselmelerin tarım alanları ve meralarla ilişkisi (BAFRA GÜİDE 2000'den).

Eğimin çok az (0'a yakın) ve göllerin derinliklerinin de çoğu yerde 1-2 m'yi geçmemesi, hatta bazı yerlerde su kuşlarının göl üzerinde yürüyebilecekleri kadar sığ olması nedeniyle, yağışlı mevsimlerde bu göllerin seviyelerindeki az bir yükselme çok geniş alanları sular altında bırakabilmektedir. Lagün göllerinin seviyelerindeki yükselmenin bir diğer sebebi de denizle olan ayak bağlantılarının zaman zaman tıkanmasıdır. Bu sorunu çözmek amacıyla beşeri müdahalelerle Karaboğaz gölü, Liman gölü, Çernek gölü, Uzungöl ve Balık gölünden denize açılmış bulunan kanalların sürekli temizlenerek açık tutulması gerekmekte, ancak bu şekilde göllerin su seviyeleri düşürülerek tarım ve mera alanlarına vereceği zarar azaltılabilmektedir (**Foto 25**).

Foto 25. Göl ayaklarının temizlenmesi ve açık tutulması çalışmaları.

BAFRA OVASI ...

Bütün bu özellikler yılın büyük kısmında göllerin çevresindeki beşerî faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir. Göllerin seviyelerindeki kontrollü veya kontrol edilemeyen alçalma ve yükselmeler göl çevresindeki yerleşmeleri, ve burada yaşayan insanların hayatını yakından etkilemektedir.

Bu arada ovadaki drenaj kanallarının lagün göllerinde sona ermesi nedeniyle bunların getirdikleri malzemeleri bu sığ göllerde biriktirmeleri sonucu bir yandan göllerin karalaşma süreci devam ederken, diğer yandan da (Liman gölü örneğinde görüldüğü gibi) kıyı oklarının kıyı erozyonu ile aşınması sonucu göllerin denizle birleşmesi ve deniz suyu istilası tehlikesi de devam etmektedir.

2.2.4.9. Irmak boyundaki ekonomik faaliyetler

Kızılırmak önceden getirdiği kum, çakıl, silt, mil, vb. malzemeleri ırmak boyunca yer yer biriktirerek yatak içinde büyük depolar oluşturmuştur. Irmağın doğrusal olarak sedde içine alınması sonucu bir kısım depolar da şu anki mevcut ırmak yatağının dışında (seddenin dış kenarında) kalmıştır. Gerek bu malzeme, gerekse ırmağın mevcut yatağı içindeki depolar günümüzde kum ve çakıl ocakları şeklinde işletilmekte **(Foto 26)** ve nehrin Bafra şehir merkezine yakın kesimlerinde kurulu bulunan beton imalat şantiyeleri tarafından buralar hammadde deposu olarak kullanılmaktadır **(Foto 27)**.

Gerek sedde yapımı, gerekse ırmak yatağından inşaat malzemesi hammaddesi alınması gibi beşerî müdahaleler sonucunda ırmak boyunca yer yer derin göllenmeler oluşmuştur. Bunların bir kısmına büyük motopomplar yerleştirilmiş ve bunlar kurak mevsimde çevredeki arazilerin sulanması için kullanılmaktadır **(Foto 28)**.

Foto 26. Eski ırmak yatağındaki çakıl depoları ve bunların işletilmesi.

Foto 27. Kızılırmak kıyısında ırmak yatağındaki malzemeyi kullanan beton şantiyeleri.

Foto 28. Irmak yatağı kenarlarındaki su birikintilerinden motopomplar yardımı ile çevredeki tarım alanlarına sulama suyu çekilmesi.

Irmak yatağından beton şantiyeleri için malzeme çekilmesi çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bunlardan *birincisi*; ırmak yatağından malzeme alınması sonucunda ırmağın yatak profilinin bozulacağı ve bunun da zincirleme bir reaksiyonla barajların altını oyarak onları yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya getireceği ile ilgilidir. Bu iddialar henüz sağlam kanıtlara dayandırılmadığı için söylentiden ileri gitmemektedir. *İkinci* tartışma konusu ise; ırmak tabanının malzeme alımı yolu ile derinleşmesi sonucu oluşacak daimi göllenmeler ile ırmağın ağız kısmından iç kısma (güneye doğru) Bafra şehrine kadar olan kesimde nehir ulaşımının sağlanarak, yakın veya uzak bir gelecekte küçük teknelerin Bafra şehir merkezi yakınlarına kadar gelmesi ihtimalidir. Bu ihtimalin gerçekleşme olasılığı da şimdilik mümkün görülmemektedir.

BAFRA OVASI ...

Irmak ağzında yapılan düzenlemelerle bugün küçük balıkçı tekneleri birkaç km kadar içeri girebilmekte ve ırmağı bir liman olarak kullanabilmektedirler. Irmak yatağındaki son kısmın sedde içine alınması projesi çerçevesinde belki çok daha güneye kadar bu teknelerin girme imkanı olabilecektir. Ayrıca unutulmamalıdır ki; AKKAN'ın (1962) belirttiğine göre 1960'lı yıllara kadar Kızılırmak üzerinde zaten *kayıkla nakliyat* yapılıyordu. Bugün özellikle Altinkaya baraj gölünde ırmağın iki tarafında kalan köyleri birbirine bağlamak ve Bafra ya da Vezirköprü'ye ulaştırmak için de ilkel feribot seferleri yapılmaktadır.

2.2.4.11. Irmak yatağını yeniden düzenleme çalışmaları

Kızılırmak'ın Karadeniz'e dökülmeden önceki kalan son 5 km'lik mesafe için yeni projeler gündemde olup, bu kesimde menderesler çizerek akan ırmağın doğrudan düz bir çizgide denize ulaştırılması için proje hazırlıkları devam etmektedir (**Foto 29**). Proje uygulamaya konulduğunda ırmağın bu son kesimdeki menderesleri ortadan kaldırılacak, doğrudan denizle bağlantısı sağlanacaktır. Bu durumda yukarıda ifade edildiği gibi belki tekneler bugün ulaştıkları noktadan daha güneye kadar gelebileceklerdir.

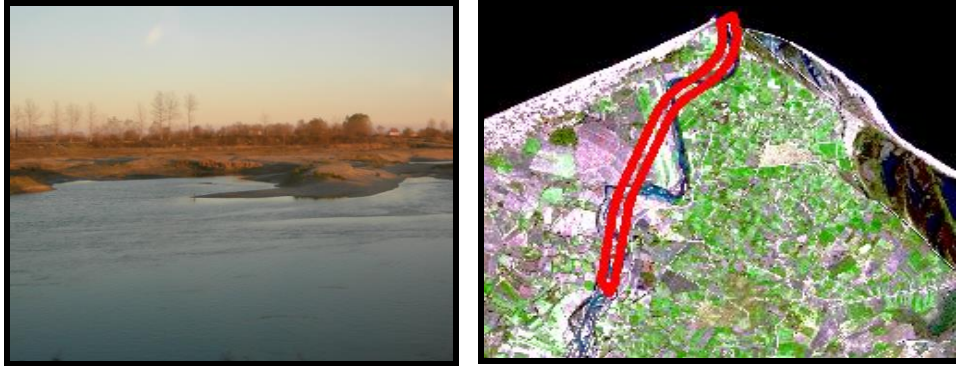

Foto 29. Kızılırmak'ın henüz sedde içine alınmamış kuzey kısmı ve projeli sedde güzergahı.

2.2.4.12. Yeni Delta sahasının geleceği ile ilgili bazı endişeler

Günümüzde dünyanın karşı karşıya olduğu en büyük felaketlerden birisi “küresel ısınma” problemidir. İleride karşılaşılmaması kuvvetle muhtemel olan bu problemin Bafra Ovası'nı ilgilendiren yönü deniz seviyesi yükselmeleri sonucunda Yeni Delta sahasında meydana gelebilecek kıyı çizgisi değişimleridir.

Yörede deniz seviyesi yükselmesinin beklenen tesiri; lagün göllerinin genişlemesine ve derinleşmesine yol açacak olmasıdır. Samsun ili eğim haritasına göre, lagün göllerini çevreleyen arazilerin ortalama eğim değeri % 2'den düşüktür. Dolayısıyla, deniz seviyesi yükseldiğinde lagün göllerinin seviyesi de yükselecek ve çevrelerindeki az eğimli araziler üzerine doğru taşarak yaklaşık 2.500 m kadar ilerleyecektir. Bu nedenle, Kızılırmak deltasındaki Balık gölü, Uzungöl, Mülk gölü ve Liman gölü gibi birçok küçük göl birleşerek daha derin ve daha geniş bir lagün alanı oluşacaktır. Böylece bir taraftan lagün göllerini çevreleyen mera alanları su altında kalırken, diğer taraftan da halen tarım yapılan sahaların önemli bir kısmı taban suyunun yükselmesiyle ekip dikme faaliyetleri dışına çıkacak ve mera alanlarına dönüşecektir. Sonuç olarak, küresel ısınma felaketinin önüne geçilemediği takdirde Bafra Ovası'nı bekleyen tehlike; deniz seviyesi yükselmesiyle kıyı çizgisi gerileyecek, delta alanları daralacak ve yakın döneme kadar karalaşmakta olan lagün gölleri derinleşip genişleyecektir (UZUN 2006).

2.3. İKLİM

İklim ve hava şartlarının insan toplulukları üzerindeki etkileri çok büyüktür. İklim ile ilgili özellikler bir bölgenin sadece ekonomik hayatını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda kültür durumu ve medeniyet seviyesine de tesir ettiği için bilim adamlarının çok eski tarihlerden beri dikkatini çekmiştir. Şüphesiz hiçbir iklim ideal değildir. Her yerin kendine ait olan iklim özellikleri o yeri olumlu veya olumsuz etkileyebilir. Bir bölgenin iklim özelliklerini tam olarak belirleyebilmek için uzun süreli rasat verilerine sahip olmak gerekir. Bu da ancak o bölgede çok uzun süreden beri rasat yapan meteoroloji istasyonlarının varlığı ile mümkündür.

Araştırma sahasını oluşturan Bafra Ovası'nda uzun süreli rasat yapan başlıca kuruluş *Bafra Meteoroloji İstasyonu*'dur. Bunun dışında Alaçam ve Ondokuzmayıs (eski adı Engiz) ilçe merkezleri ile delta üzerinde Bafra'nın Koruluk (eski adı Gelemağrı) köyü mevkiinde rasat süreleri daha kısa olan iki istasyon daha vardır. Son üç istasyon belli sürelerle yağış rasadı yaptıktan sonra kapatılmışlardır. Bunlardan Bafra ve Alaçam istasyonları DMİGM'ne bağlı olarak çalışmışlar, Gelemağrı ve Engiz istasyonları ise (Bafra Ovası Sulama Projesi'ne veri sağlamak için) DSİ tarafından kurulmuş ve işletilmişlerdir⁶.

⁶ Daha önce KÖKSAL (1968) tarafından yayınlanan Bafra Ovası'nın iklimi ile ilgili makale, (araştırmanın yapıldığı tarihlerde) yukarıda adı geçen istasyonların rasat sürelerinin yetersiz olması nedeniyle, Sinop ve Samsun meteoroloji istasyonlarının verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

BAFRA OVASI ...

Araştırma sahası, *her mevsim yağışlı, yazları sıcak, kışları ılık geçen* Karadeniz Bölgesi ikliminin özelliklerini yansıtmaktadır. NİŞANCI'ya (1988) göre kıyı kesimi düzlükleri üzerinde gerçek kış mevsimi görülmez. Fakat Bafra yöresi coğrafi konumu nedeniyle başta yıllık toplam yağışlardaki azlık olmak üzere, bazı iklim özellikleri ile bölge içinde diğer bölümlerden ve aynı bölüm içinde de iç kesimlerden ayrılır. En belirgin fark, yağış azlığı yanında, artan sıcaklık ve buharlaşmaya paralel olarak **yaz kuraklığının** hissedilmesidir. İşte bu son faktör, yani *yaz kuraklığı* sorunu, Bafra ovası tarım potansiyelini derinden etkilediği için başta DSI olmak üzere ovanın kaderini değiştirecek çok sayıda kuruluşun faaliyetini beraberinde getirmiş, bütün bunlara altyapı oluşturacak bilimsel çalışmaları da teşvik etmiştir.

Başlıca iklim elemanları aşağıda ayrı ayrı ele alınmıştır.

2.3.1. Yağış

Bafra ovasının tarımsal üretim açısından büyük bir potansiyele sahip olması ve ovadaki mevcut tarımsal sistemin de genel olarak entansif karakterli oluşu, yetiştirilen ürünlerin büyük ölçüde yağış şartlarına bağlı kalmasına neden olmaktadır. Bilindiği gibi, bitkiler için başlıca su kaynakları yağışlar, yer altı suyu ve havadaki nemdir. Bu itibarla bitkilerin yaşama şartlarını ve dağılışlarını belirleyen en önemli faktörlerden birisi de yağış miktarı ve çeşididir.

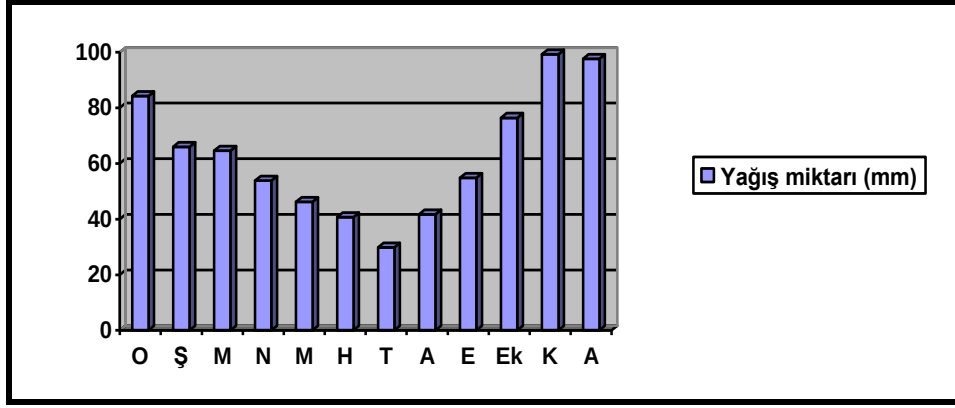
2.3.1.1. Yağış rejimi

Uzun yıllar ortalamasına göre Bafra'nın yıllık ortalama yağış değerleri **Tablo 1**'de gösterilmiştir. Yağış değerlerinin aylık ve mevsimlik durumları incelendiğinde hem aylar arasında, hem de mevsimler arasında bir düzensizlik olduğu görülmektedir (**Şekil 8**). Özellikle bitkilerin en fazla suya ihtiyaç duyduğu yaz aylarında belirgin bir azalma dikkati çekmektedir. Ekim ayından itibaren artmaya başlayan yağışlar kasım ayında maksimum seviyeye ulaşmakta, daha ilkbahar gelmeden şubat ayından itibaren azalma başlamaktadır.

Tablo 1. Bafra Ovası'nda yıllık ortalama yağış miktarının aylara göre dağılımı (Rasat Süresi 43 yıl).

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ort. toplam yağış (mm)	84.2	65.9	64.6	53.8	46.2	40.7	29.8	41.7	54.8	76.4	99.2	97.6	754.9

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Gn. Md. (DMİGM)

Şekil 8. Bafrı Ovası'nda yıllık ortalama yağış miktarının aylara göre dağılımı.

Bafrı'nın yıllık ortalama toplam yağış miktarı 754.9 mm'dir. Bu miktar içinde yaz yağışlarının oranı oldukça düşüktür (% 14.8). Bu durum ileride de bahsedileceği gibi *Bafrı Ovası Sulama Projesi*'nin başlıca gerekçelerinden birisini teşkil etmektedir. Çünkü yağışların yıl içindeki dağılışı ziraat hayatı açısından büyük önem taşımaktadır. Bafrı ovasında en yağışlı mevsim kış olup, yağışın % 32.8'i bu mevsimde düşmektedir. Yağışın en fazla olduğu aylar kasım ve aralık aylarıdır. Kıştan sonra en yağışlı mevsim sonbahardır (% 30.5). Yağışın en az olduğu dönem ise % 14.8'lik oranla yaz mevsimidir. Bu mevsim içinde en kurak ay Temmuz'dur. Ağustos ayı ile birlikte yağışlarda bir artış görülmektedir (**Tablo 2**).

Tablo 2. Bafrı ovasında yağışın mevsimlere göre dağılışı.

Mevsimler	Kış	İlkbahar	Yaz	Sonbahar
Yağış oranı (%)	32.81	21.80	14.86	30.52

2.3.1.2. Yağışın şiddeti ve karakteri

Bilindiği gibi yağış miktarı kadar, onun şiddeti ve karakteri de bitki hayatı üzerinde büyük öneme sahiptir. Örneğin sağanak yağışlar suyun toprağa sızmasına imkân tanımadığı gibi, erozyona da neden olurlar. Düşen yağış hızla yüzeysel akışa geçtiği için toprak, sağanak yağışlardan yeterince yararlanamaz. AKTAŞ (1994) araştırma sahasında yağışların karakterini ortaya koymak için günlük meteorolojik değerlerden faydalanarak 24 saatlik yağışların hangi değerler çevresinde toplandığını araştırmış ve bunların genel olarak “normal yağışlar” oldukları sonucuna varmıştır. Bilindiği gibi sağanak karakterindeki

BAFRA OVASI ...

yağışlar 3 grupta değerlendirilmektedir. 24 saatte düşen yağış miktarı 100 mm'den fazla ise bu '*pek şiddetli yağışları*', 50-100 mm'ler arasında ise '*şiddetli yağışları*', 25-50 mm'ler arası '*az şiddetli yağışları*' ve nihayet 25 mm'nin altı ise '*normal yağış*' olarak kabul edilmiştir (DÖNMEZ 1990:45). Buna göre Bafra Ovası'na düşen yağışların % 96.3'ü 25 mm'nin altındadır. 25 mm'nin üzerindeki yağışlar bitkilerin yetişme devresi içinde Bafra'da genel olarak yıl içinde % 3.2, yetişme devresinde ise % 3.6 oranında düşmektedir.

Bafra ovasında *kar yağışları* görülse de kar uzun süre yerde kalmaz. Ortalama karla örtülü gün sayısı 10.4'dür. Bunun 36 yıllık rasat süresi boyunca yıl içindeki dağılımı; ocak 3.9, şubat 3.6, mart 1.4, nisan 0.1, kasım 0.2 ve aralık 1.2 gün şeklindedir. Kar yağışları aralık ayının ikinci yarısında başlar ve mart ayı ortalarına kadar devam eder. Ortalama karla örtülü gün sayısı ile Bafra Ovası'nda görülen ortalama bulutlu, sisli, dolulu, kırılgılı ve orajlı günler sayısı **Tablo 3**'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Bafra Ovası 'nda ortalama kar yağışlı, bulutlu, donlu günler sayısı.

	R.S. (Yıl)	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
<i>Ortalama kar yağışlı gün sayısı</i>	36	2.1	2.5	1.2	0.1	-	-	-	-	-	-	0.1	0.5	6.5
<i>Ort. karla örtülü gün sayısı</i>	36	3.9	3.6	1.4	0.1	-	-	-	-	-	-	0.2	1.2	10.4
<i>Ort. bulutlu gün sayısı (0-10)</i>	28	7.1	7.2	7.1	6.6	5.9	4.4	3.9	4.0	4.7	5.7	6.4	6.9	5.8
<i>Ort. sisli gün sayısı</i>	42	2.4	2.1	4.4	4.1	2.0	0.7	0.1	0.1	0.9	1.4	2.1	2.1	22.4
<i>Ort. dolulu gün sayısı</i>	28	0.1	-	-	-	0.1	0.1	-	-	0.1	0.1	0.1	0.1	0.9
<i>Ort. kırılgılı gün sayısı</i>	42	1.7	2.3	2.3	0.4	-	-	-	-	-	0.2	0.5	1.4	8.8
<i>Ort. orajlı gün sayısı</i>	40	0.1	0.2	0.5	1.8	2.8	3.7	1.9	2.2	1.9	1.0	0.6	0.2	16.9

Kaynak: DMİGM

2.3.1.3. Yağış etkinliği

Bitkiler için yıllık yağış miktarı ve bunun mevsimlere göre dağılışı ne kadar önemliyse, buharlaşma, terleme, don olayları, yağışın şiddeti, karakteri, arazinin litolojik yapısı (geçirimli olup olmaması) gibi faktörler de bitkinin yetişmesi üzerinde etkilidir. Özetle, bitkinin üzerinde geliştiği toprağın nemlilik ve kuraklığını belirleyen sadece *yağış miktarı* değil, yukarıdaki faktörler de

etkilidir. Bu nedenle yıllık ya da aylık yağış miktarı kadar, yağışların ne kadarının bitkilere faydalı olduğu, yani *yağış etkinliğinin* de bilinmesi gerekir. Yağış etkinliğinin ortaya konulabilmesi için çeşitli araştırmacılar tarafından bir çok metod geliştirilmiştir. Bunlardan birisi de *Erinç İndisi*'dir (ERİNÇ 1965).

Erinç Formülü'ne göre *çok nemli* ay sayısı Bafra'da 5'i bulurken kurak ay görülmemektedir (**Tablo 4**). Ocak, şubat, mart, nisan, ekim, kasım, aralık aylarında yağış evapotranspirasyondan daima fazladır. Mayıs, haziran, temmuz, ağustos ve eylül aylarında ise evapotranspirasyon yağışlardan fazladır. Mayıs ve haziran aylarındaki su noksanı daha önce toprakta depolanan sudan karşılanmaktadır. Su noksanı görülen ay-lar ise *temmuz, ağustos ve eylül aylarıdır*. Bundan dolayı yıl içindeki ku-rak aylar sayısı 3'tür (AKTAŞ 1994). Bu aylar aynı zamanda Bafra Ova-sı'nda yazlık sebze tarımı için suya en fazla ihtiyaç duyulan zamandır.

Tablo 4. *Erinç formülüne göre Bafra'da yağış etkinliğinin aylara göre durumu.*

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A
Yağış etkinliği	<i>Çok nemli</i>	<i>Çok nemli</i>	<i>Çok nemli</i>	<i>Yarı nemli</i>	<i>Yarı nemli</i>	<i>Yarı kurak</i>	<i>Yarı kurak</i>	<i>Yarı kurak</i>	<i>Yarı nemli</i>	<i>Yarı nemli</i>	<i>Çok nemli</i>	<i>Çok nemli</i>

2.3.1.4. Yağış olasılığı (ihtimali)

Yıllık ortalama yağış miktarı kadar, bu miktarın yıllar itibariyle büyük oynamalar göstermesi de bitki hayatı ve sürdürülen tarımsal faaliyetleri etkiler. Bafra Ovası'nda, 1950'de 270 mm ve 1980'de 700 mm olarak ölçülen yağış miktarı değerleri istikrarsızlığı gösteren önemli rakamlardır. Bu durum, bazı yıllarda ziraatın büyük su problemleri ile karşılaşabileceğini ve daha sonraları da aynı sorunların önceden tahmin edilemeyen zamanlarda tekrar edebileceğini gösterir. İşte bunun için, ihtiyaç duyulan zamanlarda kullanılmak üzere, büyük sulama yatırımlarına gereksinim duyulmaktadır. DSİ tarafından yürütülen *Bafra Ovası Sulama Projesi* de esas olarak bu ihtiyaçtan doğmuştur.

2.3.1.5. Nem oranı

Ziraat-iklim ilişkisinde bitkilerin yağıştan sonra su ihtiyacını karşılayan ikinci önemli kaynak havanın nemidir. Özellikle sıcaklığın yüksek olduğu aylarda bu faktör fazla buharlaşmaya engel olarak kuraklığı hafifletme bakımından büyük önem taşır. Türkiye'de nem oranının (nispî nemin) en fazla olduğu yer Karadeniz Bölgesi'dir. Denizel nemli hava akımlarının etkisinde kalan bölgede ortalama değerler % 70-80 civarındadır. Bafra Ovası'nda bu değer yıllık % 74'dür. Maksimum değerler Nisan ve Mayıs aylarında (% 78), minimum değerler ise Aralık ve Ocak aylarında (% 70.0) görülür (**Tablo 5**).

Tablo 5. *Bafra ovasında nispi nem miktarının aylara göre dağılışı (R. S. 28 yıl)*

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Nispi nem (%)	70	72	77	78	78	73	71	72	75	77	71	70	74

Kaynak: DMİGM

2.3.2. Sıcaklık şartları

Sıcaklık şartları bitkilerin çeşit ve yetiştirme alanlarını tayin eden en önemli faktörlerden birisidir. Sıcaklık faktörü ayrıca bitkilerin çimlenmesi, çiçek açması, yapraklanması, meyve vermesi için de oldukça önemlidir. Bitkiler fotosentez yapmak, su almak gibi metabolik olaylar için de sıcaklığa ihtiyaç duyarlar.

Bitkilerin besin yapma, büyüme, üreme gibi hayati faaliyetleri genel olarak 0°C'nin üzerinde olur. Sıcaklığın bitkilerin dayanma gücünün altına inmesi yetiştirme devresinin süresini belirler. Buna karşılık sıcaklığın yükselmesi de, özellikle kurak devrede buharlaşmayı daha da arttıracığı için bitki yaşamını tehlikeye sokar.

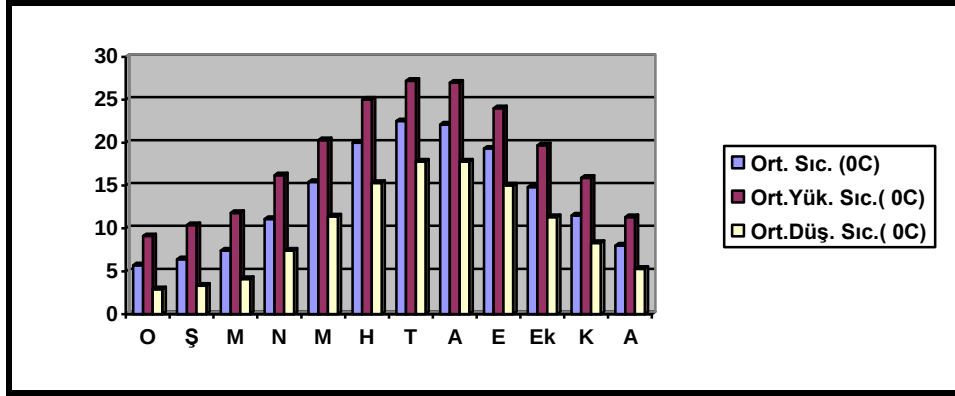
Ölçümler sonucu elde edilen sıcaklık değerlerine bakıldığında Bafra'da sıcaklığın 8°C'nin üzerinde olduğu zaman aralığı 22 Mart-21 Aralık tarihleri arası olup toplam 276 gün olarak belirlenmiştir. Bafra'da ortalama en düşük sıcaklıklar yıl içinde hiçbir zaman 0°C'nin altına düşmemektedir.

DMİGM tarafından yayınlanan Ekstrem Kıymetler Bülteni'nde Bafra Meteoroloji İstasyonu'na ait veriler yoktur. Bu nedenle rasat dönemi içinde araştırma sahasında görülen ekstrem kıymetlere yer verilememiştir. Fakat bilindiği gibi, bitki yaşamı için ekstrem sıcaklıkların meydana geldikleri devrelerin yanında, frekanslarının da önemi büyüktür (DÖNMEZ 1985:23) Günlük (7-14-21 saatlerinde) yapılan ölçmelerin sonuçlarına göre 1963-1990 yılları arasında Bafra'da ölçülen 30.525 değerden % 1.2'si 0°C'nin altında, % 51.5'i 9-21°C arasında, % 0.4'ü 30°C'nin üzerindedir. Bilindiği gibi 0°C'nin altındaki sıcaklıklar don tehlikesi yarattığı için, 30°C'nin üzerindeki sıcaklıklar da buharlaşmayı artırıcı etkilerinden dolayı kritik değerler olarak değerlendirilmekte, buna karşılık 9-21°C'ler arası ise bitki yetiştirme ve gelişimi için optimum şartlar olarak kabul edilmektedir (DÖNMEZ 1990:50). Bu değerlerden de anlaşılacağı üzere bitkilerin yetiştirme için optimum değer olarak kabul edilen 9-21°C'ler arasındaki sıcaklıkların frekansı % 50 civarındadır. Bu durum bitki yetiştirme şartlarındaki sıcaklık faktörünün Bafra Ovası'ndaki elverişliliğini göstermektedir.

28 yıllık ortalamalara göre Bafra Ovası'nda tespit edilen ortalama sıcaklıklar ile ortalama yüksek ve ortalama düşük sıcaklıklar **Tablo 6** ve **Şekil 9**'da görülmektedir. Bafra'da yıllık sıcaklık ortalaması 13.7 °C olup, bunun aylara göre dağılımına baktığımızda ortalama en düşük sıcaklıklar ocak ayında, ortalama en yüksek sıcaklıklar ise temmuz ve ağustos aylarında görülmektedir. Bafra Ovası'nda şubat ayından itibaren sıcaklık mayıs ayına kadar tedrici bir şekilde yükselir. Mayıs'tan itibaren havaların birden ısındığını ve sıcaklığın 15 °C'yi dereceyi bulduğu görülür. Yaz devresi Bafra Ovası'nda mayıs ayından ekim ayına kadar altı aydır. Bu devrede ortalama sıcaklık derecesi en yüksek ay temmuz, bazı yıllarda da ağustostur. Eylül ayından itibaren sıcaklık eğrisinin alçaldığı, ekim ayından itibaren de 15 °C'nin altına düştüğü görülür. Kış devresinde ortalama sıcaklık Bafra Ovası'nda 5 °C'nin altına düşmez.

Tablo 6. Bafra Meteoroloji İstasyonuna ait sıcaklık değerleri (R. S. 28 yıl).

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ortalama Sıc. (°C)	5.7	6.4	7.4	11.1	15.4	20.0	22.5	22.1	19.3	14.8	11.5	8.0	13.7
Ort.Yük. Sıc.(°C)	9.1	10.4	11.8	16.2	20.3	25.0	27.2	27.0	24.0	19.7	15.9	11.3	18.2
Ort.Düş. Sıc.(°C)	2.9	3.3	4.1	7.4	11.4	15.3	17.8	17.8	15.0	11.3	8.3	5.3	10.0

Şekil 9. Bafra ovasında sıcaklığın yıl içindeki seyri.

Ortalama yüksek ve ortalama düşük sıcaklıklara bakıldığında da yine ortalama sıcaklıklara paralel bir durum görülmekte, en soğuk aylar ile en sıcak aylarda bir farklılık görülmemektedir.

BAFRA OVASI ...

Bafra Ovası'nda kıştan yaz ve yazdan kışa doğru sıcaklık derecesinin nasıl yükseldiğini incelemek mevsim durumlarının tespiti bakımından da önemlidir. Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Orta Karadeniz iklimi özelliği gösteren Bafra Ovası'nda ılık bir kış devresi ve sıcak bir yaz mevsimi hüküm sürer.

2.3.2.3. Donlu günler

Bafra'nın aylık ve yıllık ortalama donlu günlerine bakıldığında ocak ayı yaklaşık 7 günle başta gelmektedir (**Tablo 7**). Bunu şubat ve mart ayları izlemektedir. Bafra'da mayıs ve kasım ayları arasında (bu aylar da dahil olmak üzere) 7 ay don olayı görülmemektedir.

Tablo 7. Ortalama donlu günler sayısının aylara göre dağılışı (R. S. 28 yıl).

	0	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Aylık ve Yıllık Ort. Donlu Günler Sayısı	5.6	5.0	2.8	0.1	-	-	-	-	-	-	0.1	1.8	15.4

Kaynak: DMİGM

Donlu günlerin mevsimlik ve yıllık durumları incelendiğinde, don olaylarının Bafra'da büyük çoğunlukla (% 80.51) kış mevsiminde meydana geldiği görülmektedir (**Tablo 8**).

Tablo 8. Ortalama donlu günler sayısının mevsimlere göre dağılışı.

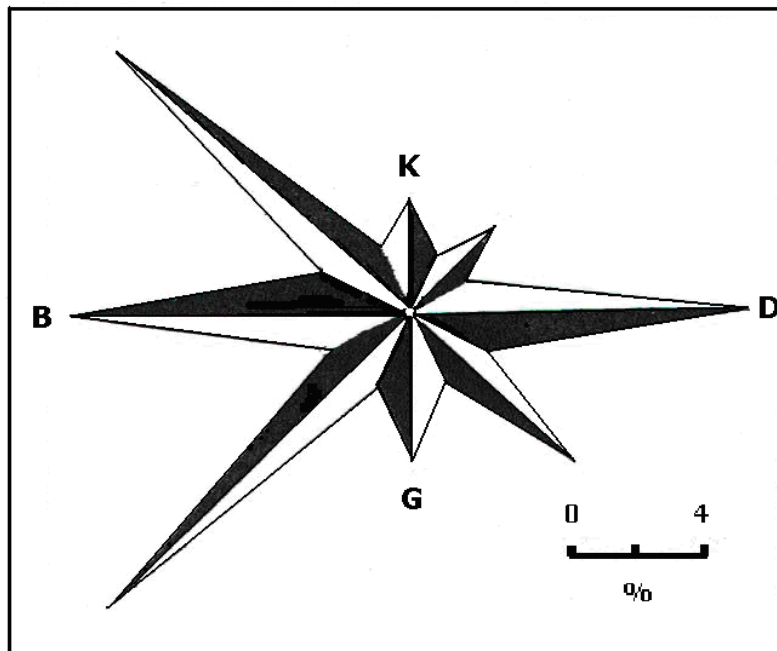
İlkbahar		Yaz		Sonbahar		Kış	
O.D.G.S	%	O.D.G.S	%	O.D.G.S	%	O.D.G.S	%
2.9	18.83	0.0	0.0	0.1	0.64	12.4	80.51

DMİGM verilerine göre 1963-1980 arası rasat yapılan dönemde Bafra Ovası'nda *donlu günlerin başlama tarihleri* en erken 6.12.(1977), en geç 1.2.(1965) ve ortalama 30 Aralık, *donlu günlerin son bulma tarihleri* ise en erken 6.2.(1966), en geç 5.4.(1965) ve ortalama 8 Mart'tır. Ortalama donlu gün sayısı 14.1 olup, maksimum 38 gün, minimum 0 gündür. Bilindiği gibi donlu günlerin sayısı ve süresi sebze tarımının yoğun olarak yapıldığı Bafra Ovası için çok önemli olup, bu durum kışın özellikle soğuğa dayanıklı lahana, pırasa gibi sebzelerin ekiminin tercih edilmesinde etkin rol oynamaktadır.

2.3.3. Basınç ve rüzgârlar

Bafra Ovası gerek kış, gerekse yaz mevsiminde dünyada etkili olan büyük basınç merkezlerinin etkisi altında kalmaktadır. Atmosferdeki dolaşım sisteminin gösterdiği özellikler sonucu, Asor Yüksek Basınç alanı ve onun uzantıları ile Basra Alçak Basınç merkezi arasında gelişen N sektörlü hava akımları Karadeniz Bölgesi'ni, dolayısıyla Bafra Ovası'nı da etkilemektedir. (NİŞANCI 1988).

Bafra Ovası'nda hakim rüzgarlar genellikle mevsimlere göre değişmekle birlikte, yıl içerisinde en fazla SW, NW, W ve E yönlerinden esmektedir (**Şekil 10, Tablo 9**). Yıllık ortalama rüzgar frekansları dikkatle incelendiğinde en yüksek frekansa sahip rüzgarların % 35.8 ile SW'dan estiği görülür. Bunu sırası ile NW (% 19.3), W (%13.3) ve E (% 12.0) yönlü rüzgarlar izlemektedir. Frekansları yüksek olan rüzgarlar aynı zamanda en hızlı esen rüzgarlardır. SW ve S yönlerinden esen kuru ve sıcak rüzgarlar aynı zamanda havanın nemini de azalttıkları için bu durum sıcaklık şartları üzerinde olumlu, yağış şartları üzerinde ise olumsuz etkiler yapar. Föhn karakterli bu rüzgarlara halk arasında *dağ yeli* denilmektedir.

Şekil 10. *Bafra’da çeşitli yönlerden esen rüzgârların yüzde olarak esme sayıları*

Tablo 9. Bafra 'da rüzgârların esme sayıları (R.S.12 yıl).

<i>Rüzgar Yönleri</i>	<i>Esme Sayısı</i>	<i>Ort. Esme Hızları (m/sn)</i>	<i>Esme Yüzdesi</i>
<i>N</i>	269	2,3	3,14
<i>NE</i>	540	2,8	6,31
<i>E</i>	1.027	2,7	12,01
<i>SE</i>	1.023	2,5	11,96
<i>S</i>	689	2,5	8,06
<i>SW</i>	2.207	3,8	25,82
<i>W</i>	1.142	2,4	13,36
<i>NW</i>	1.650	3,3	19,30
TOPLAM	8.547		

Kaynak: DMİGM

Bafra Ovası'nda bu hakim rüzgarlardan başka yöreye özgü devrî rüzgarlar da vardır. Bu rüzgarlar Bafra şehri ve güneyinde özellikle yaz aylarında genellikle gündüz saat 10'dan itibaren, deniz ile kara arasında günlük olarak esmektedirler. Bu rüzgarlar çoğu zaman Kızılırmak vadisinde kanalize olarak denizden 90-95 km içerilere kadar sokulurlar. Akşamları saat 19 civarında bu rüzgarlar sakinleşirler ve geceleyin bu sefer karadan denize doğru çok belirgin olmayan hafif rüzgarlar şeklinde esmeye devam ederler. AKKAN'ın (1962) tespitlerine göre, bu rüzgarlara bağlı olarak, Kızılırmak üzerinde yelkenli kayıklarla nakliyat yapılyordu.

1906 yılına ait Trabzon Vilayeti Salnamesi'nde Bafra Kazası'na ait şu bilgiler ilgi çekicidir: “*Ovanın sahil boylarında, özellikle doğu ve güneydoğusunda büyükçe bataklıklar vardır. Ara sıra esen doğu rüzgarları bu bataklıkların kötü havasını Bafra'ya getirmekte ilk ve sonbaharda esen gündoğusu rüzgarları ise kaza merkezindeki kötü havayı tasfiye etmektedir*”.

2.3.4. İklim tipi

Bafra Ovası ve yakın çevresi ile ilgili çalışmalar yapan bazı araştırmacılar (UZUN 1995:25, KÖKSAL 1972:47) konu ile ilgili başlıca formülleri kullanarak yörenin iklim tipini belirlemişlerdir. **Thorntwaite** iklim sınıflandırmasına göre araştırma sahasında “*yarı nemli, mezotermal, su noksanı yaz mevsiminde ve orta derecede olan okyanusal koşullara yakın, yükseklerle çıkıldıkça azalan*

sıcaklık ve buharlaşma değerleri ile artan yağış miktarlarına bağlı nemli bir iklim” (**C₂ B₁ sb4**) hüküm sürmektedir⁷. **Köppen** iklim sınıflandırmasına göre Bafra Ovası ve yakın çevresinin iklim tipi “Kışı soğuk, yıllık sıcaklığı 18°C’den az, en sıcak ayı 18°C’den fazla, Orta Karadeniz iklim özelliği ile beraber orta derecede yağış miktarları ve temmuz-ağustos aylarındaki kuraklığı ile nispeten Akdeniz etkisi altındaki şartları da gösteren (**Cs_{ak}**)” bir özelliğe sahiptir. **Erinç** formülüne göre ise Bafra 38.8’lik indis değeri ile “yarı nemli iklim bölgesi ve park görünümüne sahip kuru orman sahası”nda kalmaktadır.

2.4. TOPRAK VE BİTKİ ÖRTÜSÜ

2.4.1. Toprak özellikleri

Ekonomik yapısı büyük ölçüde tarıma dayanan Bafra Ovası’nda ziraat-toprak ilişkilerinin en iyi şekilde kurulabilmesi, her şeyden önce toprak cins ve niteliklerinin bilinmesi ile mümkün olur. Bu amaçla, Köy Hizmetleri, DSİ, Toprak-Su vd. gibi çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarına bağlı araştırma ve uygulama birimleri tarafından Bafra ovasının drenaj durumu, verimlilik envanteri, gübre ihtiyacı vb. özelliklerini ortaya çıkarabilmek için ayrıntılı toprak etütleri yapılmıştır. Özellikle 19 Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğretim üyeleri tarafından da toprak-tarım ilişkileri konusunda çok sayıda araştırma yayınlanmıştır⁸. Aşağıda gerek bu çalışmalardan, gerekse arazide yapılan gözlemler sonucu elde edilen bilgilerden yararlanılarak araştırma sahasında görülen başlıca toprak tipleri, bu toprakların genel özellikleri ve karşı karşıya oldukları başlıca sorunlar hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

Araştırma sahasında başlıca 4 tip toprak görülmektedir (**Şekil 11**). Bunlar; hidromorfik topraklar, alüvyal topraklar, kahverengi orman toprakları ve kolüvyal topraklardır (TOPRAKSU 1972, DSİ 1986).

a) *Hidromorfik topraklar*: Oluşumlarını su etkisi altında sürdüren intrazonal topraklardır. Bafra’daki alüvyal toprakların bir kısmı taban suyu

⁷ ÇİÇEK (1995) tarafından *Thorntwaite metodu* kullanılarak yapılan bir çalışmaya göre; Bafra’da kurak dönemin başladığı ay haziran, sona erdiği ay eylülüdür. Kurak koşulların hakim olduğu ay sayısı 4, nemli koşulların hakim olduğu ay sayısı 5’tir. Yıllık su açığı 236 mm, yıllık potansiyel evapotranspirasyon miktarı 668 mm, yağış tesirlilik indisi 10.8’dir.

⁸ Büyük kısmı yüksek lisans ve doktora tezleri ile bilimsel makalelerden oluşan bu çalışmalardan ilgili bilim adamlarının haberi olmakta, ne yazık ki uygulayıcı konumdaki kamu kuruluşları ve konunun esas muhatabı olan ova çiftçisinin haberi bile olmamaktadır. Çiftçi kendisine yol gösterici araştırmalar beklerken, bilim adamları da yayınlarından çiftçileri haberdar edememenin üzüntüsünü yaşamaktadırlar.

BAFRA OVASI ...

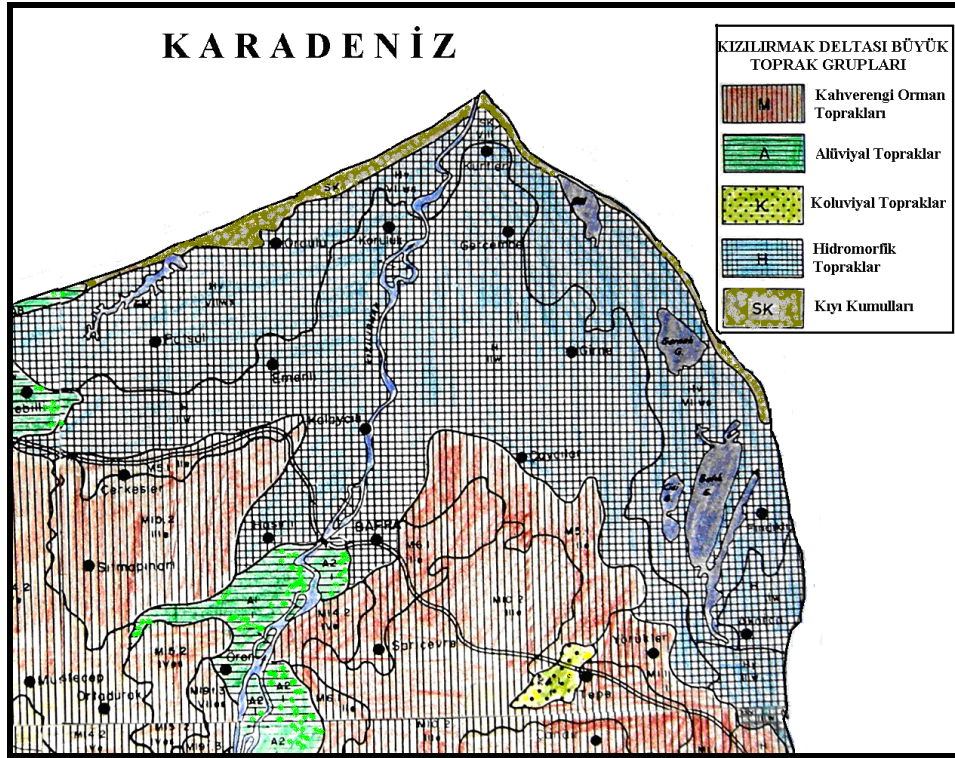
seviyesinin yüksekliği nedeniyle hidromorfik bir nitelik kazanmışlardır. Bafra Ovası'nda bu topraklara 0-25 m yükseltiiler arasında, ovanın E ve NE'sundaki denize yakın kısımlarda rastlanır. Samsun-Sinop yolunun kuzeyi Yörükler köyü hariç hidromorfik topraklardan meydana gelmektedir. Yüzeyleri düz olduğundan taban suyu seviyesi yüksektir. Bazı mevsimlerde su yüzeye kadar çıkabilir. Taban suyu seviyesi düştüğü durumlarda bile alt katmanlar sürekli yaştır. Taban suyu seviyesinin altındaki katmanlar tümüyle gleyleşmiş olup, içlerinde bitki örtüsünün köklerinin çürümesinden oluşan siyah lekeler görülür. Doğal bitki örtüleri çayır ve mera otları ile saz, kamış veya suyu seven bazı diğer bitkilerden oluşmaktadır. İşlemeli tarıma uygun olmamakla birlikte üzerinde sulu ve kuru tarım yapılan topraklardır.

b) *Alüvyal topraklar:* Akarsular tarafından taşınıp depolanan nispeten koyu renkli geniş alan kaplayan genç topraklardır. Ovadaki alüvyal toprakların büyük bir bölümü Kızılırmak'ın, geri kalan bölümü ise Dereköy, Muşta (Kurugökçe), Engiz, Karaköy, Ambarcıoğlu, Bedeş, Taşkelik, Gökçeboğaz ve Uluçay derelerinin eseridir. Çok az da olsa, 2 m kotunun altında yer alan deniz ve göl sedimentlerini de unutmamak gerekir. Bunlar Balık, Cernek, Liman ve Karaboğaz gölleri civarındaki sahalarda yer almışlardır. Yaklaşık ‰ 1 eğime sahip olup, derine gidildikçe organik madde azalır. İnce bünyeli, su ve besin tutma kapasiteleri yüksektir. Bu topraklar Kızılırmak Deltası'nın her iki tarafında geniş yayılış göstermekte olup, yüzeyleri nemli ve organik maddece zengindir. Bu özellikleri nedeniyle bulundukları sahalarda birinci derece tarım alanlarıdır ve bulundukları iklime uyabilen her türlü kültür bitkisinin yetiştirilmesine imkân vermektedirler. Bu toprakların bazı kısımlarında tuzluluk ve alkalilik tespit edilmiştir.

c) *Kahverengi orman toprakları:* Orman kuşağı toprak grubuna dahil zonal topraklardır. Doğal bitki örtüsü orman ve çalı olmakla birlikte, bu örtü araştırma sahasında çok az yerde görülmektedir. Üst toprak kalın, koyuca renkli, organik maddece zengin, taneli yapıda ve dağılgan kıvamdadır. Humusun alttaki toprak katları ile iyice karışmış olması nedeniyle besin maddeleri toprak içinde kolaylıkla yer alma imkânı bulurlar. Bu özellikleri ile bitki yetiştiriciliğı için, özellikle de tahıl ve bazı endüstri bitkileri için elverişli topraklardır. Nitekim araştırma sahasında *tütün tarımının yoğun olarak yapıldığı yerler bu topraklardır*. Bu topraklar inceleme alanının güney kısımlarında ve Kızılırmak'ın her iki yakasında, dar bir şerit halinde ovanın içlerine kadar uzanmışlardır. Bu arazilerin menşeyini Neojen ve Eosen devirlerine ait tortullar oluşturmaktadır.

d) *Kolüvyal topraklar:* Yerçekimi, toprak kayması, yüzey akışı ve yan derelerle taşınarak biriken materyaller üzerinde oluşmuş topraklardır. Bu topraklar araştırma sahasında çok az görülmekte olup, genellikle araştırma

sahasının güney sınırlarına yakın, nispeten dik eğimli yerlerin eteklerinde göze çarparlar. Profilde yağışın veya yüzey akışının yoğunluğuna veya eğim derecesine göre değişik parça büyüklüğünü içeren katlar görülür. Bu katlar alüvyal topraklarda olduğu gibi birbirine paralel olmayıp düzensizdir.

Şekil 11. Bafra Ovası büyük toprak grupları haritası (TOPRAKSU, 1972'den).

Araştırma sahası içinde kalan topraklarda başlıca iki problem dikkati çekmektedir. Ovanın tarımsal potansiyelini yakından ilgilendiren bu sorunların en önemlileri *drenaj yetersizliği* ve *tuzluluktur* (DSİ 1986).

2.4.1.1. Drenaj ihtiyacı ve nedenleri

Bafra ovasında 18.652 ha arazide derin drenaja, 17.727 ha arazide çiftlik drenajına, 11.348 ha arazide de yüzeysel drenaja ihtiyaç vardır (DSİ 1986). Sahada drenaj sorunu yaratan faktörler; *yağışlar*, *yamaç suları*, *akarsu ve yan dereleri*, *taşkınlar* ve *sulamalardır*.

Bunlar içinde en etkili olanı *yağışlardır*. Ovada ortalama 754 mm olan yıllık yağış daha çok kış aylarında düşmektedir. Sonbahar yağışları ile toprak suya doymun hale gelmekte, kış yağışları ile de tamamen doyuma ulaşmaktadır.

BAFRA OVASI ...

Böylece bundan sonraki yağışlar yüzeyde göllenmektedir. Yağışlar özellikle 2 m kotu altında yetersiz tahliye nedeniyle yüksek taban suyuna sebep olurlar. Bu durum tarım alanlarının zamanında sürümünü engelleyerek bitki gelişme süresinin kısılmasına sebep olmaktadır (**Foto 30**).

Foto 30. Yağışlı mevsimlerde mevcut suları tahliyede yetersiz kalan drenaj kanalları.

Yamaç suları ise ovada ana tahliye sistemi kurulduğu için herhangi bir probleme yol açmamakta, Kızılırmak ile birlikte yan dere ve akarsular da kendi sularını tahliye etmektedirler. Ovada *taşkınlar* da kontrol altına alınmıştır. Özellikle Kızılırmak seddelenmiş ve kenarlarına mahmuzlar yapılarak yaratacağı tehlikeler azaltılmıştır.

2.4.1.2. Tuzluluk

Araştırma alanında sorunlu topraklar da vardır. Bunların başında 2 m kotu civarı ile bunun altında kalan alanlarda bulunan ve tuzluluk özelliği gösteren topraklar gelmektedir. Araştırma sahasında 4.771 ha kadar yer kaplayan (DSİ 1986) bu toprakların bir bölümü ovadaki drenaj sistemi tam olarak devreye girdiğinde sorun olmaktan çıkacağı tahmin edilmektedir.

2.4.2. Bitki örtüsü

0-150 m yükselti seviyeleri arasında kalan araştırma sahasında görülen başlıca bitki formasyonları; psödomaki türündeki bazı ağaççık toplulukları, Karaburç ve Bakırpınar köylerinde olduğu gibi yer yer çok küçük sahalarda görülen bazı meşe korulukları, doğu kesiminde göller ile deniz arasında kalan sahada yer alan (subasar) galeri ormanı (**Foto 31a**), ırmak ve dere kenarları ile tarlaları birbirinden ayıran sınırlar boyunca görülen kavak ve söğüt ağaçları ile lagün gölleri çevresindeki sahaları kaplayan bataklık bitkilerinden (**Foto 31b**)

meydana gelmektedir. Bataklık bitkileri içinde yer alan (gogo sazı ve hasır otu) deltadaki ekonomik faaliyetler açısından oldukça önemlidir.

Foto 31. a) Yörükler beldesi yakınlarında (subasar) galeri ormanı, **b)** Lagün gölleri çevresinde bataklık bitkilerinden sazlar.

Arazide yapılan bu gözlemler dışında, 1962 yılı basımı 1/100 000'lik haritalar ile 1994 yılı basımı Topografya haritaları bitki örtüsü dağılışındaki farklılığı tespit etmek amacıyla karşılaştırılmıştır. 40 yıl öncesinde Doğanca, Sarıköy, Balıklar, Emenli, Göltepe, Doyran ve Bakırpınar köyleri çevresinde meşe koruluklarının büyük yer kapladığı görülürken, günümüzde bu alanlar bütünüyle tahrip olmuş, tarım toprakları lehine ortadan kaldırılmışlardır. Bugün araştırma sahasında Çetinkaya-Küçükkavakpınarı arasında 2.5 km², Akteke-Sarıçevre köyleri arasında da yaklaşık 1 km²'lik 2 adet meşe koruluğu vardır. Bunların dışında 19 Mayıs ilçe merkezinin hemen batısında yer alan sahada (günümüzde *Kent Ormanı* olarak da kullanılan) 2 km² kadar bir çam koruluğu (**Foto 32**) bulunmaktadır.

Araştırma sahası içinde olmamakla birlikte, çalışma alanının hemen güneyinden itibaren yer yer zengin bir orman örtüsü dikkati çekmektedir. KÖKSAL'a (1972:58) göre güneyden kuzeye doğru bu bitki örtüsünün kademelenmesi şu şekildedir: a) 300-350 m'lere kadar Akdeniz'in damgasını

BAFRA OVASI ...

taşıyan maki elemanları ile Karadeniz tesirini aksettiren nemcil ve kışın yapraklarını döken ağaççıkların bir arada bulundukları *psödomaki* formasyonu. b) 300-350 m seviyelerinden 700-800 m'lere kadar olan kesimde yapraklarını döken ağaçlar. c) 800-1200 m'ler arasında görülen ve başlıca türleri *Gökmar* (*Abies bornmulleriana*), *Sarıçam* (*Pinus silvestris*) ve *Karaçam* (*Pinus nigra*) olan iğne yapraklılar. Bunlardan özellikle son iki seviyede görülen orman örtüsü Bafra'daki ağaç ürünlerine dayalı sanayinin de başlıca hammadde kaynaklarını teşkil etmeleri bakımından önemlidir.

Foto 32. Araştırma sahasındaki başlıca ormanlık ve koruluk sahalar; **a)** Çetinkaya batısındaki tepelik alanda yer alan karışık orman, **b)** 19 Mayıs ilçe merkezi batısında yer alan Sarıgazel çamlığı (Kent Ormanı), **c)** Toplu ve Göçkün köyleri arasında kalan kıyı kesimde çamlıklar.

2.5. SU KAYNAKLARI

Su kaynakları bakımından oldukça zengin görünen Bafra Ovası'nın hidrografik özelliklerini akarsular, yeraltı suları ve göller olmak üzere başlıca üç başlık altında inceleyebiliriz.

2.5.1. Akarsular (Kızılırmak, diğer akarsular ve kanallar)

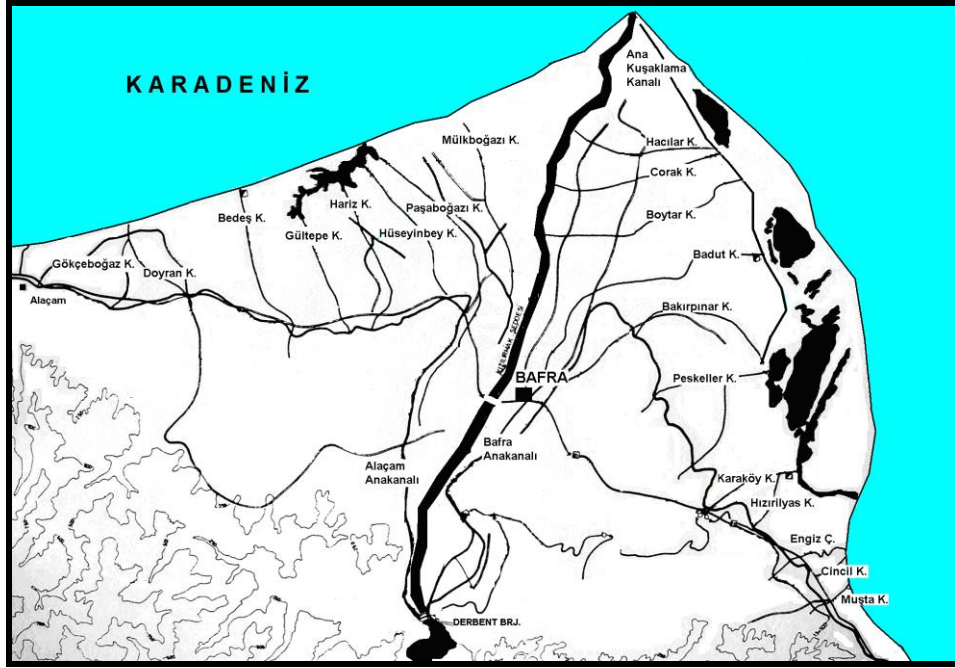
Ovayı güneyden kuşatan dağlık yapı nedeniyle çok sayıda irili ufaklı dere ve çaylara sahip olan araştırma sahasının şüphesiz en büyük ve en önemli suyu Kızılırmak'tır. 1.355 km uzunluğa ve 78.180 km² drenaj sahasına sahip olan Kızılırmak, Türkiye içinde doğup yine Türkiye sınırları içinde denize dökülen, en büyük akarsuyumuzdur. Kızılırmak, geçtiği bölgelerden getirdiği alüvyonlarla, delta ovasının oluşmasında da başlıca role sahiptir. İç Anadolu'nun Yukarı Kızılırmak bölümünde Kızıldağ'ın (3.025 m) yamaçlarından kaynağını alan akarsu, çıkışı boyunca yer yer tuzlu ve jipsli arazilerden geçtiği için sularının bileşimi değişmiş, tuzlu bir karakter kazandığı için de antik dönemde Halys (Tuzlu ırmak) adını almıştır. Ovaya girmeden önce İnöz istasyonunda yapılan 20 yıllık gözlem süresi içinde en çok 1.673 m³/sn, en az 18,4 m³/sn ve ortalama 188 m³/sn akım değerine sahip olduğu gözlenmiştir (DSİ 1986). İlkbaharda maksimum seviyeye ulaşan akım değerleri, temmuz ayında minimuma inmektedir. Araştırma sahamız içinde kalan yaklaşık 35 km'lik kısmı ile Kızılırmak bütünüyle kontrol altına alınmış, Altınkaya ve Derbent barajları vasıtası ile akımı düzenlenmiştir.

Bafra ovasında Kızılırmak dışında sayıları 20'den çok küçük akarsu vardır. Bunların en önemlileri doğudan batıya doğru sırasıyla Kurugökçe, Dereköy, Muşta, Engiz, Karaköy, Peskeller, Bakırpınar, Badut, Boytar, Mülkboğazı, Paşaboğazı, Hariz, Bedeş, Doyran ve Alaçam (Uluçay) dereleridir. Bunlar içinde en büyük uzunluğa (yaklaşık 33 km) ve en yüksek akım değerine sahip olan Engiz çayı Kocadağ'dan doğmakta ve Ondokuzmayıs ilçe merkezini geçtikten sonra Kumcağız yakınlarında bağımsız olarak denize ulaşmaktadır. Mandıra ve Bedeş çayları Karaboğaz gölüne dökülürken, Beylik, Karadere ve Değirmendere doğrudan Karadeniz'e akmaktadır. Andavallı, Kumsal ve Karaköy dereleri denize ulaşamayarak bataklıklarda kaybolurken, Gökçesu ve Büyükçay ise Kızılırmak'ın yan kollarını oluşturmaktadırlar. Ovanın güneyden dağlarla çevrili olması ve bölgenin hemen her mevsim yağış alması akarsu ağının sık olmasının başlıca nedenidir. Bu küçük akarsuların çoğunluğu ovayı drene eden kanal sistemine bağlanarak kontrol altına alınmışlardır (**Şekil 12**). Drenaj kanallarının isimlerinin çoğunluğunun bu küçük akarsuların isimleri ile aynı olması bu yüzdendir.

Ova içinde akan bütün küçük akarsular drenaj kanalları ile birleştirilerek kontrol altına alınmışlardır. Araştırma sahasında drenaj kanallarının uzunluğu 222 km'yi geçmiş olup, gerek ovada yağışlarla biriken, gerekse sulama sonucu ortaya çıkan sular bu kanallarla tahliye edilmektedir (**Foto 33a**). Kızılırmak'la birlikte bu akarsular ve onların devamı niteliğinde olan drenaj kanallarından motopomplarla su çekilerek tarım alanları sulanması bugün ovada en yaygın modern tarım faaliyetlerinden birisidir (**Foto 33b**).

BAFRA OVASI ...

Drenaj sistemi sayesinde özellikle Yeni Delta'da 2 m seviyesinin üstünde kalan sahalarda drenaj sorunu büyük ölçüde halledilmiştir. Bunun sonucunda, geçmişte bataklık ve sivrisinekler yüzünden görülen sıtma hastalığı nedeniyle son derece tenha olan nüfus, drenaj sisteminin devreye girmesi ile artış göstermiştir.

Şekil 12. Bafra Ovası drenaj kanalları (Kaynak: DSİ Arşivi).

Foto 33. a) Sahilkent köyü yakınlarında Paşaboğazı kanalı, b) Sulama amacıyla drenaj kanallarından motopomla su çekilerek çeltik tarlasına su verilmesi (Karıncak köyü).

2.5.2. Yer altı suları

Bafra ovası yer altı suyu bakımından da oldukça zengindir. Ovada hidrojeolojik etütlere dayanılarak yer altı sularının araştırılması amacıyla *DSİ*, ova köyleri ile şehir ve kasabaların içme suyu ihtiyacını karşılamak için *Köy Hizmetleri* ve *İller Bankası* ve petrol araştırmaları gayesiyle *TPAO* tarafından 1959-1983 yılları arasında 170'e yakın derin sondaj kuyusu açılmıştır. Bu kuyular yardımıyla hem yer altı su seviyesi ve yaklaşık miktarı, hem de deltanın ağız kısmından geriye doğru alüvyon kalınlıkları hakkında bilgiler edinilmiştir. 5 yıl süreyle yapılan gözlemlerde taban suyunun yıllara göre önemli farklılıklar göstermediği tespit edilmiştir. Yapılan ölçümlerde taban suyu tespit edilen 47.427 ha arazinin % 71'ine karşılık gelen 33.692 ha arazide kritik en yüksek devrede taban suyunun 0-1 m derinlikte olduğu görülmüştür. Bu alanların 12.119 ha'lık kısmı 2 m seviyesi altında, 21.573 ha'lık kısmı ise 2 m seviyesi üstündedir. Delta ovasında yer altı suyu rezervi $95.2 \times 10^6 \text{ m}^3/\text{yıldır}$ (DSİ 1986).

Ova köylerinin içme ve sulama suyu ihtiyacı uzun yıllar yer altı suyundan karşılanmıştır. Fakat suyun kalitesinin düşük olması ve aradan geçen zaman içinde teknolojik yeniliklerle birlikte tüm ova bölgesinin içme suyu ihtiyacı kamu yatırımları yoluyla giderilmeye çalışılmış, güneydeki yüksek dağlık kesimden getirilen su ovanın içme suyu problemini çözüme kavuşturmuştur. Böylece günümüzde ovadaki hemen her köyde görülen yüksek su depoları işlevlerini kaybetmişler, köylüler cazibeyle gelen kaliteli içme suyuna kavuşmuşlardır⁹. Fakat yer altı suları halâ sulamada kullanılmaya devam edilmektedir. Ovada çok sık karşılaşılan elektrik direği, trafo ve motopomp üçlüsü ile bu sisteme bağlı seyyar sulama şebekeleri bunun açık kanıtıdır. DSİ'nin yürüttüğü proje tamamlandığında yer altı suyu yerine kanaletlerle gelen su kullanılacaktır. Fakat bu konu tartışmaya açıktır. Çünkü DSİ'nin getirdiği sulama suyunun maliyeti ile çiftçilerin kendi imkânları ile çıkarttıkları yer altı suyunun maliyeti arasında oluşabilecek olumsuz bir fark DSİ'nin yatırımlarının bir kısmını âtıl duruma sokabilir (YILMAZ 1996).

2.5.3. Göller ve sulak alanlar

2.5.3.1. Göller

⁹ Kızılırmak'ın doğu kısmında bulunan köylerin suları Nebyan dağından, batısındaki köylerin suları da (yaklaşık 50 km mesafeden) Alaçam ilçe merkezinin güneyinden, Kızılan mevkiinden getirilmektedir. Fakat içme suyunda problem bütünüyle çözülmüş değildir. Örneğin (Sahilkent gibi) deltanın batısında bulunan köylerin su şebekesi henüz yeni olup içme suyunun sağlıklı olup olmadığı, geçtiği güzergah üzerinde yabancı madde karışıp karışmadığı gibi konularda kontroller sürerken, sağ sahilde örneğin Üçpınar köyünde su sık sık kesilmekte, vatandaşlar kendilerini güvenceye almak için sondaj kuyularından faydalanmaya devam etmektedirler.

BAFRA OVASI ...

Araştırma sahasında Kızılırmak'ın sağ ve sol sahilinde yer alan ve sayıları irili ufaklı 25'i bulan çok sayıda göl vardır. Bu göllerden Karaboğaz ve Mülk gölleri Kızılırmak nehrinin batısında, diğerleri ise (Balık, Cernek, Liman, Uzungöl, Gıcı, Tatlı, Tuzlu, Altınlı gölleri) doğusunda yer alır (**Foto 34**).

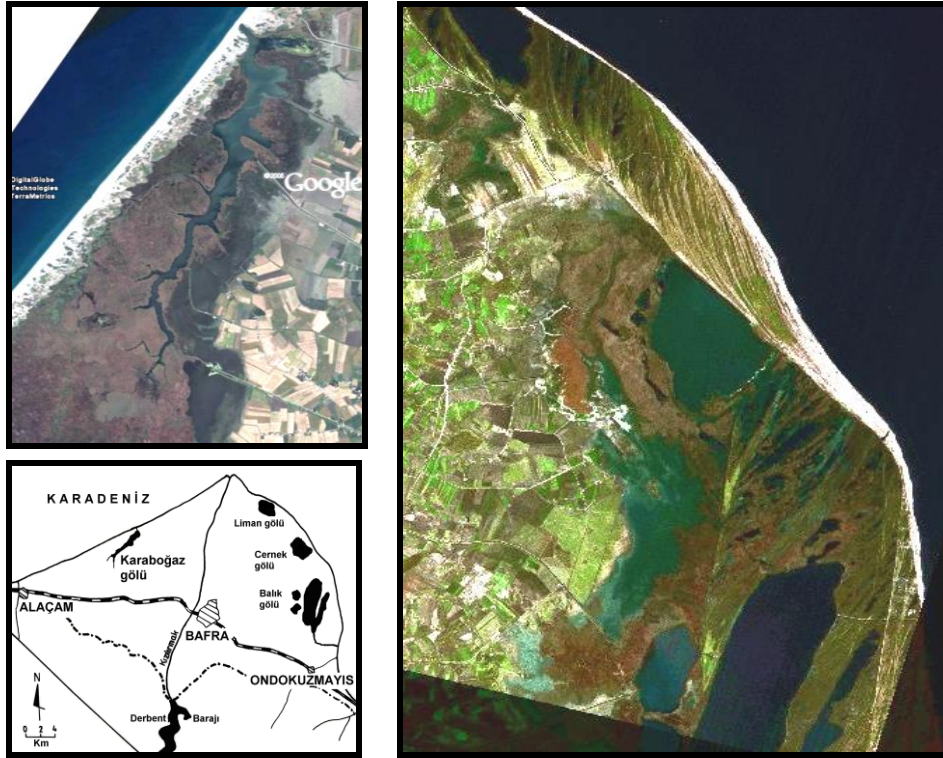

Foto 34. a) Deltanın batısında yer alan Karaboğaz gölü, **b)** Göllerin yerini gösterir harita, **c)** Deltanın doğusunda yer alan (kuzeyden güneye doğru) Liman, Cernek, Balık, Uzungöl, vd'nin uydu görüntüsü.

Bafra ovasında göllerin seviyeleri ve kapladıkları saha mevsimlere göre büyük değişiklik göstermektedir. Toplam kapladıkları alan yağışlı kış mevsimlerinde yaklaşık olarak 15.000 ha'a kadar çıkarken kurak yaz mevsimlerinde yaklaşık 2.500 ha'a kadar gerilemektedir. Deltanın doğusundaki göller, Kızılırmak nehrinin denize ulaştırdığı alüvyonların akıntılar yolu ile doğuya doğru sürüklenip, kıyı boyunca başka bir yerde biriktirilmesi ile oluşan kıyı kordonları vasıtası ile oluşmuşlardır. AKKAN'ın (1970:16) da belirttiği gibi, bu göller kıyı kordonları ile denizden ayrılmış lagünlerdir. Günümüzde bu göller hızla karalaşmakta, çevresindeki bataklıklar da kuruyarak tarım alanı

haline gelmektedir. Bunda etkili olan en önemli faktör göllerin drenaj kanalları ile olan bağlantısıdır. Ovadaki küçük akarsuların drenaj kanallarına bağlanması, kanalların da bu göllerde sona ermesi, ovadaki malzemenin göllere taşınmasına neden olmakta, bu da göllerin hızla derinliklerini kaybederek sığ bir görünüm almasına neden olmaktadır. Yörükler beldesi halkının belirttiğine göre 1960'lı yıllarda Uzungöl 2-3 m derinliğe sahip iken bugün bu rakam 30-40 cm'e gerilemiştir. Böylece daha önceleri içinde kayıkla rahat dolaşılabilirken, bugün bazı uzunbacaklı kuşlar göl tabanı üzerinde yürüyerek gezinmektedirler. Yöre halkı göllerin dolmasının başlıca sebebi olarak drenaj kanallarını göstermektedir. Nitekim arazi çalışmalarımız sırasında da göl içinde yürüyerek dolaşan, karşıdan karşıya geçen avcılar tespit edilmiştir (**Foto 35**).

Foto 35. *Göl içinden yürüyerek karşıya geçen avcılar aynı zamanda göllerin derinliği hakkında da bir fikir vermektedir.*

Bugün başlıca göller deltanın doğu kısmında (Kızılırmak'ın sağ sahilinde) yer almaktadır. Bunlardan Balık gölünün sunî bir kanalla denize bağlantısı vardır. Göllerin suları tatlı denebilecek kadar az tuzlu olup, sadece Balık gölünde denizden su girişi olduğu dönemlerde tuzluluk oranı artmaktadır. Tamamı sığ olan göllerin en derin yeri su seviyesinin yüksek olduğu dönemlerde dahi 3 m'yi geçmez. Ortalama derinlik 1,5 m civarındadır. İlkbaharda suların yükselmesi ile geniş alanlar sular altında kalmakta, deltanın doğu bölümündeki göllerin tamamına yakını birleşmekte ve tek bir gölü andırmaktadır. Yükselen su seviyesinin çevredeki tarım alanlarına daha fazla zarar vermemesi için gölün denizle bağlantısını sağlayan ayak kısmının sürekli temizlenmesi ve açık tutulması gerekmektedir. Bu yapılmadığı veya ihmal edildiği takdirde göl seviyesinde örneğin 50 cm'lik bir yükselme bile binlerce hektar arazinin sular altında kalarak tarım yapılamamasına neden olmakta, ya da yine binlerce hektar arazinin (sular yeterince çekilmediği için) mera olarak kullanımını engellemektedir.

BAFRA OVASI ...

İlkbaharda göl seviyelerinin yükselmesine bağlı olarak galeri ormanı da su altında kalmakta (bkz. Foto 31) ve yöre için gerek turistik, gerekse doğal hayat açısından ilginç manzaralar ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki nadir subasar ormanlardan biri olan galeri ormanının hakim ağaç türü dişbudaktır. Diğer önemli ağaç türleri ise; meşe, söğüt, peruka çalısı ve yemiş gendir¹⁰.

Göllerin çevresi sazlık ve bataklıktır. Buralarda çeşitli ekolojik karakterdeki habitatların varlığı deltayı bitki çeşitliliği yönünden oldukça zengin kılmıştır. Göl kıyıları, sazlıklar ve bataklıklar yoğun vejetasyonla kaplıdır. Göllerde su sümbülleri cinsine ait türler hakimdir. Kıyılarda ise kamış, saz, sivri hasırotu bulunmaktadır. Bazı yerlerde nilüferlere de rastlanmaktadır. Kuru kesimlerde ise vejetasyon daha zayıftır. Bu kesimlerde hasırotu vejetasyonu içerisinde ayırkotu, sinirotu, beşparmakotu ve sütleğen türleriyle, göl soğanı, engerekotu ve orkide yayılım göstermektedir (DHKD 1994). Bunlardan kamış, saz ve sivri otu gibi bitkilerden yöre halkı ekonomik olarak da yararlanmaktadır.

Kumulların yer aldığı sahil kesimleri bitki örtüsünden yoksundur. Diğer kesimlerde sütleğen, sığır kuyruğu yaygındır. Daha çok eski kumullarda olmak üzere yer yer defne, kocayemiş, mersin, süpürge otu, şimşir, orman gülü, çıkırgan ve erkek kızılıçık gibi bodur ağaç ve çalılarla kaplı alanlar mevcuttur.

2.5.3.2. Sulak alanlar ve Kızılırmak Deltası Kuş Cenneti

Kızılırmak Deltası Türkiye'nin en önemli, dünyanın ise sayılı sulak alanlarından ve kuş cennetlerinden biridir (ÖZEŞMİ 1999). Kızılırmak deltası, biyolojik üretim yönünden bol gıda ihtiva eden karakterde bir sulak alan ekosistemidir. Deltada bulunan göller, sazlıklar ve bataklıkların planktonlar ve omurgasız canlılar bakımından zengin oluşu bu sahanın değişik türde zengin bir faunaya sahip olmasını da sağlamıştır. Yaklaşık 13.000 ha'lık alanda 100.000 su kuşunun barınması deltanın besin maddesince ve fauna elemanlarınca zenginliğinin en iyi göstergesi kabul edilmektedir (DHKD 1994).

Deltada bulunan göllerde sazan, sudak, has kefal, mersin merinosu, alabalık türlerine ait zengin balık ve ayrıca bol miktarda kerevit bulunmaktadır. Başta Yörükler beldesi olmak üzere yöre halkı tarafından kurulan kooperatifler tarafından günümüzde de göllerde yoğun bir balıkçılık faaliyeti sürdürülmektedir. Yeşil kurbağa, sıçrayıcı kurbağa, ağaç kurbağası ile su kaplumbağaları ve su yılanları deltanın değişmez ve önemli sakinlerindendir. Delta ve yakın çevresi memeliler bakımından da oldukça zengindir. Yörede

¹⁰ Bitki (Vejetasyon) Coğrafyası literatüründe subasar ormanlara "galeri ormanı" ismi verilmektedir. Araştırma sahasında Yörükler Beldesi'nde bulunan ormanlık alanın adı, konuşma dilinde değişime uğrayarak, "Galeriç Ormanı" adıyla özel bir isme kavuşmuştur.

görülen başlıca memeli türleri su sıçanı , ev sıçanı, su samuru, yaban kedisi, çakal, ağaç sansarı, sincap ve yaban domuzudur.

Uluslararası Sulak Alanlar ve Su Kuşları Araştırma Grubu (WIWO) ve *Doğal Hayatı Koruma Derneği* (DHKD) tarafından Kızılırmak Deltası'nda 1992 yılında; a) Tür kompozisyonu ve bu sahada üreyen ve beslenen kuş miktarını tespit etmek, b) Üreyen kuş türlerinin önemi, nadir bulunan kuş türleri ile tehlikede olan kuş türlerini saptamak, c) Burada yavrulamayan fakat burada konaklayan kuş türleri ile ilgili bilgileri bir araya getirmek, vb amaçlarla geniş kapsamlı bir araştırma yapılmış ve yayınlanmıştır (HUSTINGS/DIJK 1994). Bu araştırmanın sonuçlarına göre, Kızılırmak deltası kuş varlığı yönünden ülkemizin en önemli sulak alanlarından birisidir. Deltada bugüne kadar 308 kuş türü saptanmıştır. Bu sayı Türkiye kuşlarının % 74'ü olup Türkiye'de Göksu Deltası'ndan (332 tür) sonra bir alanda tespit edilmiş en yüksek sayıdır. Bölgede görülen türlerden bazıları Türkiye'de ve dünyada ender görülen kuşlardır. Bölgede görülen türlerden büyük deniz düdükçünü ve kuzey incir kuşu bu güne dek Türkiye'de sadece Kızılırmak deltasında saptanmıştır. Yine küçük kiraz kuşu ve ak kiraz kuşu son 25 yılda Türkiye'de sadece Kızılırmak deltasında görülmüştür. 1992 yılında yapılan bir araştırmada 140 kuş türünün deltada ürediği tespit edilmiştir. Bunlardan tepeli pelikan, erguvan balıkçıl, kara leylek, kaşıkçı, boz ördek, turna, macar ördeği, pasbaş patka, kocagöz ve bataklık kırlangıcının üreme popülasyonlarıyla delta uluslararası öneme sahip sulak alan özelliğini kazanmaktadır. Deltada üreyen başlıca diğer kuş türleri ise küçük batağan, bahri ve küçük sumrudur. Deltada bulunan Galerich ormanı, Ülkemizdeki nadir subasar ormanlardan birisidir. Biyolojik çeşitlilik bakımından oldukça zengin olan ormanda 35 ötücü kuş türü kuluçkaya yatmaktadır. Deltadaki türlerden tepeli pelikan, cüce karabatak, al boyunlu kaz, dikkuyruk, şah kartal, küçük kerkenez ve toy dünya çapında nesilleri tehlikede olan türlerdir (DHKD 1994).

Kızılırmak deltası, göç sırasında Karadeniz'i doğrudan aşan kuş türleri için de hayati önem taşımaktadır. İlkbaharda Karadeniz'i geçmek üzere uzun bir yolculuğun hazırlığını yaptıkları ve sonbahar göçlerinde ise Karadeniz'i aşan kuş türlerinin Karadeniz kıyısında sığınabilecekleri en önemli sulak alandır. Bu nedenle, özellikle göç sırasında bazı kuş türleri deltada büyük sayılara ulaşmaktadır. Örneğin göç sırasında bir günde Cernek gölü üzerinde 42.000 kum kırlangıcı sayılmış olup, bölgeden geçit yapan kırlangıç sayısının bir milyonu aştığı tahmin edilmektedir. Ötücüler dahil olmak üzere deltadan geçen su kuşlarının sayısı bir kaç milyonu bulmaktadır (DHKD 1994). Sulak alanlar olarak da adlandırılan bu saha, tarım, hayvancılık, sazçılık, balıkçılık, avcılık vb. birçok faaliyetin yürütüldüğü bir yer olup, çevresinde yaşayan Yörükler,

Doğanca, Emenli, Üçpınar, Sarıköy ve Koşuköy halkı için de önemli bir geçim kaynağıdır.

Ramsar alanında, doğal çevreyi korumak isteyenlerle bu çevreden ekonomik amaçlar için yararlanmak isteyenler arasında sıkı bir mücadele vardır. Örneğin; Yörükler beldesinden Balık gölü kuzeyindeki deniz feneri istikametinde kaçak yapılaşma ve daha sonra bu inşaatları satışa çıkarma şeklinde görülen rantiyecilerle mevcut bu yapıları yıktırmak isteyenler arasındaki mücadele bunların başında gelmektedir¹¹. Bir başka örnek; sazlıklardan ticarî amaçla yararlanmak isteyen yöre sakinleri göller havzasındaki sazlıklara ulaşmak için yollar inşa etmekte, çevreciler ise göllerin gideğenleri üzerindeki bu sunî setleri çevreye zarar verdiği ve doğal göl ortamını bozduğu için yıkmak istemektedirler¹².

2.5.3.3. Koruma Kararları

Deltalar, mikro ve makro faunanın çok yüksek bir üretim düzeyine ulaştığı yer yüzünün en bereketli doğal alanlarıdır. Yüksek verimin oluşturduğu yiyecek ağı başta su kuşları olmak üzere, değişik türlerden zengin bir yaban hayatının barınmasına ve beslenmesine imkan sağlamaktadır. Deltalar aynı zamanda balıkların yumurta döktüğü, özellikle yavru balıkların beslendiği, korunduğu alanlardır. Bu nedenle sulak alanlar, özellikle deltalar balıkçılığın devamlılığı yönünden hayatî öneme sahiptirler. Değişik habitatları, zengin bitki ve hayvan varlığı ile bilimsel çalışmalar için hepsi birer açık hava laboratuvarlarıdır. Deltalar ayrıca taban suyunu dengeleme, denizden tuzlu su girişini önleme gibi işlevleriyle bulunduğu bölgenin su rejiminin düzenlenmesine de katkı sağlarlar (ANONİM).

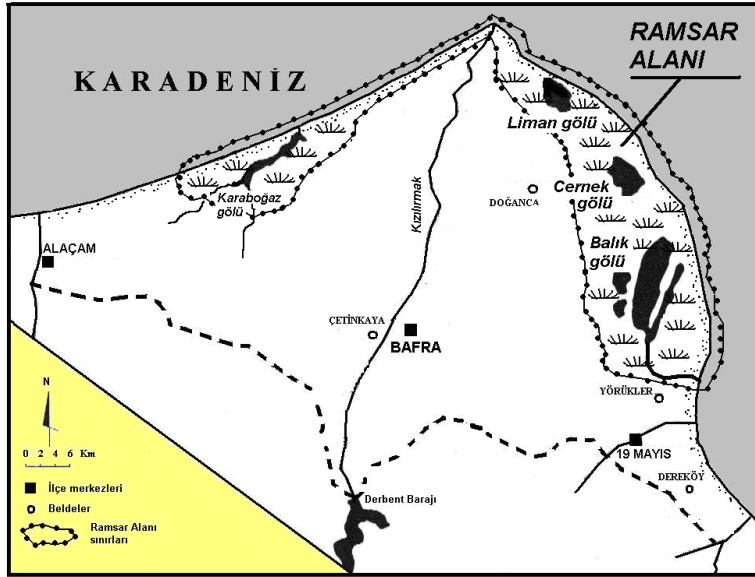
Kızılırmak Deltası, yaşama ortamlarının çeşitliliği, barındırdığı hayvan varlığı ve türlerin durumları ile çok sayıda uluslararası öneme sahip sulak alan kriterine sahip bir sulak alan ekosistemidir. Ülkemizin Karadeniz kıyısında doğal karakteri korunabilmiş tek alan olması, deltanın önemini arttırmıştır.

¹¹ Yöredeki sulak alanlar aslında yerleşmeye uygun değildir. Fakat Türkiye'deki genel teamüle göre kaçak yapılara zamanla ruhsat verilip ihtiyaçları olan çeşitli altyapı hizmetlerinin getirilmiş olmasından yola çıkılarak, buradaki inşaat sahipleri de gelecekte böyle bir kazanım elde edebilecekleri düşüncesi ile bu yatırımları yapmaktadırlar. Nitekim bu evlerin bir kısmının henüz hiç içine girilmeden üzerlerine satılık yazılması, önemli bir bölümünün ise yaz kış boş olması bu düşüncemizi desteklemektedir. 2005 yılı arazi çalışmalarımız sırasında üzerinde "satılık" yazan iki villa için adres olarak belirtilen telefonlar aranmış, alıcı gibi fiyatları sorulmuş, sahipleri bu evler için 60 bin ile 100 bin ABD Doları arasında fiyat istemişlerdir.

¹² Nihayet 2006 yılı itibarıyla Ramsar koruma alanı içinden saz kesimi yasaklanmıştır. Fakat köylüler tarafından mera yakınlarındaki sazlıkların çeşitli amaçlarla yakılmasının önüne geçilememektedir. Örneğin 18 Ocak 2007'de olduğu gibi.

Karadeniz'i direkt olarak aşan göçmen kuşların uçuş hazırlığı ve uçuş sonrası dinlenebildikleri, beslenebildikleri ve korunabildikleri tek alandır.

Kızılırmak Deltası'nın tüm bu özellikleri dikkate alınarak ilk olarak deltada yer alan Cernek gölü ve çevresini kapsayan 4.000 hektarlık alan 1979 yılında Orman Bakanlığı'nca "Yaban Hayatı Koruma Sahası" ilân edilmiştir. 1994 yılında deltanın doğu bölümünde yer alan sulak alanların tamamı Kültür Bakanlığı'nca *Doğal Sit Alanı* ilân edilerek koruma altına alınmıştır. 1996 yılında Bayındırlık ve Çevre Bakanlıklarının işbirliği ile deltadaki tüm doğal alanları kapsayacak şekilde hazırlanan çevre düzeni plânında, sulak alan ekosistemi ve sistemle ilişkili habitatlar dikkate alınarak, mutlak koruma, ekolojik etkilenme ve tampon bölgeler belirlenmiş, her bir bölge için koruma ve kullanma esaslarını düzenleyen özel plân kararlar geliştirilmiştir. 15 Nisan 1998'de ise deltanın sulak alanlarının tamamını kapsayan 21.700 ha'lık saha *Ramsar Sözleşmesi* listesine dahil edilmiştir¹³ (*Şekil 13*).

Şekil 13.
Kızılırmak Deltası uluslar arası Ramsar alanı sınırları.

¹³ *Ramsar* adı, Uluslararası Sulak Alanlar Antlaşması'nın (The Convention on Wetlands) İran'ın Ramsar kentinde imzalanmasından gelmektedir. 1971'de imzalanan *Ramsar Sözleşmesi* dünyada tehlike altında olan sulak alanların ulusal ve uluslar arası işbirliği kuralları çerçevesinde akılcı kullanımı ve korunmasını öngörür. Halihazırda dünyada Ramsar listesine girmiş uluslararası öneme sahip 153 koruma bölgesinde 1634 sulak alan vardır ve bunların toplam yüzölçümü 145.6 milyon ha'dır. Türkiye'nin de aralarında olduğu 136 ülke bu sözleşmeye imza atarak, sınırları içinde bulunan *Ramsar* alanlarını her türlü tehlikeye karşı korumakla yükümlüdür (Kaynak: ANONİM).

BAFRA OVASI ...

Günümüzde Kızılırmak Deltası ile ilgili çalışmalar devam etmektedir. Bazıları birbirinden habersiz tezler şeklinde, bazıları ise çeşitli kuruluşlar tarafından desteklenen projeler kapsamındadır. Araştırmalarda başlıca amacı sahanın sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Bunun için başta koruma tedbirleri ve bunların uygulanması olmak üzere, sahanın doğal çevre özellikleri, doğal kaynakların kullanımı ve sosyoekonomik özellikleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre sulak alan ekosistemi ve bu sistemin çevresinde yaşayan halkın istekleri de dikkate alınarak ekonomik ve ekolojik bütünlük içerisinde doğal yaşamın devamını sağlayacak “Sulak Alan Yönetim Planı” hazırlanacaktır. Böyle bir planın projesi hazırlanmış ve ihalesi yapılmıştır. Proje; ziyaretçi merkezi, kuş gözlem evi ve gözlem kulesi, çevre düzenlemesi ve gezinti yollarının yapılması gibi hususları da içermektedir. Bu anlamda özellikle kuş cenneti özel bir önem arz etmektedir (**Foto 36**).

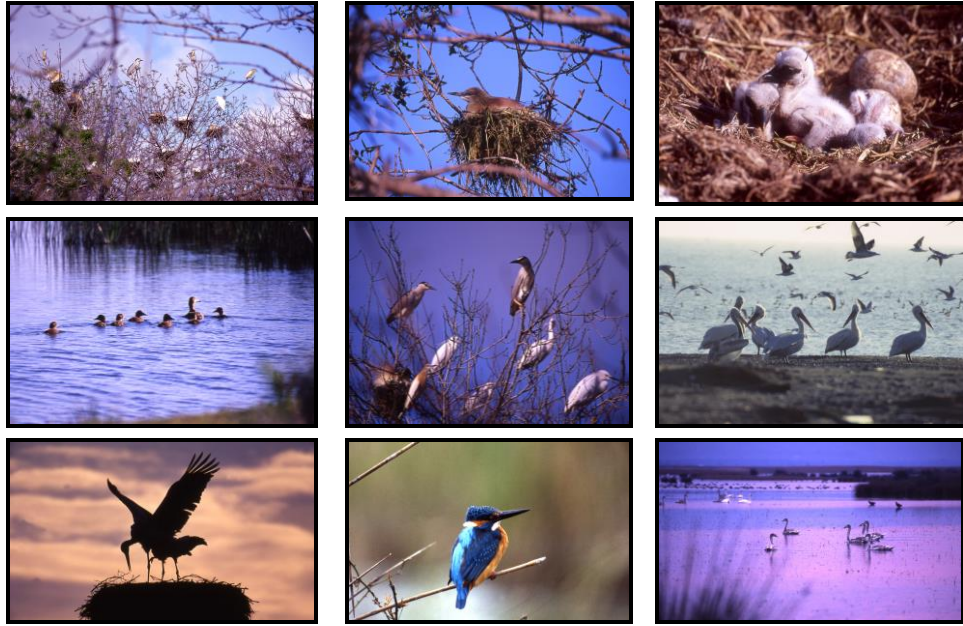

Foto 36. Kızılırmak Deltası'ndan kuş topluluklarına örnekler (Fotoğraflar Özden SAĞLAM arşivinden alınmıştır).

Amaç yörenin yazın iki ayla sınırlı olan deniz turizmine alternatif olarak bölgede bütün yıla yayılan doğa turizmini (ekoturizm) geliştirmektir. Çünkü bu saha; Ramsar Alanı, Önemli Bitki Alanı (ÖBA), Önemli Kuş Alanı (ÖKA), Doğal Sit Alanı, Yaban Hayatı Koruma Sahası gibi birçok özelliği tek başına bünyesinde bulundurmaktadır.

III. BÖLÜM

BEŞERÎ ÖZELLİKLER

3.1. TARİHSEL GEÇMİŞ

Bafra Ovası'nda yerleşmenin tarihî geçmişi M.Ö. 5000 yıllarına kadar geriye gitmektedir. İkiztepe ören yerinde yapılan araştırmalarda Kalkolitik döneme (M.Ö. 5000-4000) ait iskân izlerine rastlanmıştır, yapılan araştırmalar sonucu burada M.Ö. 4000 yıllarından M.Ö. 1700 yıllarına kadar 2300 yıl boyunca sürekli yerleşim olduğu anlaşılmıştır. Bölgede Eski Tunç Çağı (M.Ö. 3000-2000), Erken Hitit (M.Ö. 1900-1800) ve Hitit (M.Ö. 1650-1200), dönemleri kültürlerinin izlerini taşıyan çok sayıda eser ve kalıntı tespit edilmiştir.

Bölgenin en önemli arkeolojik sit alanı olan İkiztepe köyü sınırları içinde bulunan *İkiztepe ören yeri* başta olmak üzere, Bafra yöresinde 16 höyük ve düz yerleşme, 10 Roma Geç Antik Çağı yerleşmesi, 18 tümülüs, 1 mezarlık alanı, 4 kaya mezarı, 1 kale, 2 türbe, 1 hamam kalıntısı bulunmuştur. Bu eser ve kalıntılar genel olarak Eski Delta ile kısmen de Aşınım Yüzeyi sahasında kalmaktadır. İkiztepe'nin dışında kalan diğer önemli höyükler, Dededağ köyündeki Kelbeştepe ile Eldavut köyündeki Tepetarla'dır (KIZILTAN 1994). Bunların en önemlileri ve üzerinde en çok araştırma yapılanı hiç şüphesiz İkiztepe'dir. Gerek İkiztepe'de, gerekse araştırma alanı içinde kalan diğer sahalarda KÖKTEN ve ÖZGÜÇ (1945), BİLGİ (1990), ÖZSAİT (1990), KIZILTAN (1994) gibi araştırmacıların uzun yıllar süren ve bir kısmı halâ devam eden araştırmalarından elde edilen sonuçlar İkiztepe'nin sadece bölge açısından değil, Anadolu ve hattâ uygarlık tarihi açısından da ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymuştur.

İkiztepe höyüğü Bafra şehir merkezinin yaklaşık 7 km kuzeybatısında, Kızılırmak nehrinin ise 1,5 km batısında yer almaktadır. İkiztepe'de yapılan kazılar sonucu insanların ahşap evlerde oturdukları, yaşamlarını hayvancılık, avcılık ve balıkçılıkla sürdürdükleri saptanmıştır. Kazılarda çıkarılan silah, alet, takı ve semboller İkiztepe halkının Anadolu madencilik sanatının gelişiminde büyük rol oynadıklarını göstermektedir. Yine kazılarda ortaya çıkarılan fırınlar ve taş kalıplar, madenî eşyaların İkiztepe'de yerel olarak imâl edildiğini ispatlamıştır. Madenî eşyalarda bakırın arsenikle karışımı kullanılmıştır. Bakırın Merzifon yöresinden, arseniğin ise Gümüşhacıköy civarından elde edildiği

BAFRA OVASI ...

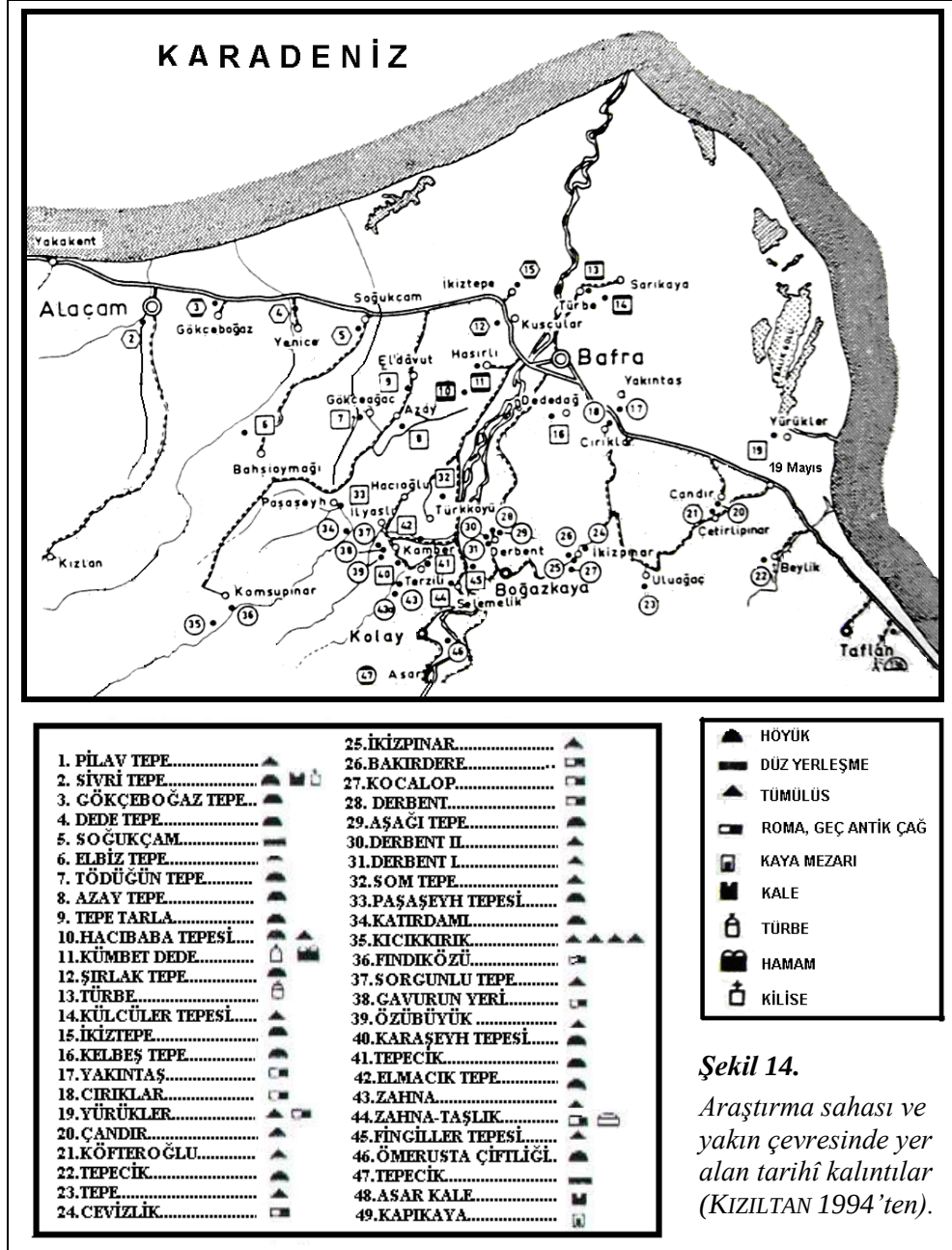
anlaşılmaktadır. Arsenikli bakırdan yapılmış bulunan 1000'in üzerindeki eser Anadolu'nun en eski ve önemli koleksiyonlarından birisini oluşturmaktadır. Kazılarda elde edilen pişmiş topraktan yapılmış, dokuma tezgahlarında kullanılan ağırsaklar, İkiztepe'de dokumacılığın da yapıldığını göstermektedir. Yine kazılarda bulunan bizler, deliciler ve geyik boynuzundan yapılmış sap, delikli balta ve çekiçler yörede hayvan derilerinin değerlendirilmiş olduğunu göstermektedir (**Foto 37**). İkiztepe'de ortaya çıkarılan 6000 civarındaki pişmiş toprak, kemik, boynuz, taş ve madenî eserler Samsun Arkeoloji müzesinde sergilenmektedir. İkiztepe ören yeri Kültür Bakanlığı tarafından arkeolojik sit alanı olarak tespit edilmiş ve kamulaştırılmıştır.

Foto 37. İkiztepe ören yeri ve buradan çıkarılan eserler (Kaynak: ANONİM).

Araştırmalara göre M.Ö. 7.Yüzyıl'da Paflagonların Bafra Ovası'nın hemen güneyinde Kızılırmak vadisi ve çevresinde yaşadıkları bilinmektedir (**Foto 38**). M.Ö. 6.Yüzyıl'da Lidyalıların eline geçen bölgeyi M.Ö. 546'da Persler istila etmiştir. Sırasıyla bölge Pontus Krallığı (M.Ö. 302-71)¹⁴, Roma İmparatorluğu (M.Ö.71-M.S.395) ve Bizans (395-1086) gibi eski ve orta çağ devletlerinin de hakimiyeti altında bulunmuştur. Geçmiş döneme ait bütün bu kalıntılar, yukarıda da belirtildiği gibi, Aşınım Yüzeyi ve onun kuzeye doğru devamı olan Eski Delta üzerinde kalmakta, Yeni Delta üzerinde ise hemen hiçbir ize rastlanmamaktadır (**Şekil 14**).

¹⁴ İkiztepe'de Helenistik döneme ait (M.Ö. 330-30) bir anıt mezarın bulunması (**Foto 37c**) araştırma sahasının geçmişi ile ilgili yukarıda verilen tarihlendirmeye de ışık tutmaktadır.

Şekil 14.

Araştırma sahası ve yakın çevresinde yer alan tarihî kalıntılar (KIZILTAN 1994'ten).

BAFRA OVASI ...

Foto 38. Kızılırmak vadisi üzerinde Paflagonlara ait olduğu tahmin edilen kaya mezarları / gözetleme kuleleri.

Daha sonra bölgede Danişmentliler, Anadolu Selçukluları, Moğollar (İlhanlılar) ve Trabzon Rum Devleti'nin hakimiyet izlerini görüyoruz. Türklerin Anadolu'ya girişinden itibaren ise bölgenin tarihi geçmişi hakkında daha güvenilir ve daha kesin bilgilere sahibiz.

1071 Malazgirt Savaşı ile birlikte Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasından sonra 1214 yılında II.İzzettin Keykavus tarafından alınana kadar Bafra yöresi bir müddet daha Bizanslıların elinde kalmıştır. Bu tarihten itibaren Anadolu Selçuklu hükümdarı İzzettin Keykavus Türkmen aşiretlerini bu bölgeye yerleştirmeye başlamıştır (ÖZ 1999:19). Bilindiği gibi, 1243'te başlayan Moğol istilaları Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılmasına ve Anadolu'nun muhtelif kesimlerinde Türk beyliklerinin kurulmaya başlamasına neden olmuştur. İşte bu dönemde, yani Selçuklu hakimiyetinin bittiği yıllar olan 13.Yüzyıl sonlarında Bafra Sinop'ta kurulan Pervaneoğullarının denetimine girmiştir (TURAN 1971:626-629). 14. Yüzyıl'da Bafra yöresi, tarihî metinlerde kimlikleri açık olarak belirtilmemekle birlikte, Bavra (Bafra) Beyleri olarak tanımlanan kişilerin idaresi altında kalmıştır (YÜCEL 1980:184)¹⁵.

Bafra Ovası ve çevresi 1420-1428 yılları arasında Osmanlıların eline geçmiştir. Bafra ile ilgili olarak Osmanlı İmparatorluğu dönemine ait en önemli bilgiler tahrir defterlerinde bulunmaktadır. Bafra ile ilgili ilk tahrir 1420-1430 arasında yazılan *Hızır Paşa Defteri*'dir. Daha sonra 1455-1456'da ikinci tahrir olan *Umur Bey Defteri*'ni görüyoruz. Bu defterlerden ikisinin de Bafra ve çevresine ait olan bilgiler kısmı şu an mevcut değildir. Fakat başka tahrirlerde bu defterlere yapılan atıflardan bunların varlığı anlaşılmaktadır (ÖZ 1999:9).

¹⁵ Bafra Beylerinden Emirza Bey'in aile fertlerinin gömülü bulunduğu türbe günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Bu türbe Osmanlı Tahrir Defterleri'nde Türbe adını taşıyan ve günümüzde de aynı adla anılan köyde bulunmaktadır (ORAL 1956).

Bir sonraki döneme ait bilgiler veren defter ise Mehmed bin İbrahim tarafından yazılan 1520 tahriridir. Bu deftere (1520 Tahririne göre) Canik livası 10 kazadan müteşekkildir. Bunlardan birisi de Bafra'dır. Özellikle bu defterin Bafra kazasının o dönemdeki genel nüfus ve diğer durumunu ortaya koyması bakımından gerçekten büyük bir boşluğu doldurduğu söylenebilir. Bafra ile ilgili diğer tahrir II. Selim'in saltanatının son yıllarında Trabzon Sancakbeyi Ömer Bey tarafından yaptırılan 1576 Tahriri'dir. Bu tahrirde de Canik Sancağı 7 kazadan müteşekkildir ve bunlardan biri de (bugünkü Alaçam ve Yakakent'i de sınırları içine alacak şekilde) Bafra'dır (Öz 1999:13-15). Defterde Bafra'nın sahip olduğu gelirlerin bir dökümü verilmektedir. Kullanılan kaynakların belirsizlik ve eksikliklerine rağmen temelde bu tahrir defterleri sayesinde 1450-1570 arası dönemde Osmanlı Anadolusunun kır ağırlıklı bir yöresi olan Bafra'da idarî-coğrafi durum, yerleşim özellikleri, yetişkin erkek nüfusu (ve tahmini yöre nüfusu), vergilendirme düzeni, tahmini vergi gelirleri (ve tahmini üretim) ile gelirlerin bölüşümü hakkında oldukça ayrıntılı bilgi edinmemiz mümkündür. Bu defterlerde, bugün de ovanın önemli köylerinden olan Bafra'ya bağlı Adaköy, Ağıllar, Emenli, Karaburç, Koruluk, Şeyhören, Şeyhulaş ile Alaçam'a bağlı Göçgün'ün adlarına rastlıyoruz (**Şekil 15, Tablo 10**).

Tablo 10. Tahrir defterlerine göre Bafra Ovası'nda yer alan köylerden bazıları ve hane sayıları (Öz 1999:208'den)

<i>İskân yeri (Köyün adı)</i>	<i>Hane sayıları</i>		
	1485	1520	1576
<i>Adaköy</i>	5	5	-
<i>Bakırpınar</i>	16	9	8
<i>Çetinkaya (Mardar)</i>	70	88	84
<i>Emenli</i>	31	28	63
<i>Engiz</i>	86	41	18
<i>Gazibeyli</i>	2	2	16
<i>Göçgün</i>	43	45	117
<i>Gökçeboğaz</i>	33	29	64
<i>Karaburç</i>	33	41	70
<i>Koruluk (Gelemağrı)</i>	150	109	120
<i>Şeyhevren</i>	18	18	22
<i>Şeyhulaş</i>	18	18	54
<i>Türbe</i>	7	7	15
<i>Yenice</i>	23	39	98
<i>Zeytin</i>	18	36	89

BAFRA OVASI ...

Şekil 15. 15. ve 16. yüzyıllarda Canik Sancağı'na bağlı Bafra Kazası'nın idari sınırları ve mevcut köyleri (ÖZ 1999'dan).

16. Yüzyıl Canik Sancağı kazaları ve köy sayıları ile ilgili Mufasssal Avârız defterlerindeki kayıtlara göre 1576'da Bafra Kazası 138 köy ve 3.546 haneden meydana geliyordu. 1642 tarihli diğer bir defterde ise Bafra'nın yanında Alaçam'ın da kaza merkezi olduğunu görüyoruz. Bu tarihte Bafra 110 köy ve 1121 haneden meydana gelirken, Alaçam 18 köy ve 253 haneden ibaretti. Canik Sancağı'nda Bafra kazasının nüfusu 1576'da 734 iken, 1642'de 152 askerî, 1121 hane, 92 mücerred, 172 muaf, toplam 1537 idi (ÖZ 2006).

15. ve 16. Yüzyıl'da Bafra nahiyeleri ve sahaları şu şekildedir: *Nahiye-i Bafra*; Bafra merkezi ve yakın çevresindeki Bakırınarı, Karaarslan ve (bugün Bafra şehrinin bir mahallesi olan) İshaklı köylerinden oluşuyordu. *Nahiye-i Üskübi* Bafra'nın kuzey kesimindeki Ada, Döğsire, Ercük, Gerçeme, Hacılar, İmanlı, Kavala, Kışla, Mengiz, Övünç, Üskübi gibi çoğunluğu günümüze ulaşamayan köylerden, *Nahiye-i Martakale* ise Bayat, Buryaz, Gaydalapa/Sarıçevre, Girne, İskilib, Kilise, Martakale, Sevinç, Şeyhveren gibi Kızılırmak'ın doğu kıyısında Martakale'den kuzeye doğru uzanan arazi üzerindeki köylerden oluşuyordu. Bunların dışında Bafra'nın güneyinde *Emlak*

nahiyesi (Boğazkaya bucağı), Kızılırmak'ın batısında ise Haris, Pazarlı ve Değirmenözü nahiyeleeri ve bağı köyleri vardı. Bu dönemde Alaçam da nahiye idi ve bugünkü Alaçam ile Yakakent'i kapsıyordu. Nahiye-i Alaçam'da az sayıda köy vardı. Bunlar: Azulu, Göçgün, Gökçesu, Ulu, Selahaddin, Tatarlu, Balahur'du. 15 ve 16.Yüzyıl'da bir nahiye olan Alaçam'ın merkez köyünün Ulu olduğı, Ulu çay çevresinde kurulan bu köyün daha sonra Alaçam adını aldığı sanılmaktadır. 1642'de Alaçam, Alaçam köyü ve etrafında daha geniş bir alana yayılmış, 15. Yüzyıl'da Bafra'nın Pazarlı nahiyesine bağı olan Taşkelik, Gulam, Elmaköy, Yenice, Müstecaplu gibi köyleri de içine alan bir kaza olmuştur (ÖZ 2006).

1642 civarına ait kayıtlarda Bafra ve Alaçam'ın (bugünkü 19 Mayıs ve Yakakent'i de içine alacak şekilde) kaza merkezleri olduğıu görüyoruz. 1642 yılında Bafra kazasını oluşturan başlıca nahiyeleer *Üskübi, Değirmenözü ve Ayazma*'dır. Bunlardan Üskübi nahiyesi Bafra merkezi ve yakın çevresi ile kuzeydeki ova köylerini, Ayazma nahiyesi Kızılırmak'ın doğusunda kalan (Boğazkaya, Gazibeyli vd.) kesimleri, Değirmenözü de Kızılırmak'ın batısında kalan (Mardar, Bengü, Kolay, Dedeli vd.) köyleri kapsıyordu. Samsun'a bağı Engiz nahiyesinin alanı ise bugün Bafra ilçe sınırları içinde bulunan Sürmeli ve Sarıçevre'ye kadar uzanıyordu (ÖZ 2006).

Canik Sancağı'nda yerleşim yerlerinin isimleri 20. Yüzyıl'ın başlarına dek % 42 oranında aslını korumayı başarmış olup bu oran Bafra kazasında % 45 civarındadır. Kitleseel anlamda isim değışikliklerinin başlıca nedeni 19. Yüzyıl'dan itibaren yörede meydana gelen nüfus hareketleridir (ÖZ 1999: 37).

Bafra yöresinin de içinde yer aldığı Canik Sancağı Osmanlı döneminin başlarından itibaren Amasya-Tokat merkezi etrafında 1413 yılında kurulan (ve daha sonra adı Sivas Eyaleti olarak değıştirilecek olan) Rum Beylerbeyliğı (eyâleti) içinde yer almıştır. 1831 tarihli bir belgeye göre bu tarihte Canik hala Sivas Eyaleti içinde bulunuyordu. 1846-1847 idarî taksimatında Canik, Trabzon Eyaleti içine dahil edilmiş (bir tanesi de Bafra olan) 14 kazadan oluşan bir sancaktır. 1867 yılına ait belgelerde hala Trabzon Eyaleti içinde görülen Canik 1877 yılında müstakil mutasarrıflık olmuştur. 1892'de yeniden Trabzon Vilayeti'ne bağılanan Canik, 19 Mart 1910 tarihinde tekrar müstakil mutasarrıflık olmuştur. Canik bu tarihsel süreç içinde sırasıyla sancak beyleri, mutasarrıf paşalar ve âyân aileleri tarafından yönetilmiştir (KILIÇ 2006). 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre Türkiye vilayet, kaza ve nahiye şeklinde kısımlara ayrılmış, idarî taksimattaki bu değışikliğe uygun olarak müstakil ve mülhak sancaklar vilayete dönüştürülmüştür. Bilahare müstakil sancakların isimleri 1923 yılında vilayete tahvil edilmiş, bu arada Canik Sancağı'nın da adı Samsun'a çevrilerek müstakil vilayet (il) olmuştur (KARAGÖZ 2006).

BAFRA OVASI ...

Bafra yöresi Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanları ve Kurtuluş Savaşı yıllarında birçok sosyal olaya sahne olmuştur. Örneğin 1873-1876 Osmanlı-Rus savaşından sonra Kırım'dan Bafra'ya¹⁶ çok sayıda Türk göçmeninin gelmesi¹⁷, Rum çetelerinin isyanı, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren başlayan mübadele ve Balkanlardan göçler bunlardan bazılarıdır. Bunlar içinde en önemlisi hiç şüphesiz mübadele ve onu hazırlayan nedenlerdir.

Tüm Anadolu'da olduğu gibi Bafra yöresinde de Balkan ve I. Dünya savaşları Türk nüfusun azalıp fakirleşmesine, azınlık durumunda olan Rum ve Ermenilerin ise iktisadî hayatı ellerine geçirip zenginleşmelerine neden olmuştur. Bölgede bundan cesaret alan ve Rum-Pontus İmparatorluğu kurma hevesine kapılan Ermeni ve Rumlar *Mavri Mira* cemiyetini kurarak teşkilatlanmışlar yöredeki Türk nüfus üzerinde baskılarını arttırarak öldürme, tecavüz, kundaklama ve yağma hareketlerine girişmişlerdir. Bunlar evleri yakarak, ekili alanlara zarar vererek halkı mağdur etmişler, göç ya da ölüm tercihi ile karşı karşıya bırakmışlardır¹⁸.

¹⁶ Kafkas göçleri Kırım Savaşı'nın hemen ardından başlamış ve 1859'da büyük ivme kazanarak 1863-64'te kitlesel bir görünüm almış, toplam 1-1.2 milyon kişi göçe katılmıştır. 1856-1876 yılları arasında Kafkasya'dan gelenler çoğunlukla denizyolunu tercih ettikleri için, bunlar Çerkezistan sahillerindeki limanlardan bulabildikleri gemilerle İstanbul, Trabzon, Samsun, Sinop, Rize ve Batum iskelelerine çıkmışlardır. Samsun'a gelenlerin bir kısmı Çarşamba ve Bafra ovalarına iskân edilmişlerdir (SAYDAM 1997). Bu göçmenlerle ilgili vesikalardan anlaşıldığına göre sadece Bafra Kumcağız'da 25.5.1864-18.9.1864 tarihleri arasında kalan yaklaşık 4 aylık zaman zarfında, çoğunluğu 0-30 yaş arası çocuk ve gençlerden meydana gelen 2480 kişi, çevre ve iklim değişikliğinden kaynaklanan problemler, sağlık şartlarının elverişsizliği, yetersiz beslenme, yetersiz barınma ve sıtma hastalığı gibi nedenlerden ölmüştür (SAYDAM 1997:180). Bu tespitler bize 150 yıl önce araştırma sahasının Yeni Delta kesimi hakkında önemli ipuçları vermektedir.

¹⁷ Türkiye'de ilk defa Çarşamba Ovası 1800'lü yılların ortalarında göçmenlerin yerleşmesi ile beşerî uğraşılara açılmış, Bafra Ovası ise (Yeni Delta) bundan daha sonra yerleşmeye açılmıştır. Delta üzerinde yer yer üç-beş hanelik mahallelerden oluşan köy-altı yerleşme şekilleri, yeni gelen göçmenlerle birlikte çoğalmış, bataklıkların kurutulması ve buna bağlı olarak yeni tarlaların elde edilmesine paralel olarak da ova üzerinde yerleşme daha geniş bir yayılım göstermiştir (TUNÇDİLEK 1985:57).

¹⁸ İtilaf Devletleri'nin Mondros Antlaşması'na koydukları 7. ve 24. maddelerden amaçları, Atatürk'ün de Nutuk'ta belirttiği gibi, Pontus ve Ermeni komitelerini harekete geçirip kargaşa çıkarmak, Doğu Anadolu'yu işgal ederek içeride bir Ermenistan ve Karadeniz sahilinde de bir Pontus Rum Devleti kurmaktır. Bu plan içinde Samsun'un yer almasının nedenlerinden biri de onun konumundan kaynaklanıyordu. Samsun'un bir liman şehri olması, askeri ve siyasi politikaların yanında, ekonomik politikalar yönünden de şehre önemli bir mevki kazandırıyordu (GÜNER 2006). Özellikle dış pazarda en çok aranan ve en yüksek fiyata satılan tütünlerin Samsun ve Bafra'da

I.Dünya Savaşı yıllarında ilk önemli Rum çetesi Bafra civarında faaliyet gösteren *Nebyan* çetesidir. Bafra ilçe merkezinin güneyindeki dağlık kesimde (Nebyan dağı) gerek arazinin bu tür faaliyetlere uygunluğu, gerekse yörede Rum köylerinin çok olması *Pontusçuluk* faaliyetlerinin burada yoğunlaşmasına neden olmuştur (KURT 1995:188). 1914 yılından 1920 yılına kadar süren olaylar sonucunda 534 Müslüman Türk katledilmiştir. Çağşur ve Koşaca köylerinde olduğu gibi, olaylar bazen katlim boyutlarına ulaşmıştır (EVSİLE 2000:169).

Olayların artması üzerine 30 Aralık 1919'da Bafra Müdafa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş, halk direnişe geçerek saldırılara karşılık vermiştir. Olayların iyice kontrolden çıkması üzerine, bilahare Merkez Ordusu tarafından bölge çetelerden temizlenmiş ve 6 Şubat 1923'te Rumların Pontus rüyası ebediyen sona erdirilmiştir (AK 1983:5-66). Bu arada Bafra bir süre İngiliz işgaline de uğramıştır. İngilizler *Mondros Mütarekesi*'nin Türk topraklarını işgale açık bırakan, "*müttefikler, kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkarsa herhangi bir stratejik noktayı işgal edebileceklerdir*" maddesi çerçevesinde 9 Mart 1919'da Samsun ve çevresi ile birlikte Bafra'yı da işgal etmişlerdir. Fakat işgal kısa sürmüş, bir süre sonra İngilizler Kurtuluş Savaşı hareketinin başarılı olacağını anlamaları üzerine Samsun'dan ve Bafra'dan çekilmişlerdir. 1923 yılı başlarından itibaren de bölgedeki Rumlarla Balkanlardaki Türklerin *mübadelesi* başlamıştır.

Lozan Antlaşması'nın ardından imzalanan *Türk-Yunan Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol Anlaşması* uyarınca, Batı Trakya dışındaki Yunanistan Müslümanları ile İstanbul dışındaki Türkiye Ortodokslarının 1 Ocak 1923'ten başlayarak zorunlu mübadelesi gündeme gelmiştir. Bu anlaşmaya göre; Türkiye'de ve Yunanistan'da doğup büyümüş milyonlarca insan, hükümetler arası yapılan anlaşmalar gereği "*zorunlu*" göçe tabi tutulmuşlar, Drama, Kavala, Selanik ve Girit'te doğmuş beş yüz bin Müslüman, Kayseri, İzmir, Manisa, Samsun'da doğmuş yüz binlerce Ortodoks'un boşalttığı topraklara yerleştirilmişlerdir. Mübadele plânlandığı gibi kolay olmamış, bir çok sıkıntılarla karşılaşmıştır. Mübadillerin yerleştirilecekleri Anadolu'daki iskân mahallerinin seçiminde her ne kadar geldikleri yerlerin fizikî ve beşerî ortamlarına uygun sahalar seçilmesi düşünülmüşse de çoğu zaman çeşitli imkânsızlıklar yüzünden bu kurallara uyulamamıştır. Samsun ili mübadillerin yerleştirilmesi için seçilen 10 bölgeden

yetişmesi ve buradan dünya pazarlarına çıkması ekonomik açıdan yabancıların oldukça fazla dikkatini çekiyordu (ŞAHİN 2006). İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin 1838'de imzaladığı Ticaret Sözleşmesi'nin hemen ardından 1841'de bir İngiliz konsolosun bölgenin ithalat ve ihracatını en ayrıntılı şekilde İngiltere'ye rapor etmesi (ÇAĞLAYAN 2006) yabancıların bölge ile olan ilgi ve ilişkilerinin çok daha eski olduğunu bize göstermektedir.

BAFRA OVASI ...

birisi içinde yer almıştır. Göçmenler, yerleştirilecekleri yörelere göre tütüncü, çiftçi, bağcı, zeytinci olarak gruplandırılmışlar, bu gruplandırmaya dayanarak da Drama ve Kavala ahalisinden 30.000 tütüncünün Samsun ve havalisine yerleştirilmesi plânlanmıştır. DİE istatistiklerine göre Samsun ve çevresine yerleştirilen mübadil göçmen sayısı 16.277'dir¹⁹. Fakat diğer bazı bölgelerde olduğu gibi Samsun ve Bafra çevresinde de iç karışıklıklar, isyanlar ve çetecilik faaliyetleri nedeniyle köyler ve meskenler tahrip olduğundan, gelen göçmenlerin barınabilecekleri konut sayısı son derece sınırlı olmuştur. Samsun ve çevresinin Pontus çetelerinin yıkımına uğraması ve bu çetelerin Merkez Ordusu tarafından ortadan kaldırılması sırasında da bu yıkımın sürmesi nedeniyle özellikle kırsal kesimde ev bulma imkânı kalmamıştı. Üstelik bu problem uzun süre devam etmiştir. Bölgede tütüncülüğün kökleştirilip geliştirilebilmesi amacıyla yıkıma uğramış evlerin ve köylerin onarımı için girişimlerde bulunulmuş, bu amaçla ör. Samsun genelinde (bir kısmı Bafra'da yer alan) 15 köyün yeniden inşası gerçekleştirilmiştir. Devlet gelen göçmenlerin bir an önce üretici duruma geçmesi için çok çaba sarf etmiş, birinci derecede tütün yetiştiren Samsun ve Bafra gibi yerlerde beş kişilik bir aileye en az 12, en çok 15 dönümlük toprak dağıtılarak bunlar toprak sahibi yapılmıştır. Ayrıca ziraî araç gereç ve tohumluk dağıtılmış, bazı çok fakir ailelere de nakdî yardımda bulunulmuştur. Yardıma muhtaç ailelere bir defaya mahsus olarak verilen balta, kazma, pulluk gibi araç gereçler (İPEK 2000a:131), gelen kişilerin ne ölçüde varlık sahibi oldukları hakkında bir fikir vermektedir.

Fakat özellikle ova kesiminde bataklıklar ve buna bağlı sıtma hastalığı salgını yüzünden büyük miktarda can kayıpları olmuş, bu durum o günkü gazetelerde *"iskân edildi diye ovaların ortasına atılveren muhacirler sürünüyor, hastalıktan inliyor"*, *"en aşağı tahminle muhacirin iffalinde yüzde elli vefat vardır"*, *"muhacirlerin hali ağlanacak haldedir"*, *"ne yapılacaksa hemen yapılsın, bu gidişle bir sene sonra memlekette muhacir mezarlığından başka muhacir varlığı kalmaz"*, *"muhacirler ölüyor"* gibi ifadelerle yer almıştır (ARI 1995:53-151)²⁰.

¹⁹ Başka bir kaynakta, 1923'ten 1924'e kadar geçen süre içinde 18.410'unu Drama ve Selanik'ten gelenlerin oluşturduğu 38.076 kişinin Samsun ve çevresine yerleştirildiği, bunların da 1.337'sinin Bafra'da iskân edildikleri, 1926 yılında Bafra kazasında mübadil sayısının 6.463'ü bulduğu, mübadillerin çoğunlukla Asar, Selemelik, Kestane, Kuzalan, Yeniköy, Kapıkaya, İkiztepe, Derbent, Evrenuşağı, Sürmeli, Cırıklar, Sarıçevre, Karaoğlan, Esentepe, Eldavut köyleri ile Bafra şehir merkezinde Gazipaşa ve İshaklı mahallelerine yerleştirildikleri belirtilmektedir (ÖKSÜZ 2000:318).

²⁰ 1960'lı yıllara kadar Bafra'da çıkan yerel gazetelerde sıtma ile ilgili haberler çok sık olarak yer almış, nihayet inşası 1948 yılında başlayan ve 1983 yılında bitirilen ana drenaj kanalları sayesinde bu sorun büyük ölçüde halledilmiştir.

Bilindiği gibi, gönül rızasına dayanmayan her türlü göç olayı, çoğu zaman göç eden kitleler için, gerek sosyo-ekonomik, gerekse psikolojik yönden büyük bir yıkım olarak kabul edilir. Zorunlu göç, sadece göç eden kişileri zor durumda bırakmakla kalmaz, göç edilen yeni topluma da büyük bir ekonomik yük yükler. Böylece ekonomik ve sosyal açıdan bir dizi yeni problem gündeme gelir. Bunun sıkıntılarını yalnızca göçmenler değil, göç edilen ortamın yerli insanları da yaşar. Bu durum Bafra Ovası'nda da bütün yönleri ile yaşanmıştır.

Diğer yandan Bafra çevresinden giden Rumların bıraktıkları ekonomik boşluğun bu yeni gelen göçmenler tarafından doldurulması da ayrı bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Drama ve Kavala'dan gelen göçmenler tütün tarımını çok iyi bildikleri için, ekonomik anlamda Bafra'ya çok şey kazandırmışlardır. Bunlar hem geldikleri yerlerdeki kendi uğraşlarını burada sürdürme imkânı bulmuşlar, hem de Bafra yöresinin hızla kalkınmasına yardımcı olmuşlardır. Çünkü yerli halk da bu yeni gelen soydaşlarından öğrendikleri tütün tarımıyla uğraşmaya başlamışlar, onlar da bu işten geçimlerini sağlar hale gelmişlerdir. Bu durum yerli halkla muhacir ve mübadillerin daha kolay ve çabuk kaynaşmalarına da vesile olmuştur.

Yine o dönemde, uzun yıllar süren savaşlar sonucu aynı zamanda faal işgücünü oluşturan yetişkin erkek nüfusun kaybolması, yorgunluk, bıkkınlık, sakatlık ve salgın hastalıklar gibi nedenlerle muhtaç duruma düşen Türkiye'nin dinamik bir işgücü nüfusuna da ihtiyacı vardı. 1923 yılında Türkiye'nin tahmini nüfusu 12.359.093 olup, 1927 yılına kadar bu nüfus 1.599.177 kişi artmıştır. Bu artışın 355.113'ünü göçmenler oluşturmuştur. Buna göre bu dönemdeki nüfus artışında göçmenlerin katkısı % 22.8'dir. 1927 yılında Bafra, Çarşamba ve Terme kazalarının toplam nüfusu 200.506'dır. Vilayet dahilinde yaklaşık 22.000 göçmen yerleştirilmiştir. Buna göre göçmenlerin vilayet nüfusunun artışına katkıları % 11 seviyelerinde gerçekleşmiştir (İPEK 2000a:161). Böylece mübadele hem toplam nüfustaki mevcut nüfus açığını, hem de Türkiye'den giden gayrimüslimlerin ticaret ve zanaatkarlık sahasında bıraktıkları boşluğu doldurmada önemli rol oynamıştır. Ekonomik alanda gösterdikleri gayret ve başarı, Türkiye'ye getirdikleri bazı yenilikler ve nihayet çalışkanlıkları ile bulundukları ortam üzerinde yaptıkları sosyal etkileri ile mübadiller Bafra Ovası üzerinde de önemli bir rol oynamışlardır²¹.

²¹ Bafra'nın idarî, siyasî, iktisadî ve sosyal tarihi ayrı bir araştırma konusu olup, burada kısa bir özetle yetinilmek zorunda kalınmıştır. Konu ile ilgili daha ayrıntılı bir çalışma kuşkusuz tarihçilerin işidir ve umarız en kısa zamanda Bafra'nın hacimli bir tarih kitabı yayınlanarak ihtiyaç duyulan bu açık giderilir.

3.2. NÜFUS

Bütünöyle dağlık ve engebelik bir yapı gösteren Karadeniz Bölgesi'nde düzlük sahalar oldukça sınırlıdır. Bunların bir kısmı Çoruh-Kelkit vadi oluşunda olduğu gibi depresyon düzlükleri şeklinde, bir kısmı da Çarşamba ve Bafra'da olduğu gibi delta ovaları biçimindedir. 50 yıl öncesine kadar drenaj yetersizliği nedeniyle bataklık durumunda olan ve sıtma vb. hastalıklar yüzünden itici bir özellik gösteren Kızılırmak ve Yeşilirmak delta ovaları, drenaj ve ıslah çalışmalarının olumlu netice vermesi ile, bu tarihlerden itibaren hızla nüfuslanmaya başlamışlardır. Drenaj probleminin halledilmesine paralel olarak gevşek dokulu yerleşmeler şeklinde kademe kademe delta düzlüklerine doğru yayılan nüfus aradan geçen zaman içinde ovaların tarımsal potansiyellerini harekete geçirmeyi de başarmıştır. 1980'li yıllara kadar sürekli göç alan ve nüfusu artan Bafra Ovası da bu özellikleri ile dikkati çekmektedir.

Bafra Ovası, jeomorfolojik yapıya uygun olarak belirlediğimiz *Yeni Delta*, *Eski Delta* ve *Aşınım Yüzeyi* şeklinde bir bütün olarak yaklaşık 564 km² alan kaplamaktadır. Bu sahada 2000 yılı sayım sonuçlarına göre 104.611'i kentsel, 64.944'i kırsal olmak üzere toplam 169.555 kişi yaşamaktadır (DİE 2000)²². Bafra şehri de yine 2000 yılı sayım sonucuna göre 83.733 nüfusu ile araştırma sahasının en önemli kentsel merkezidir.

Kır ile şehir nüfusları arasında belirgin fark olup, nüfus ova genelinde dengeli bir biçimde dağılmamıştır. Bunun başlıca nedenlerinden biri arazinin yapısında görölen fiziki farklılıklardır. Harita üzerinde büyük bir alan olarak görölen ovaya, daha yakından bakıldığında göl ve bataklık alanların geniş yer tuttuğu, 2 m seviyesi altında kalan taban suyu yüksek arazilerin tarım alanlarının önemli bir kısmını oluşturduğu hemen dikkati çekmektedir. Arazinin bu özelliği üzerinde yaşayan nüfusun dağılışını da büyük ölçüde etkilemiştir. Nüfuz dağılışını etkileyen diğer husus ise sosyal ve ekonomik yapıdır. Bunlar içinde özellikle tarihsel faktörler ova üzerinde nüfusun dağılışını oldukça etkilemiştir. Bafra Ovası 1870'lerden başlayarak 1980'lerin başlarına kadar yaklaşık 100 yıl boyunca birbirinden oldukça farklı iç ve dış mekânlardan sürekli göç almıştır.

²² Araştırma sahası ile ilgili genel nüfus bilgileri DİE'nin 2000 yılı nüfus sayım sonuçlarına, köyler ve mahallelerle ilgili ayrıntılı nüfus bilgileri ise (Sağlık Bakanlığı'na bağlı sağlık ocakları tarafından sürekli güncelleştirilen) *Ev Halkı Hane Tespit Fişleri* (ETF) ile yerinde yaptığımız anket, mülakat ve gözlemlere dayanmaktadır. Daimî ikâmetgâhı dikkate alan ETF'lere göre **Bafra şehir merkezinin 2005 yıl sonu itibarıyla nüfusu 87.000'dir**. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından Eylül 2006'da başlatılan ve Haziran 2007'de bitmesi planlanan yeni nüfus sayım çalışmaları Bafra'da da devam etmekte olup, henüz kesin sonuç açıklanmamıştır. Fakat elde edilen ve resmi olmayan ilk bilgilere göre **Bafra şehri 2007 yılı nüfusu 74.000 civarındadır**.

Araştırma sahasında, kırsal ve kentsel yerleşmelerin tamamını kapsayacak şekilde mevcut nüfus miktarları ve bu nüfusun Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemindeki gelişim seyri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bugün araştırma sahasında Bafra, Alaçam ve 19 Mayıs ilçe merkezleri dışında, 4 belde ve 72 köy olmak üzere toplam 76 kırsal yerleşme bulunmaktadır. Kırsal yerleşmelerin 59'u Bafra, 12'si Alaçam ve 5'i de 19 Mayıs ilçesi idarî sınırları içinde kalmaktadır (**Tablo 11**).

Tablo 11. Bafra Ovası kırsal yerleşmeleri ve idarî sınırlara göre bulundukları yerler ve bağlı oldukları ilçeler

Bafra ilçesi	Yeni Delta üzerindeki köyler	Kızılırmak nehri doğusunda; Ağıllar, Altınova, Doğanca , Karıncak, Karpuzlu, Koşu, Sarıkaya, Sarıköy, Şeyhören, Şeyhulaş, Taşköprü, Türbe, Üçpınar, Yeşilyazı Kızılırmak nehri batısında; Adaköy, Altınay, Çetinkaya , Dedeli, Emenli, Fener, Hüseyinbeyli, Kalaycılı, Karaburç, Kaygusuz, Koruluk, Kozağzı, Kuşçular, Küçükkavakpınarı, Sahilkent, Şirinköy, Yağmurca, Yörgüç
	Eski Delta üzerindeki köyler	Kızılırmak nehri doğusunda; Bakırpınarı, Balıklar, Gerzeliler, Gümüşyaprak, Kahraman, Osmanbeyli, Yakıntaş Kızılırmak nehri batısında; Barış, Eldavut, Gökçekent, Göltepe, Harız, Hidrellez, İkiztepe, Kelikler, Örencik
	Aşınım Yüzeyi üzerindeki köyler	Kızılırmak nehri doğusunda; Aktekke, Dededağı, Derbent, Doğankaya, Elifli, Evrenuşağı, Gazibeyli, Lengerli, Sarıçevre, Tepecik, Tütüncüler
Alaçam ilçesi	Yeni Delta üzerindeki köyler	Doyran, Göçgün, Habilli, Soğukçam, Toplu, Yeniköy
	Aşınım Yüzeyi üzerindeki köyler	Gökçeboğaz, Karlı, Sarılık, Yenice, Yukarıelma, Zeytin
19 Mayıs ilçesi	Yeni Delta üzerindeki köyler	Dereköy , Engiz, Erenköy, Yörükler
	Aşınım Yüzeyi üzerindeki köyler	Tepeköy

BAFRA OVASI ...

Bafra Ovası 1980'lerden itibaren, özellikle son 20 yıldır, kırsal kesimden nüfus kaybetmektedir. Üzerinde sürdürülen yoğun tarımsal faaliyetler yanında, bunları daha da artırma çabalarına bağlı olarak, mevcut nüfusunun dışında, Türkiye'nin önemli bir kısmını doyurabileceği iddialarına karşılık, *bugün ova köylerinin göç veriyor olması*, üzerinde önemle durulması ve açıklanması gereken bir konudur. Çünkü bu durumun başlıca sebebi tarımsal alanda hızlı nüfus artışı, toprakların miras yoluyla parçalanması, tarımsal gelirlerin düşmesi, tütün gibi hazır pazarı olan tek el ürünlerin ekim alanlarının daraltılması vb. gibi bilinen klâsik göç nedenleri olabileceği gibi, artan refah, tarımda makineleşme ve ulaşım kolaylığına bağlı olarak yöre halkının bir yandan kırdan tarımsal faaliyeti sürdürürken, diğer yandan da şehirde yaşamaya başlamalarının da önemli etkisi vardır.

Bafra Ovası ile ilgili nüfus özellikleri aşağıda ana başlıklar altında özetlenmiştir.

3.2.1. Nüfusun gelişim seyri

3.2.1.1. Cumhuriyete kadar nüfusun tarihî gelişimi

Bafra ve çevresi ile ilgili ilk sağlıklı nüfus verilerine 15. Yüzyıl'dan itibaren tutulmaya başlanan Osmanlı tahrir defterlerinde rastlıyoruz. Bunlardan ilki 1485 yılına ait Defter-i Taceddin'dir. Sonraki tahrirler ise 1520 ve 1576 tarihlerine aittir. Sınırları kesin olarak bilinmemekle birlikte o dönemde Bafra kazası köylerine ait nüfus miktarı **Tablo 12**'de gösterilmiştir.

Tablo 12. 1485-1576 arası dönemde Canik Sancağı Bafra kazasında köylü nüfus (Öz 1999:77'den)

Tarih	Müslüman	%	Gayrimüslim	%	Toplam nüfus
1485	3.294	92.9	252	7.1	3.546
1520	3.462	96.9	112	3.1	3.574
1576	6.437	98.7	84	1.3	6.521

15. ve 17. yüzyıllar arasında, o zamanki adı *Pazar-ı Göründü* (veya *Göründü Pazarı*) olan bugünkü Bafra şehri nüfus miktarı itibarıyla (günümüzle karşılaştırıldığında) küçük bir kasaba görünümündeydi. İlk tahrirle son tahrir arasında kala yaklaşık 100 yıllık süre içinde mevcut yerleşik nüfusun az çok bir istikrara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu istikrarın temelinde, kaza merkezi olmasından kaynaklanan idari fonksiyonları yanında, Bafra'nın verimli bir ovanın merkezinde olması ve çevresindeki kırsal yerleşmeler için bir pazar yeri görevi ifa etmesi yatmaktadır. Nitekim *Pazar-ı Göründü* adı da buradan gelmektedir.

1485 Tahriri'ne göre Bafra'da iki mahallede yaşayan 207 nefer, 15 muaf ve 12 müselleme kasabanın Müslüman *yetişkin erkek* nüfusunu teşkil ederken; gayrimüslimlerin sayısı 79 kişiden ibaretti (**Tablo 13**). Bafra'nın bu dönemdeki tahmini (yukarıdaki rakamların ortalama aile büyüklüğü rakamı olarak kabul edilen 5 sayısı ile çarpımı sonucu) nüfusu yaklaşık olarak 1.180 Müslüman (% 77) ve 347 gayrimüslimden (% 23) meydana geliyordu. 1520'den 1576'ya kadar olan dönemde kayıtlı nüfus miktarı yaklaşık iki katına çıkmış, tahmini nüfus 2.238 olmuştur. Bafra nüfus olarak istikrarını 17.Yüzyıl'da da korumuştur. 1642 sayımına göre Bafra'da nüfus 1.945 kişi kadardı (Öz 1999:59-60).

Tablo 13. 1485-1576 tarihleri arasında Bafra kasabasında yetişkin erkek nüfus (Öz 1999:78'den).

Tarih	Toplam	Müslüman	%	Gayrimüslim	%
1485	315	236	74.9	79	25.1
1520	336	239	71	97	29
1576	734	595	81	139	19

1576'da araştırma sahasında (Canik Sancağı'na bağlı) tek kaza merkezi Bafra iken, 1642 yılına ait kayıtlarda Alaçam da kaza merkezi olarak görülmektedir. 1576 ve 1642 yıllarına ait kayıtlara göre Bafra ve Alaçam kazalarına ait köy ve hane sayısı ile hane sayısına göre ortalama köy büyüklüğü **Tablo 14**'de, 1642 yılı kayıtlarına göre kır nüfusu **Tablo 15**'de ve yine aynı yıllara ait kentsel nüfus **Tablo 16**'da gösterilmiştir.

Tablo 14. 1576 ve 1642'de Bafra yöresinde köy ve hane sayıları (Öz 2006'dan).

1576				1642			
Kaza	Köy	Hane	Ort. Köy Nüfusu (hane)	Kaza	Köy	Hane	Ort. Köy Nüfusu (hane)
Bafra	138	3.546	27	Bafra	110	1.121	10
				Alaçam	18	253	14

Tablo 15. 1642'de Bafra yöresi kır nüfusu (Öz 2006'dan).

Kaza	Askerî	Hane	Mücerred	Muaf	Toplam	Kendir reayası
Bafra	152	1.121	92	172	1.537	256

BAFRA OVASI ...

<i>Alaçam</i>	11	253	6	49	319	70
---------------	----	-----	---	----	-----	----

Tablo 16. XVI. ve XVII. yüzyılda Bafra yöresi kentsel nüfusu (Öz 2006'dan).

Kasaba	1576	1642		
	Nefer	Yekûn	Askeri	Reaya
<i>Bafra</i>	734	323	55	261 hane + 7 mücerret

DİE (1996) tarafından yayınlanan Osmanlı Dönemi istatistiklerine göre 1890'da Bafra kazasının nüfusu 6.000'dir. Başka bir kayıta ise 1915 yılı itibarıyla Bafra kasabasında 2500 hanede 11.000 nüfusun yaşadığı belirtilmiştir (İPEK 2000b).

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasından sonra Canik mutasarrıflığına tayin edilen Hamit Bey zamanında Canik ve bağlı kazalarda nüfus ve halkın güvenliğini sağlamak durumunda olan polis sayısı ile ilgili de bir tespitte bulunulmuştur. Bu tespitte Bafra'nın nüfusu 8.316, polis sayısının da 4 olduğu kaydedilmiştir (KARAGÖZ 2006). Cumhuriyet döneminin ilk sayımı olan 1927 sayımında Bafra şehir merkezinin nüfusu 8.182 olarak tespit edilmiştir.

3.2.1.2. Cumhuriyet Dönemi'nde nüfusun gelişim seyri

Bir bütün olarak, Bafra Ovası'ndaki kırsal ve kentsel yerleşmelerin 10 yıllık dönemler halinde yıllara göre nüfus gelişim seyri **Tablo 17'de** gösterilmiştir.

Tablo 17. Bafra Ovası nüfusunun 10 yıllık periyotlar itibarıyla Cumhuriyet dönemindeki gelişim seyri.

Yerleşme adı	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2005
ALAÇAM	4.125	5.358	6.865	8.339	11.402	12.097	11.950	11.278
<i>Doyran</i>	368	934	1.200	1.462	1.449	1.282	1.163	1.006
<i>Göçgün</i>	330	508	730	754	971	962	1.175	776
<i>Gökçeboğaz</i>	707	977	1.332	1.562	1.777	1.670	1.477	1.350
<i>Habilli</i>	94	-	715	1.005	661	654	554	522
<i>Karlı</i>	311	427	498	686	759	739	701	532
<i>Sarılık</i>	-	-	-	-	-	118	101	80
<i>Soğukçam</i>	426	701	1.140	1.743	2.028	2.062	1.688	780
Toplu	232	390	548	549	547	629	626	468
<i>Yenice</i>	516	832	1.179	1.167	1.220	1.123	766	587
<i>Yeniköy</i>	-	-	-	-	467	502	382	355
<i>Yukarıelma</i>	384	515	827	1.237	1.380	1.224	951	769

Zeytinköy	374	566	752	550	561	564	517	445
BAFRA	10.947	13.822	20.752	28.950	50.213	65.600	83.733	87.005
Adaköy	-	--	466	494	517	549	454	421
Ağullar			482	556	623	596	477	570
Aktekke	731	919	1.012	1.216	1.512	1.519	888	1.135
Altınay	-	-	393	606	685	876	747	773
Altınova	-	-	-	-	-	-	689	574
Bakırpınarı	478	885	483	578	798	970	880	939
Balıklar	-	-	626	732	1.007	1.193	1.029	1.002
Barış	-	-	-	-	-	409	393	389
Çetinkaya (Bl.)	1.036	1.371	1.871	2.165	2.514	2.531	2.758	2.288
Dededağı	733	1.025	1.387	1.826	2.085	2.662	2.803	2.497
Dedeli	744	972	531	674	719	753	594	517
Derbent	271	330	352	342	341	316	198	160
Doğanca (Bl.)	-	-	1.087	2.159	2.734	3.091	3.169	2.806
Doğankaya	836	1.029	1.141	1.147	973	945	792	613
Eldavut	568	696	1.045	1.107	1.104	611	589	505
Elifli	598	1739	1008	1.123	1.303	1.363	1.084	890
Emenli	243	370	507	664	784	775	695	535
Evrenuşağı	373	576	734	765	793	690	611	560
Fener	-	-	-	-	-	-	666	691
Gazibeyli	891	1.024	1.107	1.980	1.362	1.351	1.024	819
Gerzeliler	-	-	-	-	-	-	257	163
Gökçekent	-	-	-	-	-	350	303	263
Göltepe	766	1.088	865	1.080	871	885	378	336
Gümüsyaprak	239	359	503	662	749	743	414	318
Harız	261	607	616	573	680	776	760	692
Hidrellez	-	-	-	-	-	265	225	177
Hüseyinbeyli	-	-	-	-	-	-	369	307
İkiztepe	214	303	328	330	345	333	248	250
Kahraman	-	-	393	419	574	660	560	591
Kalaycılı	-	-	691	775	697	557	438	443
Karaburç	573	828	645	728	786	751	617	556
Karınca	-	-	-	465	478	429	284	327
Karpuzlu	739	1.527	1.612	1.413	1.641	1.508	993	940
Kaygusuz	476	784	531	638	686	651	566	547
Kelikler	356	612	811	1.031	995	926	764	343
Koruluk	420	765	1.596	1.612	1.848	1.347	599	608
Koşuköy	-	-	1.462	1.656	1.826	1.850	1.591	1.416
Kozağzı	-	-	338	363	374	410	284	200
Kuşçular	699	802	1.035	1.171	1.412	1.522	1.396	1.225
K.Kavakpınarı	-	-	228	387	396	329	225	197
Lengerli	433	564	812	875	1.060	1.189	803	681

BAFRA OVASI ...

<i>Osmanbeyli</i>	310	884	950	1.079	1.143	1.170	941	748
<i>Örencik</i>	957	1203	883	965	1.093	1.084	827	677
<i>Sahilkent</i>	-	-	-	-	-	379	346	292
<i>Sarıçevre</i>	700	879	1.025	642	629	634	469	386
<i>Sarıkaya</i>	-	-	-	680	764	797	749	702
<i>Sarıköy</i>	408	1.769	2.417	1.517	1.653	1.645	1.383	1.334
<i>Şeyhören</i>	-	-	-	956	976	961	773	808
<i>Şeyhulaş</i>	752	1.060	1.267	1.342	1.531	1.427	980	791
<i>Şirinköy</i>	-	-	-	-	-	497	668	642
<i>Taşköprü</i>	-	-	622	790	720	630	485	348
<i>Tepecik</i>	-	-	-	491	649	454	391	314
<i>Türbe</i>	-	-	551	621	758	787	698	718
<i>Tütüncüler</i>	-	-	-	-	-	422	438	291
<i>Üçpınar</i>	-	-	1008	1.311	1.455	1303	1.098	951
<i>Yağmurca</i>	-	-	374	441	493	560	465	449
<i>Yakıntaş</i>	247	506	933	994	1.069	962	763	956
<i>Yeşilyazı</i>	433	1.011	1.542	1.850	2455	2646	1.590	1.433
<i>Yörgüç</i>	-	-	303	310	333	357	252	199
19 MAYIS	739	1.767	2.041	3.105	3.453	6.212	8.928	9.792
<i>Dereköy (Bl.)</i>	530	761	1.386	1.769	2.087	2.350	2.611	2.069
<i>Engiz</i>	789	1.767	916	485	1.145	1.189	987	987
<i>Erenköy</i>	-	-	659	886	944	991	817	888
<i>Tepeköy</i>	-	-	-	-	-	1.330	917	825
<i>Yörükler (Bl.)</i>	-	-	1.343	1.798	2.020	2.689	2.447	2.579

Kaynak: 1940-2000 arası DİE nüfus verilerinden, 2005 yılı rakamları ise Samsun İl Sağlık müdürlüğü *Ev Halkı Hane Tespit Fişleri* (ETF) verilerinden derlenmiştir.

Genel olarak bakıldığında, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Bafra Ovası'nda nüfus hızlı bir artış göstermiştir. Bunda yurt dışından yöreye olan göçlerin de büyük rolü olmuştur. 1940'lı yıllarda ise Türkiye genelinde görülen İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri burada da kendini hissettirmiş ve nüfus artış hızında bir yavaşlamaya neden olmuştur.

Araştırma sahası kırsal nüfusunda en büyük artış 1940-1960 arası dönemde görülmüştür. Özellikle Balkan göçleri, II.Dünya Savaşı bitimini müteakip genel seferberlik halinin kalkması, hayat şartlarında gözle görülür iyileşmeler, sağlık sorunlarının azaltılması yönündeki çabalar bu artışta önemli rol oynamıştır. Bu dönemde göçmenlerin yerleştirildiği Eski ve Yeni Delta köylerindeki nüfus artışı, yerli nüfusun çoğunlukta olduğu Aşınım Yüzeyi köylerindeki nüfus artışından daha yüksek olmuştur.

Araştırma sahası Balkan göçlerinin ardından 1960'lı yılların başlarından itibaren özellikle Doğu Karadeniz'den önemli miktarda göç almıştır. Bu dönemde doğuda Trabzon, Giresun ve Ordu'dan, batıda Sinop'tan ve nihayet Bafra ve Alaçam'ın yüksek dağ köylerinden ova köylerine doğru önemli ölçüde göç yaşanmıştır. Bu göç 1960'lı yılların sonlarına kadar yoğun şekilde devam etmiştir.

Gerek Balkan göçlerinin gerekse Doğu Karadeniz'den bölgeye olan göçlerin Bafra Ovası ıslah çalışmaları ve drenaj sisteminin devreye sokulması ile bir paralellik arz ettiği de unutulmamalıdır.

1970'li yıllara kadar Bafra şehir merkezinde aşırı bir nüfus artışı görülmezken, kırsal kesim nüfusunda da istikrarlı bir büyüme dikkati çekmektedir. Bunun başlıca nedeni emek yoğun bir uğraşı olan tütün tarımının, kırdaki insanı meşgul etmesi ve ona asgarî geçim şartlarını sağlıyor olmasıdır. Fakat 1970'li yıllardan sonra durum değişmeye başlamıştır. Bu dönemde gerek nüfus artışı ve bunun sonucu ortaya çıkan toprakların miras yoluyla bölünmesi gibi hususlar, gerekse makineleşmenin kırdaki yarattığı işgücü fazlalığı geçim şartlarını zorlaştırmıştır. Bu durum kırsal nüfus kaybetmesine, Bafra şehrinin ise nüfusunun artmasına neden olmuştur. Bunda Bafra şehrinin çevresindeki köyler için (eğitim, sağlık, istihdam olanakları ve benzeri imkânlar açısından) çok önemli bir çekim merkezi olmasının da etkisi büyüktür.

1970'li yıllardan itibaren ova köylerinde nüfus artış hızının yavaşlamasında dıştan gelen göçlerin durması yanında, bölgeden yurtdışına göçlerin başlamasının da büyük rolü vardır. Bu yıllar aynı zamanda Türkiye'de kırdan kente göçün yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir (TÜMERTEKİN 1977, TANDOĞAN 1989). 1980'li yılların başlarında kırsal nüfusta gözle görülür bir istikrar görülmektedir. Bunun, o dönem Türkiye şartları ile yakın ilgisi vardır. 1980 yılından itibaren Batı Avrupa ülkelerinin Türk vatandaşlarına vize uygulamasını başlatmaları nedeniyle yurtdışına göçler azalmış (YILMAZ 1992:51), büyük şehirlerdeki işsizlik ve terörden kaynaklanan güvensiz ortam nedeniyle hem kırdan kente göç yavaşlamış, hem de büyük şehirlerdeki bazı vatandaşlarımız köylerine geri dönmüşlerdir.

1980 ve 1990 arası devrede kır nüfus artışı büyük ölçüde gerilemiştir. Kırsal kesimin geçim kaynaklarındaki yetersizlik ve işsizlik, ovoidan özellikle İstanbul ve Bursa'ya yoğun şekilde göçlere neden olmuştur. Bu dönemde başta Çetinkaya, Doğanca ve Yörükler beldeleri ile Dededağ köyü olmak üzere çok az kırsal yerleşmede nüfus artmış, diğerlerinin hemen hemen tamamında nüfus azalmıştır²³. Diğer köyler nüfus kaybederken adı geçen yerleşmelerin

²³ Bunlardan (Koruluk ve Yeşilyazı gibi) birkaç istisna köyde ise köyün bölünerek iki ayrı köy olmasından kaynaklanan azalmalar da vardır. Fakat böyle bile olsa (Altınova,

nüfuslarının artmasının nedenlerinin başında; bunların belde olması yanında, bizzat belde olabilmek için nüfuslarının şişirilmiş olması ihtimali gelmektedir²⁴. Belde olmayan Dededağ köyü ise Bafra şehir merkezine yakınlığı sebebiyle, şehrin gelişme alanı üzerinde olduğundan istisna teşkil etmiştir.

Son dönemlerde nüfus artışındaki azalmanın doğurganlık oranlarındaki düşüşle de ilgisi vardır. *Belirli bir nüfus içinde vuku bulan canlı doğum sayısı* demek olan doğurganlık (TÜMERTEKİN/ÖZGÜÇ 2002:249), 1960'lı yıllara kadar tüm Türkiye'de olduğu gibi Samsun'da da oldukça yüksek iken (1000 kadına 747 çocuk), son 10 yılda önemli bir düşüş göstermiştir (2000'de 1000 kadına 347 çocuk).

Tablo 17'de koyu renk (**bold**) olarak gösterilen rakamlar nüfusun en fazla olduğu yıllardır. Görüldüğü gibi, bazılarında 1970'li yıllardan itibaren, çoğunluğunda ise 1980'li yıllardan başlamak üzere bütün köylerde nüfus azalma eğilimine girmiş, nihayet 1990'dan sonra birkaç köy haricinde diğerlerinin tümünün nüfusları eksilmiştir. *Tablo 17* genel olarak incelendiğinde 2000 yılı kırsal nüfus rakamlarının neredeyse 1970'li yılların seviyesine gerilemiş olduğu görülmektedir²⁵.

Tablo 18 incelendiğinde ise durum bir başka açıdan biraz daha net olarak görülmektedir. Bafra Kaymakamlığı'nın verilerine göre, 1994-1999 yılları arasında kalan 5 yıllık dönemin istatistiklerine bakıldığında Bafra'daki hastanelerde yapılan doğum sayısında ve Bafra'nın tüm köylerinde doğan

Gerzeliler ve Hüseyinbeyli köylerinde görüldüğü gibi) bu köylerde de ayrıldıkları tarihteki nüfusla bir sonraki nüfus sayımında tespit edilen nüfus karşılaştırıldığında yine azalma görülmektedir.

²⁴ Bilindiği gibi, belediyeler nüfusları ölçüsünde devletten ödenek almaktadırlar. Bu nedenle, sayım zamanlarında bütün belediyelerimizde; resmî, ya da gayri resmî yollar kullanılarak nüfus miktarları fazla gösterilmeye çalışılmaktadır. Nitekim 2000 yılı sayımında Samsun ilinde bu durum büyük boyutlarda gerçekleşmiş, (düzeltmeler zaman aldığı için de) il genelinde kesin sonuçlar aradan 2 yıl geçtikten sonra açıklanabilmiştir. Şüphesiz belde nüfuslarındaki artış sadece bu hususlarla ilgili olmayıp, aynı zamanda, gerçekten mevcut şehrsel gelişimle de ilgili olabilir.

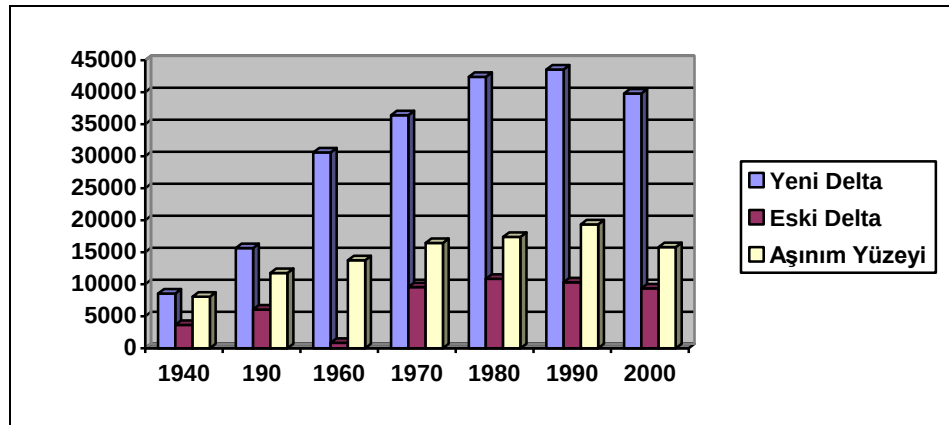
²⁵ *Türkiye İstatistik Kurumu* (TÜİK) tarafından sürdürülen 2007 yılı nüfus sayımı bu kitap yayına hazırlandığı sırada henüz tamamlanmadığı için son rakamlardan yararlanılamamıştır. Fakat (mükerrer yazılmalar nedeniyle üzerinde düzeltmeler yapıldığı için henüz resmî olarak açıklanmayan ve bu yüzden kesinlik ifade etmeyen) ilk sonuçlara göre Bafra ilçe merkezinin (şehir nüfusunun) 74.000, Alaçam ilçe merkezinin 9.800, 19 Mayıs ilçe merkezinin de 10.150 civarında olduğu görülmektedir. Bu itibarla Bafra ve Alaçam ilçe merkezlerinde azalma, 19 Mayıs ilçe merkezinde ise bir miktar artış dikkati çekmektedir.

çocukların nüfusa tescil sayılarında gözle görülür bir azalma olduğu müşahade edilmektedir. Buna karşılık evlenme ve ölüm tescillerinde de bir durgunluk vardır. Gözlem süresi kısa olmakla birlikte, bu rakamlar bize Bafra ve köylerinde nüfusun az çok bir istikrara kavuştuğunu göstermektedir.

Tablo 18. İlçe nüfus müdürlüğü verilerine göre yakın yıllar itibarıyla Bafra'da doğum, ölüm, evlenme ve boşanma tescilleri.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Doğum tescili	5232	5219	5072	4803	5031	4728
Hastanede doğum sayısı	2720	2493	2544	2715	2564	?
Ölüm tescili	1169	1129	1726	1101	1079	1168
Evlenme tescili	3086	2775	2195	3011	3100	2959
Boşanma tescili	274	270	293	302	356	358

Kırsal nüfus, bulundukları konum ve üniteler halinde ele alındığında da bazı hususlar özellikle dikkat çekmektedir (*Şekil 16, Tablo 19*). Bunların başında 1940-1960 yılları arasında gerek Yeni Delta, gerekse Eski Delta köylerinde % 100'lere varan nüfus artışlarının görülmesidir. Bu artış, yukarıda da belirtildiği gibi, bütünüyle ovanın dışarıdan göç alması ve devletin iskân politikası ile ilgilidir. Aynı oranda artışın Aşınım Yüzeyi köylerinde görülmemesi tamamen bu özel duruma bağlıdır. Aşınım Yüzeyi köylerinde 30 yılda gerçekleşen artış, diğerlerinde 10 yılda gerçekleşmiştir. Tüm ovada kırsal nüfusun artış hızı 1960'lı yıllardan itibaren azalmaya başlamış, nihayet Eski Delta'da 1980'de, Yeni Delta ve Aşınım Yüzeyinde ise 1990'da tepe noktasına çıkarak azalma eğilimine girmiştir.

Şekil 16. 10 Yıllık dönemler itibarıyla araştırma sahasında kırsal nüfusun gelişim seyri.

Tablo 19. 10 yıllık dönemler itibarıyla kırsal nüfusun gelişim seyri

Köyler	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Yeni Delta köyleri	8.559	15.63	30.605	36.389	42.406	43.570	39.807
Eski Delta köyleri	3.630	6.055	8.436	9.550	10.858	10.313	9.331
Aşınım Yüzeyi köyleri	8.071	11.75	13.736	16.460	17.418	19.344	15.806
Toplam	20. 660	33.44	52.777	62.399	70.682	73.227	64.944

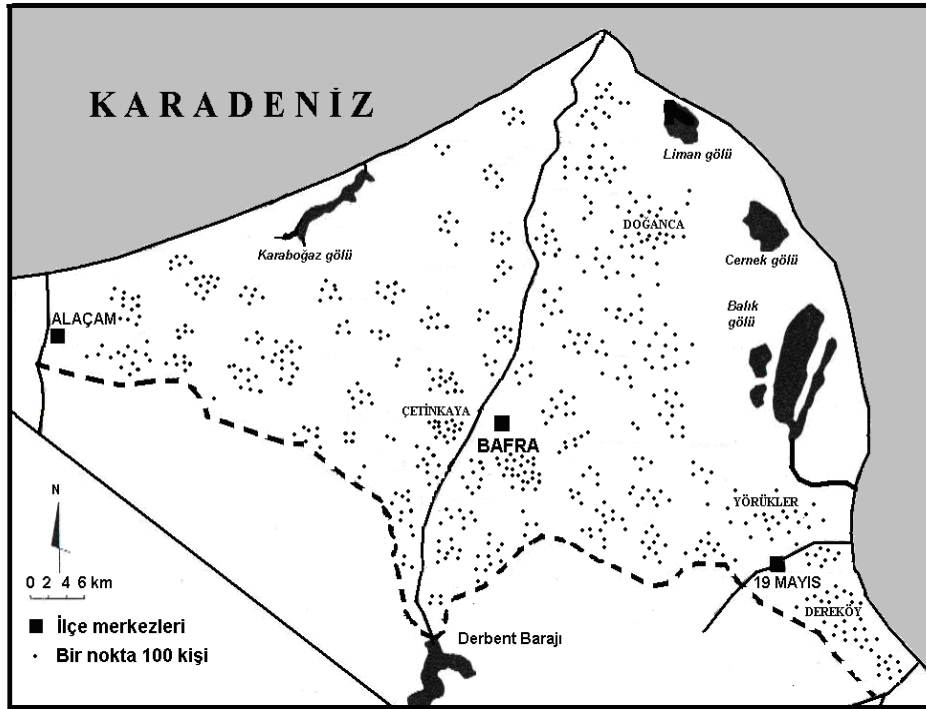
Sonuç olarak araştırma sahasında, özellikle Yeni delta kesimindeki köylerde 1950’den önce Dış Türklerin katılımı ile, 1950-1965 yılları arasında da Rize, Trabzon gibi Doğu Karadeniz illerimiz ile Sinop, Bafra ve Alaçam’ın yüksek dağ köylerinden gelenlerle nüfus artmıştır. Aynı dönemde ova yüzeyinde drenaj şebekesinin yaygınlaştırılması, toprakların ıslah edilmesi çalışmaları da bu durum üzerinde teşvik edici bir rol oynamıştır. 1980’den sonra kır nüfusu azalmaya başlamıştır. 2005 ETF verileri de dikkatle değerlendirildiğinde nüfus azalmasının geri dönülmez bir hal aldığı görülmektedir. İlginç olan husus Bafra’nın sahip olduğu potansiyele rağmen bunun gerçekleşmiş olmasıdır ²⁶.

Yaygın bir kanaat olarak ovanın Türkiye’nin en önemli tarımsal potansiyeline sahip sahalardan biri olarak kabul edilmesi, başta DSİ’nin çalışmaları olmak üzere devlet tarafından yoğun yatırımlar yapılması, tarıma dayalı organize sanayinin geliştirilmeye çalışılması ve benzeri gibi faaliyetlere karşılık, araştırma sahasındaki nüfusun kendine yeterli olamaması ve dışarıya göçü bizim açımızdan son derece dikkat çekici ve sebepleri üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

3.2.2. Nüfusun dağılışı

²⁶ Nüfusun azalmaya başlamasında aile plânlaması ve doğurganlık oranlarındaki düşüşün de büyük payı vardır. Bafra ilçesinde 1970’de kadın başına ortalama 5.8 çocuk olan doğurganlık oranı, 2000’de 4.1 çocuğa gerilemiştir.

Araştırma sahasında nüfus dengeli bir dağılışı göstermemektedir (*Şekil 17*). Yeni Delta sahasının NE ve E kesimlerinde göller çevresi oldukça tenha iken Kızılırmak nehir yatağına paralel uzanan yollar boyunca nüfus yoğundur. Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi köylerinde ise nüfus, toplu köyler halinde, daha dengeli bir dağılışı göstermektedir. Bafra Ovası'nda nüfusun dağılışını esas olarak fizikî (doğal) ve beşerî faktörler belirlemiştir.

Şekil 17. Bafra Ovası'nda nüfusun dağılışı.

Bafra Ovası'nda nüfus dağılışını etkileyen en önemli faktör doğal şartlardır. Özellikle doğuda Balık gölleri çevresi ile batıda Karaboğaz gölü çevresinde taban suyu seviyesinin 1-1.5 m olduğu yerlerde nüfus yok denecek kadar azdır. Bu sahaya komşu olan Doğanca, Doyran, Emenli, Fener, Habilli, Koşuköy, Sahilkent, Sarıköy, Taşköprü, Toplu, Üçpınar ve Yeşilyazı köylerinin bir kısmında da nüfus bu yüzden tenha ve son derece dağınıktır. Bunun sebebi aşağıda da belirtileceği üzere, bu köylerin arazilerinin önemli kısmında taban suyu seviyesinin yüksek ve sulak alanlara komşu olmalarıdır. Göller ve sulak alanlar sivrisinek ve buna bağlı sıtma hastalığı nedeniyle insanları kendisinden uzak tutmaktadır. Fakat zaman içinde drenaj kanallarının inşası ile göl ve bataklıkların sahası daralırken, buna bağlı olarak da yerleşme ve nüfus bu

BAFRA OVASI ...

sahalara daha fazla sokulma imkanı bulmuştur. Mevcut drenaj problemleri halledildikçe şimdilik تنها olan görünen bu sahalarda nüfus daha da artacaktır.

Eski deltada ise bu tür problemler görülmediği için çok eskiden beri yoğun bir nüfuslanma görülmektedir. Eski Delta ve daha güneydeki Aşınım Yüzeyi sahası yer yer % 10 civarındaki hafif eğimli yüzeyleri ile tütün tarımı için büyük avantaj sağlamış, tütünün uzun yıllar iyi gelir getirmesi de bu kesimdeki nüfus yoğunluğunun fazla olmasında etkili olmuştur.

Ovanın özellikle doğu kıyıları boyunca uzanan geniş kumsallar sayfiye amaçlı yapılaşmaya sahne olmuş, bir kısmı daimî olmak üzere bu kesimde de nüfus yoğunluk kazanmaya başlamıştır.

Nüfus dağılışı üzerinde etkili olan diğer önemli unsur beşerî faktörlerdir. Kırk yıldan fazla süren ve nihayet 1980'li yıllarda tamamlanan drenaj sistemi sayesinde özellikle Yeni Delta'da 2 m seviyesinin üstünde kalan sahalarda drenaj sorunu büyük ölçüde halledilmiştir. Bu nedenle geçmişte bataklık ve sivrisinekler nedeniyle görülen sıtma hastalığı sona erdirilmiş, devletin iskân politikası ve göçler sonucu gelenlerin yerleştirilmesi ile de bilhassa Yeni Delta kesiminde nüfus büyük yoğunluk kazanmıştır. 1960'lı yıllarda yapılan topografya haritalarında genellikle tek tek çiftliklerin çok seyrek olarak dağılışı gösterdiği kısımlar bugün mahalleler şeklinde bir dağılışa sahne olmaktadır. Günümüzde taban suyu seviyesinin yüzeye yakın olduğu sahalarda nüfus yine de تنها olup, buralar Bafra Ovası'nda çeltik tarımının ağırlıklı olarak yapıldığı alanlara tekabül etmektedir. Karıncak ve Karpuzlu gibi sebze tarımının yoğun olarak yapıldığı sahalarda ise kesif bir nüfusa sahiptir. DSİ tarafından yürütülen sulama projesinin tamamlanıp hayata geçirilmesi ile nüfus yoğunluğunda bir miktar daha artış meydana gelmesi beklenmektedir.

Bafra şehrinin alansal olarak genişlemesi (Bakırpınar, Dededağ gibi) bazı komşu köylerin şehirle birleşmeleri sonucunu doğurmuştur. Şehir merkezine olan yakınlık nedeniyle bu köyler, bir yandan gündüz şehirde işte, gece köyde kendi evinde olacak şekilde kendi nüfuslarını muhafaza ederken, diğer yandan da düşük kiralar nedeniyle yabancıları köy sınırları içine çekerek daha yoğun nüfuslu hale gelmişlerdir.

Ulaşım yolları ve ulaşım ağı da nüfus dağılışıda önemli rol oynamıştır. 19 Mayıs ilçe merkezi bütünüyle içinden geçen Samsun-Bafra karayolu çevresinde gelişmiş, yine Bafra Burnu'ndan Derbent Barajı'na kadar olan sahada Kızılırmak nehrinin her iki tarafına inşa edilen yollar da nüfus ve yerleşmenin dağılışıda etkili olmuştur.

3.2.3. Nüfus yoğunluğu

Bilindiği gibi bir ülke ya da bölgenin nüfus özelliklerinin bilinmesinde başvurulacak kaynaklardan biri de nüfus yoğunluk değerleridir. Matematik, fizyolojik ve tarımsal olmak üzere başlıca üç çeşit yoğunluk ölçüsü vardır. Ele alınan sahanın tamamında her km²'de eşit sayıda insan varmış gibi gösteren çeşitli sakıncalarına rağmen, bunlar içinde ülkeler ve bölgeler arası karşılaştırma yapmak için en çok kullanılanı matematik (diğer adı ile aritmetik) nüfus yoğunluğudur. Matematik nüfus yoğunluğu bir ülke veya bölgede 1 km²'lik sahada yaşayan ortalama insan sayısıdır. Araştırma sahasında 2000 yılı sayım sonuçlarına göre matematik nüfus yoğunluğu 300, tarımsal nüfus yoğunluğu ise 120 kişidir. İlçelerin toplam yüzölçümleri ile toplam nüfusları dikkate alındığında bu rakamlar Bafra'da 109, Alaçam'da 64 ve 19 Mayıs'ta 108'dir.

1970'te Bafra Ovası'nın matematik nüfus yoğunluğu 60, Türkiye nüfus yoğunluğu ise 36 kişiydi (KÖKSAL 1972:69). Geçen zaman içinde Türkiye nüfus ortalaması yaklaşık 2,5 kat artarak 86'ya çıkarken (DİE 2001), Bafra Ovası'ndaki artış 5 katı bularak 140.5 olmuştur. Bafra Ovası'nda seçilmiş bazı köylerde km²'ye düşen nüfus miktarları **Tablo 20**'de gösterilmiştir.

Tablo 20. Bafra Ovası'nda seçilmiş bazı köylerde nüfus yoğunlukları.

<i>Yerleşme adı</i>	<i>Yüzölçümü* (km²)</i>	<i>2000 yılı nüfusu**</i>	<i>Km²'ye düşen nüfus miktarı</i>
<i>Yeni delta köyleri</i>			
<i>Ağıllar</i>	3.1	477	153.8
<i>Altınay</i>	7.4	747	100.9
<i>Çetinkaya (Bl.)</i>	10.9	2.758	253.0
<i>Dedeli</i>	4.2	594	141.4
<i>Doğanca (Bl.)</i>	43.3	3.169	73.1
<i>Emenli</i>	24.1	695	28.8
<i>Kalaycılı</i>	5.1	438	85.8
<i>Karaburç</i>	6.5	617	94.9
<i>Karpuzlu</i>	13.6	993	73.0
<i>Kaygusuz</i>	6.1	566	92.7
<i>Koruluk</i>	31.5	599	19.0
<i>Koşuköy</i>	15.3	1.591	103.9
<i>Kozağzı</i>	2.9	284	97.9
<i>Kuşçular</i>	6.5	1.396	214.7
<i>Sarıköy</i>	5.4	1.383	256.1
<i>Şeyhören</i>	5.4	773	143.1
<i>Şeyhulaş</i>	7.2	980	136.1
<i>Taşköprü</i>	6.7	485	72.3
<i>Türbe</i>	6.1	698	114.4

BAFRA OVASI ...

Üçpınar	9.7	1.098	113.2
Yağmurca	3.2	465	145.3
Yeşilyazı	23.9	1.590	66.5
Yörgüç	1.2	252	210.0
TOPLAM/ORTALAMA	249.3	22.648	90.8

Eski delta köyleri			
Bakırpınarı	10.8	880	81.4
Gümüşyaprak	3.9	414	106.1
Harız	16.6	760	45.7
İkiztepe	2.0	248	124.0
Kelikler	6.7	764	114.0
Osmanbeyli	9.4	941	100.1
Örencik	5.2	827	159.0
TOPLAM/ORTALAMA	54.6	4.834	88.5

Aşınım yüzeyi köyleri			
Aktekke	7.8	888	113.8
Dededağı	6.0	2.803	467.1
Derbent	2.9	198	68.2
Doğankaya	7.3	792	108.5
Elifli	13.5	1.084	80.3
Evrenuşağı	5.4	611	113.1
Gazibeyli	6.6	1.024	155.1
Lengerli	7.4	803	108.5
Sarıçevre	3.8	469	123.4
Tepecik	3.6	391	108.6
TOPLAM/ORTALAMA	64.5	9.063	140.5

*Bafra İlçesi Tapu Müdürlüğü verileri, **DİE 2000 sayım sonuçları.

Tablo kısım kısım incelendiğinde ortaya çıkan sonuçlara göre; Yeni Delta'da 43 km² yüzölçümü ve 3.169 kişi ile Doğanca'nın en fazla saha ve nüfusa sahip olduğu, deltanın kuzey kısmında yer alan ve daha çok çeltik tarımı ile geçinen Koruluk köyünün de en düşük nüfus yoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir. Sebzeçilikle geçinen Sarıköy ise km²'ye düşen 256 kişi ile en kalabalık kırsal yerleşim birimidir. Benzer şekilde Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi köylerine bakıldığında da, köylerin yüzölçümlerinin 2.0 – 16.6 km² arasında değiştiği ve km²'ye düşen nüfus miktarlarının da 45 - 467 kişi arasında olduğu görülmektedir. Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi köylerinde Yeni Delta'dakine benzer büyüklükte köylere rastlanılmaması bütünüyle ovanın bu kesiminin daha

yeni bir zamanda iskâna açılması ile ilgilidir. Araştırma sahasında ortalama 115 olan *tarımsal nüfus yoğunluğu* Yeni Delta'da 90.8, Eski Delta'da 88.5, Aşınım Yüzeyinde de 140.5'dir. Türkiye ortalamasının üzerinde olan bu rakamlar, 1980'lerin ortalarından itibaren yöreden dışarıya olan göçlerin de başlıca nedenlerinden birisidir. Göçün her üç kesimde de görülmesi, daha önce de belirtilen soruyu akla getirmektedir; (dışarıdan bakıldığında çok zengin bir tarımsal potansiyel arz eden) *Bafra Ovası kendini besleyemiyor mu?*

3.2.4. Nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri

3.2.4.1. Kırsal ve kentsel nüfus²⁷

Araştırma sahasında nüfusun gelişim seyri ile kentsel ve kırsal nüfus artış oranlarına bakıldığında (**Tablo 21**) toplam nüfus içinde kırsal nüfusun giderek azaldığı, kentsel nüfusun yükseldiği ve toplam nüfusun arttığı görülmektedir. Fakat toplam nüfustaki bu artış 2000'li yıllara gelindiğinde, 1940 ile 1950 arasında olduğu gibi, % 100'ü aşan bir artış değil, sadece % 7'lik bir artıştır. Buna karşılık gerek 1940-1950 arasında, gerekse 1950-1969 arasında % 70'ler civarında artış gösteren kırsal nüfus 1990'lı yıllarda tepe noktasına çıkmış, bu tarihlerden itibaren de hızla azalmaya başlamıştır.

Tablo 21. *Araştırma sahasında kent (Bafra, Alaçam ve 19 Mayıs), kır (beldeler ile köyler) ve toplam nüfus miktarlarının yıllara göre seyri.*

²⁷ Araştırma sahasında kır şehir ayırımında 10.000 nüfus kriteri kullanılmıştır. Bu nüfus miktarının üzerinde iki merkez vardır. Bunlar Bafra (83.733) ve Alaçam'dır (11.950). 19 Mayıs ilçe merkezinin nüfusu ise 2000 yılı sayım sonuçlarına göre 8.928'dir. Sağlık Bakanlığı'na bağlı sağlık ocaklarının hazırladığı 2005 yılı *Evhalkı Hane Tespit Fişlerine-ETF*'lere göre ise 19 Mayıs ilçe merkezinin nüfusu 9.792'dir. Böylece nüfus olarak günümüzde bu yerleşim yeri de 10.000 nüfus civarında görünmektedir. Ayrıca, bilindiği gibi bir yerin kent kabul edilebilmesi için nüfus rakamı bazen yeterli olmamaktadır. Sayının yanında başka kriterler de önemlidir (GÖNEY 1984:8). Nitekim bu açıdan bakıldığında 19 Mayıs'ı kırdan farklı kılan başlıca özellikler şunlardır: Gerek kamuda, gerekse özel sektörde çalışanların bir kısmının 19 Mayıs'ta ikâmet etmeyerek, ulaşım kolaylığının sağladığı avantajla Bafra veya Samsun'a günübirlik gidiş geliş yapmaları, sahil kesimindeki sayfiye konutlarının yaz mevsiminde kullanılmaya başlaması ile 20.000'in üzerinde kişinin mevsimlik olarak, 10.000'e yakın kişinin de yine günübirlik plaj imkânlarından yararlanmak için burayı tercih etmeleri ve Ballica Sigara Fabrikası personelinin büyük kısmının halâ servislerle Samsun il merkezinden gidiş geliş yapmalarıdır. Bu nedenlerden dolayı 19 Mayıs ilçe merkezi (eski adı ile Engiz veya Ballica) bu araştırmada, TÜMERTEKİN'in (1973) yaklaşımı doğrultusunda, mevcut nüfusun yoğunluğunun tarım dışı faaliyetlerden geçimini sağlamasından yola çıkılarak, kentsel yerleşme olarak değerlendirilmiştir. Nitekim yerleşim merkezinin kır ile şehir arasında kalan bu özelliğine daha önce de dikkat çekilmişti.

BAFRA OVASI ...

	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Kentsel nüfus	5.334	19.180	27.624	33.289	61.615	85.908	104.611
Kırsal nüfus	20.660	33.442	52.777	62.399	70.682	73.227	64.944
Toplam nüfus	25.994	52.622	80.401	95.688	132.297	159.135	169.555

Araştırma sahasında nüfusun kentleşme oranına bakıldığında ise (**Tablo 22**) kırsal nüfus oranının Türkiye ortalamasının biraz üzerinde, kentsel nüfus oranının da yine Türkiye ortalamasının biraz altında olduğu görülmektedir.

Tablo 22. Bafra Ovası kırsal ve kentsel nüfus oranlarının Türkiye ortalamasına göre durumu (Kaynak:DİE istatistikleri).

Sayım yılları	Türkiye (%)		Bafra Ovası (%)	
	Kent	Kır	Kent	Kır
1940	29.39	75.61	20.53	79.47
1950	25.04	74.96	36.45	63.55
1960	31.92	68.08	34.36	65.64
1970	38.45	61.55	34.79	65.21
1980	43.91	56.09	46.58	53.42
1990	59.01	40.99	53.99	46.01
2000	64.90	35.10	61.70	38.30

3.2.4.2. Nüfusun cinsiyet yapısı

Bafra Ovası genelinde gerek kırsal gerekse kentsel alanlarda kadın nüfus fazlalığı dikkat çekmektedir (**Tablo 23**). Bilindiği gibi göç yoluyla nüfus kaybeden yerlerde kadın nüfus fazlalığı, buna karşılık başta kentler olmak üzere göçün yöneldiği sahalarda ise erkek nüfus fazlalığı görülür. Bu durumu yaratan en önemli husus istihdam yetersizliğidir. Araştırma sahasında kırlarla birlikte kentlerin de kadın nüfus fazlalığına sahip olması kırdan çalışma amacıyla çıkan erkeklerin araştırma sahası içinde kalan kentlere değil araştırma sahası dışına yöneldiğini bize göstermektedir. Her ne kadar kırsal kesimde nüfusun azalma eğilimine karşılık Bafra şehrinin nüfusu artmakta ise de, hem kırsal kesimde, hem de Bafra şehrinde kadın nüfus fazlalığının görülmesi araştırma sahasına has özel bir durumdur.

Tablo 23. Bafra Ovası 'nda nüfusun cinsiyet yapısı.

		Erkek	%	Kadın	%
	Bafra	40.682	48.6	43.051	51.4

Kentsel	<i>Alaçam</i>	5.826	48.7	6.124	51.3
	<i>19 Mayıs</i>	4.305	48.2	4.623	51.8
Kırsal	<i>Yeni Delta köyleri</i>	18.925	48.8	19.810	51.2
	<i>Eski Delta köyleri</i>	4.525	48.6	4.786	51.4
	<i>Aşınım yüzeyi köyleri</i>	7.197	48.1	7.752	51.9

3.2.4.3. Nüfusun yaş yapısı

Herhangi bir yerin nüfusunun yaş yapısının belirlenmesi ve izlenmesi uzun dönemli plânlamalar ile eğitim, sağlık ve istihdam gibi gerekli alt yapının zamanında hazırlanması açısından çok önemlidir. “Nüfusun belirli yaş veya yaş grupları itibarıyla gösterdiği dağılım şekli” demek olan *yaş yapısı* (TANDOĞAN 1994:61), ayrıca, nüfusun *bağımlılık oranının* tespit edilmesinde de önemli bir kriter teşkil etmektedir.

Nüfusun yaş yapısı esas olarak iki şekilde gösterilir. Bunlardan biri 0-4, 5-9 şeklinde giden *dar aralıklı yaş grubu*, diğeri ise 0-14, 15-60 (veya 15-65) ve +60 (veya +65) şeklinde olan *geniş aralıklı yaş grubudur*. Burada üst yaşı 60 veya 65 olması o ülkedeki emeklilik yaşı ile ilgilidir. Nitekim bu rakam Türkiye’de şimdilik 60, Avrupa ülkelerinde ise genellikle 65’tir.

Dünyada en çok kabul gören 0-14, 15-64 ve 65+ yaş aralıklarına göre araştırma sahasında nüfusun yaş yapısı **Tablo 24** ve **Tablo 25**’de gösterilmiştir.

Tablo 24. Araştırma sahasında kentsel nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı (DİE 2000’den).

	0-14	%	15-64	%	65 +	%
<i>Bafra</i>	24.136	28.8	55.269	66.0	4.315	5.2
<i>Alaçam</i>	3.546	26.0	8.579	63.09	1.117	8.2
<i>19 Mayıs</i>	4.676	27.8	11.098	66.2	1.012	6.0

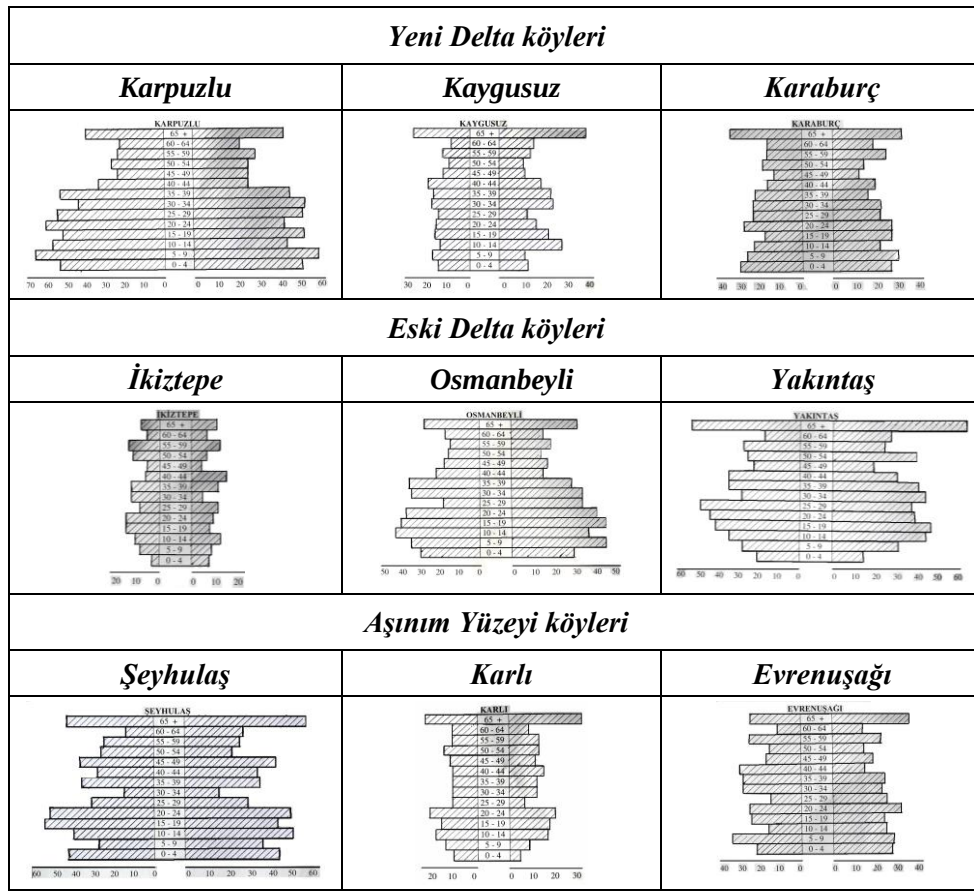
Tablo 25. Araştırma sahasında farklı kesimlerden seçilen 14 örnek köyde kırsal nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı (ETF 2001’den).

	0-14	%	15-64	%	65 +	%
<i>Örnek köyler</i>	3.082	27	7.183	63	1.103	10

Tablo 21 ve **Tablo 22** birlikte değerlendirildiğinde, şehirleşmenin en fazla olduğu Bafra ilçe merkezinde 65+ bağımlı nüfusun en az (% 5.2) kırsal kesimde ise yine aynı yaş grubunun en fazla (% 10) olduğu görülmektedir. 0-14 yaş grubunda ise kırsal ve kentsel alanlar birbirlerine yakın değerler göstermektedirler.

BAFRA OVASI ...

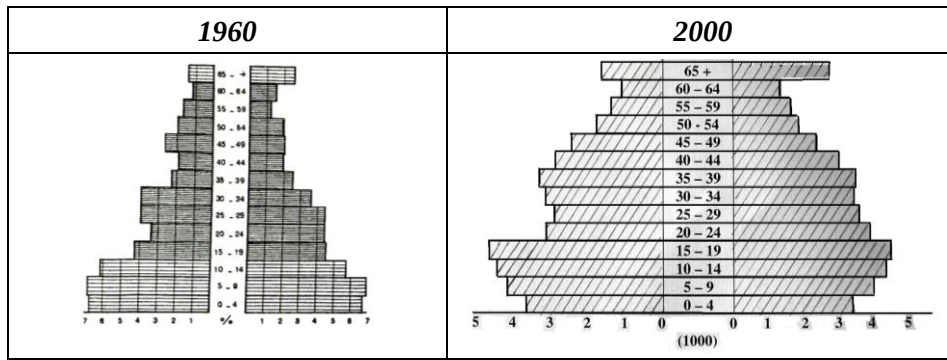
Araştırma sahası ile ilgili olarak Yeni delta, Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi'nden üçer köy örnek olarak seçilmiş ve 2000 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre bunların nüfus piramitleri çizilmiştir (**Şekil 18**). Piramitler dikkatle incelendiğinde araştırma sahasındaki köylerin hemen hepsinde nüfus artışının durduğu ve nüfus artış hızının yavaşladığı görülmektedir. Bir kısım köylerde ise piramidin tabanındaki daralmadan çocuk nüfus oranının gerilediği, yaşlı nüfus oranının ise arttığı gözlemlenmektedir.

Şekil 18. Araştırma sahasında Yeni Delta, Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi köylerinden nüfus piramidi örnekleri.

Bafra şehir merkezinin de nüfus piramidi çizilmiştir (**Şekil 19b**). 2000 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre çizilen piramitte, ülkemizin gelişmiş bölgelerindeki eğilime paralel olarak tabanı temsil eden çocuk yaş grubunda bir

gerileme, tavanı temsil eden yaşlı nüfusta ise bir ilerleme (artma) görülmektedir. 2000 yılı nüfus piramidi 1960 yılında yapılan piramitle karşılaştırıldığında (**Şekil 19a**) aradaki fark net olarak dikkati çekmektedir. 40 yıl önce çocuk yaş grubunu temsil eden geniş bir taban ve dar bir yaşlı nüfus yapısı ile dikkat çeken Bafra, aradan geçen zaman içinde büyük değişime uğramıştır. Nitekim Bafra Nüfus Müdürlüğü'nün verilerine doğum tescil rakamlarına bakıldığında da bu azalma hemen fark edilmektedir.

Şekil 19. Bafra şehrinin; **a)** 1960 (İLLER BANKASI 1966'dan) ve **b)** 2000 yıllarına ait nüfus piramitleri.

Gerek kır gerekse şehir nüfusu açısından Bafra Ovası nüfusu artık istikrara kavuşmuş, nüfus artışı hızı gerilemiş, araştırma sahasının tamamında çocuk nüfus oranında gerileme başlamıştır. Kırsal nüfus toplamında görülen gerilemeye karşılık şehirsal nüfusta da gözle görülür bir artış kaydedilmediğine göre, bundan çıkan sonuç Bafra Ovası'nın artık dışarıdan nüfus çekmediği, mevcut nüfus artışının durduğu ve hatta gerilemeye başladığıdır.

3.2.4.4. Nüfusun eğitim durumu

Bafra ilçesinde genel olarak 7 yaş ve üzerindeki toplam 74.991 kişinin % 90.2'si okur-yazar, geri kalan % 9.8'i değildir. Bir öğretim kurumunu bitiren toplam 50.651 kişinin % 72.6'sı ilk ve ortaokul, % 20'si lise ve dengi okul ve % 7'si yüksek okul mezunudur (DİE 2000).

Kırsal kesimde ise durum daha farklıdır. ETF (2001) verilerine göre araştırma sahası içinde kalan kırsal nüfus içinde lise mezunu sayısı 2.497, yüksek okul mezunu sayısı ise 457 olup, bu rakam toplam nüfus içinde oran olarak % 1'in altında kalmaktadır (Yeni Delta'da % 0.91, Eski Delta'da % 0.51, Aşınım Yüzeyi köylerinde % 0.27).

BAFRA OVASI ...

Yüksek okul mezunu kişilerin önemli bir kısmının da köye dışarıdan gelen ve görevi bittiğinde gidecek olan öğretmen veya sağlık memuru gibi kamu görevlileri olduğu düşünülürse, araştırma sahasında eğitim seviyesinin bu derece düşük olmasının ileride büyük sıkıntılara yol açması kaçınılmazdır. Çünkü, Bafra Ovası Türkiye'nin en gözde tarım alanlarından birisidir ve devlet de DSİ ve diğer kurumlar vasıtası ile ovaya büyük yatırımlar yapmaktadır. Bu çalışmalardan olumlu neticelerin alınabilmesi tamamen yetişmiş insan gücüne bağlıdır. Aksi takdirde köye ve köylüye getirilen hizmetler yeterince değerlendirilemeyecek, mevcut potansiyel âtıl kalacaktır.

Olaya tek tek köy ölçüsünde bakıldığında da durum farklı değildir. Örneğin, Toplu, Yeniköy, Zeytinköy, Altınay, Dededağ, Barış, Hidrellez, Göltepe, Eldavut, Fener, Gerzeliler, Hüseyinbeyli, İkiztepe, Kahraman, Kalaycılı, Kuşçular, Osmanbeyli, Sahilkent, Tepecik, Türbe köylerinde hiç yüksekokul mezunu yoktur. Buna karşılık, Koşuköy'de 53, Yeşilyazı'da 34, Şeyhören'de 34, Karpuzlu'da 33, Sarıköy'de 26, Balıklar'da 23, Elifli'de 22, Sarıkaya'da da 22 yüksekokul mezunu vardır. Bu durum köylerin gelişmişlik seviyesi ile ilgili olduğu gibi (geliştikçe eğitimin seviyesinin yükselmesi), köylerin gelişmesinin bu dinamik ve eğitilmiş insanlar sayesinde olduğuna da şüphe yoktur. Nitekim BENEDİCT (1975) ve TÜRKDOĞAN (1977) araştırmalarında bu konunun önemini ısrarla vurgulamışlardır. Buna karşılık yukarıda adı geçen bazı köylerde yüksekokul mezunu olmaması köyden hiç üniversiteye insan gitmemiş anlamında düşünülmemelidir. Ortaya çıkan bu durum köylerin geri kalmışlığı oranında yetişmiş insan gücünü kaybettiğini bize göstermekte, yumurta tavuk hikayesinde olduğu gibi, mevcut potansiyellerini harekete geçirecek beyin gücünü kaybettikleri için köyler geri kalmaktadırlar.

BENEDİCT bir Anadolu kasabasını (Muğla'nın Ula ilçe merkezini) ele aldığı çalışmada, Türkiye'de kırsal kesimin geri kalmasında önemli bir faktör olarak kırdan kente beyin göçünü örnek olarak vermektedir. Nitekim Bafra Ovası'nda da adı geçen köylerden çıkan çok sayıda yüksek okul mezunu vardır. Bunlar köylerinde çalışma imkânı bulamadıkları için şehirlere göç etmekte, kırsal kesim böylece yetiştirdiği en önemli kaynağını kaybetmektedir. TÜRKDOĞAN da Almanya üzerine yaptığı araştırmasında; Almanya'nın tarım kesimindeki gelişmesini bütünüyle kırsal kesime hitap eden ve profesyonel çiftçi yetiştiren tarım meslek liseleri ve tarım yüksek okullarına bağlamaktadır. Bu itibarla, Bafra'daki Meslek Yüksek Okulu en kısa zamanda ovanın tarımsal potansiyeli ve onu işleyecek insan gücüne yönelik olarak programlanmalıdır. Nitekim bu okul seracılık programı ile öncü bir girişimi başarıyla yürütmektedir. Yetişmiş insan gücü olmadığı takdirde yapılan yatırımlardan arzu edilen neticeler alınamayacaktır. Çünkü bilinçsiz üretim köylüye refah değil, aynı zamanda problem de getirecektir.

3.2.4.5. Ortalama hane halkı büyüklüğü

Ortalama hanehalkı büyüklüğü, bir ailenin ortalama kaç kişiden meydana geldiğinin bilinmesi açısından son derece önemlidir. Buradan elde edilen rakamlar eski yıllarla karşılaştırıldığında ataerkil aileden çekirdek aileye geçiş oranları hakkında da bize önemli ipuçları verir. Araştırma sahasında bulunan kentlerde ortalama hane halkı büyüklükleri DiE'ye (2000) göre Bafra'da 4.27, Alaçam'da 4.25 ve 19 Mayıs'ta 4.81 kişidir. Belde ve köylerde ise oranlar biraz daha yüksektir. Beldelerdeki ortalama (Çetinkaya, Doğanca, Yörükler ve Dereköy) 5.71, köyler ortalaması ise 5.36'dır (ETF 2001).

3.2.4.6. Ölümler

Dünya genelinde ölüm nedenleri köken itibarıyla iki başlık altında toplanır. Bunlardan birincisi biyolojik, kalıtsal ve bedensel sebepleri içeren iç (endojen) faktörler, diğeri ise daha çok olumsuz çevresel etkenlerden oluşan dış (eksojen) faktörlerdir. Gelişmiş ülkelerde başlıca ölüm sebepleri kalp yetmezliği, kanser vb. iç faktörler olurken, geri kalmış ülkelerdeki başlıca ölüm sebebi hijyen eksikliği ve buna bağlı salgın hastalıklar başta olmak üzere dış faktörlerdir. Dolayısıyla ülkeler kalkındıkça olumsuz çevre şartları düzelmekte, beslenme sorunları aşılmakta, aşı ve koruyucu hekimlik uygulamaları ile çevresel faktörlerin etkileri en aza indirilmektedir. Türkiye bu süreci yaşayan bir ülkedir. Gerek ortalama ömür gerekse ortalama hayat beklentisi ülkemizde yıldan yıla artmaktadır. Bu gelişmelerden elbette ki araştırma sahamız olan Bafra Ovası da olumlu yönde etkilenmiştir.

Bu bilgiler ışığında Bafra yöresi incelendiğinde, 2002 yılı ETF verilerine göre, ilk 5 ölüm sebebi sırasıyla kalp, solunum yetersizliği, akciğer kanseri, karaciğer kanseri ve diğer hastalıklar gibi daha çok endojen faktörlerdir. Halbuki 40-50 yıl öncesinde başta *sıtma* belası olmak üzere Bafra'da en can alıcı sebepler çevresel faktörlerden kaynaklanıyordu. Drenaj kanallarının yapılması ve sağlık alanındaki gelişmelerle yöredeki bu problem çözülmüş, ovanın büyük kısmı da zaten bu sayede yerleşime açılmıştır.

Türkiye genelinde ortalama ‰ 40 civarında olan *bebek ölüm oranı*, şehirlerde ‰ 10'un altında, kırlarda ise ‰ 50 civarındadır. Bafra Ovası bebek ölüm oranlarının düşüklüğü ile dikkat çekmektedir. 2002 yılı Bafra 5 No.lu Sağlık Ocağı verilerine göre, bu sağlık ocağı bölgesinde bebek ölüm oranı ‰ 5,65'tir. Bu rakam aynı zamanda gelişmiş ülkelerin ortalaması ile hemen hemen aynıdır. 2006 yılı ETF verilerine göre Samsun il genelinde de bebek ölüm oranları ‰ 10'un altına düşerek Türkiye çapında örnek teşkil etmiştir.

3.2.4.7. Nüfusun ekonomik özellikleri

BAFRA OVASI ...

Araştırma sahasında faal nüfus kırsal ve kentsel olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Kırsal nüfusun temel geçim kaynağı tarımsal faaliyetlerdir. Beldelerdeki bir kısım idarî, meslekî ve hizmet sektörüne ait işlerde çalışanlar ile, emekliler ve dolmuşçuluk yaparak geçimlerini sağlayan az sayıda kişiyi saymazsak hakim uğraşı tarımdır. DİE (1997) verilerine göre bir bütün olarak Bafra ilçesi idarî sınırları dahilinde yaşayan 157.010 kişi içinde, kırsal kesimde bulunan 73.277 nüfusun sadece 252'si Emekli Sandığı'na, 692'si SSK'ya, 2.564'ü de BAĞ-KUR'a kayıtlıdır.

Kırsal kesimde nüfusun esas geçim kaynağı tarımdır. Tahıl çeşitleri, tütün, çeltik, sebzeçilik ve hayvancılık başlıca uğraşılardır. Kentsel nüfusun iktisadî faaliyet kollarına göre dağılımı ise **Tablo 26**'da gösterilmiştir.

Tablo 26. Kentsel nüfusun iktisadî faaliyet kollarına göre dağılımı.

	Bafra		Alaçam		19 Mayıs	
	E	K	E	K	E	K
<i>Ziraat, avc., orm., balıkçılık</i>	642	167	396	269	139	67
<i>Madencilik</i>	26	-	-	-	3	-
<i>İmalat sanayi</i>	2.521	866	287	78	379	30
<i>Elektrik, gaz, su</i>	109	3	26	-	13	-
<i>İnşaat</i>	1.720	17	165	1	191	-
<i>Toptan ve per. tic.,lok. ve otel</i>	3.442	351	412	40	250	32
<i>Ulaş., haberleşme, depolama</i>	829	37	126	7	84	2
<i>Mali kurumlar, sigorta, vd.</i>	556	245	73	12	39	13
<i>Toplum hizmetleri</i>	4.304	1.474	670	213	471	111
<i>İyi tanımlanmamış faaliyetler</i>	24	4	3	-	-	-
TOPLAM	14.173	3.164	2.158	620	1.569	255

Bafra'da toplum hizmetleri ile sosyal ve kişisel hizmetlerde çalışanlar yanında, toptan ve perakende ticarete çalışanların çokluğu, Bafra şehrinin araştırma sahamız olan Bafra Ovası'nın başlıca ticaret merkezi olmasından kaynaklanmaktadır.

3.2.5. Nüfus hareketleri

Araştırma sahası nüfus hareketleri açısından da oldukça ilginç özelliklere sahiptir. Bafra Ovası muhaceret, mübadele, yurt dışına işgücü göçü, kırdan kente göç vbg. nerdeyse bütün göç çeşitlerini yaşamıştır. Bölgedeki nüfus hareketleri genel olarak aşağıda dış göçler ve iç göçler ana başlıkları altında özetlenmiştir:

3.2.5.1. Dış göçler

Bafra Ovası'nın nüfuslanması ve mevcut sosyo-ekonomik yapının oluşmasında dış göçlerin önemli rolü olmuştur. Araştırma sahasında dış göçler yurtdışından yöreye ve yöreden yurt dışına olmak üzere iki ana başlık altında özetlenebilir. Bunlardan en önemlisi hiç şüphesiz ülke dışından yöreye olan göçlerdir. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'ndan itibaren Kafkas göçleri, I.Dünya ve Balkan savaşları esnasında ve sonraki dönemlerde Balkan göçleri, Cumhuriyetin ilânının hemen ardından mübadele ile Yunanistan'dan gelen Türkler araştırma sahasında bugün hakim nüfus kompozisyonunun oluşmasında önemli rol oynayan başlıca göçlerdir. Dıştan Anadolu'ya olan bu göçlerin aksi istikamette 1960'lı yıllardan itibaren de Batı Avrupa ülkelerine doğru işgücü göçü başlamıştır. İşgücü göçüne katılanların özellikle 1970'li yıllardan itibaren ailelerini de yanlarına almaları ile araştırma sahasında dış göçlerin daha değişik bir boyutu ortaya çıkmıştır. Bugün gerek Bafra ilçesi merkez ve köylerinden (en fazla Doğankaya ve Yeşilyazı'dan), gerekse 19 Mayıs ilçesi merkez ve köylerinden (en çok Yörükler'den) yurt dışında binlerce vatandaşımız vardır.

Bafra Ovası'nın mevcut nüfus kompozisyonunun oluşmasında en etkin rolü oynayan ve esas olarak yaklaşık 100 yıllık bir sürece yayılan yurtdışından yöreye olan göçler kronolojik sıra ile aşağıda ana hatları ile özetlenmiştir²⁸.

Bölgenin bugünkü nüfus kompozisyonunun oluşmasında ilk etken Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde cereyan eden Kırım ve Kafkas göçleridir. SAYDAM'a (1997) göre Kafkas göçlerinin başlangıcı Kırım Savaşı yıllarına dayanmakta olup, göçün ivme kazandığı tarih 1859'dur. 1863-1864'te göç çığ gibi büyümüş, Anadolu'ya gelen göçmen sayısı 1-1.2 milyonu bulmuştur. 1856-1876 yılları arasında Kafkasya'dan gelenler çoğunlukla deniz yollarını tercih ettikleri için, İstanbul, Trabzon, Sinop ve Batum'la birlikte Samsun'a çıkmışlar, bunların bir kısmı Çorum, Ankara ve Amasya taraflarına gönderilmişler, bir kısmı da Bafra ve Çarşamba ovalarına yerleştirilmişlerdir (İPEK 1994:202).

Göçmenlerin büyük kısmı Çerkez olup, aralarında Tatar, Gürcü ve Abazalar da vardır. 1870'ten sonra da göçler devam etmiş fakat bu yeni gelenler daha önce gelen akrabalarının yanlarına yerleştirilmişlerdir. Örneğin bu şekilde gelenlerden 400 kişi Bafra ve Çarşamba ovalarına iskân edilmişlerdir. Gelenler arasında çeşitli hastalıklar nedeniyle ölümlerin fazlalığı dikkat çekicidir. 25.5.1864-18.9.1864 arasında Bafra Kumcağız'da 2.480 kişi (günde ortalama

²⁸ Bafra Ovası'nın göçler yoluyla nüfuslanması ve bugünkü nüfus kompozisyonunun oluşması ayrı bir araştırma konusu olacak kadar geniş bir mevzuudur. Burada kısa bir özet verilmiştir. Örneğin bu göçler içinde önemli bir yer tutun *Mübadele* ile ilgili olarak Prof. Dr. Nedim İpek tarafından yazılan ve 2000 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan "*Mübadele ve Samsun*" kitabına bakılabilir.

BAFRA OVASI ...

21 kişi) ölmesi buna çarpıcı bir örnektir. Ölenlerin büyük kısmı 0-30 yaş arası çocuk ve gençlerdir. Başlıca sebep, beslenme ve barınma şartlarının yetersizliği, çevre şartlarının elverişsizliği, ısınma güçlüğü ve en önemlisi sıtma hastalığıdır (SAYDAM 1997:87,97,151,180).

Bu durum uzun yıllar Bafra Ovası'nın Yeni Delta kısmının niçin nüfuslanamadığını da açıklamaktadır. Nitekim sıtma nedeniyle ovanın bataklık ve bataklıklara komşu olan yerlerinde nüfusun تنها, diğer yerlerde ise yoğun olması araştırmacıların gözünden kaçmamış (DARKOT 1966:25), bu durum (drenaj kanallarının devreye girmesine kadar) uzun yıllar devam etmiştir.

Araştırma sahasına ikinci büyük göç dalgası Balkanlar'dan olmuştur. Bu göçlerin bir kısmı Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân politikası neticesinde (İPEK 1994), bir kısmı da Cumhuriyet döneminde Türk-Yunan mübadele anlaşması gereğince meydana gelmiştir (ARİ 1995, İPEK 2000a). Mübadele ile binlerce Rum ve Türk yer değiştirmiş, bu olay araştırma sahasının nüfus kompozisyonunu çok büyük ölçüde etkilemiştir.

Çetinkaya, Dedeli, Doğankaya, Gazibeyli, Gökçeaba, Kelikler, Kuşçular, Şeyhulaş ve Yakıntaş köyleri hariç, özellikle Yeni Delta sahasındaki köylerin büyük kısmı Anadolu dışından göçler sonucu kurulmuş ya da nüfuslanmışlardır. Bugün Bafra Ovası'nda Kafkasya kökenli (Abhaz, Çerkez, Gürcü vd.) ve Balkan kökenli muhacir ya da mübadil çok sayıda vatandaşımız vardır. Örneğin Kaygusuz, Karlı, Kelikler ve Küçükkavakpınar köylerindeki halkın çoğunluğu Kafkasya kökenlidir.

Mübadillerin büyük kısmı yapılan anlaşmalar gereği Rumların boşalttığı köylere yerleştirilmişlerdir. Bu nedenle Aktekke, Ağıllar, Bakırpınar, Eldavut, Kahraman ve Koşuköyü halkının çoğunluğu Balkan kökenli mübadillerden meydana gelmektedir.

Eski Yugoslavya'dan 1912-1930 yılları arasında kademeli olarak gelen Müslüman Arnavutlar kısmen Aktekke ve Üçpınar köylerinde, çoğunlukla da Balıklar, Gümüşyaprak, Karpuzlu ve Osmanbeyli köylerinde bulunmaktadır.

Göçlerle oluşan nüfus kompozisyonu açısından örnek köyler

Yakıntaş köyü: Bafra şehir merkezinin 6 km doğusunda Samsun Bafra karayolu üzerinde bulunan köy 4 mahalleden meydana gelmektedir. Bunlar *Merkez, Göçmenler, Tohtamış* ve *Sungurtepe (Cingavur)* mahalleleridir. *Merkez mahallesi* köyün en gelişmiş mahallesidir. Halkı eskiden Rum olan bu köyden mübadele ile Rumlar gitmiş, yerine mübadiller beklenirken, Bafra'nın dağ köylerinden biri olan Kasnakçımermer köyü halkı gelmiştir. Bunun da nedeni Mübadele Anlaşması'na uymak istemeyen Rumların Kasnakçımermer'e saldırıları ve bu olaydan mağdur olan köy halkının devlet tarafından Yakıntaş

köyünde Rumların boşalttığı yerlere yerleştirilmesidir. *Göçmenler mahallesi* bütünüyle 1951 yılında Bulgaristan'ın Şumnu vilayetine bağlı Osmanpazar kazasından gelen muhacirler tarafından iskân edilmiştir. Muhacirler, kendilerinden daha önce gelen ve devlet tarafından buraya yerleştirilen mübadillerden bu toprakları satın almışlardır. *Tohtamış mahallesinde* üç ayrı yerden gelen insanlar vardır. Bunların bir kısmı muhacir, bir kısmı Trabzon'un Of ilçesinde gelmiştir (bunlara çevredeki halk kendi aralarında "lazlar" diye hitap etmektedir), bir kısmı da Bafra'nın yüksek dağ köylerinden gelen yerli halktır. *Sungurtepe mahallesinde* de aynı karışık yapı hakimdir.

Bakırpınar köyü: Bafra şehir merkezinin hemen kuzeyinde yer alan Bakırpınar köyü de Yakıntaş köyüne benzer nüfus özellikleri göstermektedir. Köy iki mahalleden oluşmaktadır. *Merkez (Kıran) mahallesi* 1800'li yılların sonlarında Van'dan gelen Doğu kökenli vatandaşlarımızdan meydana gelmektedir. Diğer *Garipler mahallesi* ise 1923'ten sonra gelen mübadillerden oluşmaktadır. Bu iki mahalleye daha sonraları (1980'lerden itibaren Bafra'nın baraj suları altında kalan) Kapıkaya, Yeniköy ve İnözü köylerinden çok sayıda kişi toprak satın alarak gelip yerleşmiştir.

Örneklerde de görüldüğü gibi, Cumhuriyet dönemi öncesinden başlayarak 1980'li yıllara kadar devam eden dış göçler ve aşağıda ana hatları ile belirtilen iç göçler sonucunda araştırma sahasında oldukça ilginç bir nüfus kompozisyonu meydana gelmiştir. Bugün bu nüfus birbirleri ile kaynaşmış durumdadır ve uyum içinde yaşamaktadır. Yöre dışından gelenlerin beraberlerinde getirdikleri kültürel birikimleri, çalışkanlıkları ve becerileri ile yerli halkın birlikteliği, büyük kısmı bir zamanlar bataklık olan, Bafra Ovası'nı bugün Türkiye'nin en önemli tarımsal üretim merkezlerinden birisi haline getirmiştir.

3.2.5.2. İç göçler

Araştırma sahasında görülen iç göçlerde de büyük bir çeşitlilik vardır. Örneğin 1970'li yıllara kadar özellikle Doğu Karadeniz Bölümü'ndeki illerden yoğun bir şekilde göç alan yöre, 1980'li yıllardan itibaren başta İstanbul ve Bursa olmak üzere batı bölgelerine göç vermeye başlamıştır. Kırdan kente göçlerde Bafra şehir merkezi önemli bir çekicilik oluştururken, baraj suları altında kalan köylerden de farklı bir göç çeşidi ortaya çıkmıştır. Kısaca denilebilir ki araştırma sahasında bütün iç göç çeşitleri görülmektedir. Aşağıda bunlar ana hatları ile özetlenmiştir.

1950'li yıllar Türkiye'de iç göçlerin kitlesel boyutlara ulaştığı bir dönemdir (TÜMERTEKİN 1977). Bu dönemden itibaren, Doğu Karadeniz bölümünden batıya doğru gerek kademeli olarak gerekse doğrudan yapılan göçler içinde Samsun ili önemli bir çekim merkezi olmuştur. Samsun'a gelen bu

BAFRA OVASI ...

nüfusun bir kısmı da Bafra Ovası'na gelip yerleşmiştir. Doğu Karadeniz (Rize, Trabzon, Giresun ve Ordu) kökenli bu vatandaşlarımız bugün başta Bafra şehir merkezi olmak üzere, Ağıllar, Akteke, Harız, Koşuköyü ve Üçpınar köylerinde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Yine Altınova, Doğanca, Koruluk, Koşuköy ve Yeşilyazı köylerinde Ordu ve Sinop köylerinden gelenlere rastlanılmakta, Gerzeliler köyü ise bütünüyle Sinop ilinin Gerze ilçesinden gelenler tarafından iskân edilmiş bulunmaktadır. Ovanın batı kesiminde yer alan köylerde de (ör.Altınay'da) çok sayıda Tokat'lı vatandaşımız vardır. Yeşilyazı ve Altınova köylerinin önemli kısmı Doğu kökenli vatandaşlarımızdan, Taşköprü köyü ile Yörükler beldesi halkının önemli kısmı da Yörüklerden meydana gelmektedir.

Alaçam ve Bafra ilçelerinin kendilerine bağlı yüksek köylerden alçak ova kesimine doğru *kırdan kıra* göç niteliğinde nüfus hareketleri bugün de devam etmektedir. Bu şekilde gelenler daha çok Ağıllar, Altınova, Doğanca, Doyran, Göçgün, Habilli, Sarıköy, Şeyhören, Toplu ve Yeşilyazı köylerinde yoğunur.

Yörede gerçekleşen en önemli göçlerden biri de Altınkaya ve Derbent barajlarının göl suları altında kalan köylerden başka yerlere olan göçlerdir. Barajların suları altında kalan köylülere devlet muhtelif yerlerde toprak vermiştir. Özellikle Altınkaya barajı suları altında kalan köylülerin bir kısmı Hatay'da Amik Ovası'nda iskân edilmişlerdir. Fakat giden halkın oraya uyum sağlayamaması, diğer yandan da sahip oldukları topraklardan vazgeçmek istememeleri ilginç sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Hatay'a gidenlerin bir kısmı daha sonra İstanbul'a göç etmiş, bir kısmı da Bafra şehir merkezine gelip yerleşmiştir. Böylece Bafra-İstanbul hattına ilave olarak Bafra-Hatay-İstanbul hattında da bir hareketlilik başlamıştır. Bugün Bafra Şehirlerarası Otobüs Terminali'nden İstanbul, Bursa, Rize istikametine olduğu gibi Hatay'a da düzenli otobüs seferleri vardır. Bu durum bütünüyle Altınkaya barajının inşa edilmesi ve sular altında kalan toprakların kamulaştırılması sonucu ortaya çıkan bir nüfus hareketidir. Benzer durum sonraki yıllarda Derbent baraj gölü sahasında da yaşanmıştır. Burada da sular altında kalan köylere **(Foto 39)** ait nüfus özellikle Bafra şehir merkezine yerleşmiştir.

Foto 39. Derbent baraj gölü kıyısında camisi ile birlikte bir kısmı baraj suları altında kalan Boğazköy'ün havadan ve yüzeyden görünümü..

Araştırma sahasında mevsimlik işgücü hareketleri de oldukça yoğundur. Bunların başında tarım işçiliği ve çobanlık gelmektedir. Özellikle tütün üretilen köylerde, tütün kırma ve dizme mevsimlerinde fazla işgücüne ihtiyaç duyulması, çevre köylerden, özellikle de Alaçam ve Sinop'un Durağan ve Boyabat ilçelerinin köylerinden ovaya mevsimlik işgücü çekmektedir. Geçmişte daha yoğun olan bu faaliyet (KÖKSAL 1972:71) günümüzde giderek ortadan kalkmaktadır. Bunda tütün ekim alanlarına getirilen kısıtlamalar, tarımsal girdi fiyatlarının yükselmesi ve makineleşme gibi faktörlerin rolü büyüktür.

Araştırma sahasında, Türkiye'nin başka yerlerinde nadiren görülebilecek ilginç bir göç çeşidi de *eğitim göçü*dür. Bafra Ovası'nda yaz ayları boyunca tarımsal faaliyetlerle uğraşan halkın bir kısmı sonbahardan itibaren Bafra şehir merkezinde satın aldığı veya kiraladığı evlere göç etmektedir²⁹. Bunda temel amaç; çocuklarına iyi bir eğitim sağlamak için şehrin imkânlarından yararlanma arzusudur. Ailenin durumuna ve çocukların yetişkinlik derecesine göre öğrenciler bazen yalnız, bazen birkaç kardeş veya yeğen bir arada, bazen aile büyüklerinden birisiyle birlikte kışı, veya diğer bir deyimle okul dönemini Bafra'da geçirmektedirler. Bu kişiler okullar tatil olur olmaz, ya da hafta sonları kırsal kesimdeki konutlarına geri dönmektedirler. Bunlar içinde zamanla şehirde iş bulup çalışanlar da vardır. Bu kişiler hem kırdaki tarımsal faaliyetleri sürdürmekte, hem de şehirde sigortalı ve ücretli bir işte çalışarak geleceklerini garanti altına almaya çalışmaktadırlar. Bu tür göçler

²⁹ “Geçici kırsal göç” olarak adlandırılan bu göç çeşidi, yaklaşık 40 yıl öncesinde de vardı (İLLER BANKASI 1965). O dönemde de kırsal kesimdeki halk çocuklarını okutmak için Bafra ilçe merkezini tercih ediyordu. İlginç olan husus ise, o dönemde şehirde konut sahibi olmayan veya konut kiralayarak ek masrafa girmek istemeyen köylüler şehrin kenar semtlerine ucuz bir maliyetle *hımış* konutlar inşa ederek okul dönemlerinde bunlardan *mevsimlik* olarak yararlanma yoluna gidiyorlardı.

BAFRA OVASI ...

ova genelinde uzak köylerden olabildiği gibi, çok kısa mesafeler arasında da cereyan edebilmektedir. Örneğin Çetinkaya ile Bafra arasında 3 km mesafe olmasına rağmen, Çetinkaya'dan Bafra şehir merkezine bu şekilde mevsimlik olarak göç eden yaklaşık 50 aile vardır.

Geleneksel olarak sürdürülen bu eğitim göçüne Türkiye'de 8 yıllık temel eğitime geçilmesi ve taşınalı sistemin devreye girmesi ile bir başka boyut daha eklenmiştir. Özellikle taşınalı eğitim birçok köy okulunun kapanmasına neden olmuştur (**Foto 40a**). Araştırma sahasında arazinin nispeten düz ve köy yollarının ulaşım elverişli olması, Türkiye'nin başka yerlerinde olduğundan çok daha fazla bir şekilde taşınalı sisteme imkân vermiştir. Fakat, yukarıda da belirtildiği gibi, Bafra genelinde çocukların eğitime verilen önem ve ilk fırsat bulunduğu bu amaçla kent merkezine olan *eğitim göçü* bu yeni uygulama ile daha da artmıştır. Köylü vatandaşlar çocuklarının taşınalı sistemle en yakındaki ilköğretim okuluna gönderilmesinden ziyade şehirde imkanları daha fazla olan bir okula göndermeyi ve bunun için mevsimlik de olsa göçe katılmayı tercih etmektedir³⁰.

Tüm Türkiye'de olduğu gibi, Bafra Ovası'nda da karda kışta küçücük çocukların minibüsler içinde her gün km'lerce yol gitmesi sistemin ne derece verimli olduğu tartışmalarını da beraberinde getirmiş, artan tepkiler üzerine bazı köy okullarının kapatılmasından vazgeçilerek birleştirilmiş sınıf uygulamasına geçilmiştir (**Foto 40b**).

³⁰ Bize göre, Türkiye'de eğitimle ilgili olarak son yıllarda yaşanan en önemli göç öğrencilerin değil **öğretmenlerin göçü**dür. Milli Eğitim Bakanlığı ilköğretimde taşınalı sisteme geçmeden çok daha önce öğretmenler taşınalı sisteme zaten geçmişti. Bafra Ovası'nda olduğu gibi, ulaşım kolaylığının yaşandığı yerlerde öğretmenler şehirde oturmayı ve yaşamayı tercih ederek tuttıkları ortak servis araçları ile görev yaptıkları köy okullarına gününbirlik gidiş geliş yapmaktadırlar. Böylece Cumhuriyetin ilânından beri köylerin kalkınmasında *toplum önderi* rolü üstlenen öğretmenlerimizi artık köylüler okul aile birliği toplantıları ya da veli görüşmeleri sırasında ancak görmekte, bunun dışında neredeyse hiç görüşme imkânı bulamamaktadırlar. Böylece iletişimsizlik nedeniyle köylüler ile öğretmenler arasındaki diyalog kopmuş, köylüler öğretmenlerin bilgi, düşünce ve görüşlerinden yararlanma imkânını kaybetmişlerdir. Bu durum, dolaylı da olsa, köylerin geri kalması ve köylülerin göçe katılmasında etkili olmaktadır.

Foto 40. a) Taşınmalı sisteme geçilmesi ile birlikte terk edilen Üçpınar köyü ilkokulu. (Talep olduğunda devlet bu tür boş okul binalarını iktisadi faaliyetlerde bulunmaları koşuluyla özel sektöre kiraya verebilmektedir). **b)** Koruluk köyü Şehit Engin Kahraman birleştirilmiş sınıflı ilköğretim okulu.

Şüphesiz eğitimle ilgili bir başka husus da Türkiye'nin *dershane* gerçeğidir. Gerek ilköğretim öğrencilerinin OKS'ye, gerekse lise öğrencilerinin ÖSS'ye hazırlıkları için artık dershaneler olmazsa olmaz şart olmuş, bu imkân da ancak kent merkezlerinde bulunabildiği için eğitim göçüne paralel .ir göç de dershaneler için yaşanmaktadır.

Bu tür göçler köylerin şehre yakınlığına da bağlı olarak farklı bir karakter daha kazanmaktadır. Örneğin Dededağ ve Bakırpınar gibi artık şehirle birleşmiş bulunan köylerde halk hem kendi tarımsal uğraşısını sürdürmekte hem de şehir merkezinde çalışarak günübirlik evine gidip gelmektedir. Bilindiği gibi bu olaya gelişmiş ülkelerde “*commuter*” ya da “*commuting*” denilmektedir. *Commuter*, kentle kır arasında günübirlik gidiş geliş yapan kişi, *commuting area* ise iş günlerinde çalışmak için gelenlerin ikâmet alanlarını ifade etmektedir.

Son yıllarda polisiye tedbirlerle yasaklanmaya çalışılan, fakat az da olsa gizli gizli devam eden bir başka mevsimlik göç olayı da *çobanlık*tır. Özellikle ilkbahar-yaz mevsimlerinde, oadaki Yeni Delta sahasında göllerin sularının çekilmesi ile ortaya çıkan geniş otlak alanlarda bu sahalara komşu olan çevre köyler hayvancılık yapmakta, yerel halk kendi tarımsal uğraşılıarı nedeniyle sürülerini çobanlara emanet etmektedirler. Bu çobanlar genellikle Alaçam, Durağan ve Boyabat'ın yüksek dağ köylerinden mevsimlik olarak kiralanmaktadır. Bu hareketin başladığı her yılın mayıs ayının başlarından itibaren radyo-TV ve gazetelerde “*kiralık çocuklar*”, “*Bafra'da köle pazarı*”,

“*çocuk işçiler*” gibi başlıklarla duyurulan hadise yıllarca Bafra’nın imajına büyük zarar vermiştir³¹.

Araştırma sahası kıyı şeridinin deniz turizmine elverişli olması nedeniyle, Taflan’dan Yörükler beldesine kadar olan kıyı kuşağı ile Alaçam sahillerinde yoğun sayfiye evleri görülmektedir. *Mevsimlik* olarak kullanılan bu konutların bir kısmı zamanla Samsun ve Bafra şehir merkezinde yaşayan halk için (emeklilik, gelir durumunun yükselmesi, ulaşım imkânları sayesinde günübirlik gidiş geliş yapabilme gibi nedenlerle) sürekli yerleşmeler haline gelmiştir. Bu şekilde kıyılar günümüzde hem mevsimlik, hem de daimi olarak nüfus çekmektedir. Samsun şehir merkezinde bulunan Tekel Sigara Fabrikası’nın 19 Mayıs ilçesine taşınması ile bir kısım işçi nüfusunun da yine daimî olarak bu bölgeye yerleşmesine neden olmuştur.

Bütün bu istisnalar dışında araştırma sahasında görülen en önemli nüfus hareketi *kırdan kente göçler* şeklinde cereyan etmektedir.

Araştırma sahasında kırdan kente göçler, çevredeki köylerden yakın mesafede Bafra ve Samsun şehirlerine, uzak mesafede de İstanbul ve Bursa’ya olmaktadır. Bursa’nın Bafra için önemi, özellikle Balkan göçleri esnasında ve daha sonra gelen mübadillerin yakınlarının büyük kısmının Bursa’da iskân edilmiş olmaları sonucu arada akrabalık bağının bulunması ve bu bağın geliş gidişleri arttırmış olmasından kaynaklanmaktadır. İstanbul’da Anadolu yakasında Cevizli ve Sultanbeyli, Avrupa yakasında Üçyüzlü, Atışalanı, Alibeyköy ve Hasköy, Bursa’da da Vatan Mahallesi ve Sırameşeler semtleri Bafra’lıların en yoğun bulundukları semtlerdir.

Araştırma sahasında kırdan kente göçün başlıca nedenleri şunlardır: Tarım arazilerinde miras sistemi yoluyla meydana gelen parçalanma, tarım ürünlerinin pazarlanmasında karşılaşılan güçlükler, tarım kesiminde görülen gizli işsizlik, tarımsal girdi fiyatlarının ürün fiyatlarının üstünde olması nedeniyle tarımla geçinenlerin zor durumda kalmaları, şehirlerin cazibesi (özellikle Bafra şehir merkezinin eğitim, sağlık ve sosyal imkânlar açısından ovada bir çekim merkezi oluşturması) ve diğer sebeplerdir. Bunların dışında bazı zengin çiftçiler de TÜMERTEKİN’in (1973:3) belirttiği gibi refah seviyesindeki artışa bağlı olarak şehirde yaşamayı tercih etmektedirler.

Bafra Ovası’ndaki köylerden şehirlere göç bütün hızı ile devam etmektedir. Nitekim köylerin nüfus gelişimi ile ilgili tablolar incelendiğinde de bu durum açıkça görülmektedir. Bafra şehir merkezinin nüfusu artarken köylerin nüfusları giderek azalmaktadır. DHKD (1994) tarafından yapılan bir

³¹ Bafra’da çocuk işçi çalıştırılması ile ilgili bu olay tarafımızdan yerinde ayrıntılı olarak araştırılmış ve bilimsel bir makale olarak yayınlanmıştır (bkz. YILMAZ 1997).

araştırmada da özellikle sulak alan çevresindeki köylerden (Doğanca, Üçpınar, Sarıköy, Yeşilyazı, Koşuköy, Şeyhören, Yörükler ve Emenli'den) dışarıya (yurt içine ve yurt dışına) yoğun bir göç olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmanın yapıldığı dönemde yaklaşık 10.000 nüfusa sahip olan bu köylerde göçler nedeniyle çok sayıda boş konut tespit edilmiştir.

3.3. YERLEŞME

Eklentileri ile birlikte konutlar ve bunlardan meydana gelen kırsal ve kentsel yerleşmeler yeryüzünde insan hayatı ve faaliyetlerinin en önemli dayanak noktalarından birisidir. Yerleşmelerin ortaya çıkışı ve gelişmesinde, onları meydana getiren konutların şekil ve eklentilerinde en büyük rolü çevre şartları oynamaktadır. Çevre, aynı zamanda yerleşmenin varlığını sürdürmesini sağlayacak iktisadî faaliyetlerin biçimini de belirlemektedir. Fakat, bir yerleşmenin insan unsuru olmadan varlığını devam ettirmesi, bir köyün kasaba ve sonra şehir haline gelmesi, kısaca değişmesi ve gelişmesi oradaki insanların sayısı ve varlığı ile ilgilidir. Böylece her yerleşme, gerek içersinde bulunduğu fizikî şartlara, gerekse burada yaşayanların ırkî özelliklerine, sosyal yapılarına ve kültürel durumlarına bağlı olarak bölgeden bölgeye farklılıklar gösterir. Bu farklılıklara rağmen yerleşmelerde değişmeyen, ya da müşterek olan bir takım özellikler de vardır. Bunlar insanın çevresinden ne şekilde faydalandığının bir belirtisi olan hayat tarzları ile ekonomik yapılarının yerleşmeler üzerine yansıyan şekilleridir. (TANOĞLU 1954, SERGÜN 1975:71).

Araştırma sahasının merkezini oluşturan Kızılırmak Deltası sahip olduğu tarımsal potansiyeli ile Bafra Ovası'na hayat verdiği gibi, 100.000'in üzerinde olan bir kentsel nüfusun da başlıca gelir kaynağı ve varlık sebebidir. Kuruluş ve gelişmesi itibarıyla da bir pazar yeri kimliği ile ortaya çıkan Bafra (eski adı ile Pazar-ı Göründür), bugün araştırma sahasının sağladığı zengin tarımsal potansiyelin bir hediyesidir.

Bafra Ovası'nda yerleşmeler kırsal ve kentsel olarak iki başlık altında ele alınmıştır. Nüfusu 10.000'e yakın (19 Mayıs) ve 10.000'in üzerinde olan yerleşmeler (Bafra ve Alaçam) kent olarak, diğerleri (Çetinkaya, Dereköy, Doğanca ve Yörükler beldeleri ile birlikte bütün köyler) kırsal yerleşmeler olarak ele alınmıştır³².

³² ÖZÇAĞLAR'ın da (1997) haklı olarak belirttiği gibi, bir yerde belediye kurulmakla orası kentleşmiş olmamaktadır. Nitekim araştırma sahasında da adı geçen merkezler nüfusları 2.000'i aştığı için belediye teşkilatına sahip olmuşlar, fakat önemli bir kentsel gelişme gösterememişlerdir. Ör. Çetinkaya'nın nüfusu tekrar 2.000'in altına düşmüştür.

3.3.1. Kır yerleşmeleri

3.31.1. Kır yerleşmelerinin genel özellikleri

Bafra Ovası'nda kır yerleşmeleri birbirlerinden oldukça farklı özellikler göstermektedirler. Özellikle Aşınım Yüzeyi ve kısmen de Eski Delta üzerindeki köyler toplu, buna karşılık Yeni Delta üzerindeki köyler ise dağınık, hatta ova üzerine tek tek serpiştirilmiş konutlardan oluşan bir görünüm arz etmektedir (*Şekil 20*). Bunda hiç şüphesiz araştırma sahasının iskân tarihi ile olan ilişkisi önemli rol oynamıştır. Özellikle mübadele esnasında bir kısım halkın Rumların boşalttığı köylere yerleştirilmesi sonucu eski toplu yerleşme geleneği devam ettirilirken, yine ovaya sonradan gelen göçmenlerin de özellikle Yeni Delta üzerinde topraklandırılması ile kendiliğinden dağınık bir yapı ortaya çıkmıştır. Yeni Delta'nın tarıma ve yerleşmeye elverişli olmayan taban suyu yüksek kesimlerinin zaman içinde drene edilerek tarıma kazandırılması sonucu meskenler tek tek buralara sokulmuş, neticede yol boyu veya hat boyu diyebileceğimiz yerleşmeler meydana gelmiştir.

Bafra Ovası'nda nüfusun kökenleri Kafkasya'dan Balkanlara kadar uzanmaktadır. Bu geniş coğrafya içinden çıkıp Bafra Ovası'nda bir araya gelen nüfus, ayrıldıkları yerlerin özellikleri ile geldikleri bu toprakların fizikî şartlarına uygun bir senteze gitmemiş, bunun sonucu olarak da araştırma sahasında farklı mesken tip ve eklentileri ortaya çıkmıştır.

Yerleşmelerin dağılışına etki eden faktörlerin en önemlileri olan su kaynakları ve arazi yapısı açısından da ova üzerinde bazı farklılıklar dikkati çekmektedir. Özellikle Aşınım Yüzeyi ve Eski Delta sahasındaki sırtlar üzerinde kurulu bulunan köylerin toplu olmasında buralardaki su kaynaklarının kısıtlı olmasının önemli rolü vardır. Buna karşılık Yeni Delta üzerindeki köylerde kuyular yardımı ile taban suyundan faydalanma imkânları yerleşmelerin dağınık olmasında etkili olmuştur.

Bu dört yerleşme aslında, kırsal görünimleri ve hakim fonksiyon olarak tarıma dayalı iktisadî faaliyetleri ile, çevrelerine göre kalabalık nüfuslu birer köy yerleşmesidir.

Şekil 20. *Bafra Ovası'nda kent ve kır yerleşmelerinin dağılışı.*

3.3.1.2. Kır yerleşmelerinin saha ilişkileri ve dağılış özellikleri

Bafra Ovası'nda kırsal yerleşmeler çevrelerindeki tarım alanları ile sıkı bir ilişki içindedirler. Özellikle Aşınım Yüzeyi ve Eski Delta köyleri 1980'li yıllara kadar tahıl ve tütünün münavebeli olarak ekmişler, birinden ekmeklik temel gıda ihtiyaçlarını karşılarken, diğerinden (tütünden) de ihtiyaç duydukları parayı elde etmişlerdir. Tütünün ayrıca bütün bir yıl süren uğraşı istemesi ve yoğun bir emek gücüne ihtiyaç duyurması uzun yıllar köylerin göç vermeden kendi içlerinde büyümesi ve büyük toplu köyler haline gelmesinde de etkili olmuştur. Yakıntaş, Evrenuşağı, Gazibeyli, Şeyhulaş (**Foto 41a**) gibi köyler bu duruma örnek oluşturmaktadırlar.

Yeni Delta kesiminde ise arazinin düz ve suyun bol olmasına bağlı olarak, başta sebzeçilik olmak üzere, sürdürülen tarımsal faaliyetler köylü ile tarla ilişkisinin daha sıkı olmasını gerekli kılmış, bu durum yeni inşa edilen konutların mümkün olduğu kadar tarlaya yakın olmasına neden olmuştur. Nitekim bugün bu sahada sebze tarımının yoğun olarak yapıldığı Türbe, Karpuzlu ve Karıncak gibi köylerde yerleşme çok dağınıktır (**Foto 41b**). Meskenler birbirlerinden oldukça uzakta olup aralarındaki geniş mesafeler ticari sebze tarımı yapılan tarlalara ayrılmıştır.

BAFRA OVASI ...

Foto 41. a) Aşınım Yüzeyi üzerinde toplu yerleşmelere bir örnek; önde Gazibeyli, arka planda Şeyhulaş (Foto: Ş.Bayrak). **b)** Yeni Delta sahasında dağınık yerleşme, Türbe köyü (Foto: N.Tomal).

Ayrıca GÖNEY'in (1976:118-119) Adana Ovaları ile ilgili tespitleri kısmen Bafra Ovası için de geçerlidir. GÖNEY kendi araştırma sahasında toplu yerleşmelerin varlığını (diğer sebepler yanında) özellikle su kıtlığına, yerleşmenin az olduğu yerlerde de bu durumu taban suyu seviyesinin yüksekliğine bağlamaktadır. Bafra Ovası'nda da benzer özellikleri görmek mümkündür. Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi köylerinde yerleşmelerin toplu olmasının önemli bir nedenini su kaynaklarının kıtlığı oluştururken, Yeni Delta sahasında, özellikle göllere yakın olan sahalarda yerleşmelerin çok tenha ve dağınık olmasının yer altı suyu seviyesi ile ilişkisi vardır (**Foto 42**).

Foto 42. a) Uydu fotoğrafından Yeni Delta'nın kuzey kesimi; Koşuköy ve Yeşilyazı köylerinde tarım alanları ve yerleşmelerin dağılışı. **b)** Yeni Delta'nın kuzey kesiminde, Koşuköy'de yerleşme ve tarım alanları,(Foto: N.Tomal).

Araştırma sahasında ortalama 7 km²'ye bir köy düşmektedir. Bu oran Aşınım Yüzeyi ve Eski Delta'da daha sık, Yeni Delta'da ise çok daha seyrek. Özellikle Koruluk, Emenli, Sahilkent, Sarıkaya gibi deltanın kuzey kesiminde bulunan köylerin merkezleri birbirlerinden km'lerce uzakta, meskenler ise tarım alanlarına bağlı olarak gelişigüzel dağılmış durumdadır. Bu durum aynı zamanda özellikle Yeni Delta sahasında muhtarlık sayısının da artmasında etkili

olmaktadır. Arazi üzerinde 1-2 evden meydana gelen iskân çekirdekleri şeklinde dağınık olarak bulunan konutlar, zamanla küçük birer mahalle haline gelmiş, daha sonra da merkez köyden olan uzaklık bahane edilerek ayrı bir muhtarlık olmuşlardır. Koruluk'tan ayrılan Sahilkent ve Fener köyleri buna örnektir.

Köylerin sahip oldukları saha genişlikleri de ova üzerinde eşit değildir. Örneğin Yeni Delta'da ortalama 10 km²'ye bir köy düşmektedir. Bu sahada köylerin sahip oldukları arazi miktarları fazladır. Örneğin Doğanca'da 43.3, Koruluk'ta 31.5, Emenli'de 24.1 km²'yi bulmaktadır. Eski Delta üzerinde ise en geniş toprağa sahip olan köyler Harız (16.6 km²) ve Bakırpınar (10.8 km²) olup ortalama 7 km²'ye bir köy (muhtarlık) düşmektedir. Bu oran Aşınım Yüzeyi köylerinde km²'ye 6.5'tur.

Sonuç olarak kır yerleşme düzeni açısından ova üzerinde büyük farklılıklar vardır. Yeni Delta üzerinde son derece dağınık ve geniş araziler içinde yer alan kır yerleşmeleri, Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi üzerinde toplu ve birbirine yakındır. DSI'nin yürütmekte olduğu sulama projesi tamamlandığında ziraî faaliyetlerle insan ilişkisi daha fazla olacağından, mevcut yerleşme düzeninin özellikle Yeni Delta kesiminde biraz daha dağılacağı tahmin edilmektedir. Bugün son derece tenha olan NE ve NW'da göllerin çevresindeki taban suyu seviyesi yüksek olan sahalar, buralardaki drenaj sorununun halledilmesinin ardından yerleşmeye açılacak ve muhtemelen bu yerleşme şekli de yine dağınık olacaktır. Bugün bu sahalar büyük ölçüde çeltik tarımına ayrılmış olup yerleşme için olumsuz şartlar taşıdıklarından bazen km'lerce mesafede tek bir konuta bile rastlanmaz.

3.3.1.3. Nüfus ve hane sayıları bakımından yerleşme büyüklükleri

Bir yerleşmenin kendisini meydana getiren elemanlarından olan nüfus, yerleşmeye dinamizm vererek zaman içinde ona değişik karakter kazandıran organik bir eleman ve aynı zamanda yerleşmenin niceliğini belirleyen önemli bir unsurdur (SERGÜN 1975:82).

Araştırma sahasında kırsal yerleşmelerin nüfusları 198 (Derbent) ile 3.169 (Doğanca) arasında değişmektedir. Bu ekstrem rakamlar hariç yerleşme başına düşen ortalama nüfus miktarı 854'tür. Ağırlıklı grup 750-1.000 kişi arasında değişmektedir. İkinci ağırlıklı grup ise 500-750 arasındadır (**Tablo 27**).

Nüfusu 2.000'in üzerinde olan 4 yerleşmeden 3'ü (Doğanca, Yörükler, Dereköy) belde teşkilatına sahiptir. 1970'den 1990'a kadar 2.000'in üstünde nüfusa sahip olan Çetinkaya bu durumdan faydalanan belde teşkilatına kavuşmuş, fakat 2000 sayımında nüfusu 1.758'e düşmüştür. 2.000'in üzerinde nüfusa sahip olan Dededağ ise Bafra şehrinin gelişme alanı içinde olup, adeta kentle birleşmiş durumdadır. Nüfusunun kalabalık oluşu da bu durumdan kaynaklanmaktadır.

Tablo 27. Araştırma sahasında nüfus büyüklüklerine göre kırsal yerleşmeler.

<i>Nüfus grupları</i>	<i>Kırsal yerleşme sayısı</i>	<i>Nüfus toplamı</i>
0 – 250	5	997
251 – 500	19	7.979
501 – 750	17	11.397
751 – 1.000	18	16.085
1.001 – 1.250	6	6.573
1.251 – 1.500	3	4.256
1.501 – 2.000	4	6.627
2.001 – 2.500	1	2.447
2.501 – 3.000	2	5.414
3.001 – 3.500	1	3.169
TOPLAM	76	64.944

Yerleşmelerin büyük kısmının nüfuslarının az olması yanında, bunlardan özellikle Yeni Delta üzerinde olanların adeta tek tek meskenler şeklinde dağınık olarak yer almaları birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Bunların başında kamu hizmetlerinin ulaştırılmasındaki zorluklar gelmektedir. Özellikle küçük çocukların okul sorunu başlı başına bir problemdir. Az sayıda öğrenciye sahip olan ve her bir sınıfa birkaç öğrencinin düştüğü okullar kaliteli hizmet verememiş, nihayet (Türkiye genelinde de gözlenen bu duruma çare olarak, araştırma sahasında da) taşınalı eğitime geçilmiştir. İdeal çözüm olarak sunulan bu sistem bir süre sonra bazı problemlerle karşılaşmış, küçük çocukların sabah akşam ova üzerinde km'lerce yol katetmeleri onları yormuş ve nihayet ilköğretimin ilk 5 yılının eski sistemde olduğu gibi kendi köylerinde, son 3 yılının da taşınalı sistemle merkezî bir okulda okumalarına karar verilmiştir.

Yerleşmelerin büyüklüğü ile ilgili bir başka kriter de hane sayılarıdır. ETF (2001) verilerine göre kırsal yerleşmelerdeki toplam hane sayısı 10.788 olup, ortalama olarak yerleşme başına 147.8 hane düşmektedir. Bu rakam da yine kendi içinde 36 (Derbent) ile 483 (Yörükler) arasında değişmektedir. Araştırma sahasında özellikle Yeni Delta üzerindeki köylerin ovaya yayıldıkça parçalanarak ayrı muhtarlıklar oluşturması dikkat çekicidir. Bu durum hem köyün toplam alanını daraltmakta, hem de nüfus ve hane sayısını azaltmaktadır.

Araştırma sahası genel olarak değerlendirildiğinde hane başına düşen nüfus miktarında çok aşırı uçlar görülmemektedir. **Tablo 28'**de verilen örnek köyler içinde ortalama hane halkı sayısı 4.23 (Kuşçular) ile 8.45 (Yeşilyazı) arasında değişmektedir.

Tablo 28. *Bafra Ovası'nda seçilmiş bazı köylerde hane sayısı (ETF 2001), nüfus (DİE 2000) ve hane başına düşen nüfus miktarları.*

	<i>Yerleşme adı</i>	<i>Hane sayısı</i>	<i>2000 yılı nüfusu</i>	<i>Hane başına düşen nüfus</i>
Yeni delta köyleri	<i>Kuşçular</i>	339	1.396	4.23
	<i>Sarıköy</i>	192	1.383	7.20
	<i>Şeyhören</i>	135	773	5.72
	<i>Şeyhulaş</i>	217	980	4.51
	<i>Taşköprü</i>	99	485	4.89
	<i>Türbe</i>	102	698	6.84
	<i>Üçpınar</i>	187	1.098	5.87
	<i>Yağmurca</i>	80	465	5.81
	<i>Yeşilyazı</i>	188	1.590	8.45
	<i>Yörgüç</i>	41	252	6.14
	TOPLAM / ORTALAMA	1.580	9.120	5.77
Eski delta köyleri	<i>Bakırpınarı</i>	142	880	6.19
	<i>Gümüşiyaşmak</i>	53	414	7.81
	<i>Harız</i>	120	760	6.33
	<i>İkiztepe</i>	57	248	4.35
	<i>Yakıntaş</i>	187	763	4.08
	TOPLAM / ORTALAMA	559	3.065	5.48
Aşınım yüzeyi köyleri	<i>Atekkke</i>	238	888	3.73
	<i>Dededağı</i>	495	2.803	5.66
	<i>Derbent</i>	36	198	5.50
	<i>Doğankaya</i>	161	792	4.91
	<i>Elifli</i>	202	1.084	5.36
	TOPLAM / ORTALAMA	1.132	5.765	5.09

Hane sayıları bakımından Yeni Delta'da en yüksek değerlere ulaşılırken, Aşınım Yüzeyi köyleri ise en düşük değerleri vermektedir. Yeni Delta üzerinde görülen yüksek değerlerin başlıca sebepleri; bu köylerde kişi başına düşen arazi miktarının fazla olması, sebze tarımı nedeniyle gelir seviyesi ve refah düzeyinin daha yüksek olması, işgücüne ihtiyacın çok olması gibi nedenlerle konutların daha büyük yapılması ve daha fazla aile bireyinin bir arada bulunmasının etkisi vardır. Nitekim mesken kısmında da belirtileceği gibi özellikle Yeni Delta üzerine inşa edilen konutlar hem daha gösterişli hem de daha büyüktür.

3.3.1.4. Yerleşme şekilleri

Bafra Ovası'nda yerleşme şekilleri Yeni Delta, Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi üzerinde değişiklik göstermektedir. Bunda rol oynayan başlıca faktörler; tarihten gelen özellikler, arazi yapısındaki farklılıklar ve ekonomik faaliyetlerdeki çeşitliliştir.

Yeni Delta sahasında köyler ya Koşuköy ve Yeşilyazı'da olduğu gibi arazinin düz ve sade oluşu nedeniyle saha üzerinde gelişigüzel serpiştirilmiş, ya da Şirinköy'de olduğu gibi yer yer drenaj kanalları ve onlara paralel uzanan yollar boyunca *hat boyu yerleşmeleri* şeklide bir bir görünüme sahiptirler (**Foto 43**). Yerleşmenin şeklinde özellikle drenaj kanalları belirleyici olmuştur. Çünkü ovayı bir uçtan diğerine bir ağ gibi saran karayollarının büyük kısmı drenaj kanallarından çıkan malzemenin üzerinden geçirilmiştir. Böylece drenaj kanalları, yollar ve yolların kenarlarında yer alan meskenler birbirlerine paralel bir uzanış göstermektedirler. Yeni Delta üzerindeki bir kısım köyler de (Toplu, Habilli, Göçgün gibi) geçmişten beri toplu olma özelliğini muhafaza etmektedirler. Bunların bu özel durumu çok eski yerleşmeler olmalarından kaynaklanmaktadır.

Foto 43. a) Koşuköy ve Yeşilyazı b) Şirinköy.

Eski Delta sahasındaki köyler ise genellikle sırt köyleri şeklindedir. Güneydeki dağlık kütleden doğan akarsuların yer yer parçaladığı arazi üzerinde doğu-batı ekseninde inişli çıkışlı bir yapı gösteren arazinin sırt kısımları genellikle yerleşmeler tarafından işgal edilmiştir. Sırtların her iki tarafındaki araziler tarıma ayrılırken, meskenler sırtın üzerinden geçirilen yolların kenarlarında toplanmıştır. Yakıntaş, Osmanbeyli, Gerzeliler gibi köyler bunlara örnektir (**Foto 44a**). Bu kesimdeki bazı köyler de Eski Delta ile Yeni Delta'nın kesiştiği kısımlarda kurulmuşlardır. Hafif eğimli arazileri ile bu köyler hem tütün hem de sebze tarımı için büyük avantaja sahiptirler. Bafra şehrinin yatay yönde gelişerek yakın bir gelecekte kapitüre (kent içine dahil) edeceği bu yerleşmelerden biri de Bakırpınar köyüdür (**Foto 44b**).

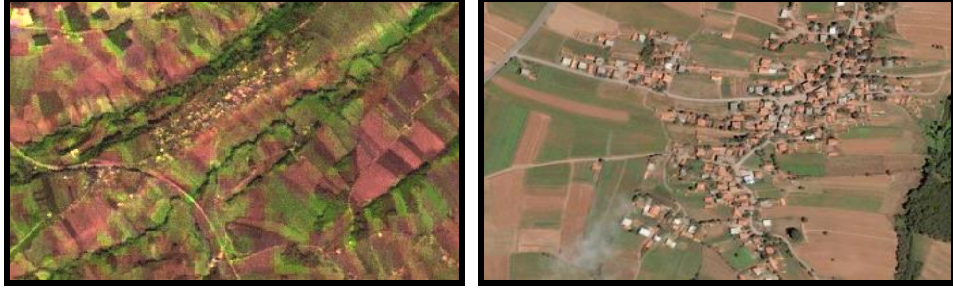

Foto 44. a) Sirt üzerinde yer alan Yakıntaş köyünün uydudan görünümü, **b)** Bakırpınarı köyü (Kaynak Google Earth 2006).

Aşınım Yüzeyi üzerindeki kırsal yerleşmeler genellikle *plânsız toplu köyler* şeklindedir. Bunlar cami, kahvehane gibi birkaç ortak tesisin çevresinde belli belirsiz bir meydan etrafında, merkezden çevreye doğru yer alan sokaklar üzerine inşa edilmiş meskenlerden meydana gelir. Köy büyüdükçe yine plânsız bir şekilde dış halkalar genişler, fakat toplu olma özelliklerini kaybetmezler. Tepecik, Gazibeyli, Akteke, Şeyhulaş gibi köyler bunlara örnektir.

3.3.1.5. Kır Meskenleri

Meskenler, çevre şartları ile insan ve faaliyetlerinin kombine etkisinde oluşan yapıtlardır. Kır meskenleri, bulundukları coğrafi ortamın özelliklerini yansıttıkları gibi, onu inşa eden insanın gelenek göreneğini, alışkanlıklarını, eğilimlerini, istek ve kaprislerini de yansıtır (TANOĞLU 1969:216). Örneğin, İkiztepe kazılarında elde edilen bilgilere göre yöredeki evlerin çatıları günümüzden binlerce yıl önce bile saz ve kamışlarla örtülüydü. Benzer malzeme ve benzer konut şekli Bafra Ovası'nda yakın yıllara kadar kullanılmış olup bunların son kalıntılarına delta sahasında hala rastlanılmaktadır (**Foto 45**). Diğer yandan, her ne kadar kültürel gelenekler bina tür ve tarzının devamlılığının sağlanmasını teşvik ediyorsa da, zamanın getirdiği değişimden de kaçınılamamaktadır (TÜMERTEKİN/ÖZGÜÇ 2002:394).

Foto 45. a) Kazılardan elde edilen bilgilere göre yapılmış *İkiztepe Evi* maketi. **b)** Yeni Delta'da çatısı İkiztepe evindeki gibi, saz ve kamışla örtülü ev.

BAFRA OVASI ...

Bafra Ovası'ndaki kır meskenleri coğrafi çevrenin etkisi kadar diğer sosyal ve psikolojik faktörlerin de etkisi altındadır. Örneğin, Yeni Delta sahasında taban suyunun yüksek olduğu kesimlerde, konutlar yerden bir miktar yüksekte inşa edilmesi gibi coğrafi şartların etkisi söz konusu iken, meskenlerin bahçe düzeni, iç taksimatları, kullanım şekilleri gibi değişik özellikleri ise ova üzerindeki nüfusun sosyo-kültürel özelliklerini, tarihî geçmişlerini, geldikleri yerlerin gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. Refah seviyesindeki artış ise ovadaki tarım topraklarının kenarlarında yazlık sayfiyelerde ancak görülebilecek tip ve tarzda, insanların sonradan kazandıkları alışkanlıkları, istek ve arzuların dışavurumunu yansıtan konutların inşa edilmesine neden olmuştur (**Foto 46**). Bu özellikleri ile bu son grupta yer alan meskenlerle, daha eskiden kalan ve ovadaki geleneksel mimariyi yansıtan konutlar arasında hiçbir benzerlik görülmemektedir.

Foto 46. a) Türbe köyünde yeni modern bir konut ve eklentileri, **b)** Yakıntaş köyünde yazlık konut tipinde inşa edilmiş bir mesken.

Bafra Ovası kır meskenlerinde görülen bir diğer özellik, onların çok hızlı bir değişim geçirmekte olduklarıdır. Bafra Ovası köylerinde (ister Eski Delta, ister Yeni Delta'da olsun) tuğla ve betonun yapı malzemesi olarak kullanıldığı konut tipi % 99'lar seviyesine ulaşmış durumdadır (**Foto 47**).

Foto 47. Geniş avlular içinde beton meskenler. a) Yörükler, **b)** Örencik köyü.

Gerek Aşınım Yüzeyi ve Eski Delta sahasında yıllarca süren tütün tarımı ve bundan elde edilen gelirin yüksekliği, gerekse Yeni Delta sahasında sebzeçilik ve diğer tarım ürünlerinden sağlanan zenginlik etkisini konutlar üzerinde fazlasıyla göstermiştir. Böylece geçmişin geleneksel mimarisini ve konut şeklini yansıtan meskenlerin yerini hızla şehrsel görünüm arz eden, herhangi bir estetik kaygı taşımayan betonarme evler almıştır.

Araştırma sahasında çeşitli kırsal mesken tipleri görülmektedir. Bunların başlıcaları ve taşıdıkları özellikler aşağıda belirtilmiştir.

a) *Çit (hımış) meskenler*: Genellikle 1923'ten sonra ovaya gelen mübadiller tarafından inşa edilmiş konutlardır. Tek katlı, 1 oda, 1 mutfak ve dar bir koridordan oluşur. Konutlar ahşap karkas, çita örgü, çitaların içi taş veya toprak dolgu tipinde inşa edilmekte, en son kerpiçle sıvanarak son şeklini almaktadır. Yapılış şekli itibarıyla “örme ev” olarak da adlandırılmışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uzun süre bu evlerin üstleri Balık göllerinden getirilen sazlarla örtülüyordu. Zamanla sazların yerini kiremit almıştır. Aile büyüdükçe evin yan duvarına eklentiler yapılmaktadır. Bu tip konutlar mübadillerin yerleştirildikleri yerlerde yoğun olarak inşa edilmişler ve yıllarca kullanılmışlar, nihayet çağdaş yapı malzemelerine yenik düşerek günümüze çok azı kalabilmiştir.

b) *Ahşap karkas tuğla dolgulu meskenler*. Eski konutların büyük kısmı bu şekildedir. Genellikle bir katlı olarak inşa edilmekte ve kırma çatı ile örtülmektedirler. Çok az da olsa Yakıntaş köyünde örneklerini görmek mümkündür.

c) *İki katlı klasik meskenler*. Özellikle Aşınım yüzeyi ve Eski Delta sahasında az da olsa görülen bu meskenlerin alt katları taş ya da kerpiç, üst katları ise ahşaptan yapılmıştır (**Foto 48**).

Foto 48. Bafra Ovası'nda ahşap, taş ve kerpiç malzeme kullanılarak yapılmış eski konut örnekleri (Örencik köyü) (Foto:Zeliha Kurd).

Gerek kerpiç gerekse ahşap her iki malzemenin de, yörede bol olarak bulunması yapı malzemesi üzerinde etkili olmuştur. Ağaç malzeme genel olarak güneydeki Nebyan dağlarındaki orman örtüsünden sağlanmıştır. Zamanla ormanlar üzerindeki kontrolün artması ağacın mesken yapım malzemesi olarak kullanılmasını engellemiş, çağdaş yapı gereçlerinin köylere girmesi ile bu tip eski evlerin yerini beton evler almıştır.

d) *Yaygın tuğla-beton meskenler:* Türkiye'nin bütün kent ve kasabalarında görülen tuğla örgülü betonarme evler araştırma sahasında da hakim konut tipini meydana getirmektedir. Genellikle birbirine benzeyen yapı malzemesi ve plân olarak da hemen hemen aynı olan bu evler günümüzde Bafra Ovası'ndaki konutların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu konutlarda yerel olarak ayırt edici bir özellik dikkati çekmemektedir.

e) *Lüks meskenler:* Araştırma sahasında üst gelir grubuna ait çok sayıda lüks konuta da rastlanılmaktadır. Bunların önemli bir kısmı Taflan ve Yörükler beldeleri arasında kalan sahil kesiminde yer alan yazlık sayfiyeler şeklindedir. Bir bölümü ise Yeni Delta ve Eski Delta sahalarında büyük toprak sahiplerinin kendi arazileri içinde gelişigüzel dağılmış durumdadır. Bunlar içinde özellikle Yeni Delta'da olanlar son derece gösterişli çiftlik evleri şeklindedir.

Geçmişten günümüze meskenlerin yapı malzemesi değişmekle birlikte plân tiplerinde fazla bir değişim olmamıştır. Gerek eski, gerekse yeni evlerin iç taksimatları birbirlerine benzer. Yeni yapılan konutların büyük kısmı çok katlı olarak plânlandıkları için genellikle çatı örtüsünden yoksundurlar. Köylerdeki meskenlerin büyük kısmı (kimi sıvalı, kimi sıvasız, kimi boyalı, kimi boyasız) yarım kalmış inşaat görüntüsündedirler. Bu özellikleri ile de Bafra Ovası köylerinin hiç birinde bir bütün olarak, plânlı, oturmuş, estetik açıdan insanın gözünü yormayan bir manzaraya rastlama olanağı yoktur. Köylerin içinde veya ara yollar üzerinde bazen bahçe içlerinde bakımlı ve güzel villa tipli konutlara rastlanmaktaysa da bunlar köyün genelini yansıtmamaktadırlar.

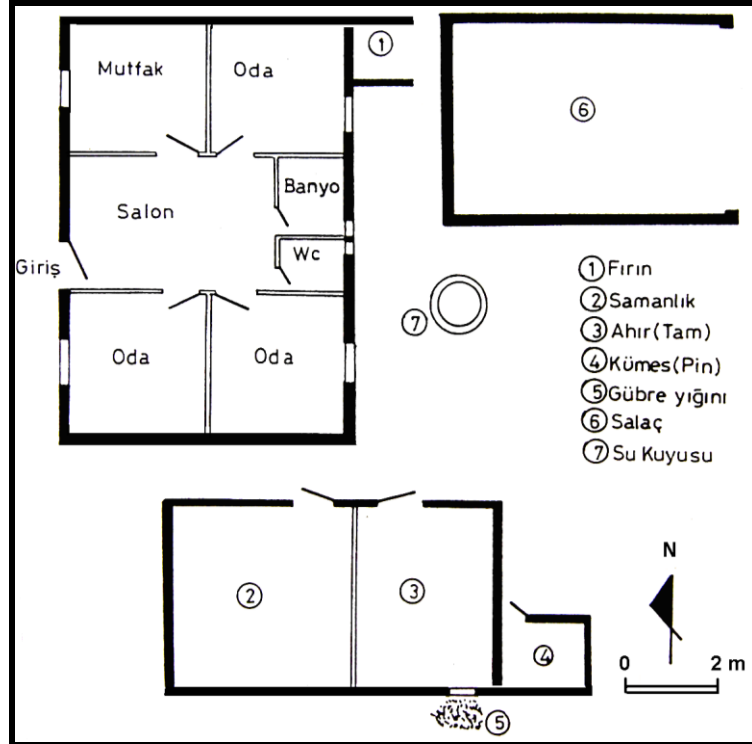
Araştırma sahasındaki meskenlerde zaman içinde en önemli değişikliklerden birisi eklentiler üzerinde ortaya çıkmıştır. Eski iki katlı konutlarda ahır, ambar malzeme deposu gibi bir kısım unsurlar genellikle evlerin alt katlarında yer alırken, yeni konutlarda bunlar meskenlerle aynı bahçe içinde yan yana yer almaktadır (**Foto 49a**). Hiç şüphesiz bunda çağdaş gelişmelerin de büyük rolü olmuştur. Eskiden çift sürülen sapanın yerini traktör almış, gerek traktörün kendisi, gerekse ekipmanı için büyük bir garaj ve malzeme deposu inşa etmek zorunluluk olmuştur (**Foto 49b**). Araştırma sahasında orta ölçekli hemen her çiftçinin (su tankeri, römork, pulluk vb. ekipmanları ile birlikte) bir traktörü, arazisi nispeten büyük olan Yeni Delta köylerindeki bazı çiftçilerin ise birden fazla makinesi (traktör, biçerdöver, vd.) vardır. Bu durum ister istemez meskenlerin eklentileri yanında onların şekil ve

sayısını da arttırmıştır. Eklentilerin çeşitliliği ise iktisadî faaliyete göre değişir. Örneğin Eski Delta ve Aşınım yüzeyi köylerinde tütünle ilgili mağaza, salaş vb. eklentiler önemli yer tutarken, Yeni Delta’da bunlar görülmez.

Foto 49. a) Bafra Ovası’nda ev ve eklentileri aynı bahçe içinde tipik bir mesken. (Foto:N.Tomal), **b)** Karpuzlu köyünde modern eklentiler; garaj, gübre deposu, tarım araçları ve diğer makinelerin konulduğu yerler.

Bafra Ovası’nda meskenlere ait eklentilerin başlıcaları aşağıda açıklanmış, bunların bahçe içinde yer alış şekilleri **Şekil 21**’de gösterilmiştir.

Şekil 21.

Bafra Ovası’nda bahçe içinde tek katlı bir konut ve başlıca eklentileri, (Bakırpınar köyünden).

BAFRA OVASI ...

Ambar, sergen (serender): Ambar genellikle buğday ve mısır gibi tahılların konulduğu birkaç bölmesi olan depo türü yerlerdir. Serender ise daha çok yaprakları soyulmuş mısır kellelerinin koçanlar halinde kuruması için depolandığı yerdir. Genellikle yerden yüksekte inşa edilirler (Foto 50).

Foto 50. a)Doğanakaya’da ahşap çیتالardan yapılmış bir mısır serenderi, **b)** Üçpınar’da delikli tuğladan yapılmış bir mısır serenderi. İkisi de aynı fonksiyonu görmekle birlikte yapı malzemesi zamana ayak uydurmuş.

Mağaza, salaşlık, çardak: Mağaza tütün tarımı yapılan köylerde tütünlerin satış zamanına kadar bekletildiği ve bir takım araç gerecin de konulduğu yerdir. Salaşlık ise yine tütün tarımının yapıldığı köylerde kırılan tütünlerin dizildikten sonra kurumaları için asıldığı depolama ve kurutma yerleridir (Foto 51). Salaşlıklar güneş ışığından daha iyi yararlanmak için genellikle doğu yönüne dönük olarak yapılmışlardır. Çardak yağmurlu havalarda kurumakta olan tütünlerin üstlerinin kolay örtülebilmesi için direkler üzerine muşamba gerilerek yapılan barınaktır. Çardaklar mevsimiktir ve tütün işi bitince kaldırılır.

Foto 51. Mağaza ve salaş.

Tam, ahıl, saya, pin: Bunlardan tam, konutu çevreleyen avlu içinde büyükbaş hayvanların konulduğu yerlerdir. Küçükbaş hayvanların yazın

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

kaldıkları yerlere *saya*, kışın kaldıkları yerlere de *ahıl* denir. Kanatlı hayvanların konulduğu yerlere de *pin* denir.

Diğer eklentiler ise *garaj*, *fırın*, *samanlık* (**Foto 52**), *su kuyusu* ve *ekipman deposudur*.

Foto 52. *Fırın (Örencik köyü) ve samanlık (Yakıntaş köyü).*

Bunların dışında araştırma sahası genelinde görülen geçici barınaklar da vardır. Meskenlerden uzaklarda yer alan tarlalarda özellikle kavun karpuz gibi sebzelerin olgunlaşma dönemlerinde gece bekçilik yapmak veya sıcak ya da yağışlı havalarda kısa süreli sığınma ihtiyacını karşılamak üzere tarlaların ortalarına inşa edilmiş “kelif”ler vardır (**Foto 53a**). Kızılırmak Deltası kuş cenneti içinde kalan sahalarda eskiden kaçak avcılık yapanların inşa ettikleri “güme”lere, sıkı kontrol nedeniyle artık rastlanmаса da, kıyılara yakın kesimlerde çadır bezinden yapılma, içinde çeşitli malzemelerin saklandığı balıkçı kulübelerine rastlanılmaktadır (**Foto 53b**).

Foto 53. a) *Tarla ortasında bir kelif (YILMAZ 2002:34'den), b)* *Balıkçı kulübesi.*

3.3.2. Beldeler

Bafra Ovası'nın araştırma sahasını kapsayan kesiminde 4 adet belde vardır. Bunlar Doğanca, Çetinkaya, Yörükler ve Dereköy'dür (**Foto 54**).

BAFRA OVASI ...

Foto 54. Üstte; **a)** Doğanca, **b)** Çetinkaya, altta; **c)** Yörükler, **d)** Dereköy.

3.3.2.1. Doğanca

2000 yılı sayım sonuçlarına göre 3.169 nüfusa sahip olan belde ovanın kuzeydoğu kesiminde yer alır. Ramsar koruma Alanı ve çevresinde kaçak yapılaşmayı önlemek ve diğer idarî gerekçelerle belediye yetki alanı çok geniş tutulmuştur. Belli başlı bir merkeze sahip değildir. 2005 yılsonu ETF verilerine göre nüfusu 2.806'ya düşmüştür. Bu durum gelişme potansiyelinin olmadığını gösteren en açık kanıttır. Nüfusu 5.000'in altında kalan beldelerin tekrar köye dönüştürülmesini içeren yeni yasayla muhtemelen belde olma özelliğini kaybedecektir. Belde kentsel kimlikten çok uzak olup, merkezinde dahi toplu yerleşme özelliği göstermediği için, alansal olarak dağınık dokulu, beton evlerden oluşan büyükçe bir köy görünümündedir.

3.3.2.2. Çetinkaya

2000 yılı sayım sonuçlarına göre nüfusu 2.758, 2005 yılsonu ETF verilerine göre ise 2.288'dir. Nüfustaki azalma çok belirgindir. Bafra şehrinin hemen güneybatısında, Kızılırmak'ın sol yakasında, şehrin gelişme alanı üzerinde bulunmaktadır. Hâkim fonksiyon tarımdır. Nüfusunda belirgin bir artış görülmediği için Çetinkaya da yeni yasayla muhtemelen Bafra şehrinin bir mahallesi olacaktır. Şehre olan fizikî yakınlığı nedeniyle zaten günümüzde de beldede yaşayanların önemli bir kısmı tarımsal faaliyetlere ek olarak Bafra şehir merkezinde çalışmakta ve gününbirlik şehre gidiş geliş yapmaktadırlar. Bu

özelliği nedeniyle de ayrı bir idarî ve ticarî merkez olarak gelişme şansı bulamamıştır.

3.3.2.3. Yörükler ve Dereköy

Her iki belde de Bafra Ovası'nın batı kesiminde 19 Mayıs ilçesi sınırları içinde yer alır (**Foto 55**). 2000 yılı sayım sonuçlarına göre Yörükler'in nüfusu 2.447, Dereköy'ün nüfusu ise 2.611'dir. 2005 yılsonu ETF sonuçlarına göre ise Yörükler'in nüfusu 2.579, Dereköy'ün ise 2.069'dur. Son 5 yıllık dönem içinde Yörükler nüfusunu muhafaza ederken Dereköy'de büyük düşüş yaşanmıştır.

Foto 55. Taflan-Dereköy-Yörükler arasında yazlıklar tarafından işgal edilen I.sınıf tarım arazileri ve çoğunlukla altyapısız yerleşme örnekleri.

Her iki belde de bütün yıl yaşayan nüfus az olsa da bölgedeki sayfiye evlerinin varlığı nedeniyle yaz mevsimindeki nüfusları kat kat fazladır. Zaten Samsun şehir merkezinde ikamet eden kişilerin Altinkum, Taflan, Dereköy, Engiz ve Yörükler sahili boyunca inşa ettikleri yazlık evlerin bu kesimde yoğunluk göstermesi ve bu konutların kentsel ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla bu beldeler oluşturulmuştur. Her iki beldenin de nüfusları az görünmekle birlikte bu durum yanıltıcı olup mevcut rakamlar sayımın yapıldığı kasım ayına aittir. Türkiye'nin diğer yazlık sayfiyelerinde görüldüğü gibi, yaz aylarında yöredeki nüfus miktarı 3-4 kat, hatta daha fazla miktarda artmaktadır. Samsun-Bafra karayolunun niteliklerinin artırılarak duble yol haline getirilmesi sonucu sağlanan ulaşım kolaylığı sayesinde, bir zamanlar Samsun şehrinin sayfiyesi durumunda olan Atakum, Atakent ve Kurupelit'in zamanla şehrin gelişme alanı içinde kalarak daimî yerleşmeye dönüşmesi gibi, bu sahaların da zaman içinde sürekli ikamet edilen yerleşmelere dönüşmesi beklenmektedir. Bu nedenle yeni yapılacak nüfus sayımında nüfusları 5.000'in altında kalsa bile bu beldeler köye dönüştürülmemeli, birleştirilerek veya ayrı ayrı kentsel yönetim altında toplanmalıdır. Araştırma sahasının doğu kesimini kapsayan ve tarla, arsa, tek ve çok katlı yapıların bir arada ve son derece düzensiz olan görünümü ileride daha da karmaşık hale gelecektir.

BAFRA OVASI ...

İnce kumlu geniş plajları ve inşaatı uygun arazi yapısıyla, gelişmiş ülkelerden birinde olsa, dünyanın en gözde sayfiye merkezlerinden biri olabilecek potansiyele sahip bu saha günümüzde belde yönetim teşkilatlarına da sahip olmalarına rağmen maalesef çirkin ve gelişigüzel yapılaşma sonucu adeta katledilmiştir. Bu bağlamda özellikle Yörükler dikkat çekici bir konuma sahiptir. Yörenin tümünde görülen tarlaların arsa haline gelerek tarımsal üretim dışı kalması ve ardından yapılaşmaya açılması olayı Yörükler civarında Ramsar Koruma Alanı içinde de devam etmekte, merkezi otoritenin koruma kararları bazen yerel halk, bazen de Samsun ve Bafra şehirlerinde ikamet eden hatırı sayılır (?) kişiler tarafından alenen çiğnenmektedir³³.

DSİ'nin 1960'lı yıllarda hazırladığı ve Taflan'dan itibaren başlayan ilk *Bafra Ovası Sulama Projesi* 1986 yılında revize edilerek değiştirilmiş, Taflan'dan Engiz'e (Ondokuzmayıs'a) kadar olan kesim aradan geçen zaman içinde yazlıklar tarafından işgal edilerek tarım arazisi vasfını kaybetmesi nedeniyle projeden çıkartılmıştır. Bugün bu verimli kıyı ovası arazisi üzerinde Kurupelit'ten itibaren Altinkum, Çatalçam, İncesu, Taflan, Dereköy gibi bir kısmı belde teşkilatına kavuşmuş yerleşim alanları oluşmuştur. Genellikle yazlık villa türü konutlardan oluşan ve % 90'lara varan oranlarda yaz mevsiminde ikamet edilen bu yerleşmeler, meskenler arasında bulunan, zamanla arsa haline gelmiş bir kısım boş tarlalar hariç tutulursa, kesintisiz bir devamlılık gösterirler. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi, bu yerleşim alanları mevsimlik olduklarından nüfusları az, mevcut belediyelerin de ödenekleri yetersiz olduğundan başta su, katı atık ve kanalizasyon olmak üzere sayısız problemle karşı karşıyadırlar.

Bu yerleşmeler Samsun şehrinin batı yönde gelişme alanı üzerinde bulunmaları nedeniyle, iki yıl önce Taflan'a kadar olan saha Samsun Büyükşehir Belediyesi sınırları içine dâhil edilmiş, mevcut belde belediyeleri de alt belediyeler haline getirilmiştir. "*İş işten geçtikten sonra*" oluşturulan bu yeniden yapılanmanın yörenin sorunlarına nasıl bir çözüm getireceğini zaman gösterecektir. Fakat yakın gelecekte görünen o ki, bir yandan Samsun-Bafra duble yolunun tamamlanması ile ortaya çıkan karayolu ulaşım kolaylığı, diğer yandan Samsun şehri içindeki trafik, gürültü, kirlilik vb. kentsel problemlerin iticiliği nedeniyle bu bölgede yazlık evi olan vatandaşların bir kısmı bu evlerini daimî olarak kullanmaya başlayacaklardır. Nitekim daha önceleri en fazla 2-3 ayla sınırlı olan yazlık ikâmet süresi daha şimdiden 6 aya çıkmış bulunmaktadır.

³³ Örneğin Kızılırmak Deltası Kuş Cenneti Yönetim Planı kapsamında korunan alanlar üzerinde yapılması gereken işler, belki de yapılmak istenen hususların halka yeterince anlatılamaması yüzünden, sert tepkilerle karşılaşmaktadır. Bu bağlamda en son 2006 yılında yapılması planlanan Kuş Gözlem Kulesi sırf bu nedenle inşa edilememiştir.

3.3.3. Kent Yerleşmeleri

Dünyanın birçok yerinde ziraat sahalarının ortasında küçük merkezler şeklinde tarım kentleri mevcuttur. Bu merkezlerin büyüklüğü hinterlandlarına bağlıdır ve hinterlandlarının imkânları ölçüsünde şehirler önem kazanır ve o ölçüde de büyük nüfus kitlelerini barındırır. Bunda şehrin çevresinde yer alan arazide uygulanan tarım yöntemleri, makineleşme oranı, yetiştirilen ürünlerin çeşidi ve merkezle taşra arasındaki ulaşım ilişkileri büyük önem taşır. Ziraat şehirleri aynı zamanda, köylerde yetiştirilen artı ürünün basit sanayi tesislerinde yarı mamul hale getirildikleri yerlerdir. (GÖNEY 1984:152). Yine bazı tarım kentlerinin il veya ilçe merkezi olmalarından kaynaklanan idarî yapıları nedeniyle bir kısım hizmet sektörünü de kendilerine çektikleri görülür.

Bafra, yukarıda genel hatları ile tarif edilen ziraat şehirlerine tipik bir örnek teşkil etmektedir. Tanımlamada geçen bütün bu hususlar Bafra şehri için de geçerlidir. Bafra, çevresindeki tarım alanlarının merkezi, büyük kısmı endüstri bitkileri ve pazar için yetiştirilen sebzelerden meydana gelen artı ürünün el değiştirdiği (pazarlandığı) bir yer, tarımsal hammadde kaynaklarının yarı mamul mallar haline getirildiği ve tarıma dayalı ekipman üreten, tamir ve bakımını yapan küçük sanayi tesislerinin kuruluş yeri ve nihayet düzgün bir ulaşım ağı ile hammadde ve mamul maddenin sevkini kolaylıkla yapıldığı bir kesişme noktası olarak hızla büyüyen önemli bir kenttir³⁴. Şehrin büyümesine bağlı olarak gelişen idarî, ticarî, sanayi ve hizmet sektörleri de Bafra şehri için ayrı bir öneme sahiptir.

Araştırma sahasında 83.733 nüfusu ile *Bafra* en önemli merkezdir. Diğerleri 11.950 nüfusu ile *Alaçam*, 8.928 nüfusu ile *Ondokuzmayıs*'tır³⁵. Bu araştırmada ağırlıklı olarak Bafra üzerinde durulmuş, esas konu Bafra Ovası olduğu için, diğer kent yerleşmelerinden çok kısa olarak bahsedilmiştir.

3.3.3.1. Bafra şehri

Bafra, çevresindeki zengin tarım alanlarının ortaya koyduğu tarımsal potansiyel ile varlık bulmuş bir şehirdir (**Foto 56**). Türkiye'de bu duruma bir

³⁴ Bafra bu özellikleri ile aynı zamanda 50 km doğusunda yer alan Samsun şehrinin de hinterlandı içinde kalmaktadır.

³⁵ Bilindiği gibi Türkiye'de bir yerin kent kabul edilebilmesi için sosyal bilimcilerin kabul ettiği alt sınır 10.000'dir. Nüfusu 10.000'in altında olmasına rağmen *Ondokuzmayıs*'ın bu araştırmada ovadaki kentlerden biri olarak ele alınmasının sebebi, daha önce de belirtildiği gibi, kentin belediye sınırları içinde kalan sahil kesiminde bulunan yazlıklardan dolayı nüfusun yaz mevsiminde 25.000'in üzerine çıkmasıdır. Bu yönü ile *Ondokuzmayıs*, Türkiye'nin özellikle güney bölgelerindeki sayfiye yerleşmelerinin özelliklerini taşımaktadır.

BAFRA OVASI ...

diğer örnek de Adapazarı'dır³⁶. Nitekim tıpkı Adapazarı'nda olduğu gibi Bafra şehri de bir pazar yerinin, eski adı ile *Göründü Pazarı*'nın (ya da başka bir deyişle *Pazar-ı Göründü*'nün) gelişmesi ile ortaya çıkmıştır³⁷.

Foto 56. Bafra şehrinin uydu görüntüsü (KB'dan GD'ya bakış. Kaynak Google Earth 2006).

Çeşitli kaynaklardan derlenen bilgilere göre Bafra şehrinin kuruluşu ve gelişmesi şu şekilde olmuştur; Bugünkü Bafra şehir merkezinin 3 km kadar kuzeyinde Kızılırmak nehri kenarında az eğimli bir saha üzerinde kurulmuş olan *Göründü* köyü bulunuyordu. Tarihî süreç içinde geçen çeşitli olaylar ve istilâlar

³⁶ Adapazarı Ovası'nın merkezinde bulunan ve çevresine göre nispeten yüksek olan küçük tepelik saha (*Ada...* ismi buradan gelmektedir) bugünkü Adapazarı şehrinin ilk kuruluş yeridir. Bu küçük tepe başlangıcından günümüze ovanın *pazar fonksiyonunu* üstlenmiş ve şehir adını buradan almıştır.

³⁷ Bafra şehri ile Bafra Ovası bu anlamda Adapazarı şehri ve Adapazarı Ovası ile ilginç bir şekilde benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik sadece şehirler arasında değil, kırsal kesimde uğraşılan ekonomik faaliyetlerden, nüfusun köken itibarıyla oluşturduğu kompozisyona, meskenlerin yapı malzemesinden, plân tipleri ve eklentilerine varıncaya kadar hemen her alanda görülmektedir. Özellikle nüfus kompozisyonu açısından bakıldığında; Adapazarı çevresinde yer alan Balkan göçmenleri, mübadiller, Kafkas göçmenleri, Doğu Karadeniz'den göç edenler ve yerli halk karışımı aynı şekilde Bafra Ovası'nda da görülmekte ve bu benzerlik gerçekten dikkat çekici bir durum yaratmaktadır.

sonucu günümüze kadar gelemeyen bu köy, kuruluş yeri itibarıyla orman, tatlı su (Kızılırmak) ve verimli tarım alanlarının ortasında olması nedeniyle ideal bir konuma sahipti. Sinop-Samsun yolu üzerinde, bölgenin oldukça büyük panayır ve ticaret merkezi durumunda olan *Göründü* 1380 tarihinde Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. Eski mahkeme ilâmlarından *Göründü* köyünün Meşrutiyet'e kadar varlığını devam ettirdiği anlaşılmaktadır (İLLER BANKASI, 1965).

Selçukluların ileri gelenlerinden İsfendiyaroğulları'na mensup Emir Mirza'nın panayır ve pazarlara gelenlerin çokluğu dikkatini çekmiş ve bugünkü Büyük Cami'nin olduğu yerde cuma namazları için ahşap bir cami yaptırmıştır. Etraftaki ağaçlıkları temizletmiş, burayı içme suları ile donatarak pazar yerini daha düzgün bir hale getirmiştir. Bu tesisler *Göründü* köyü ile birleşerek güneye doğru genişlemiş ve bugünkü Bafra şehrinin sit alanı ortaya çıkmıştır. Evliya Çelebi ünlü *Seyahatnamesinde* Bafra'yı "*Evsafı Bafra, Canik Sancağı dahilinde subaşılık olup, 150 akçalı mamur ve kurâlî bir kazadır, iki cami ve iki de hamamı, Kızılırmak üzerinde çam kazıkları üzerine inşa edilmiş bir köprüsü vardır...*" şeklinde tanıtmaktadır.

Arşiv kayıtlarına göre 16.Yüzyıl'da Bafra kaza merkezinde Emirza Bey camii, Hüseyin Debbağ camii, Hacı Çırak, Hacı Ahmed, Debbağhane, İshaklı, Hoca Sinan mahalleleri ile Zimmiyan mahallesi vardı. 1642'de Emirza Bey camii mahallesi Büyük Cami (Cami-i Kebir) mahallesi olmuş, Debbağhane, İshaklı, Hoca Sinan Ahmedî mahalleleri ile Yaka, Müftü, Çilehane, Hacı Hayreddin, Şeyhî, Bünyad Fakih ve Parmaklu mahalleleri mevcuttur (ÖZ 2006).

Hicrî 1322 (1906) yılına ait Trabzon Vilayeti Salnamesi'nde Bafra Kazası'na ait şu bilgiler yer almaktadır:

"Kazanın sahil taraflarında sıtma yaygındır. Halk ziraat ve basit sanayi faaliyetleri ile geçinir. Tütün ticareti önemli bir gelir kaynağıdır. Kaza merkezinde 3 iptida, 2 rüştiye, 4 medrese, 8 cami, 6 mescit, 1 tekke, 1 muntazam hükümet dairesi, 1 askerlik şubesi, 1 redif debboyu, 1 cephane, 2 eczane, 1 bedesten, 3 kilise, 3 Hristiyan okulu; köylerinde ise 122 cami, 3 mescit, 97 İslam ve 49 Hristiyan iptida mektebi, 2 medrese, 9 tekke, 45 kilise vardır. Kazadan Alaçam ve Vezirköprü'ye giden yollar mümkün mertebe tanzim edilmiş, her iki tarafına kavak ve çınar ağaçları dikilerek, 10 bin metre kadar kaldırım yapılmıştır. Samsun – Bafra yolu düzeltilmiş 3500 metre yerine taş döşenmiştir. Kasabanın mebani-i umumiye ve hususiyesi 1600 ev, 6 han, 4 hamam, 300 dükkân, 200 büyük ve küçük mağaza, 15 fırın, 4 lokanta, 3 kiraathane, 10 gazino, 23 kahvehane, 1 tiyatro; köylerinde de 200 su değirmeni, 585 fırın, 6750 ahır, 5900 ambar ve 5750 samanlık vardır. Sanayi ürünleri (mahsulatı) bazı mensucat türleridir.

BAFRA OVASI ...

Tarımsal ürünün en önemlisi tütündür. Buğday, mısır darısı, arpa, yulaf, siyez da elde edilir. Başlıca ihraç malları havyar, tavuk, yumurta, deri, ağaç uru, kereste gibi şeylerdir. Her çeşit meyve ile tereyağı, peynir, bal ve balmumu kazanın her yerinde üretilmektedir. 150 bin hektar kadar da ormana sahiptir. Bafra kazasına bağlı bir nahiye olan Alaçam'da da 8 okul, 1 medrese, 2 cami, 1 tekke, 3 kilise, 1 hükümet konağı, 1 telgrafhane, merkezinde de 512 hane, 2 han, 1 hamam, 125 dükkân, 12 mağaza, 4 değirmen, 2 fırın, 2 kahvehane vardır”(ANONİM).

Selçuklu ve Osmanlı devirlerini gören Bafra esas büyük gelişmesini Cumhuriyet döneminde yaşamıştır. Mübadillerin yöreye getirdiği dinamizm yanında, tütün tarımının yaygınlaşması ve uzun yıllar hem tek el maddesi olarak devlet tarafından baş fiyattan satın alınması, hem de kalitesinden dolayı dünya çapında pazar bulması köylünün refah düzeyini yükseltmiş, bu durum Bafra şehrini de fevkalade olumlu yönde etkilemiştir. Böylece Kurtuluş Savaşı'nın yokluk günlerinin ardından şehir toparlanmış, bahçeler içinde oldukça sağlam ve güzel konutlar inşa edilmiştir (**Foto 57**). Ovanın drene edilmesinin ardından tarımsal faaliyetlerde görülen artış ve çeşitlilik zirai gelirleri daha da arttırmış, tüm bu faaliyetlerin merkezinde yer alan Bafra kasabası, ticarî merkez olmanın verdiği avantajla, hızla büyümüş ve önemli bir kent haline gelmiştir. Fakat bu hızlı büyüme maalesef planlı değil, son derece gelişigüzel olmuş, şehrin bugün karşılaştığı çarpık yapılaşma ve trafik sorununun da kaynağını teşkil etmiştir.

Foto 57. Bafra şehrinden 30-40 yıl öncesine ait iki görünüm.

Zaman içinde yerleşmenin muhtelif yönlerde büyüdüğü görülünce 1944 yılında belediye meclisi kararıyla kasaba 8 mahalleye bölünmüştür (*Gazipaşa, İsmetpaşa, Hacınabi, Tabakhane, Çilhane, Büyükcami, İshaklı ve Cumhuriyet*). 1956 yılında tekrar bir düzenleme yapılmış ve adı geçen bu mahallelerin bir kısmı bölünerek veya bunlara yeni gelişen sahalara ilave edilerek *Gaziosmanpaşa, Yaka, Kavakpınarı ve Emirefendi* mahalleleri oluşturulmuştur. Şehrin nüfusunun hızla artarak, yatay yönde geniş bir alana yayılması sonucu

mahalle sayıları arttırılmış ve bugün bu sayı 21'i bulmuştur³⁸ (Foto 58, Tablo 29).

Tablo 29. Bafra şehri mahalleleri ve bazı özellikleri (Kaynak: Bafra Belediyesi 2000 yılı verileri).

Mahalle adı	Yüzölçümü (km²)	Bina sayısı	Konut sayısı	İşyeri sayısı
Alparslan	1.99	650	1251	84
Altınkaya	0.23	610	1329	503
Altınyaprak	0.44	523	1920	310
Bahçeler	2.68	517	862	166
Büyükcamii	0.14	377	901	187
Cumhuriyet	0.12	364	975	403
Çilhane	0.22	695	1439	570
Emirefendi	0.81	789	1951	572
Fatih	2.32	482	944	217
Fevziçakmak	1.97	869	1572	222
Gaziosmanpaşa	1.63	956	1334	156
Gazipaşa	0.57	671	2198	509
Hacınabi	0.27	812	1908	116
İshaklı	1.28	762	2003	287
İsmetpaşa	0.25	491	1692	297
Kavakpınar	0.18	525	1329	378
Kemalpaşa	1.35	988	1610	311
Kızılırmak	0.14	538	1045	904
Mevlana	1.21	673	1978	92
Tabakhane	0.16	537	1360	563
Yaka	0.03	92	309	113
TOPLAM		12921	29910	*55+350+ =7860

* Şehir içindeki işyerleri haricinde, şehrin dışında Büyük Sanayi Sitesinde 550, Küçük (Kızılırmak) Sanayi Sitesi'nde de ayrıca 350 dükkan (işyeri) vardır. Şehirdeki toplam işyeri sayısı bu rakamlarla birlikte 7.860'tır.

³⁸ Şehrin bu gelişme hızı plâncılar tarafından da tahmin edilememiştir. Örneğin 1948 yılında Y.Mimar Reşat Akıncılar tarafından hazırlanan Eski İmar Plânı'nda 50 yıl sonrası (1998 için) nüfusun 26.000 olacağı tahmini yapılmıştır (İLLER BANKASI 1965). Gerçekte ise şehir bu rakamı 1970'li yıllarda geçmiş, 50 yıl sonrasında (1998'de) ise 80.000'i bulmuştur. Plânlamadaki bu basiretsizlik bugün Bafra şehrini başta trafik olmak üzere içinden çıkılmaz sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır.

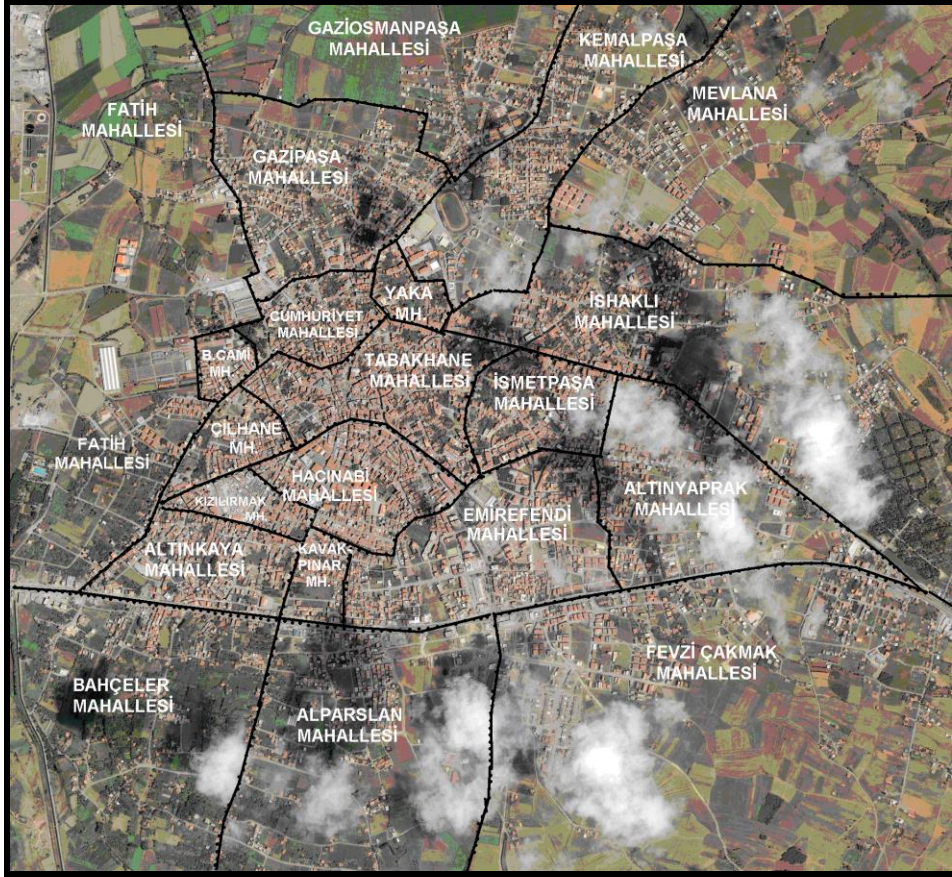

Foto 58. Bafra şehir merkezinin uydu görüntüsü üzerinde mahalleler.

Bafra şehrinde gerek konutlar gerekse işyerleri mahalleler arasında dengeli bir dağılım göstermez. Alparslan ve Fevzi Çakmak mahallelerinde yer alan Küçük ve Büyük sanayi siteleri dışında dükkân ve işyerlerinin en yoğun olduğu mahalleler sırasıyla Kızılırmak, Yaka, Tabakhane, Cumhuriyet ve Çilhane semtleridir. Bina yoğunluğu açısından da Kızılırmak, Tabakhane ve Çilhane semtleri ön sıralarda gelir (**Tablo 30**).

Son yıllarda gerek kooperatif siteleri biçiminde toplu konut sahaları olarak, gerekse müstakil binalar şeklinde, şehrsel alanın Altınyaprak, Gaziosmanpaşa ve Emirefendi mahalleleri gibi çevre semtlere doğru genişlediği görülmektedir (**Foto 59**). Bu arada Bafra şehrinin yayılma sahası üzerinde olan köyler de şehrin etki alanına girerek tarım alanları konutlarla dolmaktadır. Bu semtlerde apartmanlarla tarım alanları iç içe girmiş durumdadır. Ağıllar, Aktekke, Bakırpınarı ve Balıklar köyleri bugün bu durumdadır (**Foto 60**).

Tablo 30. *Bafra şehir merkezinde km²'ye düşen bina, konut ve işyeri sayısına göre ilk 5 ve son 5 mahalle*

Mahalle adı	Km²'ye düşen bina sayısı	Mahalle adı	Km²'ye düşen konut sayısı	Mahalle adı	Km²'ye düşen işyeri sayısı
Kızılırmak	3.842	Yaka	10.300	Kızılırmak	6.457
Tabakhane	3.356	Tabakhane	8.500	Yaka	3.766
Çilhane	3.159	Cumhuriyet	8.125	Tabakhane	3.518
Yaka	3.066	Kızılırmak	7.464	Cumhuriyet	3.358
Cumhuriyet	3.033	Kavakpınar	7.383	Çilhane	2.590
.....					
G.O.Paşa	586	G.O.Paşa	818	G.O.Paşa	95
Mevlana	556	F.Çakmak	797	Fatih	93
F.Çakmak	441	Alparslan	628	Mevlana	76
Fatih	207	Fatih	406	Bahçeler	61
Bahçeler	192	Bahçeler	321	Alparslan	42

Foto 59. *a) Bafra ilçe merkezi, b) Şehrin doğusunda yer alan toplu konutlar.*

Foto 60. *a) Bafra şehir merkezi, b) Şehrin kuzey yönünde, Ağıllar ve Bakırpınar köylerine doğru alansal olarak yayılması.*

BAFRA OVASI ...

Bafra şehrinin gerek saha, gerekse nüfus olarak hızla büyümesinin temelinde merkezinde yer aldığı ovanın önemi büyüktür. Özellikle güneyinde yer alan Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi üzerindeki köylerde uzun yıllar tütün tarımının getirdiği zenginlik Bafra'yı bir cazibe merkezi yapmıştır. Tütünün önemi kayboldu derken, 1980'li yıllardan itibaren sulu tarıma bağlı olarak ovada hızla gelişen sebze ziraatı ve bunun yurt içi ve yurt dışı pazarlara ihracı, Bafra'nın zenginlik ve potansiyelini arttırmıştır.

Bafra şehri içinde aktif ticarî bölge merkezde yer alan Cumhuriyet, Kazımpaşa, Hükümet, Tekel, Büyük Cami ve Alaçam caddelerinin kesiştiği Cumhuriyet Meydanı ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Ticarethanelerin çoğunluğu Tekel ve Alaçam caddeleri ile Cumhuriyet Meydanı'na açılan Vakıflar, Kunduracılar ve Çarşı Camii sokakları ile Uncular Geçidi üzerindedir. Bu merkez geçmişten beri önemini muhafaza etmektedir. Son yıllarda ise ticarethanelerde Bulvar Caddesi, Hal Caddesi ve Gençlik Caddesi'ne doğru bir kayma eğilimi vardır.

Resmî dairelerin önemli kısmı Cumhuriyet Meydanı çevresindedir. Belediye, Hükümet Konağı ve bankaların büyük kısmı buradadır. Lokanta ve otellerin bir kısmı da yine bu meydan ve çevresinde yer almaktadır. Adliye, karakol, polis lojmanları, şehirlerarası otobüs terminali köylere ve diğer merkezlere (Samsun'a, Alaçam'a) servis yapan dolmuşların durak yerleri ile okulların bir kısmı ise Emirefendi mahallesindedir. Küçük ve büyük sanayi siteleri Fevzi Çakmak ve Alparslan mahallelerinde yer almakta, bu faaliyetler konut alanlarını da kendilerine çekmektedirler. Yeni Belediye Hali'nin Fatih mahallesine kurulması burada sebze ve meyve ticaretine bağlı olarak komisyoncuların ve depoların sayısını arttırmıştır. Türkiye'nin her tarafından sebze almaya gelen kamyonculara hitap eden otel, lokanta, benzinlik gibi işyerleri de burada toplanmaya başlamıştır. Şehrin bazı okulları, spor salonu ve stadyumu ile kütüphanesi Kemalpaşa mahallesinde yer almaktadır.

Bütün Türkiye şehirlerinde olduğu gibi Bafra'da da yeşil alan sıkıntısı en üst düzeydedir. Geniş bir ovanın merkezinde, çevresi de tarım alanları ile çevrili bir şehrin niçin bu kadar betonlaştığı ve yeşil alana sahip olmadığı da ayrı bir araştırma konusudur. Plânsız yapılaşma ve gelecekle ilgili nüfus projeksiyonlarının sağlıklı bir şekilde ortaya konulmamış olması bu sonucu doğurmuştur. Şehir, özellikle merkezi kesiminde görülen dar cadde ve sokakları yanında, hemen hiçbirinin otoparkı olmayan bitişik nizam ve çok katlı binaları ile adeta nefes alamaz bir haldedir. Böyle bir durumda en fazla ihtiyaç duyulan ve çağdaş dünyada “şehirlerin akciğerleri” olarak kabul edilen kent içi parkların sayısı mevcut nüfusa göre çok az ve yetersizdir. Sınırlı bir saha kaplayan ve *Ali Kale Turistik Tesisleri* çevresinde yer alan fuar ve festival sahası, yüzme havuzu, aile çay bahçeleri, mesire yeri gibi şehrin başlıca rekreasyon alanları

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

Fatih mahallesinde, Kızılırmak kenarında yer almaktadır. Şehrin diğer önemli iki parkından *Alparslan Türkeş Parkı* Emirefendi mahallesinde, *Adnan Menderes Parkı* da İshaklı mahallesinde yer almaktadır (**Foto 61**).

Foto 61. a) Merkezde küçük bir parkın yer aldığı Cumhuriyet Meydanı, **b)** Kent içinde yer alan Alparslan Türkeş parkı.

Şehir içi ulaşım ise başlı başına problem olup, dar ve (doğrusal olmayan) virajlı cadde ve sokaklar nedeniyle ulaşım genellikle *tek yönlü* trafik akışı ile sağlanmaktadır (**Foto 62**).

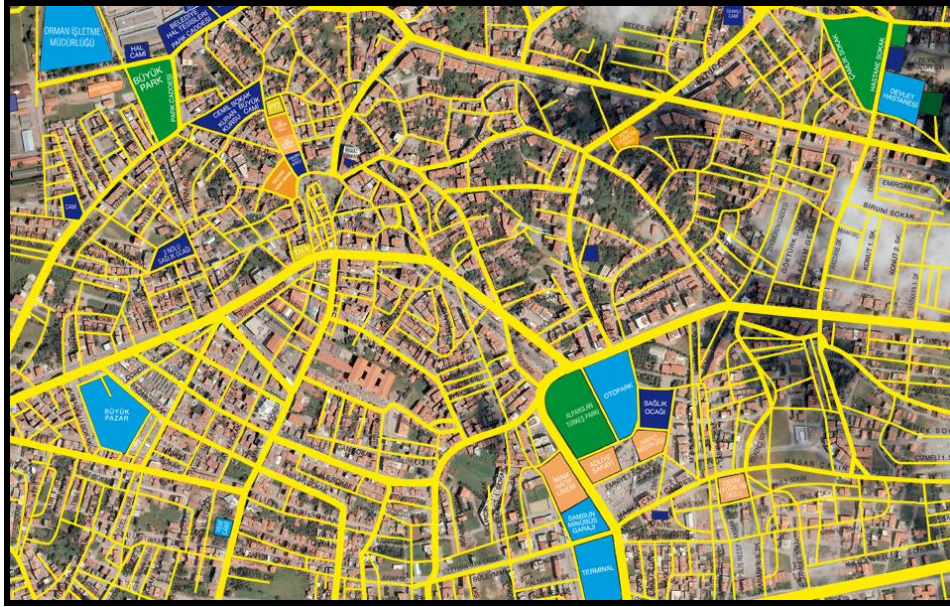

Foto 62 . Bafra kent içi cadde ve sokak sistemi.

Yolların darlığı ve arazi kullanımındaki bu problemler nedeniyle kent içi ulaşım toplu taşıma yerine küçük taksi dolmuşlarla karşılanmaya

BAFRA OVASI ...

çalışılmaktadır. Aslında arazinin düz olması ve merkezî işyerlerinin belli alanlarda toplanması nedeniyle Bafra kent merkezi bisiklet kullanımına da son derece elverişlidir (YILMAZ 1998). Fakat şehrin cadde ve sokak sistemlerindeki düzensizlik, bisiklet kullananları da etkilemekte, bırakın trafikte rahat etmeyi, bisikletlerini park edecek kaldırım bile bulmakta zorlanmaktadırlar. Bu durumda çevre semtlerden merkeze bisikletleriyle gelenler burda bulabildikleri boş yerleri örneğin işyeri ve pasajların girişlerini bisiklet park yeri olarak kullanılmakta, bu durum ise işyeri sahiplerini rahatsız etmektedir (**Foto 63**).

Foto 63. a) Dar sokaklarda tek yönlü trafik, **b)** Bir pasaj içine park edilmiş bisiklet ve mobiletler.

Şehirlerarası ulaşım Bafra kent merkezinin hemen güneyinden geçen ve bugün artık şehrin güneye doğru gelişmesi nedeniyle kentin içinde kalan Samsun-Sinop devlet karayolu üzerinden sağlanmaktadır (**Foto 64a**). Merkezde arazi fiyatlarındaki artış dikey gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Mevcut ve gün geçtikçe artan trafiğe ek olarak, otoparkı olmayan bitişik nizam apartmanların mevcut cadde ve sokakları otopark olarak kullanmaları kent içi trafiği daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir (**Foto 64b.**)

Foto 64. a) Bafra kent merkezinden geçen Samsun-Sinop bölünmüş yolu, **b)** Kent merkezinden bir görünüm.

Bafra kent merkezi ile köyler arasında gününbirlik, Samsun-Bafra arasında ise sürekli çalışan bir dolmuş hattı vardır. Şehir başta İstanbul olmak üzere diğer kent merkezlerine düzenli otobüs seferleri ile bağlıdır. Bafra-Samsun arasında yapımı devam eden duble yol inşaatı tamamlandığında ulaşım daha da kolaylaşacaktır.

Bafra'da imar ıslâh plânları yapılarak gecekondulaşmanın önüne geçilmiş, kooperatif tarzı yapılaşma teşvik edilmiştir. Kentte atık su arıtma tesisleri mevcut olup, başlıca çevre sorunları olarak katı atıkların imhası ve kışın görülen hava kirliliği dikkat çekmektedir (**Foto 65**). Katı atıklar halen vahşi depolama şeklinde bir uygulamaya tabi tutulmakta, çöpler biriktikçe yakılarak imha yoluna gidilmektedir. Hava kirliliği probleminin çözümü için ise, 2006 yılı sonlarında başlayan ve inşa faaliyeti halen devam eden, doğal gazdan çare umulmaktadır.

Foto 65. a) Kızılırmak kıyısında inşa edilen arıtma tesislerinin uydudan görünümü, **b)** Katı atık döküm sahasında vahşi depolama.

3.3.3.2. Diğer kent yerleşmeleri; Alaçam ve Ondokuzmayıs

Bafra Ovası'ndaki diğer kent yerleşmeleri Alaçam (**Foto 66**) ve 19 Mayıs (**Foto 67**) ilçe merkezleridir. Son 10 yıllık dönem itibarıyla bunlardan Alaçam'ın nüfusu azalmakta, 19 Mayıs'ınki ise artmaktadır. Alaçam hinterlandının zayıflığı ve ova üzerinde Bafra gibi bir rakibinin olması nedeniyle istenen gelişmeyi gösterememektedir. 19 Mayıs ise Bafra-Samsun karayolu üzerinde, zengin tarım alanlarının merkezinde, büyük bir fabrikanın (Tekel Sigara Fabrikası) desteğinde, onbinlerce tatilcinin yaz aylarında tercih ettikleri bir yer olmasından kaynaklanan avantajla gelişme seyrini sürdürmektedir. Fakat henüz yoğun bir şehrsel yerleşme dokusuna sahip değildir. Konut ve işyerleri Samsun-Bafra karayolu çevresinde toplanmış durumdadır.

BAFRA OVASI ...

Foto 66. *Bafra Ovası'nın batı sınırını oluşturan Uluçay ve bu akarsuyun kenarında kurulmuş bulunan Alaçam ilçe merkezi (Kaynak: Anonim).*

Foto 67. *19 Mayıs ilçe merkezi(eski adları Engiz, Ballica) (Kaynak: ANONİM).*

3.3.4. Sayfiye Yerleşmeleri

Araştırma sahasında üçüncü en önemli yerleşme grubu yazlık sayfiye yerleşmeleridir. Sayfiyeler “kısa ve uzun süreli boş zamanlarda kullanılmak üzere rekreasyon amacıyla inşa edilmiş konutlardır” (ÖZGÜÇ 1977). Samsun’un Atakum sahilinden başlayarak Ondokuzmayıs’ın Yörükler beldesi sahiline kadar km’lerce uzunlukta bir kıyı şeridi yer yer boşluklar görülmekle birlikte, yazlık sayfiye konutları ile doludur. İnce kumlu geniş plajlardan oluşan bu kıyıları deniz ve kıyı turizmi açısından büyük potansiyele sahiptir (**Foto 68a**). Bu çekicilik bölgenin yazlık konutlarla dolmasında başlıca rolü oynamıştır. Ondokuzmayıs sınırları içinde daha düzenli bir görünüme sahip olan yerleşmeler (**Foto 68b**), Yörükler’den itibaren kaçak ve düzensiz yapılaşmaya dönüşerek, dünyaca ünlü Kızılırmak Deltası sulak alanına kadar uzanmakta, daha sonra benzer yapılaşma Alaçam kıyılarında karşımıza çıkarak, buradan itibaren de Yakakent batısında Çamgölü mevkiine kadar devam etmektedir.

Bölgedeki yerel belediye görevlilerinin verdikleri bilgilere göre bu sahada 10.000’in üzerinde sadece yazın kullanılan ikinci konut vardır. Bunlar temmuz ağustos aylarında dolmakta, mevcut nüfus 3-4 kat artmaktadır³⁹. Verimli tarım toprakları üzerinde gelişen ve ziraî potansiyeli yok eden bu gelişmelere ülkemizin başka yerlerinde de rastlanmaktadır⁴⁰.

Foto 68. 19 Mayıs ilçesi sahilleri geniş ve temiz plajları ile deniz turizmi açısından büyük bir potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel, sayfiye konutlarının her yıl artan oranda kıyıları doldurması ve bunların bir kısmının daha sonra daimî yerleşmeler haline gelmesi ile değişik bir görünüm kazanmaktadır.

³⁹ Mevsimlik nüfus farkı, plansız yapılaşma ve bunlardan kaynaklanan sorunlara daha önce *Kırsal Yerleşmeler* başlığı altında Dereköy ve Yörükler’den bahsederken değinildiği için burada tekrar edilmemiştir.

⁴⁰ Benzer durum KARA (1994) tarafından Mersin-Erdemli arasında da tespit edilmiştir.

IV. BÖLÜM

İKTİSADÎ ÖZELLİKLER

4.1. GENEL DURUM

Bafra Ovası ekonomik faaliyetler açısından büyük çeşitlilik göstermekte olup, *tarım* bu faaliyetlerin temelini oluşturur. Bu temel faaliyet yanında çeşitli hammadde kaynaklarına dayalı olarak kurulan *imalat sanayi*, göllere komşu olan sahalarda yapılan *hayvancılık*, Karadeniz’de ve baraj gölleri sahasında sürdürülen *balıkçılık*, kıyılar, ırmak boyları ve dağlık alanlardaki fiziki ve beşeri çekiciliklere bağlı olarak gelişen *turizm* araştırma sahasındaki diğer ekonomik faaliyetleri oluşturur.

Bu zengin potansiyele rağmen yörenin kalkındığını ve problemlerinin olmadığını söylemek mümkün değildir. Nitekim DPT tarafından yaptırılan bir çalışmada, araştırma sahasında bulunan üç ilçenin çeşitli kriterler açısından başlıca özellikleri ve Türkiye geneline göre gelişmişlik seviyesi rakamlarla ortaya konulmuştur (**Tablo 31**). Her ne kadar bu tablodaki rakamların ilçelerin genelini kapsadığı, ova ile sınırlı olmadığı, genel yapıya kıyasla ovanın dağlık kesimden daha gelişmiş olduğu ileri sürülecek olsa da, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu tablodan ortaya çıkan sonuçlar önemlidir ve bir gerçeği ifade etmektedir. O da; “*Bafra Ovası arzu edilen düzeyde gelişmiş bir saha değildir ve çözülmesi gereken birçok sorunla karşı karşıyadır*”.

Tablo 31. Araştırma sahasındaki üç ilçeye ait sosyo-ekonomik göstergeler.

Sosyo ekonomik göstergeler	Bafra	Alaçam	19 Mayıs
İlçe toplam yüzölçümü (km ²)	1.440	589	240
Nüfus yoğunluğu	109	64	108
(DİE 2000’e göre) İlçe toplam nüfusu	157.010	37.490	25.820
Nüfusa göre Türkiye sıralaması	56	375	507
Şehirleşme oranı (%)	53	32	34
Nüfus artış hızı (‰)	2,13	-14,08	-8,94
Nüfus bağımlılık oranı (%)	56,06	72,04	59,04
Ortalama hanehalkı büyüklüğü	4,81	5,16	5,07

<i>Tarım sektöründe çalışanların oranı (%)</i>	68,39	83,50	75,13
<i>Sanayi sektöründe çalışanların oranı (%)</i>	6,78	2,97	5,67
<i>Hizmetler sektöründe çalışanların oranı (%)</i>	24,83	13,53	19,20
<i>İşsizlik oranı (%)</i>	8,07	2,90	3,85
<i>Okuryazar oranı (%)</i>	86,25	80,64	85,69
<i>Bebek ölüm oranı (‰)</i>	40,96	64,86	35,83
<i>Okur-yazar olmayan nüfus (%)</i>	9,4	11,8	10,7
<i>Üniversite mezunu oranı (%)</i>	3,8	1,8	2,3
<i>Yeşil kart sahibi kişi sayısı</i>	38.295	6.918	7.362
<i>Yeşil kartlıların toplam nüfusa oranı (%)</i>	24,4	18,5	28,5
1996'da (858 ilçe içinde) gelişmişlik sırası	166	580	511
2004'te (872 ilçe içinde) gelişmişlik sırası	204	645	168
Gelişmişlik sırasındaki değişim oranı	-38	-65	+345
<i>(ETF 2004'e göre) ilçe toplam nüfusu</i>	152.796	35.760	25.290
<i>(ETF 2005'e göre) ilçe toplam nüfusu</i>	150.806	33.331	24.895

Kaynak: DİNÇER ve ÖZASLAN 2004: 123 ve 190, Samsun İl Sağlık Md. 2006 yılı ETF verileri ve yeşil kart bilgileri.

Alaçam ilçesi araştırma sahasının en geri kalmış kısmını oluştururken, 19 Mayıs son yıllarda yaptığı atılımlarla (özellikle Ballica Sigara Fabrikası'nın etkisi ile) kısmen ilerleme göstermiştir. Bafra şehri ise Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yakaladığı gelişme trendini kaybetmiş, hatta son yıllarda büyük gerileme göstermiştir. Bir bütün olarak bakıldığında bu durum yöreden dışarıya göçlerle kendini daha çok belli etmektedir. Köyler boşalmakta, Bafra şehri ise bu nüfusu yörede tutacak potansiyeli harekete geçirememektedir.

Aşağıda Bafra Ovası'ndaki başlıca ekonomik faaliyetler coğrafya prensipleri çerçevesinde ele alınmış ve önem sırasına göre ana hatları ile özetlenmiştir. Bunlardan **tarımsal faaliyetler konusu** iktisadi etkinlikler içinde en önemlisi ve en fazla yer verilmesi gereken başlık olmasına rağmen bu kitapta konu üzerinde fazla ayrıntıya gidilmemiştir. Bunun nedeni Bafra Ovası ile ilgili olarak sayısız yayın yapılmış olması, bu yayın ve çalışmalardaki bilgilere Samsun Tarım İl Müdürlüğü, Bafra Tarım İlçe Müdürlüğü ve Bafra Ziraat Odası'nın internet sayfalarından rahatlıkla ulaşılabilmesi, ayrıca Karadeniz Tarımsal Araştırmalar Enstitüsü ile 19 Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi kütüphane ve yayınlarından da yine kolaylıkla yararlanılabilmesi nedeniyledir. Bunun yanında, tarımsal verilerle ilgili rakamların ay ve yıllara göre sürekli değiştiği göz önüne alınırsa, bunlarla ilgili en son verilere ulaşabilmek için yukarıda bahsedilen kurumların sürekli güncellenen internet sayfalarından faydalanmak daha doğru olacaktır.

4.2. TARIM

Bir yöredeki ekonomik faaliyetler ve bu faaliyetlerin meydana getirdiği iktisadî olaylar hem bulunduğu doğal ortamın, hem de uzak ve yakın çevresinin sosyo-ekonomik şartlarını içinde taşır (SERGÜN 1975:104). Tarım faaliyetlerinin coğrafi incelenmesinde, tarım sahalarının toplam yüzölçümü içinde tarıma ayrılan sahaların miktarı ve çeşitli tarımsal kullanışların payları yanında, tarım topraklarının genel niteliklerinin de bilinmesi gerekir (TÜMERTEKİN/ÖZGÜÇ 1999:157). Örneğin olumsuz iklim koşulları altındaki geniş tarım alanlarından düşük verim elde edilirken, daha dar alanlardan sulama gibi imkânlar yardımıyla çok daha fazla ürün alınabilir. Bunun yanında herhangi bir sahada uygulanan tarımsal faaliyet ve üretimin işgücü, arazi kullanım şekilleri, mülkiyet problemleri, makineleşme, pazarlama vd. hususlarla da yakından ilgisi vardır.

Araştırma sahamız olan Bafra Ovası'nda hakim ekonomik fonksiyonun tarımsal faaliyetlere dayalı olması da içinde bulunduğu fizikî koşullarla, kısaca üzerinde yer aldığı zengin alüvyal toprakların sunduğu ortamla ilgilidir. Ova üzerindeki mevcut ticaret ve sanayi faaliyetleri de tarımsal üretimin bir sonucu olarak gelişme göstermiştir. Bu nedenlerden dolayı Bafra Ovası'nda ekonomik faaliyetler konusu içinde tarımsal özellikler öncelikli olarak ele alınmıştır.

Samsun genelinde, İl Tarım Md., İlçe Tarım Müdürlükleri ve Ziraat Odaları, Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Köy Hizmetleri'ne bağlı olarak çalışan laboratuvar ve araştırma merkezleri, 19 Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi gibi kurum ve kuruluşlar tarafından araştırma sahasının toprakları, gübre ihtiyaçları, zararlılarla mücadele, münavebe usulleri, tarımda makineleşme, yetiştirilen ve yetiştirilmesi önerilen bitkiler, pazarlama sorunları ve imkânları gibi konularda çok sayıda araştırma yapılmış, raporlar hazırlanmış ve bunların önemli bir kısmı da yayınlanmıştır. Gerek bu çalışmalar, gerekse kendi araştırma ve gözlemlerimiz sonucu elde ettiğimiz verilere göre Bafra Ovası tarım sistemleri ile ilgili bilgiler aşağıda özetlenmiştir.

4.2.1. Bafra Ovası'nda tarımsal faaliyetlerin genel özellikleri

Araştırma sahasında uzun yıllar, başta toprak ve iklim şartları olmak üzere, daha çok fizikî faktörlerin etkisi altında ve ekstansif bir karaktere sahip olarak yürütülen tarımsal faaliyetler, günümüzde bu özelliğini büyük ölçüde kaybetmiştir⁴¹. 564 km²'lik bir alan kaplayan çalışma sahasının büyük bir

⁴¹ 1455 ve 1576 yazımı 15. ve 16. Yüzyıl tahrir defterlerine göre; Bafra'da buğday, arpa, pirinç, meyve, sebze, keten, kendir ve pamuk yetiştirildiği, ayrıca arıcılık ve küçükbaş hayvancılık yapıldığı, göllerde balıkçılık ve sazçılık faaliyetlerinin yoğun olduğu, Bafra'da gayrimüslimlerin varlığına bağlı olarak şıracılık da (içki imalatı) yapıldığı anlaşılmaktadır (Öz 1999:95-104).

bölümü tarımsal faaliyetlere elverişli özellikler gösterir. Bu sahanın da net 47.000 ha'ı DSİ tarafından yürütülen sulama projesi kapsamındadır. Ova üzerinde sürdürülen tarımsal faaliyetlerin ağırlıklı olarak köylere göre dağılımları **Tablo 32'**de gösterilmiştir.

Tablo 32. *Bafra Ovası köylerinde başlıca tarımsal faaliyetlere göre köyler.*

YETİŞTİRİLEN ÜRÜN	KÖYLER
TÜTÜN - TAHİL	Barış, Dededağı, Derbent, Eldavut, Elifli, Evren- uşağı, Gerzeliler, Gökçekent, Göltepe, Gümüşyap- rak, Hidrellez, Hüseyinbeyli, İkiztepe, Kelikler, Kozağzı, Küçükkavakpınarı, Lengerli, Osmanbeyli, Tepecik, Şeyhulaş, Sarıçevre, Tütüncüler, Yakıntaş
TÜTÜN - SEBZE	Aktekke, Bakırpınarı, Dedeli, Doğankaya, Gazibeyli, Örencik, Yağmurca, Yörgüç
TAHİL - SEBZE	Harız, Kahraman, Koruluk, Sarıkaya, Sarıköy, Taşköprü, Üçpınar
SEBZE	Adaköy, Ağıllar, Kalaycı, Karaburç, Karıncak, Karpuzlu, Kaygusuz, Koşuköy, Kuşçular, Şeyhören, Türbe, Yeşilyazı
SEBZE - HAYVANCILIK	Altınova, Emenli, Şirinköy
SEBZE - TAHİL - HAYV.	Altınay, Balıklar, Fener, Sahilkent

Yakın yıllara kadar yağışlı dönemlerde drenaj problemleri ve kurak dönemlerde yaz yağışlarının yetersizliği gibi nedenlerle istenilen randımanın alınamadığı ovada uzun yıllar süren çalışmalar nihayet son zamanlarda netice vermeye başlamıştır. İnşa edilen kanallar yolu ile özellikle Yeni Delta sahasında çok geniş bir alanın taban suyu seviyesi düşürülerek tarıma elverişli hale getirilmiş, ovayı bir ağ gibi saracak olan Bafra Ovası Sulama Projesi'nin peyderpey devreye girmesi ile de bitkilerin ihtiyaç duydukları dönemlerde gerekli suyu bulabilecekleri bir imkân yaratılmıştır⁴². Tarımda makineleşme, gübre kullanımı, hibrit tohumlar, seracılık, sözleşmeli tarım gibi bilimsel ve teknik ilerlemeler sayesinde birim alandan daha fazla verim alınmaya başlaması sonucunda ovada sürdürülen tarımsal faaliyetler bütünüyle entansif bir karakter kazanmıştır.

⁴² Bilindiği gibi herhangi bir arazide suyun varlığı ekstansif ziraat sisteminden entansif ziraat sistemine geçişi sağlayan en önemli unsurlardan birisidir. TANOĞLU'nun (1968:96) ifadesi ile, "ziraatte sulama, entansif ziraatin temel şartıdır". Entansif ziraat ise "azami verim amacı güden tarımsal sistemin adı"dır.

Jeomorfoloji ve yer altı suyu seviyesi, araştırma sahasında tarımsal faaliyetleri etkileyen diğer unsurlardır. Aşınım Yüzeyi ve Eski Delta'nın hafif eğimli aşınım yüzeyleri toprakta suyu tutmayarak bütün tarımı için ideal şartlar oluşturmuşlardır⁴³. Yeni Delta sahasındaki taban suyu seviyesinin yüksek olduğu yerlerde ise gerek kuyulardan gerekse drenaj kanalları içinden çekilen bol su yardımıyla sebze tarımı büyük gelişme göstermiştir.

4.2.2. Toprak mülkiyeti

Araştırma sahasında toprak mülkiyeti rejimi tarihsel süreç içinde şekillenmiştir. Bazı Aşınım Yüzeyi ve Eski Delta köylerinde Osmanlı'dan beri devam eden bir toprak sahipliği vardır. Buna karşılık çalışma sahasının büyük kısmında toprak bizzat devlet eliyle dağıtılmıştır. Nüfus ve yerleşme ile ilgili tarihsel süreç açıklanırken de belirtildiği gibi, Gerek Balkan, gerekse Kafkas göçleri ile gelenlere özellikle Yeni Delta'dan bir miktar toprak verilmiştir. Esas toprak dağıtımı ise mübadele ile gelenlere yapılmıştır. Bunlar anlaşmalar gereği Rumların boşalttığı köylere ve topraklara yerleştirilmişler, ayrıca belli oranlarda toprak da tarımsal faaliyet için kendilerine tahsis edilmiştir.

Tahsis edilen toprak miktarları her yerde aynı olmamıştır. Örneğin Aktekke köyünde iskân olunan 95 hanede ikâmet eden 258 mübadil ve 91 gayr-i mübadile 666 dönüm tütünlük, 1.471 dönüm ekinlik dağıtılmış olup, hane başına düşen arazi miktarı 2 ilâ 70 dönüm arasında değişmektedir. Aynı şekilde Derbent köyünde 40 hanede oturan 160 nüfusa 1.378 dönüm tütünlük ve ekinlik, Eldavut köyünde de 480 kişiye tütünlük, ekinlik ve mısırlık olarak 2.954 dönüm toprak dağıtılmıştır (İPEK 2000a:125-126).

Türkiye'nin bütün kırsal kesimlerinde olduğu gibi araştırma sahasında da, geçen zaman içinde, toprakların veraset yolu ile aşırı parçalanması sonucu küçük toprak mülkiyeti giderek yaygınlaşmıştır. Eski ve Yeni Delta sahasındaki tespitlerimize göre işletme hanesi başına düşen arazi parçası (parsel) sayısı oldukça yüksektir. Örneğin, Çetinkaya'da 4.53, İkiztepe'de 2.89, Karaburç'ta 5.30, Kuşçular'da 3.37 gibi. Bu durum toprakların işletme verimliliğini azaltmakta ve üretim kayıplarına neden olmakta, Bafra Ovası üzerinde yapımı devam eden sulama projesi için de büyük sakınca yaratmaktadır. Topraklar zaman içinde miras yoluyla bölünme sonucu küçülerek sahiplerini geçindirecek büyüklüklerini kaybettikleri için el değiştirmekte veya boş bırakılmaktadır.

İşte bu nedenlerle gerek parçalı arazi yapısını bütünleştirmek, gerekse sulama için en uygun arazi büyüklüğünü sağlamak amacıyla Tarım ve Köyîşleri

⁴³ Tarımsal faaliyetlere uygun eğime sahip oldukları, fazla erozyona maruz kalmadıkları ve drenaj problemlerinin olmayışı gibi nedenlerle Türkiye'de tahıl ekilen alanların 2/3'si aşınım yüzeyleri üzerindedir (ŞAHİN 1985).

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

Bakanlığı'na bağlı olarak Tarım Reformu Genel Md. tarafından araştırma sahasındaki 2 belde ve 27 köyde (Çetinkaya, Doğanca, Ağıllar, Balıklar, Dedeli, Emenli (**Foto 69**), Koruluk, Sahilkent Fener, Harız, Karıncak, Karpuzlu, İkiztepe, Kalaycılı, Karaburç, Adaköy, Kaygusuz, Koşuköy, Kuşçular; Altınay, Şirinköy, Örencik, Sarıköy, Sarıkaya, Şeyhören, Türbe, Yağmurca, Yeşilyazı ve Altınova köylerinde) **toplulaştırma** çalışmaları başlatılmıştır⁴⁴.

Foto 69. Tarım Reformu Samsun Bölge Md. tarafından arazi toplulaştırması yapılan Emenli köyünün uydu görüntüsü. Arazideki bitki deseninden tarlaların ne kadar parçalı ve küçük parsellerden meydana geldiği dikkat çekicidir (Kaynak: Google Earth 2006).

Bu çalışmalardan elde edilen verilere göre yukarıda adı geçen köylerden bazılarının arazi miktarı, işletme ve parça sayıları ile işletme büyüklüğü ve işletmeye düşen parça sayıları hakkında bazı bilgiler **Tablo 33'**de gösterilmiştir.

⁴⁴ Dünyada tarım yapılan arazilerin sınırlı olması, buna karşılık nüfusun hızlı artışı ziraat yapılan topraklarda parçalanmayı beraberinde getirmiş, bu ise bir çiftçi ailesinin birbirinden farklı yerlerde birden fazla tarla sahibi olması sonucunu doğurmuştur. Konsolidasyon ya da “birleştirme” bu sorunu ortadan kaldırarak tarlaları daha verimli hale getirmek için uygulanan yöntemin adıdır. Başka bir ifade ile “toprakların yeniden dağıtımı”dır (TÜMERTEKİN/ÖZGÜÇ 1999:201).

Tablo 33. Bazı örnek köylerin tarımsal işletme durumları

<i>Yerleşme adı</i>	<i>Şahıs tarım arazisi (da)</i>	<i>İşletme (aile) sayısı</i>	<i>Parça sayısı</i>	<i>İşletme büyüklüğü (da)</i>	<i>İşletme başına düşen parça sayısı</i>
<i>Çetinkaya</i>	12.935	1.432	6.497	9.0	4.5
<i>Dedeli</i>	3.791	606	1.778	6.3	2.9
<i>Emenli</i>	10.407	235	502	44.3	2.1
<i>Fener, Koruluk, Sahilkent</i>	13.112	662	3.250	19.8	4.9
<i>Harız</i>	10.731	434	1.118	24.7	2.6
<i>İkiztepe</i>	2.403	265	800	8.7	2.9
<i>Kalaycılı</i>	5.270	353	1.250	14.9	3.5
<i>Karaburç</i>	5.061	528	2.800	9.6	5.3
<i>Kaygusuz</i>	4.564	543	1.284	8.4	2.4
<i>Kuşçular</i>	3.901	959	3.237	4.1	3.4
<i>Altınay-Şirinköy</i>	6.347	492	1.250	12.9	2.5
<i>Örencik</i>	4.190	598	2.085	7.0	3.5
<i>Yağmurca</i>	3.932	544	2.500	7.2	4.6

Türkiye’de tarımsal işletmelerin ortalama büyüklüğü 1991’de 1 ha civarındaydı. Fakat bu büyüklük bölgelere göre büyük değişiklik göstermektedir (Doğu Karadeniz’de 4.7 da, Doğu Anadolu’da 24 da) (TÜMERTEKİN/ÖZGÜÇ 1999:161). Bafra Ovası’nda bu oranlar Eski Delta’dan Yeni Delta’ya doğru artmakta, araştırma sahasının kuzey kısımlarında yüksek oranlara ulaşmaktadır (Kuşçular 4.1, İkiztepe 8.7, Emenli 44.3, Harız 24.7, Altınay 12.9 gibi). Etüt yapılan sahada ortalama işletme büyüklüğü 13.7 da, aile başına düşen arazi miktarı ise 3.7 da’dır. Bu sahada toprakların % 37’sinde tam mülkiyet, % 63’ünde ise müşterek mülkiyet hakimdir. Aynı sahada (araştırma yapılan 29 köyde) 253 aile de topraksızdır. Araştırma sahasının en değerli ve verimi yüksek arazileri üzerindeki bu özellikler oldukça dikkat çekici olup, son 10 yılda ovoidan dışarıya göçün sebeplerini de yeterince açıklamaktadır.

Bir araştırmaya göre; Avrupa Topluluğu ülkelerinden İngiltere’de toplam tarım alanlarının % 1.8’i, Fransa’da % 5.6’sı ve Almanya’da da % 13.3’ü 10 ha’dan küçük işletmelerden oluşurken, Türkiye’de tarım alanlarının % 42’sinin bu durumda olması (KOMİSYON 2001:13), hattâ 1-50 da arasında olan işletme büyüklüğü oranının 1991 rakamları ile % 67’yi bulması (DİE 1991) ülkemiz için önemli bir sorundur. Nitekim araştırma sahasında yer alan toprak sahibi ailelerin malik oldukları toprak genişliklerine bakıldığında da (**Tablo 34**) benzer bir durum görülmektedir.

Tablo 34. Toprak Reformu çalışmalarının yapıldığı 29 köyde işletme büyüklüğü ve işletme sayıları (Kaynak: Tarım Reformu Samsun Bölge Md.).

<i>İşletme Büyüklüğü (da)</i>	<i>İşletme sayısı</i>	<i>%</i>
<i>Topraksız</i>	253	-
<i>0-10</i>	7.929	63.08
<i>11-20</i>	2.528	20.11
<i>21-50</i>	1.359	10.81
<i>51-100</i>	354	2.81
<i>101-200</i>	104	0.80
<i>201-500</i>	39	0.30
<i>501 +</i>	3	0.02
<i>TOPLAM</i>	12.569	

İşletme sayısı ve büyüklükleri burada da Türkiye genelinde olduğu gibi oldukça düşük olup, çiftçi ailelerinin % 63'ü 10 da'dan daha az toprağa sahiptir. Bu durum araştırma sahasında küçük mülkiyetin hakim olduğunu göstermektedir. 50-200 da arasında toprağa sahip orta büyüklükteki işletmelerin sayısı ise sadece % 3 civarındadır. Bir iki istisna dışında araştırma sahasında büyük toprak sahipliği yaygın olarak görülmemektedir.

Bir çiftçi ailesinin geçinebilmesi, sahip olduğu toprak miktarıyla doğru orantılıdır. Araştırma sahasında işletme başına düşen toprak miktarının az ve parçalı oluşu mevcut nüfus içinde göçleri teşvik eden bir faktördür. Uygulamaya konulan tarım reformu çalışmaları sadece parçalı toprakların bütünleştirilmesi ile ilgilidir. Geriye mevcut sahadan en iyi verimi almak için uygulanması gereken diğer teknikler kalmaktadır. Bunların başında da sulama gelmektedir. DSİ tarafından yürütülen proje ile çalışma alanının yaklaşık 47.000 ha'lık kısmı üzerinde sulama tesisi inşaatı devam etmektedir. 2000 yılı itibarıyla 8.000 ha'lık bir kesimde sulamaya başlanmıştır⁴⁵.

SERGÜN'ün (1975:122) de belirttiği gibi arazi ve verim şartları ne kadar müsait olursa olsun, o arazi üzerindeki işletme sayısı, toprakların parçalı oluşu, miras yoluyla bölünme gibi nedenler tarımsal üretim ve refah üzerinde önemli etkilere sahiptirler⁴⁶. Örneğin araştırma sahasında mevcut toprakların miras yolu ile bölünerek küçülmesi, çiftçileri tarla ziraatından sebze ziraatına geçişe

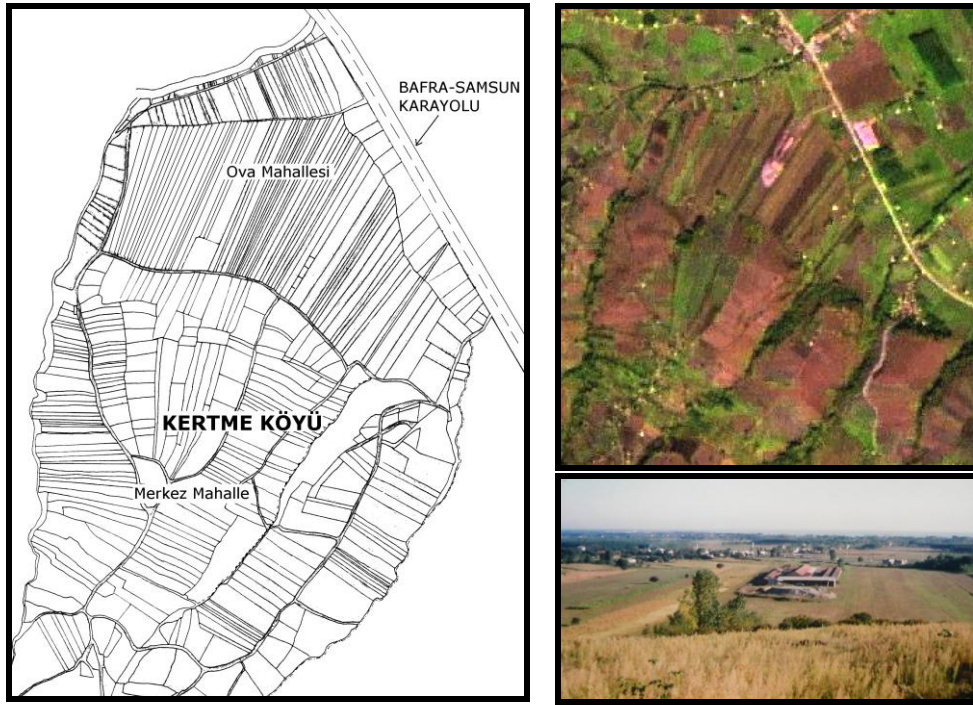
⁴⁵ Bafra Ovası Sulama Projesi ile ilgili olarak, bu projeden sağlanacak tarımsal faydalar YAŞAR (1995) tarafından daha önce ele alındığı için burada tekrar edilmemiştir.

⁴⁶ Bu sakıncaları nedeniyle birçok Avrupa ülkesinde geçen yüzyıllarda bu problem çözülmüşken ülkemizde gerekli tedbirlerin halâ bir türlü alınmayışına GÖNEY (1987:103) de dikkat çekmiştir.

BAFRA OVASI ...

zorlamaktadır. Özellikle küçük arazi sahipleri birim alandan daha fazla verim elde etmek için bir yandan sebzeçiliğe yönelirken, diğer yandan da seralar kurarak örtü altı sebzeçiliği denemektedir.

Diğer yandan Deltanın özellikle doğu kıyılarından itibaren ovayı istila eden yazlık evlerin etkisi ile bu kesimde gün geçtikçe değer kazanan büyük tarlalar bir yandan miras yoluyla, diğer yandan da bilinçli bir şekilde parsellenerek *yazlık ev arsası* haline getirilmektedir. Hızla tarım dışı kalan bu arazilere Dereköy civarında topraklarının bir kısmı ovada bir kısmı ise yamaçta yer alan *Kertme köyü* toprakları örnek gösterilebilir (**Şekil 22** ve **Foto 70**).

Şekil 22 – Foto 70. Kertme köyünde tarlaların küçük parsellere bölünmesi.

4.2.3. Bafra Ovası Sulama Projesi

Araştırma sahasında yaygın olan sistem sulamalı tarımdır. Tarımda sulama için Yeni Delta köylerinde yer altı sularından ya da drenaj kanallarından motopomplarla çekilen sulardan yararlanılırken, Eski Delta'nın bir bölümü ile Aşınım Yüzeyi'nde kuru tarım yapılmakta, münavebe ile ekilen tütün tankerlerle getirilen suyla sulanmaktadır. Sulu tarıma bağlı olarak bu alanlarda sebzeçilik gelişmiştir.

Ovanın yıllık yağış ortalaması 754 mm olup, bu yağış genellikle sulamaya en fazla ihtiyaç duyulan yaz ayları dışında düşmektedir. Ovanın iklim şartları pek çok ürünün yetiştirilmesine uygun olmakla beraber taban suyu seviyesinin yüksek olması, tuzluluk ve sulama suyu eksikliği ekilebilen bitki çeşidini ve verimi sınırlamakta, ayrıca işletmelerin küçük ve parçalı olması vb. gibi hususlar verimi azalttığı gibi maliyeti de yükseltmektedir. Bafra Ovası Sulama Projesi tüm bu ve benzeri problemleri çözüme kavuşturmak için uygulamaya konulmuştur. Projede öncelikle ve esas olarak Derbent Barajı'nda depolanan sudan yararlanılarak Bafra Ovası'nda 47.000 hektar arazinin sulanması öngörülmüştür (DSİ 1986). DSİ tarafından bu proje gerçekleştirilmeye çalışılırken, diğer kamu kurum ve kuruluşları da ova ile ilgili olarak üstlerine düşen diğer (arazi toplulaştırması, çiftçi eğitimi vb.) problemleri çözmeye çalışacaklardır.

Bafra Ovası'nın bazı kesimlerinde, bu proje uygulamaya konulmadan önce de, sulama yapılıyordu. Örneğin Alaçam'da Soğukçam, Yenice, Doyran, Bafra'da Örencik, Mardar, Dedeli ve Doğankaya Köy Hizmetleri tarafından yapılmış eski sulama sisteminden yararlanıyor, geri kalan sahalarda ise çiftçiler kendi imkanları ile yer altı suyundan ya da drenaj kanallarından motopomplarla çektikleri sudan faydalanıyordu.

Bafra Ovası'nda tarıma elverişli arazinin 47.727 ha'nın sulamaya açılmasını öngören proje kapsamında yer alan ve 14.279 hektar alanın sulanmasını sağlayacak olan **Bafra Ovası Sağ Sahil Sulaması** 1.Kısım İnşaatı 15.01.1991 tarihinde ihale edilmiş ve 2005 yılsonu itibarıyla 8.000 hektar alan fiilen sulama yapılabilecek duruma gelmiş ve bu alanın 6.150 ha'lık bölümü protokol yapılarak Altinkaya Sulama Birliğine devredilmiştir (**Foto 71**). Bu bölgede bulunan Ağıllar, Türbe, Şeyhören ve Karpuzlu köyleri bu proje kapsamında suya kavuşmuş durumdadırlar. İhale sözleşmesine göre 2008 yılı sonu itibarıyla 1. Kısım tamamen bitirilmiş olacak, projenin geri kalan kısımları da peyderpey ihale edilip kademeli olarak inşa edilecektir.

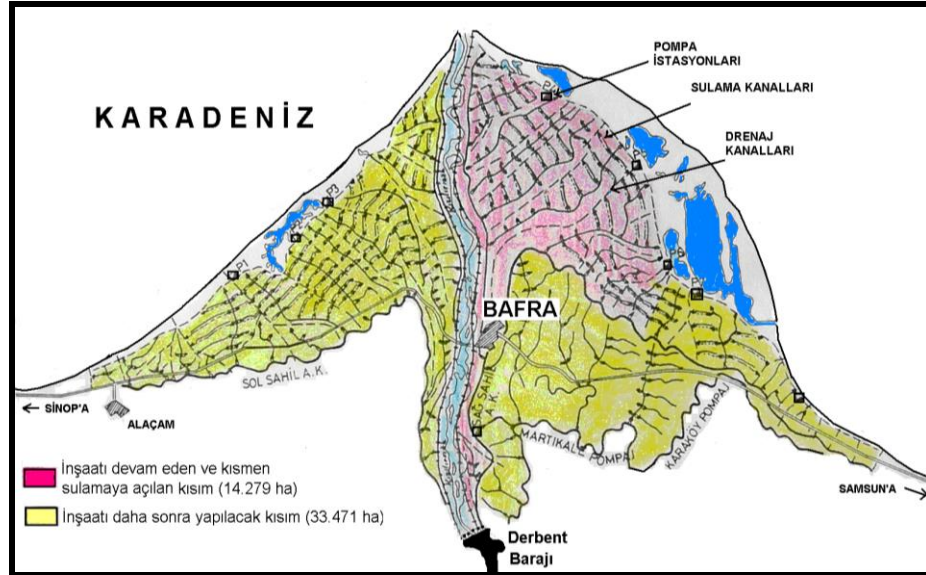
Foto 71. Derbent Barajı ve bu barajdan Bafra Ovası'na verilen sulama suyu.

BAFRA OVASI ...

Projenin diğer ünitesi olan **Bafra Ovası Sol Sahil Sulaması** inşaatı 27.09.1996 tarihinde ihale edilmiştir. Ovanın sol sahilindeki 19.122 hektar tarım alanının tamamının sulanmasını amaçlayan inşaa süreci halen devam etmektedir. DSI'nin yürüttüğü proje tamamlandığında **Tablo 35**'de görülen köylerin tamamı sulama suyuna kavuşmuş olacaktır. Proje ile sulanacak saha **Şekil 23**'de gösterilmiştir.

Tablo 35. DSI Bafra Ovası Sulama Projesi ile sulanacak köyler (DSİ 1986).

Bafra Ovası sağ sahil: Ağıllar, Altınova, Balıklar, Doğanca, Karıncak, Karpuzlu, Koşuköy, Sarıkaya, Sarıköy, Şeyhören, Şeyhulaş, Türbe, Yeşilyazı, Üçpınar
Bafra Ovası sol sahil (Alaçam köyleri ile birlikte): Adaköy, Altınay, Çetinkaya, Dedeli, Doyran, Emenli, Etyemez, Fener, Gerzeliler, Göçgün, Gökçeboğaz, Habilli, Harız, Hüseyinbeyli, İkiztepe, Kalaycılı, Karaburç, Karlı, Kaygusuz, Kelikler, Koruluk, Kozağzı, Kuşçular, Küçükavakpınarı, Örencik, Sahilkent, Soğukçam, Toplu, Yağmurca, Yenice, Yeniköy, Yörgüç, Zeytinköy
Bafra Ovası sağ sahil (pompa ile sulanacak saha): Aktekke, Bakırpınarı, Dededağı, Derbent, Elifli, Evrenuşağı, Gazibeyli, Gümüşyaprak, Kahraman, Lengerli, Osmanbeyli, Sarıçevre, Doğanca, Taşköprü, Tepecik, Yakıntaş

Şekil 23. DSI tarafından yürütülen Bafra Ovası Sulama Projesi (DSİ 1986'dan).

4.2.4. Gübreleme ve münavebe (ekim nöbeti) yöntemleri

Araştırma sahasında ziraatin ana karakteri entansif tarım olarak dikkati çekmektedir. Şüphesiz bu faaliyette sulama kadar gübreleme, ilaçlama ve ekim nöbetlerinin de büyük önemi vardır. Bilindiği gibi aynı toprağın her sene aralıksız olarak ekilmesi, toprağın verimliliğini azaltacağından, bu toprakların verim değerini koruyabilmek için bilinçli gübreleme ve münavebe usullerinin tatbiki şarttır (TANOĞLU 1968:98).

Bafra Ovası'nda gübreleme tarımsal faaliyetlerin ayrılmaz parçasıdır. Ova toprakları potasyum bakımından yeterli, fosfor bakımından ise fakir olup, yalnızca Balık gölleri civarında yeterli seviyede fosfora rastlanmaktadır. Ovayı meydana getiren alüvyal topraklar her ne kadar bitki besin maddesi bakımından zengin olsalar da uzun yıllar toprağın dinlendirilmeden sürekli ekilmesi verimde bir miktar düşüşe ve belli mineraller bakımından fakirliğe sebep olabilmektedir. Topraktaki eksiklikler için genel olarak azotlu, potasyumlu ve fosforlu sunî gübre kullanılmaktadır. Fakat gübre ve tarımsal ilaç kullanımı çoğunlukla bilinçli yapılmamaktadır. Bunun temelinde ise eğitim eksikliği, kısa zamanda çok mahsul kaldırma hırısı, köylülerin tarım kuruluşları ile diyalog eksikliği vb. hususlar yatmaktadır.

Bilindiği gibi ziraatta önemli bir yöntem de nöbetleşe ekimdir. Araştırma sahasında her yıl düzenli olarak verim alınabilmesi nöbetleşe ekimin (münavebenin) titizlikle uygulanmasına bağlıdır. Yeni Delta sahasındaki köylerde “buğday-mısır-çeltik-buğday”, “buğday-kışlık sebze-yazlık sebze-buğday”, “buğday-sebze-buğday”, “buğday-kışlık sebze-mısır/ayçiçeği” en yaygın nöbetleşe ekim çeşitleridir (APAN 1988:21). Genel olarak bakıldığında Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi üzerinde ise daha çok tütün ile buğdayın nöbetleşe ekildiği görülmektedir. **Tablo 36**'da bazı örnek köylerde uygulanan münavebe usulü verilmiştir.

Tablo 36. Sebze yetiştirilen bazı köylerde uygulanan ekim nöbeti ve aynı araziden yılda birden fazla mahsul alma durumu (APAN 1988:45).

Köyün adı	Uygulanan ekim nöbeti			Aynı araziden yılda birden fazla ürün alma durumu
Ağıllar	Buğday	Pırasa-ısp. lahana	Biber-domates-diğer yazlık sebze	İki yılda üç mahsul
Türbe	Buğday	Mısır-lah	Karpuz-diğer y.s.	İki yılda üç mahsul
Karpuzlu	Buğday	Lah-pır	Yazlık sebze	İki yılda üç mahsul
Karınca	Buğday	Lah-pır	Yazlık sebze	İki yılda üç mahsul
Koşu	Buğday	Pır-lah-turp-ısp	Yazlık sebze (y.s.)	İki yılda üç mahsul
Yeşilyazı	Buğday	Pır-turp-lah	y.s.-mısır-ayçiçeği	İki yılda üç mahsul

BAFRA OVASI ...

Şeyhören	Buğday	Pır-turp-lah	y.s.-mısır-ayçiçeği-şekerpancarı	İki yılda üç mahsul
Doğanca	Buğday	Lah-pır-turp	y.s.-mısır-ayçiçeği	İki yılda üç mahsul
Kuşçular	Buğday	Lah-pır-ısp	Yazlık sebze	İki yılda üç mahsul
Karaburç	Buğday	Lah-pır-ısp	Yazlık sebze-mısır	İki yılda üç mahsul
Adaköy	Buğday	Lah-pır-ısp	Yazlık sebze-mısır	İki yılda üç mahsul
Yağmurca	Buğday	Isp-lah	y.s.-buğday-mısır	İki yılda üç mahsul
Kalaycılı	Buğday	Lah-pır-ısp	Mısır-ayçiçeği	İki yılda üç mahsul
Koruluk	Buğday	Lah-pır-ısp	y.s.-mısır	İki yılda üç mahsul
	Buğday	Çeltik	karpuz	

Açıklama: y.s.:yazlık sebze (biber, domates vd.), ısp.:ıspanak, pır.:pırasa, lah.:lahana.

4.2.5. Tarımda güç unsuru; makineleşme

Bafra Ovası'nın tamamında makine gücünden azami şekilde yararlanılmaktadır. Araştırma sahasında yer alan bazı köylerde köydeki hane sayısı ile makine sayısına karşılaştırmalı bir örnek **Tablo 37**'de görülmektedir. İlçe Tarım Müdürlüğü'nün verilerine göre sadece Bafra ilçesinde 7.735 traktör, 106 biçerdöver vardır. Biçerdöverlerin tamamı ile traktörlerin büyük kısmı araştırma sahasında kullanılmaktadır (**Foto 72**). Özellikle traktör ve ekipmanları (pulluk, kültivatör, damper, römork, vd.) çiftçi için vazgeçilmez unsurlardır.

Tablo 37. Bazı örnek köylerdeki hane traktör ve ekipman sayısı (Hane sayıları ETF 2001'den, makine ve ekipman sayıları ise anket çalışmaları ile Tarım Reformu Bölge Md. verilerinden elde edilmiştir).

Yerleşme adı	Hane sayısı	Traktör	Biçer-döver	Pulluk	Kültivatör	Mibzer
Çetinkaya	459	400	4	403	100	
Dedeli	114	85	-	85	10	
Emenli	127	140	3	150	30	25
Fener, Koruluk, Sahilkent	274	350	15	300	60	50
Harız	120	77	5	81	65	17
İkiztepe	57	55	-	55		
Kalaycılı	92	60	-	60	30	30
Karaburç	115	105	-	105	30	5
Kaygusuz	120	62	-	60		13
Kuşçular	330	219	6	253		8
Altınay, Şirinköy	239	160	1	150	80	45
Örencik	174	150	-	100	10	3
Yağmurca	80	65	1	70	30	

Foto 72. Yeni Delta sahasında; **a)** Biçerdöver kullanımı, **b)** Makine ile domates hasadı.

Bafra Ovası'nda tarımda makineleşmenin ulaştığı boyut israf ölçülerini zorlayan bir durumla karşı karşıyadır. Kooperatifleşmeye gidilemediği için her çiftçi bir traktöre sahip olmak istemektedir. Tablo 16'da görüldüğü gibi ortalama her 100 haneye 50-75 arasında traktör düşmekte, bu rakam, İkiztepe ve Karaburç'ta olduğu gibi, bazı köylerde % 100'e yaklaşmaktadır. Kişi başına düşen tarım alanı miktarının giderek azaldığı sahada, makine sayısının artması bir çelişkidir. Aslında bu çelişki ülkemizin her yerinde görülmektedir.

Bu konuda Bafra Ovası'nda istisnai bir örnekten de söz etmek gerekir; Gazibeyli köyünde biçerdöver sayısı ihtiyacın üstünde bir sayıya ulaşınca makine sahipleri ekipmana yatırdıkları paranın karşılığını alabilmek için çareler aramaya başlamışlar ve bulmuşlardır. Bafra Ovası'nda sezon içinde bu makineler için yapılacak iş kalmadığında biçerdöver sahipleri denizyolu ile (Samsun Limanı'ndan feribotlarla) Rusya ve Ukrayna'ya gitmekte, bir süre de orada çalışarak ek kazanç temin etmektedirler (**Foto 73**).

Foto 73. a) Gazibeyli köyünden biçerdöver sahipleri Samsun limanında Rusya'ya geçmek için gemi beklerken, **b)** Rusya ve Ukrayna'da hasat.

4.2.6. Tarımsal işgücü

Araştırma sahasında genel olarak aile işletmeleri hakim olup, dışarıdan tarım işçisi kullanımı nadir görülmektedir. Bunda hiç şüphesiz tarımda makine gücünden yararlanma ve arazilerin küçük olmasının büyük rolü vardır. Bütün yıla yayılan ve yoğun bir işgücü gerektiren bütün tarımının önemini kaybetmesiyle kırdaki gizli işsiz sayısı artmış, tarımda makine kullanımının yaygınlaşmasıyla da kırlardan kentlere yoğun bir göç başlamıştır. Gözlemleyebildiğimiz kadarıyla, tarımsal faaliyetlerin en yoğun olduğu aylarda bile, Bafra Ovası'nda dışarıdan ücretli tarım işçisi çalıştırma durumu söz konusu olmamaktadır. Tam tersine gelişmiş ülkelerde görülen ve adına "bavul çiftçisi" denilen bir durum son yıllarda Bafra'da da görülmeye başlanmıştır. Yani çiftçi emekli, esnaf veya memur kimliği ile şehirde oturmakta, ekip biçme faaliyeti için de hafta sonları veya kendine göre müsait olduğu zamanlarda köydeki tarlasına gidip çiftçilik yapmaktadır. Birçok işini makine ile yaptığı için de ayrıca bir yardımcıya ihtiyaç duymamaktadır.

4.2.7. Yenilikler

Bafra Ovası tarımsal yeniliklere açık bir sahadır. Bunda yöre nüfusunun Kafkaslardan Balkanlara uzanan geniş bir coğrafyadan gelmiş olmasının da büyük rolü vardır. Ova topraklarının drene edilmesi çalışmalarıyla başlayan mücadele, günümüzde artan ekonomik kaygıların da etkisi ile, hep daha iyi ve daha kârlı ne yetiştirebiliriz arayışlarıyla devam etmektedir. Araştırma sahasında yer alan TİGEM'e bağlı Karaköy Tarım İşletmesi (**Foto 74**) uygulamaları ve destekleri ile yöre çiftçisine hizmet ederken, Tarım İl ve İlçe müdürlükleri, Ziraat Odası ve bilinçli – öncü çiftçiler çeşitli denemeler yaparak, ovadaki ürün çeşitliliğini, kârlılığını ve verimi arttırmaya çalışmaktadırlar.

Bu çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde; Tarım İl ve ilçe müdürlükleri toprak tahlilleri, zirai mücadele ve gübre kullanımı, mera ıslahı, alternatif ürün yetiştiriciliği (**Foto 75**), çiftçi kayıt sistemi, destekleme alımları vb. gibi bürokratik ve teknik konularda çiftçilere yardımcı olmaya çalışırken, Ziraat Odası gibi sivil toplum kuruluşları da Dünya Bankası destekli ve Avrupa Birliği hibe programları çerçevesinde tarımda verimliliği arttırmak, en az kayıpla hasat yapma, ürünlerin bozulmadan uzun mesafeli nakliyesi gibi konularda çiftçileri eğitmekte ve onlara yol göstermektedir (**Foto 76**).

Bu çalışmalardan en önemlileri hiç şüphesiz; "İyi Tarım Uygulamaları (EUREPGAP)" sertifikalı kışlık sebze yetiştiriciliği, pazara yönelik üretim, organik tarım, ticarî meyvecilik ve alternatif ürün yetiştiriciliği konularında olanlardır.

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

Foto 74. Bafra Ovası'nda TİGEM'e bağlı Karaköy Tarım İşletmesi

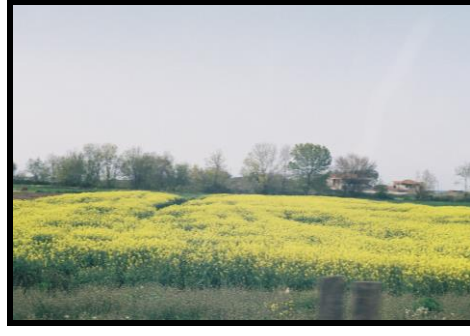

Foto 75. Bafra Ovası'nda alternatif ürün deneme çalışmaları; **a)** Seralarda kesme çiçek yetiştiriciliği, **b)** Yeni yağ bitkilerinden kanola üretimi.

Foto 76. Bafra Ovası'nda çiftçilere yönelik uygulamalar; **a)** Ziraat Odası'na düzenlenen çiftçi eğitimi, **b)** AB fonlarından yararlanarak başlatılan "Bafra Çiftçisini İhracata Dönük Ürün Yetiştirme Projesi" çalışmaları.

4.2.8. Örgütsel yapı

Tarımsal verimi artırma ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında örgütsel yapının da büyük önemi vardır. Bafra bu konuda Türkiye'ye örnek olan bir kuruluşun öncülüğünü yapmış bir ilçe olarak bu konuda büyük tecrübeye sahiptir. 1962 yılında kurulan ve 1994'te feshedilen, ana geliri Tekel'e satılan tütünlerden kesilen % 1 pay olan, *Bafra Köy Yolları Yapım ve Bakım Birliği* yöredeki en eski ve en önemli organizasyondur. İlçedeki resmî makamlarla halk arasındaki işbirliğine de güzel bir örnek teşkil eden bu girişim sayesinde Bafra köy yollarının büyük kısmı yapılmış ve asfaltlanmıştır. Bafra'nın devlete yük olmadan ve devletten bir şey beklemeden ortaya koyduğu bu irade gerçekten takdire değer ve Türkiye'de eşi olmayan bir uygulamadır.

Yakın yıllarda kurulan *Köylere Hizmet Götürme Birlikleri* Bafra, 19 Mayıs ve Alaçam'da hizmetlerine devam etmektedir. Bunların dışında 2006 yılı itibarıyla, araştırma sahasında (Alaçam, Bafra ve 19 Mayıs'ta) ayrıca; 17 adet *Tarımsal Kalkınma Kooperatifi*, 9 adet *Su Ürünleri Kooperatifi*, 1 adet *Sulama Kooperatifi*, 1 adet de *Sebze Üreticileri Birliği* vardır.

Bütün bu organizasyonlara rağmen gerçekte Bafra Ovası özellikle tarımsal amaca uygun çalışan sivil toplum örgütleri bazında önemli eksikliklere sahiptir. Bilindiği gibi, içine girmeye çalıştığımız Avrupa Birliği ülkelerinde çiftçiler kendi hür iradeleri ile oluşturdukları tarım kredi kooperatifleri ve üretici birlikleri adı altında faaliyet gösteren demokratik örgütlere sahiptir. AB çiftçileri bu birlikler sayesinde kamuoyu oluşturmakta ve sorunlarına çözüm aramaktadırlar. Ayrıca bu ülkelerde örgütlenme sadece kooperatif veya birlik şeklinde olmayıp, gerektiğinde her iki üretici örgütü faaliyetlerini birlikle sürdürebilmektedir. Bafra çiftçisinin de iç ve dış piyasalarda rekabet edebilmesi ve ürünlerini sorunsuz satabilmesi için uzmanlaşmış kadrolara ihtiyacı vardır. Bu uzmanlar; ovada üretilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin kalite standartlarını arttırılmasında, ürünlerinin pazarlanmasında karşılaşılabilecek teknik konularda engellerin aşılmasında, haksız rekabeti önleyerek fiyat oluşumunda Bafra lehine müdahalede bulunmada, uluslararası düzeyde hakların korunması konularında yardımcı olacak şekilde istihdam edilmelidirler. Özellikle AB'ye uyum sağlayabilecek yapıda yetiştiricilerin örgütlenmelerini temin edecek, hak ve hukuklarını gözetecek kişi ve kuruluşlara acil ihtiyaç vardır.

Bunlar gerçekleştirilemediği takdirde; birbirinden habersiz üretim yapan, birbiri ile rekabete giren, piyasaları yeterince ve bir yıl öncesinden analiz edemediği için talep olmayan ürünleri yetiştiren, bundan dolayı kâr beklerken zarar eden ve emekleri boşa giden çiftçilere her yıl yenileri eklenecek, Bafra Ovası zengin tarımsal potansiyeline rağmen, nüfus kısmında da belirtildiği gibi, göç vermeye devam edecektir.

4.2.9. Bafra Ovası'nda yetiştirilen ürünler ve bunların ziraat sistemleri ile olan ilişkileri

Bafra Ovası'nda yetiştirilen ürünlerin dağılışı arazi yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Yeni Delta sahasındaki taban arazilerde sulamalı tarıma bağlı olarak sebze, şeker pancarı, çeltik, mısır ve ayçiçeği hakim ürünleri oluştururken, Aşımın Yüzeyi ve Eski Delta sahasındaki yamaç arazilerde tütün ve tahıl yetiştirilmektedir. Görüldüğü gibi ürünler birinci derecede fizikî şartlara, ikinci derecede de ekonomik faktörlere bağlıdır. Bunlardan ekonomik faktörler yetiştirilen ürünlerin, miktar ve çeşitlerinin arz talep dengesi içinde, seneden seneye değişiklik göstermesine neden olmaktadır.

Yıldan yıla değişmekle birlikte, Bafra Ovası tarım arazisinin yaklaşık olarak % 53'ünde tahıl (buğday, mısır, çeltik, arpa, yulaf), % 35'inde endüstri bitkileri (tütün, ayçiçeği, şekerpancarı, patates), % 9'unda sebze ve baklagiller (domates, lahana, fasulye, pırasa, ıspanak, vd.), % 3'ünde de yem bitkileri (fiğ ve yonca) yetiştirilmektedir (ANONİM 1988:125). Bafra Ovası'nda 2001 yılı itibarıyla tarla ürünlerinin ekiliş ve tahmini üretim miktarları **Tablo 38**'de gösterilmiştir.

Tablo 38. Bafra Ovası'nda 2001 yılı ekiliş ve tahmini üretim miktarları (Kaynak: Bafra İlçe Tarım Md.).

Ürün adı	Ekiliş (ha)	Üretim (ton)
Buğday	20.000	90.000
Mısır	8.000	56.000
Çeltik	2.040	14.280
Tütün	10.000	9.000
Şekerpancarı	2.650	18.550
Yazlık sebzeler	7.300	270.500
Kışlık sebzeler	5.640	153.400

Bütün bu ürünlerin ekiliş sahası ve üretim miktarlarında yıldan yıla büyük oynamalar meydana gelmektedir. Bunun sebebi, tahılda ekim nöbetinden kaynaklanırken, diğerlerinde arz-talep ve uygulanan hükümet politikaları, ürünün bir önceki yıldaki piyasa değeri etkili olmaktadır. **Tablo 39**'da bu durum açıkça görülmektedir. Buğday, mısır ve çeltik gerek arazi şartlarına uygunluk ve sürekli talep görmeleri, gerekse münavebe için vazgeçilmez olmaları nedeniyle ekim ve üretimlerinde bir istikrar görülürken, şekerpancarı (ekim alanlarının daraltılması) ve ayçiçeği (yağ ithal edilmesi) gibi hükümet politikaları nedeniyle büyük bir istikrarsızlık göstermektedir.

Tablo 39. Bazı mahsullerin yıllara göre üretim miktarları (ton olarak)

Ürün adı	1987	1992	1997	2001
Şeker pancarı	36.270	50.000	147.371	18.550
Buğday	48.000	80.000	90.000	90.000
Mısır	40.000	32.000	45.000	56.000
Çeltik	15.000	12.500	16.250	14.280
Ayçiçeği	6.750	3.000	1.600	-

Araştırma sahasında yetiştirilen başlıca ürünler genel özellikleri ve sosyo-ekonomik yapıyı etkiledikleri ölçüde aşağıda sırasıyla verilmiştir.

4.2.9.1. Tütün

Nicotiana cinsinden, tek yıllık bir bitki olan tütün, sağlık üzerindeki bütün zararlı etkilerine rağmen geniş bir ekili alanına sahip olan ve yetiştirildiği sahalar dışında dünyanın hemen her tarafında tüketilen keyif verici bir bitkidir. Dünya üzerinde 56° kuzey ve 38° güney enlemine kadar çok geniş bir sahada, yaklaşık olarak hemen her tip iklim ve toprak şartlarında yetiştirilebilir. Üretimi, kullanımı, iç ve dış ticareti yönünden, diğer tarım ürünlerinden farklı bir öneme sahip olan tütün, ekonomik açıdan da oldukça önemli bir bitkidir. Sağlık açısından gün geçtikçe daha fazla tartışılır olmakla birlikte, üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar, gerek sağladığı istihdam olanakları, gerekse başta ihracat olmak üzere vergiler ve ulusal gelir açısından ekonomiye kazandırdığı katma değer bakımından tütün, Türkiye ekonomisi için de oldukça önemli bir tarımsal ürün olma özelliğini korumaktadır.

Çeşitli bölgelerimizde aile tarımı olarak yaygın bir şekilde üretilen tütünün en iyi yetiştiği ve uzun yıllar halkın başlıca geçim kaynaklarından birini oluşturduğu yerlerden biri de Bafra Ovası'dır. Ovanın özellikle Aşınım Yüzeyi ve Eski Delta sahaları aynı zamanda Türkiye'de en kaliteli tütünlerin yetiştirildiği bir sahadır. Koku, renk ve kalite bakımından ticarî değeri oldukça yüksek olan Bafra tütünü Bafra Ovası'na son 100 yıldır hayat veren en önemli üründür.

Tütünün yetişme şartları için; yaz sıcaklık ortalamasının 22-25°C, olgunluk döneminde kuraklığın olması, yıllık yağış miktarlarının 350-750 mm arasında bulunması, don olaylarının az görülmesi, toprakların orta derecede killi-kumlu veya killi-kireçli, oldukça yumuşak, hafif tınlı, kıvılcıklı olması, nihayet güney ve doğuya bakan yamaçlarda, hafif meyilli alçak araziler üzerinde, fazla rüzgâr almayan yerlerde ekilmiş olmalıdır (KÖKSAL 1972:75). Tütün için öne sürülen bütün bu şartlar araştırma sahasında Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi köylerindeki şartlarla örtüşmektedir. Bu nedendir ki harman

yapılmadan içilebilen bu tütünler dünyada “*Türk Tütünü*” olarak ün yapmış, Bafra yöresi de en kaliteli tütün yetiştiren saha olarak adını duyurmuştur.

Tütün tarımının geçmişten beri yoğun olarak yapıldığı köyler; Akteke, Bakırpınarı, Dağköy, Dededağı, Dedeli, Derbent, Doğanakaya Elifli, Evrenuşağı, Gazibeyli, Gerzeliler, Göltepe, Gökçeboğaz, Gümüşyaprak, Hidrellez, Hüseyinbeyli, İkiztepe, Karlı, Kelikler, Kozağzı, Küçükkavakpınarı, Lengerli, Osmanbeyli, Örencik, Sarıçevre, Soğukçam, Şeyhulaş, Tepecik, Tütüncüler, Yakıntaş, Yağmurca, Yenice, Yeniköy, Yörgüç, Yukarıelma ve Zeytinköy’dür. Bafra Tarım İlçe Md.’nin 1999 yılı verilerine göre, Bafra ilçesi idarî sınırları içinde kalan 120 köyün 106’sında 18.992 aile tütün ekimi yapmıştır.

2000’li yılların başlarına kadar tütünün başlıca devlet adına TEKEL ve tüccardı. 3.1.2002 tarih ve 4733 sayılı *Tütün Yasası* ile 2002 üretim yılından itibaren durum değişmiş, yeni yasa hükümlerinin yürürlüğe girmesi ile Bafra Ovası tütüncülüğünde halkı memnun etmeyen zor bir dönem başlamıştır. Özellikle devletin alım garantisinin ortadan kalkması ile serbest piyasada belirlendiği için tütün fiyatları düşmüş, bu durum geçim sıkıntısına düşen halkın kırdan kente göçünü hızlandırmıştır.

Samsun geleneğine yerleşmiş olan ve “*bu yıl tütün olursa traktör alırım*”, “*oğlanı evlendiririm*”, “*kıza nişan yaparım*”, “*bir çift kara öküz alırım*”, “*arsa alsak iyi olur*”, “*hatun dile benden ne dersen, sana beşibiryerde alırım*” gibi bir çok deyiş şimdilerde yerini; “*eskiden bu tütüne traktör almıştım*”, “*şu kadar kg tütüne bir teneke yağ alınırdı*”, “*traktörün deposu şu kadar tütüne dolardı*” gibi eskiyi özleten ifadelerle bırakmıştır. Fakat yine de tütünden başka tarımsal faaliyete uygun olmayan birçok köyümüzde üreticilerimiz tütün yetiştirmeye ve bu geleneği devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Bunun dışında fazla işgücüne sahip ailelerde de tütün üretimi sürdürülmektedir. Çünkü her ne kadar üretici memnun olmasa da, alternatif olmadıkça, en iyi geliri yine tütünden sağladığını bilmektedir (Çamaş 2006).

Samsun il geneline bakıldığında da mevcut ekonomik yapı içinde tütün önemli bir yere sahiptir. Yıllara göre düşünüldüğünde 35 milyon \$ ile 75 milyon \$ arasında yaprak tütün gelirinin olduğu bilinmektedir. Bundan en yüksek payı Bafra almakta, Samsun Merkez ilçe, Çarşamba, Alaçam, Tekkeköy, Vezirköprü ve Havza bu ilçemizi izlemektedir. Tütün paralarının üreticinin eline geçme dönemi tarımsal ürünlerin hiç birinin piyasaya arz dönemi olmamasından dolayı daha da önemli olmaktadır. Bu nedenledir ki tütün piyasalarının açılması eskiden bölgede bir bayram havası oluştururdu. Piyasanın açıldığı gün Bakan ve Genel Müdürün katıldığı büyük bir miting yapılır, tüm köylerden üreticiler şehre iner, halaylar çekilir, kurbanlar kesilir ve başfiyat açıklanırdı. Bu haber aynı zamanında dönemin basın yayın kuruluşlarınca günün en önemli haberi olur ve birinci sıradan verilirdi. Üstelik her zaman Karadeniz tütün piyasası diğer

BAFRA OVASI ...

bölgelerimizden daha yüksek başfiyat aldığı için diğer bölgelerdeki yetiştiriciler o yılki tütün fiyatlarının tahmini değerini Bafra'dan gelen haberlere göre tahmin ederlerdi. Fakat son yıllarda yeniden yapılanma ve özelleştirme çalışmaları nedeni ile bu değerlendirmeler tamamen ortadan kalkmış ve bunun yerini sözleşmeli üretim sistemi almıştır (Çamaş 2006).

“Tütünün hikâyesi;

Tütün yetiştiriciliği zor ve zahmetli bir iştir. İyi para etmesi için de dikimi, yetiştirilmesi, hasatı ve kurutulması safhalarında çok özen gösterilmesi gerekir.

Tütün tohumları mart ayı içinde “fidelik” denilen toprağı kabartılmış tarlalara dikilir. Fideliklerdeki tohumun sağlıklı yeşermesi için itinalı bakım yapılır. “Mavi küf” ve “dana dişi” gibi tütünün baş düşmanı olan hastalıklara karşı koruyucu ilaçlarla ilaçlanır. Tütün fideleri toprak üzerine çıktığı andan itibaren iki günde bir aralarındaki yabancı otlar ayıklanır. Ayrıca her gün akşam serinliğinde sulanır.

Dikim dönemi mayıs ayıdır. Bu dönem aynı zamanda tütün tarlalarında adeta ailece seferberlik zamanıdır. Dışarıdan yabancı işçiye de bu dönemde ihtiyaç duyulur. Sabahları erkenden kalkılır fidelikteki en iyi fideler seçilir. Köküyle çıkarılır, düzenli bir şekilde sepetlere konulur, güneş doğana kadar tarlaya varılır. Tarlada “karık” denilen sıralar (arklar) açılır. Kadınlar bu sıralar boyunca dizilirler Ellerinde “ibrik” ve “sirviç” le tütün fidelerini dikmeye başlarlar. Bu tütününü en yorucu ve en bıktırıcı safhasıdır. Kızgın güneş altında iki büklüm halde fideler tek tek dikilir. Bu işlem günlerce, haftalarca sürer. Tütün dikimi bittiğinde bu durum “kurtancalık” diğer adıyla “helva töreni” ile kutlanır, iyi ürün için dua ve niyazlarda bulunulur. Ardından yağmur beklenir, yağmazsa sunî sulamaya geçilir. Tankerlerden, yer altı sularından ya da yakındaki bir kanala veya dereye atılan motopomplardan yararlanılır. Ve sarı altın yükselmeye başlar. Birkaç gün sonra “çapa” başlar. Bu tütüncülükte üçüncü safhadır. Fidelerin diplerinin havalandırılması ile tütün canlanır, serpilir, büyür ve yaprak tütün oluşmaya başlar.

Sıra tütünün kırılmasına gelmiştir. Her gün çok erken saatlerde tarlalara gidilir tütünün yaprakları tek tek kırılır. Bu da günlerce devam eder. Kırılan tütünler binlerce yaprak olarak tek tek ve büyük bir itina, sabır ve emekle iğne ile ipliklere dizilir. Dizilen tütünler kurutulmak üzere 10-15 ara halinde “salaş”lara asılır. Güneş altında tütün artık sarı altına dönüşmeye başlar (Foto 77).

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

Foto 77. *Tütünün fidelenmesi, dikimi, çapalanması, toplanması, dizilmesi, hevenk yapılması, salaşlara azılması ve kurutulması..*

BAFRA OVASI ...

Kuruyan tütünler kurutulmuş tütün iplerinin üçü bir araya getirilerek “hevenk” yapılır ve “mağaza”ya konulur. Sonbaharın sonunda tütün satımına doğru hevenk halindeki tütün yeniden ve yaprak yaprak açılarak bakımı gerçekleştirilir. Bakımdan çıkan tütün özel sandıklarda preslenerek “tonga” haline getirilir. Yetiştirilen tütün Tekel’e veya tüccara satılır. Bütün bu işlemler sona erdiğinde yeni tütün mevsimi gelmiş olur.

Tekel’in aldığı tütünler Bafra merkez ile Elifli köyündeki Tekel depolarına nakledilir. Elifli tekelle depolama tesisleri 111.000 m² büyüklüğünde, 30.000 m² kapalı alana sahip 34 depo ve iki sosyal tesisten meydana gelmektedir. Depolama kapasitesi 9 milyon kg’dır. Gerek merkez depodan gerekse Elifli’deki depodan tütün 1959 yılında resmen faaliyete geçen “Bafra Tekel Yaprak Tütün Bakım ve İşleme Atölyeleri”ne gelir. Atölyelerde tütün tekrar tek tek bakımdan geçirilir ve A grad, B grad, Kapak, Duple kapa ve Kırık diye kalite bakımından 5 grupta tasnif edilerek 25’er kg’lık standart balyalar haline getirilir. Sigara yapılmak üzere başta 19 Mayıs Tekel Sigara Fabrikası olmak üzere ülkemizin muhtelif yerlerindeki fabrikalara nakledilir”(YİĞİT 2001:135).

Tütünde son durum

Tekel’in özelleştirilmesi ile tütün piyasası büyük bir kaos içine girmiş, yaşanan belirsizlik ortamı tütün ekiminin önceki yıllara göre yarı yarıya azalmasına neden olmuştur. Bunda Tekel’in yıllardan beri sürdürdüğü alım garantisinin ortadan kalkmasının büyük rolü olmuştur. Bafra Ziraat Odası Başkanı *Sait Karagöl*’ün ifadesi ile; “

"Bafra'da 110 köyde, yaklaşık 20 bin üretici tarafından 3 bin dekar alanda iklim şartları ve alım politikalarına bağlı olarak yıllık 8-9 bin ton civarında tütün üretiliyordu. Küçük boyutlu, ince nesiçli, parlak ve cazip renkli, kendine has kokusu olan, tat-lezzet ve içimi itibarıyla eşi bulunmayan Bafra tütünleri dünyanın en yüksek evsafli sigaralarının harmanlanmasında ısrarla aranan çeşitti. Fakat girdilerin her geçen gün artması, özellikle mazot, gübre ve diğer giderler tütün üreticisini olumsuz yönde etkilenmiştir. Bunlara ilave olarak son yıllarda Türk tütüncülüğü ve TEKELE’deki yeni gelişmelerin de etkisi ile Bafra tütününü bu durumdan büyük zarar görmüştür. Yanlış tütün politikalarından dolayı kalitenin gözardı edilerek verimin ön plana çıkarılması, Bafra tütüncülüğünün sonunu hazırlayan en önemli faktör haline gelmiştir. Ürünü para etmeyen, ya da elinde kalan ve böylece geçim sıkıntısı çeken tütün üreticileri, zamanla başka alanlara yönelmiş, sonuçta Bafra'da tütün üretim alanlarında yüzde 50 oranında azalma meydana gelmiştir".

4.2.9.2. Ayçiçeği

Ayçiçeği ılıman iklim bitkisidir. Yıllık yağış tutarı 700-800 mm'nin üstünde ve yaz sıcaklık ortalamaları 20-25°C'yi bulan yerlerde yetişebilir. Bafra Ovası, temmuz ve ağustos aylarında havanın açık ve güneşli olması, bu dönemde ortalama sıcaklığın 21°C civarında olması, ve yıllık yağış miktarının 700 mm'nin üzerinde olması nedeniyle ayçiçeği tarımına uygundur.

Bafra Ovası'nda ayçiçeği tarımı Yeni Delta sahasındaki taban arazilerde yapılır. Fakat üretiminde bir istikrar yoktur. *Tablo 18*'de bu durum açıkça görülmektedir. 2000'li yılların başında ülkemizde görülen sıvı yağ sıkıntısı ve ardından yağ ithali bu bitkinin ekimini etkilemiştir. Elde edilen az miktarda ürün genellikle Bafra'da kurulu bulunan BAFAY Yağ Fabrikası'nda değerlendirilmektedir.

4.2.9.3. Şekerpancarı

Şeker pancarı orta iklimlere has bir bitkidir. Şeker kamışı ile birlikte şeker endüstrisinin iki önemli hammadde kaynağından birisidir. Şeker pancarı; çok terlediği ve yaprakları yoluyla çok su kaybettiği için oldukça fazla nem ihtiyacı duyan, kuraklığa tahammülü olmayan, yağışlı devreden sonra güneşli ve bol ışıklı bir dönem isteyen bir bitkidir (TANOĞLU 1968:201). Bu nedenlerle sulamalı tarımın yapıldığı yerlerde ancak randıman alınabilir.

Bafra Ovası'nda Yeni Delta sahası bu açıdan uygun özellikler gösterir. Yetiştirilen ürün Çarşamba Şeker Fabrikası'na gönderilmektedir. Fakat bu mahsulün üretiminde de bir istikrar yoktur. Girdi fiyatlarındaki artış ve sebzeçilik gibi alternatif ürün seçenekleri üretim miktarı üzerinde etkili olmaktadır.

4.2.9.4. Buğday

Buğday orta iklim kuşağında yetiştirilen ve insanların temel gıdasını teşkil eden tahılın en değerlisi ve en önemlisidir (TANOĞLU 1968:84). Yetiştirme şartları açısından en müsait bölgeler kışı karlı, ilkbaharı yağmurlu ve yazı da kurak geçen yerlerdir. Bafra Ovası, iklim kısmında da belirtildiği gibi tüm bu şartları taşımakta olduğu için ekimi en fazla yapılan hububat çeşididir.

Bafra Ovası'nda buğday, genel olarak çeltik, şeker pancarı ve sebze tarlalarında ara ürün olarak, özellikle Aşınım Yüzeyi ve Eski Delta sahasında ise tütün ile nöbetleşe olarak yetiştirilir. Ortalama buğday verimi 250-300 kg/da olup bu değer Samsun ili ve Türkiye ortalamasının üstündedir. Araştırma sahasında yaklaşık 20.000 ha sahada ekimi yapılmakta, yıllık 90.000 ton civarında verim elde edilmektedir. Üretilen mahsulün % 30-40'a yakın kısmı aile içinde tüketilirken, % 60-70'lik kısmı piyasaya sunulmaktadır.

4.2.9.5. Mısır

Mısır, dünyanın önde gelen üç tahılından birisidir. Diğer ürünlere göre yetiştirme şartları daha esnektir. Mısır, insan gıdası ve hayvan yemi olarak tüketildiği gibi endüstriyel alkol yapımında da kullanılmaktadır. 1998 yılı rakamlarına göre dünyadaki yıllık üretim miktarı 604 milyon tondur (TÜMERTEKİN/ÖZGÜÇ 1999:150).

Mısır, yetiştirme şartları açısından 3-6 ay devam eden tamamen donsuz, sıcak ve oldukça bol yağmurlu bir mevsim ister. Yağmurun aralıklı yağması gerekir. 10-13°C'de çimlenir, 19-20°C'de çiçeklenir. İklim açısından mısırın en iyi yetiştiği sahalara 600-1200 mm arası yağış alan yerlerdir. Kuraklığa tahammülü yoktur. İklim şartlarının müsait olduğu yerlerde verim yüksektir. Ülkemizde mısırın en çok yetiştirildiği yer Karadeniz Bölgesi'dir.

Bafra Ovası'nda mısır özellikle Yeni Delta sahasındaki taban arazilerde buğday ve çeltikle münavebeli olarak ekilmekte, sulama imkânlarına bağlı olarak da verimi oldukça yüksek olmaktadır. Ovada ortalama verim 421 kg/da olup, bu rakam Türkiye ortalaması olan 335 kg/da'dan oldukça yüksektir. Araştırma sahasında tütünden sonra en çok ekilen bitki mısırdır. Bir kısım çiftçiler mısırın arasına fasulye ve süpürge otu da ekerek aynı anda birden fazla ürün elde etmektedir.

4.2.9.6. Çeltik

Çeltik sıcak iklim bölgelerinin bir bitkisidir. Yetiştirme dönemi süresince günlük ortalama sıcaklıkların 20-25°C'den düşük olmaması gerekir. Nemlilik ve yağış da önemlidir. Yetiştirme süresince 1.000-1.200 mm yağış ister. Havadaki nem oranı da % 75-80'den az olmamalıdır. Bu şartlar Bafra Ovası'nda tam olarak görülüyorsa da (örneğin Bafra'nın yıllık sıcaklık ortalaması düşük olmasına rağmen) çeltiğin bazı türleri burada yetiştirilmektedir. Yağış yetersizliği ise sulama ile giderilmektedir.

Bafra ovasında yıllara göre değişiklik göstermekle birlikte yaklaşık 21 köyde 20.000 dekar alanda çeltik tarımı yapılmaktadır (**Foto 78**). Altınay, Doğanca, Fener, Gökçekent, Harız, Koruluk, Sahilkent, Sarıköy ve Şirinköy en fazla çeltik yetiştiren köylerdir. Kaliteli pirinç yetiştirmek; ekilecek çeşidi seçmekle başlayıp tarla hazırlığı, ekim zamanı, ekim sıklığı, gübreleme yöntemi, ziraî mücadele ilacı kullanımı, bunun zamanı ve dozu, hasat vakti, hasat kurutma ve depolama yöntem ve şartları ile pirinci işleme ve pazarlama safhasında uygun yöntem ve teknolojilerin kullanımı gibi hususlar çeltik yetiştiriciliğinin de zorluklarını ortaya koymaktadır.

Çeltik ekilen tarlalar, ağır bünyeli toprakların aynı ekim sezonu içinde kurumaması ve bu nedenle işlenememesi sebebiyle, çoğunlukla toprağın

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

kuruması için bir yıl kadar bekletilmektedir. Çeltikte verim tohumluk, iklim koşulları ve bakıma bağlı olarak değişmekle birlikte ortalama 400-500 kg/dekardır.

Yetiştirilmesinin güç ve zahmetli bir iş olması yanında, fiyat istikrarsızlığı ve pazarlama zorlukları çiftçileri çoğu zaman umutsuzluğa sevk etse de, çeltik günümüz şartlarında, özellikle de ovadaki 2 m kotu altındaki tarlalarda köylünün başlıca geçim kaynaklarından biridir.

Foto 78. Sahilkent köyü yakınlarında çeltik tarımının çeşitli safhaları.

4.2.9.7. Sebzecilik

Bafra Ovası'nda Eski Delta'nın kuzey uzantıları ile ağırlıklı olarak Yeni Delta sahası üzerinde yoğun bir sebze tarımı hakimdir. *Sıcak mevsim sebzeleri* (yazlık sebze) olarak domates, biber (**Foto 79**), patlıcan, taze fasulye, hıyar, kavun (**Foto 80**) ve karpuz, *soğuk mevsim sebzeleri* (kışlık sebze) olarak da lahana (**Foto 81**), pırasa, ıspanak, patates, kestane turpu, marul yetiştirilmektedir.

BAFRA OVASI ...

Foto 79. Karpuzlu köyünde biber ziraatı ve Pazar için kasalanması.

Foto 80. Karıncak köyünde kavun ziraatı ve tarladan toplanması.

Foto 81. Türbe köyünde lahana ziraatı ve hasatı.

Araştırma sahasında sebze tarımı yapılan köyler ve en çok yetiştirdikleri ürünler **Tablo 40** ve **Tablo 41** 'de gösterilmiştir.

Tablo 40. *Bafra Ovası 'nda sebze yetiştiren köyler ve ağırlıklı olarak yetiştirdikleri sebzeler (APAN 1988:24)*

Köyün adı	En çok yetiştirilen sebze türleri
<i>Ağıllar</i>	<i>Biber, pırasa, dolmabiber, başlahana ve ıspanak</i>
<i>Türbe</i>	<i>Dolmabiber, karpuz, başlahana, pırasa ve patlıcan</i>
<i>Karpuzlu</i>	<i>Dolmabiber, patlıcan, biber, karpuz ve başlahana</i>
<i>Karınca</i>	<i>Lah., dolmab., patlıcan, biber ve karpuz</i>
<i>Koşu</i>	<i>Domates, başlahana, biber, kestane turpu ve pırasa</i>
<i>Yeşilyazı</i>	<i>Dolmabiber, pırasa, ıspanak, turp ve başlahana</i>
<i>Şeyhören</i>	<i>Dolmabiber, patlıcan, karpuz, lahana ve pırasa</i>
<i>Doğanca</i>	<i>Pırasa, ıspanak, başlahana, dolmabiber ve biber</i>
<i>Kuşçular</i>	<i>Biber, taze fasulye, domates, başlahana ve pırasa</i>
<i>Karaburç</i>	<i>Başlahana, biber, patlıcan, domates ve taze fasulye</i>
<i>Adaköy</i>	<i>Başlahana, pırasa, biber, domates ve patlıcan</i>
<i>Yağmurca</i>	<i>İspanak, lahana, domates, biber ve pırasa</i>
<i>Kalaycılı</i>	<i>Başlahana, pırasa, turp, domates ve taze fasulye</i>
<i>Koruluk</i>	<i>Başlahana, karpuz, ıspanak, kestane turpu ve patates</i>

Son yıllarda araştırma sahasında seracılık faaliyetlerinde de bir gelişme dikkati çekmektedir. 2001 yılı itibarıyla seraların toplam alanı 40 dekarı geçmiş durumdadır. Seralarda genellikle ilkbaharda hıyar, kışın ise marul ve soğan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bazı seralarda oturak ve sırk fasulye ile domates yetiştirilmektedir. Seralar ısıtmasız olduğu için erken veya geç turfandacılık şeklinde üretim yapılmaktadır. Kaliteli tohumlar ve damlama sistemi gibi modern tekniklerle 1 dekar seradan 20-25 ton hıyar elde edilebilmektedir. Seralarda alternatif ürün olarak kesme çiçekçilik denemeleri yapılmaktadır. Örneğin Kuşçular köyündeki 3,5 da'lık serada kesme çiçekçilik yapılmaktadır.

Özellikle sebze ziraatında bir yıl iyi fiyatla satışı yapılan mahsul ertesi yıl para etmemekte, adeta yok pahasına gitmektedir. Ülkemizde ürün plânlamasının bir türlü başlatılamaması yanında, ilçede tarıma dayalı sanayinin de yeterince gelişmemesi gibi faktörler çiftçinin zarar etmesine, bu durum ise gelir düşüklüğüne ve çoğu zaman da çiftçinin yaptığı masrafı bile karşılayamamasına neden olmaktadır. Ayrıca tarımsal girdilerin pahalı olması, ilaçlamada bilgi noksanlığı, pazarlama sorunu, işçinin gündelik yevmiyesinin yüksek oluşu, Sebze Hali'nde komisyon fiyatlarının ve nakliye ücretlerinin fazla oluşu, tarımsal kredilerin yetersiz, faizlerin yüksek oluşu, ithal tohumların pahalı oluşu, bol zamanında ürünü değerlendirecek konserve fabrikalarının olmayışı gibi faktörler Bafra Ovası çiftçisinin başlıca ve acil çözüm bekleyen sorunlarıdır. Uzaktan bakıldığında, zengin tarım toprakları üzerinde tonlarca

BAFRA OVASI ...

üretim yapan çiftçinin mutlu olması gerektiği düşünülebilirse de, bu sorunların yarattığı geçim sıkıntısı nedeniyle Bafra Ovası köylerinin nüfusu giderek azalmaktadır.

Yukarıda özetlenen sorunlarla ilgili olarak APAN'ın (1988:78-79) daha önce dile getirdiği çözüm önerileri bugün de geçerliliğini korumaktadır.

“Mazot, gübre, tohum ve zirai ilaç fiyatlarının ucuzlatılması, ova sulamasının biran önce devreye girmesi, zararlılarla ve hastalıklarla mücadelede yetiştiricilerin daha fazla bilgilendirilmesi, tarımsal kredilerin yeterli hale getirilmesi, faizlerin düşürülmesi, köylerde üretim kooperatiflerinin belirlenmesi, tohumculuğun başıboşluktan kurtarılarak standart hale getirilmesi, bölge şartlarına uygunluğu ispat edilmeden üreticiye satışının engellenmesi, bölgesel üniversite ve araştırma müdürlüklerinin daha yoğun çalışmalar yapmaları, bu kurumlar aynı zamanda tohum üretmeli, tahlile dayanmadan gübre kullanılmamalı, yetiştiricilerin sebzeler ve tohumlarla ilgili eksik bilgileri giderilmeli, yetiştiriciler karşılaştıkları problemleri vakit geçirmeden ilgili birimlere ulaştırmalı, bunun için eğitim verilmeli, örtü altı sebzeçiliği geliştirilmelidir”.

Tablo 41. 2006 yılı verilerine göre Bafra Ovası 'nda sebze ziraatı.

Yazlık Sebze Üretim Miktarı			Kışlık Sebze Üretim Miktarı		
Ürün Adı	Ekiliş (Ha)	Üretim (Ton)	Ürün Adı	Ekiliş (Ha)	Üretim (Ton)
Ç.Biber	350	7.000	Kırm. pancar	50	1.500
D.Biber	200	3.500	Lahana çeşitl.	4.355	108.100
Salç.Bbiber	1.550	27.900	Kereviz	2	40
Domates	2.000	65.000	Ispanak	800	8.000
Taze fasulye	600	6.000	Pırasa	300	10.500
Kabak	80	1600	Turp çeşitleri	100	3.000
Hıyar	300	12.000	Marul çeşitl.	915	9.170
Patlıcan	450	9.000	Karnabahar	250	5.000
Karpuz	1.200	42.000	Havuç	25	750
Kavun	900	31.500	Soğan	80	400
Bezelye	200	2.000	Enginar	30	600
Barbunya	8	80	Sarımsak	7	140
Bamya	15	150	Maydanoz	30	300
TOPLAM	7.853	20.7730	TOPLAM	6.985	147.890

Kaynak: Bafra Tarım İlçe Md.

4.2.10. Tarım ürünlerinin pazarlanması ve ticareti

Ağıllar, Türbe, Karpuzlu, Karıncak, Koşuköy, Yeşilyazı, Şeyhören, Doğanca, Kuşçular, Karaburç, Adaköy, Yağmurca, Kalaycılı ve Koruluk köylerinde yapılan bir araştırmaya göre, Bafra Ovası'nda yetiştirilen sebzeler çiftçi tarafından dört şekilde pazarlanmaktadır; a) *Toptancı halinde komisyoncu eliyle ya da kendileri tarafından toptan (Foto 82), b) Tüccara tarlada / arazinin başında toptan, c) Bafra Pazar yerinde / semt pazarında, d) Samsun semt pazarlarında perakende olarak* (APAN 1988:48-49).

Foto 82.

Bafra Sebze ve Meyve Hali'nde mahsullerini traktör üzerinde getirip toptan satmaya çalışan çiftçiler ile köylünün getirdiği ürünü kasalayarak piyasaya sunan komisyoncular.

Bafra Ziraat Odası tahminlerine göre, 2000 yılında sadece Bafra ilçesi idari sınırları içinde 129 trilyon liralık mahsul üretilmiş, bunun iç tüketimde kullanılan miktar haricinde yaklaşık 111 trilyon liralık kısmı ilçe dışına satılmıştır. Elde edilen bu gelirin dağılımı şu şekildedir: Tarla ürünleri 50.1 trilyon lira, yazlık sebze 27.8 trilyon lira, kışlık sebze 15.7 trilyon lira ve hayvansal ürünler 21.9 trilyon lira. Mahsul bazında en fazla gelir 18 trilyon lira ile tütünden elde edilmiştir. Bu rakamlar Bafra ekonomisinde tarımın yerini en çarpıcı şekilde vurgulamaktadır.

4.3. HAYVANCILIK

Hayvancılık ve hayvansal ürünler açısından araştırma sahasını tam olarak yansıtmak bilgilere ulaşamamıştır. Elde edilen veriler genel olarak ilçelerin idarî sınırları içinde kalan toplam rakamları içermektedir. Buna göre, Bafra ilçesinde Bafra İlçe Tarım Müdürlüğü verilerine göre: 2001 yılı yaklaşık değerleriyle 4.375'i manda olmak üzere 57.900 büyükbaş hayvan ve 69.300 de küçükbaş hayvan vardır (**Tablo 42**). Ayrıca yaklaşık 800.000 kanatlı hayvan ile 8.000 civarında da arı kovanı bulunmaktadır.

Tablo 42. 2006 yılı verilerine göre Bafra yöresinde toplam hayvan varlığı.

<i>İlçeler</i>	<i>Sığır - Manda</i>	<i>Koyun Keçi</i>	<i>Kanatlı</i>	<i>Arı Kolonisi</i>
Bafra	42.600	32.000	83.000	11.500
Alaçam	18.795	20.150	66.700	2.975
19 Mayıs	10.110	1.660	25.910	2.940

Kaynak: Samsun Tarım İl Müdürlüğü

İlçe genelinde hayvancılık tarımdan sonra ikinci plânda gelmektedir. Bafra Ovası'nda hayvancılığın tarımsal faaliyetler kadar gelişmemesinin nedeni toprakların ve iklim koşullarının tarıma elverişli olmasındandır. Bafra Ziraat Odası ve İlçe Tarım Md. tarafından ovada hayvancılığın geliştirilmesi için süt sığırcılığı ve besicilik konusunda çalışmalar sürdürülmekte, Emenli ve Koşuköy örneklerinde olduğu gibi, mera ıslah çalışmaları devam etmektedir. Bafra Ziraat Odası verilerine göre büyük kısmı araştırma sahası içinde bulunan 300 adet süt sığırı işletmesinde 3.500 ve 376 adet besi sığırı işletmesinde de 7.280 büyükbaş hayvan beslenmektedir.

Bafra ilçe merkezinin 4 km doğusunda 1949 yılında kurulan *Karaköy Tarım İşletmesi*'nde yerli hayvan ırkının ıslahı ve verimlerinin yükseltilmesi için yapılan çalışmalar devam etmekte, bazı yeni uygulamalar burada denenerek halka aktarılmaktadır. İşletme aynı zamanda 4.000 dekar kültür arazisi ile 5.000 dekar da çayır ve mera arazisine sahiptir. Sınırları içinde bulunan sazlık ve bataklık arazilerle birlikte çok geniş bir alana yayılan *Karaköy Tarım İşletmesi* ülkemizin kamuya ait büyük tarımsal kurumlarından biridir. Bu işletme tavukçuluk konusunda da bölgede öncü rol oynamaktadır.

Araştırma sahasında 1998 yılında Türk-Alman işbirliği ile bir *Sığırcılık Projesi* başlatılmıştır. Koşuköy süt toplama merkezinde *Karınca ve Çevre Köyleri Kalkınma Kooperatifi* aracılığı ile toplanan sütler yine bu kurum aracılığı ile Ankara'daki özel bir şirkete gönderilmektedir. Sütçülükle ilgili olarak yurt dışındaki vatandaşlarımız tarafından 1970'li yıllarda 19 Mayıs ilçesinde başlatılan bir başka girişim olan *Engiz Süt Fabrikası* ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1970'li yıllarda faaliyete geçen fabrika bir süre işletildikten

sonra kapanmış, ekipmanları ile birlikte çürümeye terk edilmiştir (YILMAZ 1993)⁴⁷.

Aşınım Yüzeyi ve Eski Delta köylerinde hayvancılık genelde besi ve süt sığırcılığı ya da geçim tipi yapılırken Yeni Delta’da özellikle Balık göllerine komşu olan mera sahalarında ticarî olarak yapılmaktadır. Burada ilkbahardan itibaren göllerin seviyesinin gerilemesine bağlı olarak çok geniş bir mera alanı ortaya çıkmaktadır (*Şekil 24*). DHKD (1994) tarafından yapılan bir araştırmada sulak alanlar çevresindeki köylerde yaklaşık 3.000 manda, 8.000 sığır, geri kalanı küçükbaş hayvan olmak üzere 23.000 civarında hayvan bulunmaktadır. Yaz mevsimi boyunca özellikle büyükbaş hayvanlar genellikle *kiralık çocuk çobanlar* eşliğinde sürüler halinde otlatılmaktadır⁴⁸.

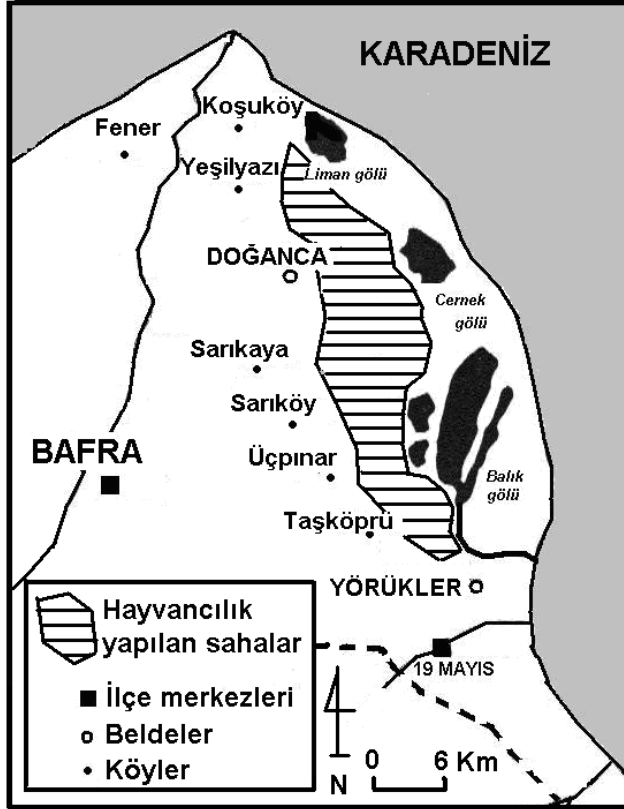
Araştırma sahasının göllere komşu olan kısmında suların çekilmesi ile ortaya çıkan mera alanında entansif bir yararlanma şekli olarak görülen

⁴⁷ Yurt dışında çalışanların ortak mülkü olan bu bina, yaklaşık 30 yıllık bir aradan sonra 19 Mayıs Belediyesi’ne devredilmiş, Belediye buranın tamir ve bakımını yaparak 2006 yılından itibaren hizmet binası olarak kullanmaya başlamıştır.

⁴⁸ Yıllardan beri hemen her yıl ilkokulların tatile girmesinin ardından Sinop’un Durağan ve Boyabat ile Samsun’un Alaçam ilçesinin yüksek dağ köylerinden 12-18 yaş arası çocuklar gerek tütün tarımında getir götür işlerinde çalıştırılmak, gerekse göl sularının çekilmesi ile ortaya çıkan mera alanında çobanlık yapmak üzere Bafra’ya gelirler ve burada belli bir ücret karşılığı anlaşarak 3-4 aylığına mevsimlik olarak işe başlarlar (*Foto 51*). Kamuoyunda ve medyada “*kiralık çocuklar*”, “*çağdaş köle pazarı*” gibi isimlerle haber konusu yapılan ve önlenmesi için polisiye tedbirlere başvurulmuş olayın aslında basit bir çobanlık hadisesi olduğu ve Türkiye’nin çeşitli yörelerinde görülen uygulamalardan farklı olmadığı tarafımızdan yapılan bir araştırma ile tespit edilmiştir (bkz. YILMAZ 1997). Burada dramatik olan, çocukların bu işe kendilerinin değil, velilerinin zoru ile gelmeleri, elde edilen ücretin de genellikle yine veliler tarafından alınmasıdır. Okul çağındaki çocukların çalıştırılması ve mevsimlik olarak yabancı bir aileye kiralık verilmesi asla kabul edilebilir bir durum değildir. Bizim dikkat çektiğimiz nokta; küçücük çocuklarının paralarına muhtaç olan köyler ve köylülerin geri kalmışlık ve mağduriyetlerinin giderilmesi, çocuklarını çalıştırma mecburiyetlerinin ortadan kaldırılmasıdır. Yoksa Bafra Ovası’nda cereyan eden olay, yukarıda da belirtildiği gibi, basit bir çobanlık işidir. Meselenin Türkiye’nin gündemine gelmesi ise her yıl aynı dönemde böyle bir haber yakalamak üzere Bafra’ya gelen ulusal basın kuruluşu temsilcilerinin, her geçen yıl azalarak ortadan kalkmak üzere olan bu konuyu sıcak tutmak istemelerinden kaynaklanmakta, bu vesile ile Bafra adı üzerinde kötü bir imaj yaratılmak istenmektedir. Bizzat devletimiz tarafından uluslararası anlaşmalara uyarak “*çocuk işçiliğine hayır*” kampanyaları yürüttüğü bir dönemde Bafra’nın böyle bir konu ile gündeme gelmesi doğru değildir ve bu Bafra’ya haksızlıktır.

BAFRA OVASI ...

hayvancılık faaliyeti yakından incelendiğinde (**Foto 83** ve **84**) buradaki halkın da birçok sorunla karşı karşıya olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 24.

Yeni Delta'da ilkbahardan itibaren suların çekilmeye başlaması ile ortaya çıkan mera alanları ve hayvancılık yapılan sahalar.

Foto 83. Doğanca yakınlarında Balık göllerinin sularının çekilmesi ile ortaya çıkan mera sahasında büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara gözcülük eden Sinop - Durağan'lı kiralık çobanlar.

Foto 84. Üçpınar köyü mera sahasında büyükbaş hayvanlar ve bunlara çobanlık yapan köylü kadınlar sorunlarını anlatıyor.

Arazide yaptığımız gözlemlerde, Üçpınar köyünde suların çekildiği mera sahasında çobanlık yapan köylülere başlıca problemleri sorulmuş, ayrıca çevrede gidecek veya zarar verecek herhangi bir tarım alanı veya benzeri bir şey olmamasına rağmen, niçin hayvanların başında durup çobanlık yapmak zorunda oldukları sorulduğunda ilginç cevaplar alınmıştır. İşte bunlardan bazıları;

*“Hayvancılık yapmak zorundayız, ek gelire ihtiyacımız var, çünkü çeltik ekiyoruz elde ettiğimiz gelir masrafımızı karşılamıyor”.
“Hayvanların başında bekliyoruz, çünkü hayvanların ayaklarına göl tabanından sülükler yapışıyor. Bunlar hayvanların kanını emerek ölümlerine yol açıyor. Her yıl 2-3 hayvanımızı bu yüzden kaybe-diyo-ruz. Kanı çekilen hayvanlar hem zayıf ve cılız, hem de süt verimi düşük oluyor. Dolayısıyla, biz burada gerçek anlamda çobanlık yapmıyoruz, hayvanların ayaklarına saran sülükleri temizliyoruz. Daha doğrusu, hayvanların tarım alanlarına zarar vermesini önlemek için değil, hayvanlarımızı korumak için buradayız”.*

Yörede hayvansal ürünleri işleyen büyük ve entegre bir tesis bulunmamaktadır. Yörede hayvancılık kasaplar ve büyük kentlerdeki talebe göre şekillenmekte, özellikle Kurban Bayramına yönelik olarak yapılmaktadır. Talepteki istikrarsızlık, mera alanlarının mevsimlik olarak daralıp genişlemesi, tarımsal üretimin hayvancılığı gölgede bırakması, yetiştiricilerin kendi aralarında örgütlenememesi gibi nedenlerle hem üretimde hem de pazarlamada istikrarsızlık göze çarpmaktadır.

Bafra Ovası’nda kanatlı hayvan yetiştiriciliği de son yıllarda büyük gelişme göstermiştir. Yumurtadan pilice entegre tesisleri ile bu işin öncülüğünü yapan AY-PI işletmesi, bir marka olmanın yanı sıra, tek başına Bafra’nın en

BAFRA OVASI ...

önemli ihraç ürünlerinden birini oluşturmaktadır (**Foto 85**). Oldukça yaygın olan geleneksel geçim tipi yetiştiricilik yanında bu tür ulusal bir firmanın varlığı Bafra için benzer başka yatırımlar açısından da olumlu bir örnek teşkil etmektedir. Ticari işletmeler dışında, geçim tipi olarak ova köylerinde tavukçuluk ve özellikle drenaj kanalları çevresindeki köylerde kaz yetiştiriciliği yaygın olarak yapılmaya devam etmektedir.

Foto 85.

*Bafra Ovası
üzerinde kurulu en
büyük entegre
tavukçuluk tesisleri
olan AY-Pİ'den bir
görünüm.*

4.4. BALIKÇILIK

Araştırma sahasında balıkçılık, deniz balıkçılığı ve tatlı su balıkçılığı olmak üzere esas olarak iki türlü yapılmaktadır. Geçmişte Bafra havyarı ile de ünlüydü. Fakat bu faaliyet günümüze ulaşamamıştır⁴⁹. Balıkçı sayısı ve balık üretimi ile ilgili olarak araştırma sahasına ait kesin bilgiler yoktur. Fakat Samsun Tarım İl Md. verilerine göre 2005 yılında Samsun genelinde 370 ton alabalık, 7,5 ton aynalı sazan ve 10.415 ton da deniz balığı üretimi yapılmıştır. Bu üretimin önemli bir kısmı Bafra yöresine aittir. Yine il genelinde ruhsatlı 522 adet deniz ve 237 adet ide iç su avcılığında kullanılan toplam 759 adet balıkçı teknisinin de bir kısmı bu yöreye aittir.

4.4.1. Deniz balıkçılığı

Araştırma sahasında deniz balıkçılığı ağırlıklı olarak deltanın ağız kısımlarına yakın köylerde, Alaçam'da, 19 Mayıs'ta ve Dereköy'de

⁴⁹ Bafra Deniz Feneri görevlisi olan Feri Özman'ın verdiği bilgilere göre, geçmişte Kızıllırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü yerde 40 civarında balıkçı kulübesi vardı. Bunlar mersin balığı ve buna bağlı olarak havyar elde etme işi ile uğraşıyordu. Nitekim F. Özman'ın ailesi de Karadeniz sahili boyunca Trabzon-Sürmene'den buraya ilk geldiklerinde bu işi yapmışlardı. Onun gençlik yıllarından hatırladığı kadarıyla bu yörede yılda 3 ton civarında havyar elde edilirdi. F.Özman en son 1980'de mersin balığı yedi. Yine F. Özman'ın belirttiğine göre eskiden denize attıkları her ağa en az 15 çeşit balık takılırken, şimdi bu rakam 1-2'yi geçmiyor.

yapılmaktadır. Doğuda Dereköy ve batıda Yakakent balıkçı barınakları (**Foto 86 a**) ile Kızılırmak'ın ağız kısmından içeri girilebilen bölümü (**Foto 86 b**) balıkçı teknelerine güvenli barınma imkânı sağlamaktadır.

Foto 86. a) Yakakent Balıkçı Barınağı, **b)** Kızılırmak nehri ağzından çıkış yaparak Karadeniz'e açılan bir balıkçı teknesi.

Tutulan balıklar daha çok sofralık olarak piyasaya sürülmekte, bir kısmı da Yakakent ve Güzelceçay'da bulunan balık yağı ve unu fabrikalarında hammadde olarak değerlendirilmektedir. Fakat KÖKSAL'ın (1972:90) yıllar önce önemle vurguladığı balıkçılık faaliyeti artık eskisi gibi değildir. Çünkü Kızılırmak artık, barajların inşası nedeniyle eskisi gibi plankton taşımadığı için, delta kıyılarında balıkçılık eskiyle karşılaştırılamayacak oranlarda gerilemiştir. Bunda hiç şüphesiz son yıllardaki aşırı avlanma nedeniyle balık neslinin tükenmesi ve denizlerdeki kirliliğin de büyük rolü vardır.

4.4.2. Tatlı su balıkçılığı

Araştırma sahasında tatlı su balıkçılığı özellikle delta sahasındaki göllerde, daha çok da Balık gölleri sahasında yoğunluk gösterir⁵⁰. Burada, özellikle Yörükler ve Doğanca beldeleri ile Sarıköy ve Koşuköy halkı ikinci bir gelir kaynağı olarak balıkçılık yapmaktadırlar (**Foto 87**). Köylüler kendi aralarında kurdukları su ürünleri istihsal kooperatifleri ile bu işi yürütmektedirler. DHKD'nin (1994) tespitlerine göre deltanın doğu bölümünde toplam 358 üyeli üç, batı bölümünde ise 24 üyeli bir kooperatif vardır. Göllerde avlanan başlıca balık türleri sazan, sudak, has kefal, mersin morinosu, alabalık ve inci balığıdır. Ayrıca göllerde aynalı sazan ve kerevit de yetiştirilmektedir. Balıklar iç pazarda tüketilirken, kerevitin tamamı ihraç edilmektedir. Düzenli istatistik veriler olmadığı için toplam olarak yıllık avlanan gerçek balık miktarı bilinmemektedir. YAŞAR'ın (1994) 1984'ten 1993'e kadar aktardığı bilgiler

⁵⁰ Son yıllarda Altinkaya ve Derbent baraj gölleri sahasında da benzer bir faaliyet göze çarpmakla birlikte bu faaliyet amatör boyutta olup üretim miktarı önemsizdir.

BAFRA OVASI ...

(1984'te yaklaşık 105 ton, 1993'te yaklaşık 146 ton) üretim kooperatiflerinin o yıllara ait verdiği rakamlardır. Yöre insanları ile yaptığımız mülâkatlarda gerçekte avlanan balık miktarının yaklaşık 1/5'inin kayıtlara geçtiği, diğer büyük kısmının ise kayıt dışı kaldığı tespit edilmiştir. Halkın bazı yıllar için verdiği bilgilerin ortalamasına göre yıllık üretim miktarının yaklaşık 300-400 ton civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Foto 87. Deltadaki göllerde balıkçılık faaliyeti (Foto: E.Gümüş ve DHKD).

4.4.3. Kültür balıkçılığı

Araştırma sahasında son yıllarda görülen en önemli gelişmelerden biri budur. Bu faaliyet ayrıca yarattığı katma değer ve Bafra'nın ihracatında önemli bir yer tutması nedeniyle de oldukça dikkat çekicidir. Yörede *Derbent Baraj Gölü* alabalık yetiştiriciliği yapılan en önemli sahadır (**Foto 88**). Üretilen balıkların bir kısmı baraj gölü çevresindeki lokantalarda tüketilmekte, bir kısmı da iç piyasada değerlendirilmektedir. Derbent Baraj Gölü çevresindeki alabalık restoranları aynı zamanda Bafra'nın ve Samsun'un başlıca rekreasyon alanlarından birisini oluşturmaktadır.

Foto 88. Derbent Baraj Gölü'nde kafesler içinde alabalık yetiştiriciliği.

4.5. ENERJİ VE HAMMADDE KAYNAKLARI

4.5.1. Enerji kaynakları

Bir ülke, ya da bölgenin gelişmesi ve kalkınmasında enerji kaynaklarının varlığı veya kolay temin edilebilirliği olmazsa olmaz şartlardan biridir. Petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil yakıtlar açısından fakir olan Bafra Ovası temiz ve güvenilir bir enerji kaynağı olan elektrik açısından şanslıdır. Ovanın güneyinde yer alan Altınkaya ve Derbent barajları ürettikleri elektrik enerjisi ile yörenin ihtiyacını karşıladıkları gibi, enterkonnekte sistem vasıtası ile bölge dışına da elektrik vermektedirler.

Altınkaya Barajı ve HES, temelden 195 m yüksekliği, 16 milyon m³ gövde hacmi, 700 MW kurulu gücü ve yıllık 1,632 milyar kWh enerji üretimi ile Kızılırmak üzerindeki en büyük tesistir (**Foto 89 a**). Bafra şehrinin 7 km güneyinde, vadinin ovaya açıldığı kesimde kurulu bulunan Derbent Barajı ve HES ise 2,9 milyar m³ faydalı depolama hacmi, 58,3 MW kurulu gücü ve yıllık 257 milyon kWh enerji üretimi ile taşkın kontrolü ve sulama amaçlı olarak inşa edilmiş ikinci önemli tesistir (**Foto 89 b**). Baraj, 47.727 Ha alan kaplayan Bafra Ovası sulama sahasının ana kaynağını ve sistemin temelini oluşturmaktadır.

Foto 89. a) Altınkaya Barajı ve HES, b) Derbent Barajı ve HES (Kaynak: ANONİM).

Araştırma sahasında kullanılan petrol ürünleri, kömür çeşitleri ve diğer enerji kaynaklarının tümü bölge dışından gelmektedir. İnşaatı devam etmekte olan Samsun-Bafra doğal gaz hattı tamamlandığında Bafra şehri ve burada yer alan sanayi kuruluşları büyük ölçüde doğal gaz kullanmaya başlayacaklardır.

Bafra yöresi ile ilgili önemli bir husus ise Yeni Delta sahasında çıkan metan (bataklık) gazıdır. Bu kesimde, özellikle Doğanca çevresinde bir kısım evler yer altı sondajları, ya da açtıkları su kuyuları vasıtası ile bu gazı yüzeye

BAFRA OVASI ...

çıkarmışlar ve bundan özellikle yemek pişirmek, su ısıtmak gibi temel faaliyetlerde kullanma yoluna gitmişlerdir (**Foto 90**). TPAO tarafından bu belirtiler dikkate alınarak yapılan sondajlarda zengin doğalgaz yataklarına rastlanmamış, çıkan bu mevcut gazların lokal ve ticari değeri olmayan gazlar olduğu sonucuna varılmıştır.

Foto 90. a) Su kuyusu yoluyla tespit edilen gazın üstü örtülerek kontrol altına alınması, **b)** Kuyudan bir boru vasıtası ile evlerdeki ocaklara kadar ulaştırılan ve kontrollü bir şekilde kullanılan gaz. (Kaynak: ANONİM).

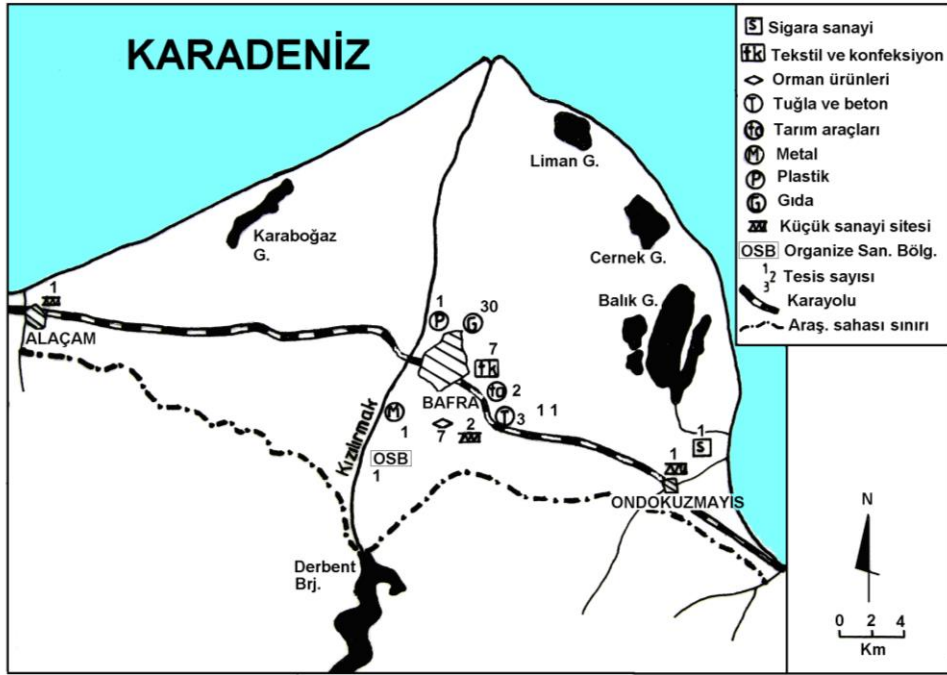
Sivas Kızıldag'dan doğup, yüzlerce km yol kat edip araştırma sahasındaki iki önemli barajı doldurup enerjiye dönüştürerek yoluna devam eden ve ovanın merkezinden geçerek Karadeniz'e dökülen **Kızılırmak** ise Bafra Ovası'nın can damarıdır. Bafra Ovası Sulama Projesi tamamlanıp faaliyete geçtiğinde Kızılırmak'tan sadece enerji kaynağı olarak değil, tarımsal üretimi arttıracak bir *can suyu* olarak da yararlanılmış olacaktır.

4.5.2. Hammadde kaynakları

Bafra Ovası esas olarak *tarımsal hammaddeler* bakımından zengindir. Bunların başında da *tütün, çeltik, şekerpancarı ve sebze çeşitleri* gelir. Yörede kurulan veya kurulacak sanayi tesisleri de esas olarak bu hammaddeleri dikkate almak durumundadır. Fakat bunun dışında özellikle Kızılırmak vadisi yatağındaki zengin *kum ve çakıl ocakları* sadece Bafra ve çevresinin değil, Samsun şehri ve diğer yakın merkezler için de başlıca inşaat hammaddesi kaynağıdır. Bunların dışında Bafra ilçesinin dağlık kesimlerinde yer alan *orman örtüsü* ile tarım yanında ikincil geçim kaynağı olan *hayvancılık*, çok önemli olmamakla birlikte, Bafra Ovası'nın diğer hammadde kaynaklarını oluşturmaktadırlar.

4.6. SANAYİ

Araştırma sahasında sanayinin yoğunlaştığı yer Bafra ilçe merkezi ve çevresidir (**Şekil 25**). Ondokuzmayıs'ta bulunan Tekel'e ait sigara fabrikası hariç tutulursa, gerek 19 Mayıs, gerekse Alaçam ilçeleri sanayi tesisleri açısından oldukça geridir. Bu iki ilçe merkezinde birer adet küçük sanayi sitesi bulunmakta, bunlarda da tamir ve bakım türü küçük imalat işleri yapılmaktadır (Alaçam KSS 178 işyeri, 19 Mayıs KSS 47 işyeri). Bafra 'da ise diğer sanayi tesisleri yanında 2 adet küçük sanayi sitesi (Bafra Kızılırmak SS 220 işyeri, Bafra KSS 211 işyeri), 1 adet de Organize Sanayi Bölgesi vardır.

Şekil 25. Bafra Ovası'nda sanayi faaliyetlerinin dağılışı.

Bafra Ticaret ve Sanayi Odası verilerine göre Bafra'da odaya kayıtlı 5 ve daha fazla işçi çalıştıran 50 işyeri vardır. Bunların çalıştırdıkları toplam işçi sayısı 2.394 olup, faaliyet kollarına göre dağılımları **Tablo 43**'de gösterilmiştir. Özellikle Bafra Organize Sanayi Bölgesi'nin faaliyete geçmesi ile burada da sanayi yatırımları görülmeye başlamış, 2006 yılında 2'si gıda, 1'i kimyasal ilaç olmak üzere 3 adet fabrika hizmete girmiştir. Bu sayının zaman içinde artması umulmakta, bu yönde çabalar devam etmektedir. Bölgede özellikle tarıma dayalı sanayi üzerinde durulmaktadır.

BAFRA OVASI ...

Tablo 43. *Bafra Ovası'nda 5 kişiden fazla işçi çalıştıran işletme ve çalıştırdığı işçi sayıları (Kaynak: BAFRA TİCARET ODASI 2001'den).*

<i>Faaliyet alanı</i>	<i>Ne ürettiği</i>	<i>İşletme sayısı</i>	<i>Çalışan işçi sayısı</i>
<i>Tütün mamulleri</i>	<i>Sigara</i>	1	913
<i>Gıda</i>	<i>Un-kepek</i>	15	215
	<i>Pirinç-kepek</i>	6	62
	<i>Piliç-yumurta-yem</i>	1	35
	<i>Bitkisel yağ</i>	1	30
	<i>Hazır yemek</i>	2	29
	<i>Su ürünleri</i>	1	23
	<i>Ekmek-simit</i>	1	12
<i>Tekstil ve konfeksiyon</i>	<i>Tekstil</i>	6	501
	<i>İplik</i>	1	224
<i>Orman ürünleri</i>	<i>Kereste</i>	2	50
	<i>Kereste-parke</i>	5	186
<i>Tuğla, kum ve beton</i>	<i>Tuğla</i>	1	31
	<i>Kum-çakıl-beton</i>	2	40
<i>Tarım araçları</i>	<i>Damper-römork-su tankı</i>	2	29
<i>Metal</i>	<i>Metal eşya</i>	1	9
<i>Plastik</i>	<i>Plastik eşya</i>	1	5
TOPLAM	-	49	2.396

Bafra'daki ilk sanayi kuruluşu 1931 yılında üretime geçen (ve bugün özelleştirilmiş olan) *Bafra Kereste Fabrikası*'dır (**Foto 91 a**). 1959 yılında ise ilçe merkezinde *Tekel Yaprak Tütün ve Bakım Atölyeleri* faaliyete geçmiştir (**Foto 91 b**).

Foto 91. a) *Kereste fabrikası, b)* *Bafra Tekel Yaprak Tütün İşleme binaları.*

Bir kısmı daimî bir kısmı ise geçici statüde ortalama 500-700 arasında istihdam kapasitesine sahip Tekel tesisleri uzun yıllar şehir ekonomisi üzerinde büyük bir rol oynamıştır. Yine bu tesisler Bafra şehir merkezinde çalıştırdıkları kadın işgücü ile de şehrin sosyal gelişiminde büyük katkıya sahip olmuşlardır. Çalışan kadınlara karşı önyargıların ortadan kalkması Bafra'da kız çocukların okumaları ve iş hayatına atılmaları konusunda kolaylaştırıcı ve teşvik edici bir faktör olmuştur. 1970'li yılların başlarında bir işçi şirketi olarak temeli atılan *Engiz Süt Fabrikası* ise uzun yıllar çalıştırılmamış, nihayet birkaç yıl öncesinde 19 Mayıs Belediyesi'ne devredilerek, tamiratının yapılmasının ardından burası Belediye Hizmet Binası olmuştur. Bölgeden yurtdışına gidenlerin bu ilk ve en önemli yatırımlarının başarısız olması yörenin uzun süre geri kalmasında etkili olmuş, benzer başka yatırımları önlemiştir (YILMAZ 1993).

Bafra'da başlıca sanayi kolları gıda (**Foto 92 a**) ve tekstil (**Foto 92 b**) üzerine yoğunlaşmıştır. Gıda tesislerinin başında un fabrikaları gelmektedir. Un fabrikaları bölgesel üretim yapmakta, pazar sahası genellikle Sinop ve Samsun illerini kapsamaktadır. Bitkisel yağ üreten BAFAY ise (**Foto 93 a**) hammaddesi olan ayçiçeğini (çok azı ovadan, büyük ölçüde ise) Trakya ve Merzifon'dan karşılamakta, Türkiye genelinde pazarlama yapmaktadır (UZUNEMİNOĞLU 1994:277). Alaçam ilçe merkezi doğusunda bulunan balık yağı ve unu fabrikaları da (**Foto 93 b**) özellikle Dereköy ve Alaçam'lı balıkçıların denizden yakaladıkları balıkları değerlendirmek üzere kurulmuşlardır.

Foto 92. a) Un fabrikası, b) Tekstil ve konfeksiyon fabrikası.

Un, yağ, kereste ve beton fabrikalarının her birinin ayrı ayrı özellikle yöredeki hammaddeleri kullanarak bunlar üzerinden katma değer yaratmaları önemlidir. Bafra Ovası'nda en büyük faaliyetin sebze üretimi olduğu düşünülürse özellikle konserveye ağırlıklı gıda sanayi girişimlerinin bu faaliyetler üzerinde tamamlayıcı etki yapacağı açıktır.

BAFRA OVASI ...

Foto 93. a) BAFAY yağ fabrikası, b) Balık yağı fabrikası.

Bafra'da sanayi faaliyetleri içinde en fazla işçi çalıştıran ve en çok üretim kapasitesine sahip tesis, 19 Mayıs'taki *Balıca Sigara Fabrikası*'dır (**Foto 94**). Türkiye'de tütüne dayalı endüstri kuruluşlarının en büyüklerinden biri olan fabrikanın temeli 1970'li yıllarda atılmıştır. 1985'te inşaatı biten fabrika, kuruluş yerinde taban suyu seviyesinin yüksek olması nedeniyle doğabilecek problemler yüzünden uzun yıllar ihmal edilmiş, nihayet 1997 yılında üretime başlamıştır. Halen fabrikada yönetici, teknik personel, memur ve işçi statüsünde 670 çalışan mevcuttur. Eskiye göre günümüzde çok daha modern teknoloji ile üretime devam etmekte ve ülke ekonomisi için de önemini sürdürmektedir. Yıllık 15.000 ton civarında üretim miktarıyla, ülkemiz Tekel sigara fabrikaları içinde en büyük paya sahiptir. Tesiste Maltepe, Balıca, Tekel 2000 sigaraları üretilmektedir.

Foto 94. 19 Mayıs ilçesinde kurulu bulunan Türkiye'nin en büyük tütün endüstrilerinden biri olan Balıca Sigara Fabrikası.

Çalıştırdığı işçi sayısı, üretim miktarı ve satış potansiyeli açısından Bafra'da üzerinde durulması gereken en önemli sanayi kolu tekstildir. Bafra'da 100'den fazla işçi çalıştıran tesislerden üçünü tekstil fabrikaları oluşturmaktadır. Tekstil firmaları bazen merkezi İstanbul'da bulunan firmalardan fason iş almakta, bazen de doğrudan dış piyasalardan sipariş kabul etmektedirler. Bunlar yöredeki ucuz işgücünden yararlanarak üretim yapmakta, işçiler Bafra şehir merkezinden ya da servislerle çevre köylerden temin edilmektedir.

Fabrikalar hammaddelerini İstanbul, Bursa ve Denizli'den almakta, ürettikleri kot ve diğer tekstil ürünlerini ağırlıklı olarak Almanya'ya ihraç etmektedirler. Üretilen ürünlerin büyük kısmının Avrupa ülkelerine ihraç ediliyor olması da son derece dikkat çekicidir. Bu firmalar arasında kendi markasını yaratma ve tanıtmaya eğiliminde olan kuruluşlar da vardır. Bu durum başarıya ulaştığında tekstil sektörünün Bafra ekonomisine katkısı daha da artacak, bu durum ilçenin gelişmesinde önemli rol oynayacaktır.

Bafra Organize Sanayi Bölgesi (OSB)

Bafra Ovası'nda yetiştirilen tarımsal ürünlerin işlenmesi ve katma değeri artırılarak bunların dışarıya satılması, bunlara paralel olarak diğer iş kollarının geliştirilip genişletilmesi, tüm bunları yaparken de verimli tarım alanlarının gelişigüzel işgal edilmemesi amacıyla Bafra'da bir organize sanayi bölgesinin kurulması yıllardan beri yöre halkının en büyük arzusuymuştu. Bunu gerçekleştirmek için çeşitli platformlarda dile getirilen tarıma dayalı sanayi tesislerinin kurulması ve bunların bir bölgede toplanması düşüncesi *Bafra Organize Sanayi Bölgesi* fikrinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bürokratik işlemler ve yer seçimi konusu uzun yıllar almış, nihayet Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın 06.08.1997 tarih ve 10229 sayılı kararı ile 1997 yılında yatırım programına dahil edilmiş, ardından Doğankaya Köyü'nde mülkiyeti Hazine'ye ait 228 hektarlık alan Organize Sanayi Bölgesi adına tescil edilmiştir. 15 Nisan 2000 tarihinde yayınlanan 4562 sayılı OSB kanununa göre müteşebbis heyet oluşturulmuş ve Samsun Valisi başkanlığında; İl Özel İdaresi'nin % 29, Bafra Belediyesi'nin % 35, Bafra Ticaret ve Sanayi Odası'nın % 36 hissesi ile Bafra OSB teşekkül etmiştir. Alt yapı hazırlıkları ve kuruluş çalışmalarının ardından tesislerin temeli atılmış ve bölge sanayi yatırımları için hazır hale getirilmiştir.

Derbent Barajı ile Doğankaya arasında, Kızılırmak nehrinin doğu kenarındaki düzlükler üzerinde (**Foto 95**) yer alan Bafra OSB, 288 parsel üzerinde 250 fabrika ve diğer ortak tesislerin inşasına elverişli bir kapasiteye sahiptir (**Şekil 26**). Planlanan miktarda sanayi kuruluşu bölgeye yatırım yaptığında yaklaşık 12.000 kişiye istihdam sağlanabileceği hesap edilmektedir. Nitekim 2006 yılında 3 fabrikanın üretime geçmesi ile faaliyet başlamış (**Foto 96**), yeni ve daha fazla yatırımcı için büyük gayret içine girilmiştir.

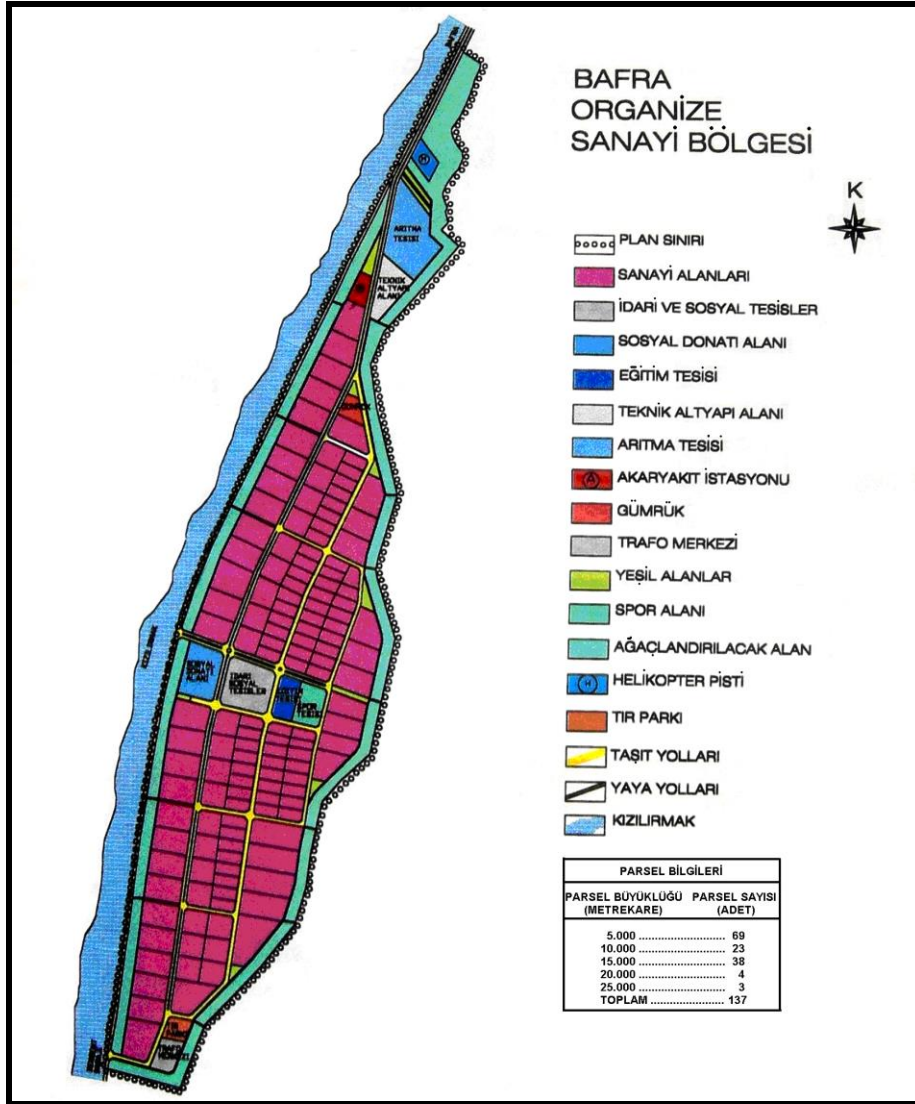
BAFRA OVASI ...

Foto 95. *Bafra Organize Sanayi Bölgesi inşaat sahasının uydu görüntüsü.*

Sanayinin kuruluş şartları olan hammadde, enerji, işçi, ulaşım, sermaye ve pazar koşulları açısından Bafra gerçekten önemli bir potansiyele sahiptir. Fakat yeterli sermaye ve devlet desteğinin olmayışı bugüne kadar büyük sanayi yatırımlarını engellemiştir. Organize Sanayi Bölgesi'nin hizmete girmesi ile ülke genelinden veya yurt dışından bölgeye yatırımlar olması beklenmektedir. Özellikle tarımsal hammaddeyi kullanan tesislerin inşası ile Bafra'nın bir tarım şehri olması yanında, tarımsal sanayinin de geliştiği bir merkez olacağı

umulmaktadır. Bunun yanında Bafra OSB'ndeki kurulacak tesislerin Bafra'da işsizliğe çare olacağı, tarımsal hammaddeyi kullanarak üreticiyi destekleyeceği, üretimin daha çok ihracata yönelik olacağı, tarımsal üretimi çeşitlendireceği, ovada plânlı üretim ve anlaşmalı tarım dönemini başlatacağı, satılmayan veya yok pahasına elden çıkarılan ürünler yerine sanayicinin talep edeceği ürünlerin yetiştirileceği beklentileri de hakimdir.

Şekil 26. Bafra Organize Sanayi Bölgesi vaziyet plânı.

BAFRA OVASI ...

Ovanın zengin tarımsal hammadde üretim kapasitesi, Türkiye'nin iki önemli hidroelektrik santraline sahip olmasının verdiği kesintisiz, bol, ucuz ve en önemlisi temiz enerji avantajı (Altınkaya barajı ve HES'nin yıllık elektrik üretimi kapasitesi 1 632 000 000 kw/h'tir), toprak şartlarının elverişliliği ve sulama imkânları, müteşebbis ve ucuz işgücünün varlığı gibi hususlar açısından avantajlı olan saha, tüm bu olumlu yönlerine karşılık pazarlama, ulaşım ve sermaye şartları açısından halâ sıkıntı içindedir. Bu nedenle devlet teşvikleri önemini korumakta olup, Samsun'un il olarak son yıllarda teşvik dışı bırakılmasını anlamak mümkün değildir. Ayrıca, Samsun-Bafra arasındaki yolun kalite ve niteliğinin yükseltilmesi önemli bir gelişme olup, bunun Bafra OSB ile aynı şekilde bağlantısının kurulması büyük önem taşımaktadır. Bu ve benzeri hususlar yanında Samsun limanı ve havaalanının amaca yönelik olarak işletilmesi, bu sürece Bafra OSB'nin de dahil edilmesi durumunda potansiyel daha iyi değerlendirilecek, bölge kalkınarak göç vermekten kurtulacak ve kendine yeterli hale gelecektir.

Foto 96. Bafra OSB'inde faaliyete geçen fabrikalardan ikisi.

4.7. ULAŞIM

Bafra Ovası, büyük merkezlere uzaklık dışında, ulaşım açısından kayda değer problemi olmayan bir konuma sahiptir. 50 km'lik duble yolla sadece Samsun'a değil, bu yolla Samsun şehri üzerinden demiryolu, denizyolu ve havayolu hatları ile tüm dünyaya bağlanmaktadır. Yöre, Samsun-Sinop karayolu üzerinde olup ayrıca tali bir hatla güneyde Havza ve Kavak'la da bağlantı halindedir (**Şekil 27**).

Bafra Ovası ve onun merkezinde yer alan Bafra şehrinde geçmişten günümüze ulaşım çeşitleri ve bunların gelişmesi ile ilgili olarak bazı özellikler dikkat çekicidir. Bunlar ana başlıklar altında kısaca şu şekilde özetlenebilir;

Şekil 27. Bafra Ovası ulaşım bağlantıları haritası (Kaynak: ANONİM).

4.7.1. Karayolu ulaşımı

Bafra şehri uzun tarihi geçmişi içinde, ovanın merkezinde ve denizden uzakta yer aldığı için esas olarak karayoluna bağımlı kalmıştır. Kenti doğu-batı yönde geçen karayolu Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar sadece yük hayvanları ile taşımacılığa izin vermiştir (**Foto 97 a**). Bu dönemde Bafra'dan daha batıya gitmek için Kızılırmak üzerine daha önceden inşa edilmiş ahşap köprü kullanılmıştır. Sık sık tamir gerektiren ve sağlıklı bir ulaşım imkânı vermeyen bu köprü uzun yıllar hizmet görmüş, bu arada türkülere de konu olan nice canlar almıştır (**Foto 97 b**).

BAFRA OVASI ...

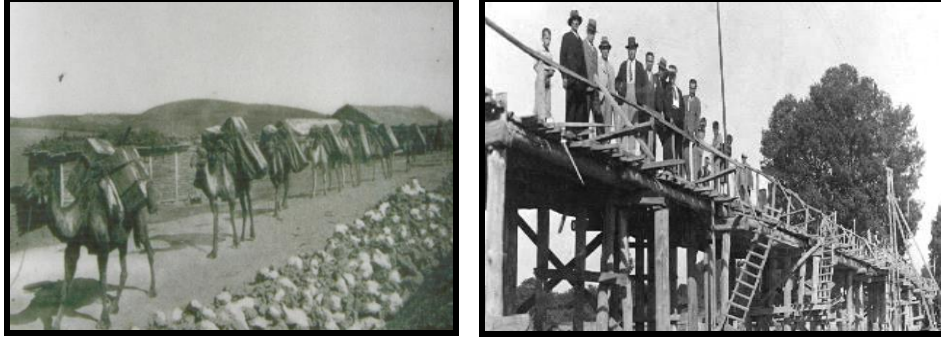

Foto 97. a) Cumhuriyetin ilk yıllarında Bafra-Samsun arasında develerle tütün nakli, **b)** 1936'da Kızılırmak üzerindeki ahşap köprü (Kaynak: Anonim).

1924'te Samsun-Bafra-Alaçam şosesi projelendirilmiş ve hemen inşaatına başlanmıştır. Bafra'yı Alaçam ve Sinop'a bağlayan karayoluna Kızılırmak nehrinin geçit vermemesi nedeniyle bu ahşap köprünün yerine beton bir köprü yapılması da yine yöre için Cumhuriyet döneminde ele alınan ilk projelerden birisi olmuştur. Kızılırmak üzerine inşa edilen ve 1937'de hizmete giren 7 kemerli 250 m uzunluğundaki Çetinkaya köprüsü, paraleline daha geniş bir köprü yapıldığı için, bugün artık nostaljik olarak kullanılsa da, o günden bugüne hizmet etmiş ve Bafra'nın sembolü olmuş durumundadır (**Foto 98**).

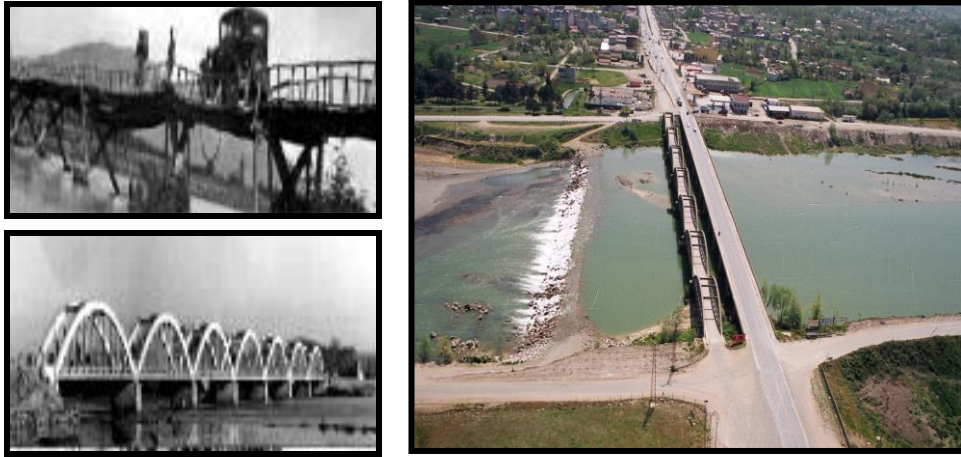

Foto 98. a) 1935 yılında ahşap köprüyü geçmeye çalışan bir araç, **b)** 1937'de hizmete giren Çetinkaya köprüsü, **c)** Eski ve yeni köprünün bugünkü görünümü (Kaynak: ANONİM).

Sonraki yıllarda bu karayolu asfalt kaplama bir yolla Sinop'a kadar bağlanmıştır. Bu ana hat dışında, yine zaman içinde, kentin köyleri ile karayolu bağlantısı kurulmuş, bunun için Türkiye'ye örnek olan bir çaba gösterilmiştir⁵¹.

Bafra Ovası'nın yurtiçi ve yurtdışı ulaşım bağlantılarının esasını karayolu oluşturmaktadır. Sadece Bafra değil, 19 Mayıs ve Alaçam ilçe merkezleri de Samsun-Sinop devlet karayolu üzerinde yer alırlar. İlçe merkezlerinin Samsun şehrine uzaklıkları sırasıyla; 19 Mayıs 36, Bafra 50 ve Alaçam 79 km'dir. Bafra-19 Mayıs 14, Bafra-Alaçam 29, Bafra-Sinop arası da 110 km'dir. Bafra ve Alaçam üzerinden güneyde Havza ve Durağan'a inen iki tali karayolu daha vardır.

Gerek Bafra şehrinin büyümesi, gelişmesi ve zenginleşmesi ile beraber Samsun'la ilişkilerin artması vb. faktörler, gerekse Samsun-Sinop hattının etkisi ile mevcut karayolunda trafik hacmi artmış, bu durum eski yolu yetersiz hale getirmiştir. Özellikle trafiğin en yoğun olduğu Samsun-Bafra arasındaki eski tek şeritli yolun bir kısmının Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi üzerinden geçmesi, yolu inişli çıkışlı hale getirmiş, bu durum yol güzergâhı üzerinde araçların önlerini görememeleri sonucu uzun konvoylara ve trafik sıkışıklıklarına neden olarak sayısız kazaya yol açmış, yüzlerce can gitmiştir (**Foto 99 a**). Bu nedenlerle hem Karadeniz Sahil Yolu'nun bir devamı olarak, hem de artan trafiğe geçici bir çözüm olarak gündeme gelen duble yol inşaatları fikri bu kesimde de destek görmüş, trafik yoğunluğunun en fazla olduğu Bafra-Samsun arasındaki yol inşaatı hızlandırılarak bitirilme aşamasına gelinmiştir. Bu yol tamamlandığında ulaşım da büyük ölçüde rahatlayacaktır (**Foto 99 b** ve **Tablo 44**)

Foto 99. a) Yakıntaş köyü yakınlarında yolun eski hali, **b)** Yeni yapılan Samsun-Bafra arası duble yolunun hizmete giren kesiminden bir görünüm.

⁵¹ *Bafra Köy Yolları Birliği*: Bafra ilçesinin köy yolları problemini çözmek için 1962 yılında yerel idarecilerin de iştiraki ile halkın kendi arasında kurduğu bir birliktir. Birlik, aldığı makine ve ekipmanla ilçe köylerinin yollarını yapmış ve asfaltlamıştır.

BAFRA OVASI ...

Tablo 44. Son on yıllık dönemde trafik akım değerlerindeki günlük artışı gösteren ulaşım yoğunluğu rakamları (Kaynak: Karayolları Samsun 7. Bölge Md.).

Yıllar	Hatlar	Otomobil	Pikap	Otobüs	Kamyon	Tır	Toplam
1995	Samsun-Bafra	3.696	?	200	1.037	30	4.963
	Bafra-Alaçam	710	92	15	176	10	1.003
2005	Samsun-Bafra	4.848	555	86	923	108	6.520
	Bafra-Alaçam	788	117	14	226	14	1.159

Bafra ile diğer şehirler arasındaki ulaşım otobüslerle sağlanmaktadır. Başta İstanbul olmak üzere Bursa, Ankara-Hatay ve Doğu Karadeniz yönünde (Bafra'nın göç aldığı ve verdiği yerler ile nüfus yapısından kaynaklanan özellikler nedeniyle) günlük düzenli servisler vardır.

İlçe merkezlerinin Samsun'la ulaşım bağlantısı belediye/halk otobüsleri ve dolmuşlarla sağlanmaktadır. Kentler ile köyler arasındaki ulaşım da yine esas olarak dolmuş minibüsler ve özel araçlarla sağlanır. Fakat Bafra Ovası'nın tarımsal yapısından kaynaklanan özellik nedeniyle traktör sayısı çok fazladır ve özellikle köylerdeki mahsulün kent merkezindeki Sebze Hali'ne getirilmesinde traktör kullanılır (**Foto 100 a**). Yine ova kesiminde arazinin düz ve engebesiz olması nedeniyle köyler ve mahalleler arasında gidiş gelişlerde en çok kullanılan araçlar ise mobilet ve bisikletlerdir (**Foto 100 b**).

Foto 100. a) Traktörün arkasına taktığı üç römorkla (!) yetiştirdiği lahanayı Sebze Hali'ne getirmekte olan bir ova çiftçisi (Koruluk köyü), **b)** Yakın mesafelerde ulaşımı sağlayan bisiklet ve mobiletler (Fener köyü).

4.7.2. Suyolu ulaşımı

Bafra'nın tarihi sit alanı olan İkiztepe'nin bir zamanlar bir liman kenti olup olmadığı bilim adamları arasında bir tartışma konusudur. Bu itibarla

Bafra'nın da Karadeniz'le olan ilişkisi hep sorgulanmış, daha önce de belirtildiği gibi, bazı seyyahların ifadelerine dayanılarak bu konuda çeşitli yorumlar yapılmıştır. Fakat bugün bilinen bir gerçek var ki o da Bafra'nın Karadeniz kıyısında bir liman olmasa da Kızılırmak kenarında bir iskeleye sahip olduğu, ırmak yoluyla gelen eşyanın burada yüklenip boşaltılmış olmasıdır.

*“1960'lı yılların başlarına kadar Kızılırmak vadisinin aşağı kesiminde, Şahinkaya yarma vadisi ile Bafra şehri (Çetinkaya köprüsü) arasında kalan 80-100 km'lik bölümde **kayıkla nakliyat** yapılıyordu. Bu nakliyat insan değil sadece eşya taşınıyordu. Nakliyat akarsu eğimi arttığı için Şahinkaya'dan daha güneye giremiyordu”.*

Ne zaman başladığı bilinmeyen, fakat 1970'li yıllara ulaşmadan kendiliğinden sona eren bu faaliyet 1962 yılında bu sahada araştırmalar yapan Erdoğan Akkan tarafından yerinde gözlemlenmiş, yaptığı tespitleri daha sonra yayınlamıştır (bkz. AKKAN 1962). Bafra'nın tarihi geçmişine ışık tutması, Kızılırmak'tan ulaşım amaçlı yararlanılıp yararlanılamayacağı tartışmalarına bir katkı yapması ve bazı hatıraları canlandıracağı ümidiyle makalenin devamı geniş bir özet olarak aşağıda verilmiştir.

*“Kayıkla nakliyat kolay değil, tam tersine çok güç bir işti. Bölge halkını böyle zorlu bir işe sevk eden şey ise içlerinde bulundukları iktisadi zorluklardı. Çünkü deltadan içeri girildiğinde (bugünkü Altınkaya barajının gerisine geçildiğinde) akarsu vadisi daralmakta, arazi sarplasmakta, dağlık ve ormanlık sahalar yüzünden ziraat yapılabilecek saha ortadan kalkmaktaydı. Düzgün bir yolun olmayışı, büyük merkezlere uzaklık gibi faktörler hepsi bir araya geldiğinde köylüler büyük geçim zorlukları ile karşılaşılıyordu. İşte bu imkânsızlıklar nedeniyle bir kısım halk geçimini Kızılırmak üzerinde **kayıkla nakliyat**ta bulmuştu.*

Kızılırmak Şahinkaya yarma vadisini geçtikten sonra eğimi azalır ve bazı istisna yerler hariç, geniş bir yatak içinde, salınarak nazlı nazlı akar (Foto 101 a). Bu durgun akış ve yataktaki eğimin azlığı senenin büyük kısmında, kayıkların kuzeyden esen hâkim rüzgâr kuvveti ile (yelkenle), ırmak yukarı gitmesine yardımcı olur (Foto 101 b ve c). Özellikle sabah saat 10'dan itibaren denizden karaya doğru esen meltem rüzgârları etkisini Şahinkaya yarma vadisine kadar hissettirmekte, kayıkların rüzgâr gücüyle ırmağın akış yönünün tersi istikamette gitmesine yardımcı olmaktadır.

Ancak ırmağın akış yönü tersine seyahat her zaman kolay olmamakta, ırmağın menderesler (büklümler) çizerek ilerlediği yerlerde vadi yamaçlarının yüksekliğinden kaynaklanan kuytu yerlere rüzgâr ulaşmadığı durumlarda, ya da rüzgârın ters (güneyden kuzeye) estiği

BAFRA OVASI ...

durumlarda yelken sönmekte, bu durumda kayığı hareket ettirme işi insanların beden gücüne kalmaktadır. Bu durumda yelken derhal indirilmekte, kayığın 3-4 tayfası suların içine atlayarak kayığı bir halatla omuzlarından çekmeye başlamaktadır (**Foto 101 d**). Kış aylarında, suyun kabarık ve soğuk olması nedeniyle büyük eziyete dönüşen bu iş insanların geçimlerini sağlamak için ne tür bir işe muhtaç olduklarını ve ekonomik durumlarını göstermesi bakımından da üzüntü vericidir.

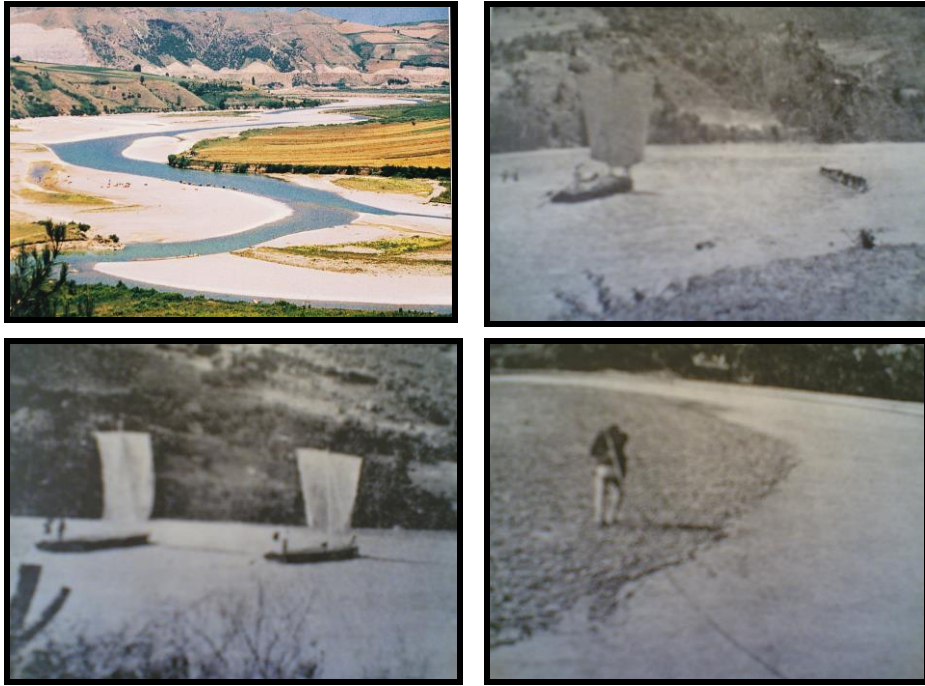

Foto 101. a) Barajlar inşa edilip su tutmadan önce Kızılırmak böyle akıyordu (1980'li yıllarda Derbent baraj gölü sahası), **b,c,d)** Kızılırmak üzerinde kayıkla nakliyat (AKKAN 1962'den).

Akış yukarı boş olarak götürülen kayıklar Bafra (Çetinkaya) köprüsünden en son gidebildikleri Kuruçay köyüne kadar 3-4 günde çıkabilmektedirler. Yolculuk rüzgâr müsaitse 2 gün, değilse 4 gün sürebilmektedir. Şöyle ki; Bafra köprüsünden ilk gün hareket eden kayıklar iyi bir rüzgâr yakalamışlarsa o gün akşama kadar 45-50 km yol kat ederek İğdir veya Bengü köylerine ulaşmakta, geceyi orda geçirmektedirler. Ertesi gün sabah yola çıkıp akşama da Kuruçay'a varmaktadırlar. Kayıkları karanlıkta hareket ettirmek imkânsız

olduğundan adı geçen köylere ulaşamazlarsa geceyi kayıkta ya da yakın bir köyde geçirmektedirler.

Kayıklar dönüşte yüklü olduklarından sadece akarsuyun akışından faydalanarak hareket ederler. Bu kez de çıkışın tersine akarsuyun derinleştiği ve buna bağlı olarak akış hızının arttığı yerlerden gitmeye çalışılmakta, akarsuyun çok durgun ve yavaş aktığı yerlerde ise kürek çekilmektedir. Kayık yüklü olarak akarsuyun akış yönünde hareket ettiği için 1-2 günde Bafra'ya ulaşılmaktadır.

Nakliyat işi yapan 30-35 kayık vardır. Kayıkçıların hemen hepsi Iğdır ve Bengü köylerinden, 3-4 tanesi de Çaltıcak köyündendir. Kayıkçıların verdikleri bilgilere göre daha eskilerde, Samsun demiryolu yapılmadan önce Bafra ve Samsun'un zahire ihtiyacı bu yoldan kayıklarla sağlanıyor, Bafra'ya günde 30-40 kayık zahire indiriliyordu. 1/200.000 ölçekli bölge haritasında Kızılırmak kenarında Bafra köprüsü civarında bir "iskele"nin gösterilmesi, burada bir iskân yerinin işaretlenmiş olması, o dönemde yıkıntıları hala ayakta olan binaların vaktiyle birer yük iskelesi ve kayıklara malzeme götüren kervanlara konaklık vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır⁵².

Samsun'a demiryolu bağlantısı kurulması, ardından karayolunun faaliyete geçmesi ile kayıkçılık önemini kaybetmiş ve gün geçtikçe işin zorluğu ve taşınan malzemenin azalması da bunda etkili olmuştur. Bu süreç sonunda (1960'ların başlarına gelindiğinde) kayıkçılık artık kârlı bir iş değildir. 30-35 kayıktan 3-5 tanesi hareket halinde olup, sahipleri sadece kayıkçılık yapmamakta, dönüşümlü olarak ellerindeki tarlaları da işleyerek geçimlerini sağlamaya çalışmaktadırlar.

Nakliyat esas olarak Bafra'dan Kuruçay köyüne kadar olan sahada yapılmaktadır. Fakat öğrenildiğine göre eskiden Vezirköprü hizasında Çeltekte köprüsü adı verilen yere kadar işliyormuş. Şahinkaya yarma vadisi civarına inşa edilen küçük bir sulama bendi yüzünden Bafra'dan gelen kayıklar buradan daha yukarı gidememekte, Çeltekte'nden yukarı ise Çeltekte kayıkçıları çalışmakta, bunlar vadi boyunca üretilen pirinci Vezirköprü, Alaçam ve Bafra gibi büyük pazarlara ulaştırmaktadırlar.

⁵² 1950'li yıllarda yayınlanan 1/200.000 ölçekli topografya haritalarında Bafra Çetinkaya köprüsü civarında görülen **iskele** işaretleri yukarıda bahsedilen bu faaliyetle ilgilidir. Bu konudan haberdar olmayan bazı araştırmacılar, haritalarda gördükleri bu iskelelerden yola çıkarak, "Karadeniz'den içeri giren teknelerin Bafra'ya ulaşabildikleri" yorumlarını yapmışlardır, ki bu yorum yanlıştır.

BAFRA OVASI ...

Pirinç nakliyatı dışında Bafra-Kuruçay arasında çalışan kayıkların asıl yükü Kuruçay köyünde yapılan tuğla ve kiremit ile yine ırmak boyunca bulunan kireç ocaklarından yüklenen kireçtir. Kuruçay köyü civarında Kızılırmak'a karışan Kuruçay deresinin getirdiği killi-şistli alüvyal malzeme Kuruçay köylüleri için tuğla ve kiremit hammadresi olarak kullanılmaktadır. Köyde yaklaşık 20 hanenin tuğla kiremit ocağı vardır. Sahipleri tarımsal faaliyet dışında tuğla kiremit üreterek ek kazanç sağlamaktadırlar.

Haziran ayından itibaren havanın kurak gitmesi ile tuğla-kiremit yapımı için uygun ortam doğmakta, kiremit dökme ve pişirme işi ağustos sonlarına kadar devam etmektedir. Her ocakta takriben yılda 100.000 kiremit imal edilmektedir. İşte bu kiremitler kayıklarla Bafra ve Kızılırmak vadisi kenarında bulunan diğer köylere taşınmaktadır. Bunun dışında Bengü ile Çaltıcak köyleri arasında bulunan kireç ocaklarından elde edilen kireç de aynı yolla, kayıkların yükünü oluşturarak, aşağıya taşınmaktadır. Fakat kireç ocaklarının bol odun kullanması ormanların tahrip edilmesine neden olmuş, ruhsatlı odun kullanmayanlara yasak getirilerek kapatılmıştır. Ruhsatlı odun temini de zor ve güç olduğundan buna bağlı olarak kireç ocaklarının da çoğu kapatılmış, son dönemde kayıkların yükü ayrıca bu sebeple de azalmıştır.

Kayıklar akış yukarı boş, dönüşte ise (mevsimine göre) pirinç, tuğla kiremit ve kireç taşımaktadırlar. Yüklenecek maddenin miktarı ırmaktaki su seviyesine göre ayarlanmaktadır. Irmakta su fazlaysa daha fazla yük, su çekikse daha az yük taşınmaktadır. Hirfanlı Barajının yapılması ile Kızılırmak nehrinin akışı düzene girmiştir. Fakat bu sefer de yazın ırmak çevresindeki çeltik tarlalarına su çekilmesi nedeniyle Bafra'ya ulaşan su miktarı azalmakta, bu durum nedeniyle yazın ırmaktaki su derinliği yer yer 1 m'nin altına düşmektedir. İşte suyun bu çekik zamanlarında bir kayak 3-4 bin civarında kiremit (4-4,5 ton yük) ancak taşıyabilmektedir. Bazen bu yük bile fazla gelmekte, kayak kuma oturabilmektedir. Bu durumda kayıktaki yük başka bir kayığa veya kıyıya boşaltılarak kayak tekrar yüzdürülmekte, tekrar yüklenerek yola devam edilmektedir. Sonbahar ayları su seviyesinin yükseldiği ve taşınacak yükün arttığı dönem olduğu için kayakçılığın da en yoğun yapıldığı dönemdir. Bu dönemde su seviyesinde yükselmeye bağlı olarak taşınan kiremit sayısı da 8-9 bini (10-11 tonu) bulmaktadır. Ayrıca yazın ucuz olan kiremit kışın pahalılaşmakta, (yazın 1000 tanesi 70-80 liraya köylüden alınıp Bafra'da 110-120 liraya satılırken, kışın kiremit köylüden 60-65 liraya alınmakta, Bafra'da 125 liraya satılmakta), böylece yazın bir seferde kayak başına 150-200 lira kazanılırken, kışın bu kazanç 500 lirayı bulmaktadır.

İlkbahar olduğunda sular yükselmekte, köylüde satacak kiremit kalmamakta, onlar da ayrıca tarla işleri ile uğraştığından bu dönemde kayıkçılık yapılmamaktadır.

Kayıkları yöre halkı bizzat kendisi yapmaktadır. Nehir kayıklarının planı diğer kayıklardan farklıdır. Malzeme olarak bölgedeki çam ağaçlarının düz olanları kullanılmaktadır. Malzeme parasız, işçilik de kendilerinden olunca kayıklar ucuza gelmektedir.

Kayıklar genel olarak 14-15 m boyunda, 2,5-3 m eninde ve 80-90 cm derinliğe sahiptir. Akarsu sığ ve kayığın kuma oturma ihtimali fazla olduğundan, deniz kayıklarının aksine altları düzdür. Bu yüzden de devrilme ihtimalleri daha fazladır. Akış yukarı giderken çekilen yelken kayığın önüne dikilmiş 8-9 m yüksekliğindeki bir direğe çekilmektedir. Üstü yatay bir kalasa geçirilmiş olan yelken tek makara ile çekilip indirilmektedir. Yelkenin genişliği 4,5 – 5 m eninde olup dikdörtgen biçimlidir.

Yelken direği kayığa 4 urganla bağlıdır. Yelken bu urganlardan öndeki ikisine yaslanarak şişmekte, rüzgârın kayığı hareket ettirmesini sağlamaktadır. Yelkenin alt iki ucunun bağlı olduğu ipler “kaptan”ın elinde bulunmakta, kaptan bunlar vasıtası ile kayığı sevk ve idare etmekte, akarsuyun bükümüne uygun olarak kayığı karaya oturtmadan, dik kayalık ve yamaçlara çarptırmadan yüzmesini sağlamaktadır.

Kayıpta kaptandan başka 3-4 tayfa daha bulunmaktadır. Bunlar kayığın sığ yerlerde karaya oturmasını engellemek, ya da yamaçlara çarpmaması için ellerindeki “cerek” adı verilen ucu demirli sırıklarla kayığın idaresine yardım ederler. Bu kişiler rüzgârın ters estiği durumlarda yelkeni derhal indirerek, ya da ‘taşarkası’ denilen rüzgâr almayan kesimlerde yelkeni indirmeden, kendileri suya veya yamaçlara inerek kayığa bağlı uzun bir urgan vasıtası ile kayığı omuzlarında çekmeye çalışırlar. Kayıkla taşınacak eşyayı yüklemek, ayrıca akış istikametinde giderken durgun yerlerde kürek çekmek ve yine akıntı tesiri ile kayığın yamaçlara çarpmasını engellemek için cerekleri kullanmak, bunların hepsi tayfaların işidir.

Bütün bu güçlükler yanında elde edilen kazancın azlığı, taşınan maddenin basitliği, gün geçtikçe karayolu şebekesinin kurulup gelişmesi gibi hususlar, zamanla kayıkçılığı azaltmış, günümüze (1960’lı yıllara) ancak bu kadarı, o da çaresizlikten, yapacak başka iş olmadığından, gelebilmiştir. Ancak yakın bir gelecekte bu da ortadan kalkacaktır. Çünkü Kızılırmak’ın aşağı kesiminde Asar mevkiine yapılacağı söylenen büyük bir barajın (Altınkaya barajı kastediliyor) etütleri bitmek üzeredir. Baraj

BAFRA OVASI ...

yapıldığında tabiatıyla kayıkla nakliyat imkânsız hale gelecektir. Aynı zamanda kayıkçılıktan geçimini sağlayan Bengü ve Iğdır köyleri de sular altında kalacağından, halk belki de başka yerlere nakledilecektir. Zaten kayıkçılar da barajın yapılması ile toprağı daha bol ve verimli, geçimi daha kolay olan bir yere gideceklerini ummakta ve kendilerini kayıkçılıktan kurtaracak o günü beklemektedirler⁵³”.

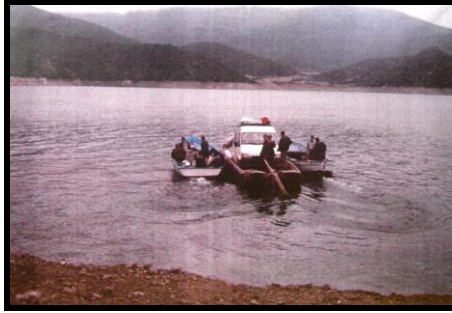

Foto 102. Altinkaya baraj gölü üzerinde Vezirköprü ilçe merkezinden Kuruçay köyüne bütün tehlikelerine rağmen ulaşım sal üzerinde yapılmaktadır.

Bafra Ovası üzerinde drenajı sağlamak için inşa edilen kanalların büyük kısmı suların yüksek olduğu dönemlerde kayıkla ulaşım imkân vermesine rağmen, karayolu hakimiyeti nedeniyle bu su yolları hemen hiç kullanılmaz. Arazi çalışmalarımız sırasında Engiz kanalında tespit edilen kayıklar gelecekte turizm açısından bunların kullanılabileceği fikrini bize vermiştir **(Foto 103 a)**⁵⁴. Kızılırmak'ın denize döküldüğü en kuzey uçta ise balıkçı tekneleri 2 km kadar ırmaktan içeri girebilmektedir. Bu da bize ırmak yatağı düzenlendiğinde istenirse bu teknelerin daha da iç kısımlara kadar girebileceğini göstermektedir **(Foto 103 b)**.

⁵³ Aradan yıllar geçmiş, barajlar inşa edilmiş, sular altında kalan köyler boşaltılmış, bunların bir kısmına Hatay'da Amik Ovası'ndan arzu ettikleri erimli topraklar verilmiştir. Fakat Hatay'a göç edenler oranın iklimine uyum sağlayamadıkları için bir türlü Bafra'dan kopamamışlar, bir kısmı geri dönmüş, bir kısmı İstanbul'a yerleşmiş, çok azı da Hatay'da kalmıştır. Günümüzde Hatay-Bafra arasındaki günlük direkt otobüs seferlerinin sebebi bu göçtür. Bu konuyla ilgili diğer husus ise, baraj gölünün ayırdığı köyler ile ulaşım bir türlü sağlıklı bir şekilde kurulamamış, adı geçen köyler yine kendilerinin yaptıkları basit teknelerle ölümü göze alarak, bu sefer ırmağı değil, baraj gölünü geçmek için Kızılırmak üzerinde nakliyatı devam ettirmektedirler **(Foto 102)**.

⁵⁴ Hollanda ve diğer benzer ülkelerde olduğu gibi, belki gelecekte bu kanallardan küçük teknelerin seyahat etmesi sağlanarak turizm amacıyla yararlanılabilir.

Bütün bunların dışında Bafra Deltası kıyılarında yer alan iki fener, denizyolu ulaşımına katkıda bulunurken, deltanın iki tarafında bulunan Dereköy ve Yakakent balıkçı barınakları da küçük birer liman olarak bugün balıkçı teknelerine ev sahipliği yaparken, gerektiğinde yat turizmi için önemli bir potansiyel taşımaktadırlar.

Foto 103. a) 19 Mayıs ilçe merkezinden Engiz kanalının görünüşü, **b)** Kızılırmak nehri ağız kısmından güneye bakış. Balıkçı tekneleri bu geniş ağzın iç kısmını barınak olarak kullanmaktadırlar.

4.7.3. Demiryolu ulaşımı

Samsun-Bafra arasında artan trafik şimdilik duble yol inşaatı ile çözülürken, zaman içinde bu yolun yetmeyeceği de bilinen bir gerçektir. Nitekim, şu anda Samsun'dan batı yönde yazlık alanlara doğru olan yoğun trafik akımı, yakın bir gelecekte bu yolun yetersiz hale geleceğinin işaretidir. Artan trafiğe en köklü çözümlerden biri raylı sistemdir. Şimdilik Samsun-Kurupelit arasında düşünülen hafif raylı sistemin önce 19 Mayıs'a ardından da Bafra'ya ulaştırılması bugünden planlanmalı ve gelecekte inşa edilmelidir.

Bugün ortaya çıkan bu ihtiyaç Cumhuriyet'in ilk yıllarında da gündeme gelmiş, demiryolunun Samsun'a ulaşmasının ardından Samsun-Çarşamba demiryolu hayata geçirilirken, bu hattın Samsun-Bafra arasında da yapılması plânlanmıştır (İPEK 2006). Bundan amaç tütün üretimi ve nakliyesindeki güçlükleri aşmak ve ovoidan elde edilen diğer mahsullerin Samsun limanı'na en kolay ve ucuz yoldan taşınmasını sağlamaktır. O dönemde en değerli ihraç ürünü olan tütünün Bafra'dan Samsun iskelesine ulaştırılması tehlikeli ve zorlu bir yolculukla develer ve öküz arabaları ile yapıldığından nakliye oldukça pahalıya geliyordu. Bu durumu düzeltmek için akla gelen fikirlerden biri demiryolu hattıydı.

Samsun-Bafra demiryolu hattı Cumhuriyet döneminde gerçekleşmedi. Artan karayolu trafiğine alternatif olarak gelecekte hafif raylı sistem olarak yapılır mı bilinmez. Fakat Bafra kent içinde küçük de olsa bir zamanlar bir

BAFRA OVASI ...

demiryolu hattı vardı ve bu demiryolunda küçük lokomotiflerin çektiği katarlardan yük taşımada yararlanılıyordu. Günümüze ulaşmayan bu hat Kereste Fabrikası içinde tomruk taşımada kullanılan dekovil (dar demiryolu) hattıydı (**Foto 104**). En azından fabrikada çalışanlar Bafra içinde yıllarca bu demiryolunu kullanmış oldular.

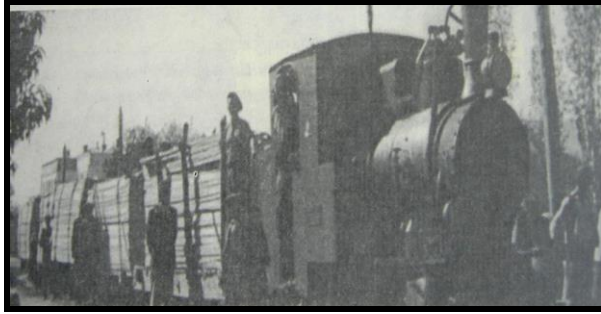

Foto 104.

Bafra Kereste Fabrikası içine döşenen dekovil hattında tomruk taşıyan küçük tren. (KOPUZ 2002:52'den).

4.7.4. Havayolu ulaşımı

Bafra havayolu ulaşımını Samsun-Çarşamba uluslararası havaalanı üzerinden sağlamaktadır. Bu havaalanı Bafra Ovası'nda yetişen ürünlerin bozulmadan yurtiçi ve yurtdışı pazarlara ulaştırılması için büyük önem taşımaktadır. Bugüne kadar kargo ünitelerinin yapılmamış olması büyük eksiklik olup, bu problem giderildiğinde Bafra için büyük imkânlar ortaya çıkacaktır.

Araştırma sahası içinde de küçük bir hava alanı vardır. Bu alan amatör uçuşlara açık olup, gerektiğinde küçük uçakların iniş kalkışına imkân verecek potansiyele sahiptir. Her yıl düzenlenen havacılık şenlikleri bölgede Ulu Önder Atatürk'ün “İstikbal Göklerde” fikrini canlı tutmaktadır (**Foto 105**).

Foto 105. a) 19 Mayıs sahilinde yer alan Engiz Havaalanı, **b)** Şenlikler sırasında kalkış sırası bekleyen küçük uçaklar (Kaynak: ANONİM).

4.8. TİCARET

Bafra aynı zamanda bir ticaret şehridir. Yerleşme tarihinde de belirtildiği gibi, kurulması ve gelişmesi *pazar yeri* fonksiyonu sayesinde olmuştur. Bafra Ticaret ve Sanayi Odası 1903 tarihinde faaliyete geçmiş olup, ülkemizin en eski ticaret kurumlarından biridir. Bafra Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yayınlanan iktisadî raporlara göre başlıca meslek grupları ve yıllar itibarıyla bunların sayılarında meydana gelen değişimler **Tablo 45**'de gösterilmiştir. Tabloda en göze çarpan husus son yıllarda toplam işyeri ve meslek sayısında kayda değer miktarda sayısal bir artışın olmayışıdır. Nüfus kısmında da belirtildiği gibi araştırma sahası köylerinde nüfus azalmakta, Bafra şehir merkezinde ise artmaktadır. 1990-2000 yılları arasında Bafra şehir merkezinin nüfusu 65.600'den 87.733'e çıkması ve son 10 yıllık dönemde kentteki bu nüfusun % 33 arttığı göz önüne alınırsa, şehirdeki faaliyetlerde aynı oranda bir artışın olmaması dikkat çekicidir.

Tablo 45. Bafra Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı meslek grupları ve bunlara bağlı üye sayılarının yıllara göre durumu.

Meslek Grubunun Adı	1994	1996	1998	2000	2003
1. Grup: Sanayiciler, İmalatçılar, Tütüncüler, vb.	116	114	123	130	124
2. Grup: Manifaturacılar, Tuhafiyeciler ve Kunduracılar	107	97	98	92	138
3. Grup: Gıda maddeleri, Lokantacılar, Kasaplar, Tüketim Kooperatifleri	180	117	191	169	167
4. Grup: Eczacılar, Kırtasiyeciler	60	76	107	110	106
5. Grup: Oto parça ve Traktör satıcıları	105	104	109	106	94
6. Grup: Bankacılar, Sigortacılar, Kuyumcular, Üretim ve Satış Kooperatifleri	110	121	134	138	99
7. Grup: Nakliyeciler, Akaryakıt bayileri	179	179	197	176	145
8. Grup: İnşaatçılar, Müteahhitler, Yapı kooperatifleri	205	220	238	195	124
9. Grup: İnşaat malzemeleri, Keresteciler, Elektrik malzemesi satıcıları	175	156	174	143	124
10. Grup: Dayanıklı tüketim malları satıcıları, Züccacılar	100	101	103	81	62
TOPLAM	1.337	1.345	1.474	1.340	1.1185

Kaynak: BAFRA TİCARET VE SANAYİ ODASI.

BAFRA OVASI ...

Şehirde ticaret birbirinden farklı iki karaktere sahiptir. Bunlardan birincisi kırdaki yaşayanların şehirle olan alışverişidir. Bafra şehri, çevresindeki zengin tarım potansiyeli ve buna dayalı özellikle tütün ve sebze tarımına bağlı olarak, elde edilen önemli miktarda paranın el değiştirdiği bir yerdir⁵⁵. Halk bir yıllık emeğinin karşılığı olan bu paranın büyük kısmını Bafra şehir merkezinde harcamaktadır. Şehirdeki başlıca alışveriş mekanları kentin merkezinde yer alır. Meydan ve buna çıkan cadde ve sokaklar perakende ticaretin en yoğun olduğu yerlerdir (**Foto 106**). Şehrin bu kesimlerinde pazartesi ve cuma gibi özellikle belirli günlerde yaşanan yaya ve araç yoğunluğu oldukça dikkat çekicidir.

Foto 106. Bafra şehir içinde perakende ticaret merkezinde ve ana caddeler çevresinde toplanmıştır (ANONİM).

Bafra'daki ikinci ve en önemli ticaret Türkiye ve dünya ile olan ticarettir. Bafra ağırlıklı olarak tarımsal ve hayvansal ürünler ihraç etmekte; gıda, tekstil, inşaat, metal eşya ve diğer işlenmiş ürünleri ithal etmektedir. Türkiye pazarına sunduğu en önemli ürünler sigara ve sebze, dünyaya sunduğu en önemli ürünler ise başta tütün ve kısmen de tekstildir. Fakat ağırlıklı olarak işlenmemiş ham madde satmakta, işlenmiş ve katma değeri yüksek ürünler ithal etmektedir. Organize Sanayi Bölgesi'nin faaliyete geçip tarımsal hammaddeyi işleyerek katma değerini Bafra'ya bırakıncaya kadar muhtemelen bu durum devam edecektir.

Bafra'da sebze tarımına bağlı olarak hemen her mevsim en faal olan ticaret bölgesi *Sebze ve Meyve Hali* ile çevresidir. 1987 yılında 33.000 m² alan üzerinde 62 işyeri ve diğer sosyal tesisler olarak faaliyete geçen Sebze Hali'nden Türkiye'nin her tarafına sebze gönderilmekte, pazarlama ve komisyonculuk yapılmaktadır (**Foto 107**).

⁵⁵ Bafra Sanayi ve Ticaret Odası verilerine göre 2001 yılı verilerine göre bu rakam 198 trilyon liradır.

Foto 107. Bafra Sebze ve Meyve Hali.

Bafra’da üretilen endüstri bitkileri, yağlı tohumlar, baklagiller ve hububat, çoğunlukla Bafra Ticaret Borsası aracılığı ile Karadeniz Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (KARADENİZBİRLİK), TMO, Türkiye Şeker Fabrikaları, TEKEL, diğer Ticaret Borsaları ve serbest tüccarlara pazarlanmaktadır.

Bafra Ovası’nın en önemli gelir kaynaklarından ve başlıca uğraşlarından biri olan sebze tarımı, aynı zamanda en problemlili sektördür. Bu konuda en büyük problem üretilen sebze ve meyvenin zamanında ve gerçek fiyatına pazarlanması meselesidir.

Ovada üretilen sebze ve meyveler genellikle toptancı halleri kanalıyla yapılmaktadır. Pazarlama zinciri içinde kalite, zaman ve gelir kaybı söz konusu olup üreticinin yüzü bir türlü gülmemektedir. Bafra sebze yetiştiriciliği konusunda Antalya ve Bursa gibi illerle rekabet halinde olup, ülke içi ve dışında pazar bulma konusunda da yine aynı illerle yarışmak zorunda kalmaktadır. Bafra’nın büyük merkezlerle olan uzaklığı bir dezavantaj oluşturmakta, durumu lehine çevirebilmesi için bu ve benzeri birçok sorunu halletmesi gerekmektedir. Bunların başında sebzelerin ham olarak düşük fiyata satılmasını önleyecek tesis ve yatırımlar ile çabuk bozulabilen bu hammaddeyi uzun süre saklayacak soğuk hava depolarına ihtiyaç vardır. Sözleşmeli tarım, sanayi hammaddesi olan ürünlerin yetiştirilmesi, diğer bölgelerde yetişen ürünlerin aynısını yetiştirerek pazar payını azaltmak yerine, alternatif ürünler yetiştirerek pazarı elinde tutma, bunun için örgütlenme ve büyük üretici-çiftçi birlikleri oluşturma, “Bafra Karpuzu” örneği belli ürünlerde marka yaratma gibi birçok mesele halledilmeyi beklemektedir.

4.9. TURİZM

Bafra Ovası ve yakın çevresi turizm ve rekreasyonel faaliyetler açısından çok sayıda tarihsel, kültürel ve doğal çekiciliğe sahiptir. Bunların önemli bir kısmı şimdilik potansiyel olarak varlığını sürdürmekte, çok azından ise aktif olarak yararlanılmaktadır. Kentsel yerleşim merkezi olarak nüfusu 100.000'e yaklaşan Bafra şehri halkı başta olmak üzere dışarıdan gelen ziyaretçilerin Bafra yöresinde bulunan turistik kaynaklardan yararlanabilmeleri için bunların etkin bir şekilde tanıtımının yapılması şarttır. Ayrıca yerel yönetimler tarafından bu kaynaklara ulaşma ve bunlardan aktif olarak yararlanabilmek için ulaşım ve konaklama altyapısı dahil tüm tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Bafra Ovası ve çevresindeki başlıca turizm kaynaklarını ve turistik çekicilikleri ana başlıklar altında şu şekilde özetlemek mümkündür;

4.9.1.Fizikî çekicilikler

Dağlar ve ormanlar; Altinkaya baraj gölü sahasında yer alan Şahinkaya yarma vadisi Bafra yöresi dağlık kesiminin en ilgi çekici jeomorfolojik ünitelerinden birini oluşturmakta olup, söz konusu saha Kızılırmak nehrinin bu vadiyi nasıl aşıp ta denize ulaştığı konusunda büyük merak uyandırması nedeniyle mutlaka görülmesi gereken yerlerden birisidir (**Foto 108 a**). Bafra Ovası'nın hemen güneyinde yer alan ve Canik dağlarının ön sıralarından birini oluşturan Nebyan dağı doğal bitki örtüsünün zenginliği, ovaya hakim görüntüsü ve kolay ulaşılabilirliği açısından kısa mesafeler içinde özellikle yazın ovanın bunaltıcı ve nemli havasından kurtulmak isteyenler için önemli bir mekândır. Kuşpınar ve Bengü köyleri bu açıdan büyük potansiyele sahiptir. Deltanın sulak alan kesiminde Yörükler beldesi yakınlarında yer alan subasar galeri ormanı ekolojik ve çevresel özellikleri ile, yazın göl sularının çekildiği alanlarda ortaya çıkan kır manzarası (**Foto 108b**) ise kendine has bitki örtüsü ile dikkat çekicidir.

Foto 108. a) Şahinkaya yarmavadisinde tekne turu, **b)** Bafra'da bir kır manzarası.

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

Akarsular ve çağlayanlar; Başlı başına bir çekicilik olan ve üzerinde her türlü su aktivitesinin gerçekleştirilebileceği Kızılırmak nehir yatağı dışında bu nehre karışan yan kollar ile Engiz Deresi birbirinden güzel küçük çağlayanları ile akarsu boyu yürüyüşler için çok özel görsel çekiciliklere sahiptir. Kızılırmak'ın denize döküldüğü yer ise Türkiye'nin bu en büyük akarsuyunun Karadeniz'le buluşmasını görmek isteyenler için önemli bir manzara arz etmektedir (**Foto 109 a ve b**).

Foto 109. a) Aparı şelaleleri, **b)** Kızılırmak'ın Karadeniz'le buluşması.

Göller ve sulak alanlar; Kızılırmak Deltası'nda bulunan göller ve bataklık alanlar, aynı zamanda dünyaca ünlü bir sulak alan olup, Ramsar Sözleşmesi kapsamındadır (**Foto 110**). Daha önce kitabın *Doğal Çevre Özellikleri* kısmında da belirtildiği gibi, bu saha barındırdığı yüzlerce çeşit kuş ve diğer (kıyı kumulları, sazlıklar, çok sayıda sığ göller vb.) ekolojik ortam özellikleri ile doğa severler, kuş gözlemcileri ve fotoğrafçılar açısından doyumsuz bir yer olup **eko turizm** yönünden de büyük bir potansiyele sahiptir.

Foto 110. Sulak alanlarda kuş gözlemciliği ve fotoğraf çekimi.

Plajlar; Bafra Ovası kıyıları yaklaşık 60 km uzunluğunda, deniz turizmi açısından son derece elverişli, ince kumlu geniş plajlara sahiptir. Samsun şehrinin batısından başlayarak Yörükler beldesine kadar olan kıyı kuşağı bugün yoğun şekilde turistik amaçlarla kullanılmaktadır. Deltanın batı kıyıları ise (Yakakent-Çamgölü arası hariç) henüz tam olarak değerlendirilmemiş olup, yüzlerce metre genişliğindeki kıyılar yatırım ve turist beklemektedir (**Foto 111**).

BAFRA OVASI ...

Foto 111. Delta kıyılarında doğal plajlar; **a)** Yakakent sahilı, **b)** Deltanın batı kıyıları, **c)** 19 Mayıs sahilleri.

Gezi ve mesire yerleri; 19 Mayıs ilçe merkezinin batısında yer alan Samsun Kent Ormanı (eski adıyla Sarıgazel çamlığı) ile Alaçam ilçesinin batısında yer alan Çamgözü mevki, yörenin halen kullanılmakta olan en önemli gezi ve mesire alanlarıdır (**Foto 112**). Bunların dışında ovanın güneyinde yer alan dağlık alanların bitki örtüsü bakımından az çok korunmuş yamaçları ile baraj gölleri çevresi (**Foto 113**), sulak alanlar civarı ve Alaçam ilçe merkezindeki Geyikkoşan diğer önemli rekreasyon alanlarıdır.

Foto 112. a) Sarıgazel Çamlığı kent ormanı, **b)** Çamgözü.

Foto 113. Derbent baraj gölü ve çevresinde amatör balıkçılık faaliyetleri

4.9.2. Beşerî çekicilikler

4.9.2.1. Tarihî çekicilikler

Bafra Yöresi'ndeki başlıca tarihi çekicilikler; kale, höyük, kaya mezarları gibi Türk-İslam Dönemi öncesine ait kalıntılar ile, cami, türbe, çeşme, hamam, bedesten ve köprü gibi Osmanlı dönemine ait eserlerden oluşmaktadır. Bunlar ana hatları ile aşağıda verilmiştir;

Kale, höyük ve kaya mezarları; Bafra yöresinin tarihsel geçmişi yaklaşık 5000 yıl öncesine, İlk Tunç Çağı'na kadar geriye gitmektedir. Çevrede yapılan yüzey araştırmaları sonucu 57 höyük tipi yerleşim yeri, 25 antik çağ ve sonrasına ait kalıntı, 48 tümülüs, 5 kaya mezarı, 3 mezarlık, 2 kale kalıntısı tespit edilmiştir. İkiztepe, Tepetarla, Hacibaba, Elmacıktepe, Yedigün-tepe, Azaytepe, Kelbeştepe, Cırıklar, Tingotepe, Dedeli, Külcülertepe ve 19 Mayıs'taki Hızırilyas başlıca höyüklerdir. Bunlar içinde en önemlisi hiç şüphesiz, 1971'den beri kazıların sürdüğü, Erken Hitit Dönemine ait bir kent kalıntısı olduğu tahmin edilen İkiztepe ören yeridir. Tarih boyunca çeşitli dönemlerde tekrar tekrar kullanılan İkiztepe'de Helenistik döneme ait bir de dromoslu mezar bulunmuştur (**Foto 114**). Ören yerinden çıkan tarihi eserler günümüzde Samsun Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Asarkale ve Martıkale yöredeki başlıca kale kalıntılarıdır. Asarkale konum itibarıyla Kızılırmak vadisi boyunca ulaşımı kontrol eder bir konuma sahip olup kaleye su sağlayan gizli geçidi ve bazı surları ile günümüze kadar ulaşmıştır (**Foto 115**). Kaya mezarlarının en görkemlileri ise Asarkale yakınlarındaki M.Ö.700 yıllarına ait olduğu sanılan Paflagonya kaya mezarlarıdır (**Foto 116**).

Foto 114. İkiztepe ören yerinde kazı faaliyetleri ve dromoslu mezar kalıntısı.

BAFRA OVASI ...

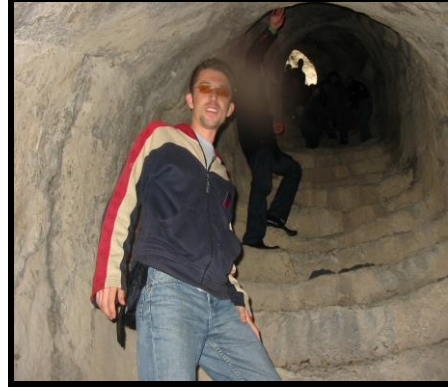

Foto 115. Asarkale ve içinden çıkılan merdivenli geçit-tünel.

Foto 116. Kızılırmak vadisinde Asarkale yakınlarında Paflagonya kaya mezarları/gözetleme yerleri.

Camiler ve türbeler; Bafra yöresinde Bafra Beyliği ile Osmanlı dönemlerinden kalma camilere ve türbelere de rastlanmaktadır. Yörede Osmanlı döneminden kalma camilere; Bafra şehir merkezindeki Büyük Camii (1670) (**Foto 117 a**), Tayyar Paşa Camii (1869), Tabakhane Camii, Gazi Osman Paşa Camii, Çarşı Camii (1865), Gazi Paşa Camii ve Nuri İbrahim Cami (1887) ile Alaçam ilçe merkezinde bulunan Şadi Bey Cami (1515) ve Yeni Cami (1887) örnek verilebilir. Emir Mirza ve Hızır Bey türbeleri (**Foto 117 b**) ile 19 Mayıs'taki Şeyh Bek türbesi Bafra yöresinin bir Türk-İslam beldesi olduğunun diğer eski kanıtlarıdır.

Foto 117. a) Baфра Büyük Camii (Cami-i Kebir), **b)** Emir Mirza türbesi.

Çeşme, hamam, bedesten, köprü ve diğer yapılar; Araştırma sahasında bulunan çeşme, hamam, bedesten ve köprülerden Çetinkaya Köprüsü hariç diğerleri Osmanlı döneminden kalan tarihi eserlerdir. Baфра kent merkezinde bulunan tarihî çeşmelerin balıcaları; Taçlı Çeşme (**Foto 118 a**) Alibey Çeşmesi (1751), Mescit Çeşmesi (1840), Kadı Çeşmesi (1778) ve Hüseyin Bey Çeşmesi'dir. Başlıca hamamlar ise Yeni Şifa Hamamı, Uzun Hamam ve (19 Mayıs ilçesinde bulunan) Yörükler Hamamı'dır. Baфра Bedesteni ise yöredeki en eski ticari yapılardan biri olup 17.Yüzyıl'dan kalmadır. Günümüzde tam bir beton yığını görünümünde olan kent merkezlerinin şüphesiz en ilginç yapıları Baфра kent merkezinde bulunan ve yörenin başlıca sivil mimari örneklerini oluşturan konak ve meskenlerdir. Çok az sayıda kalan bu eserlerin bir kısmı da koruma altına alınmış, bunlardan birkaç tanesi de restore edilmiştir (**Foto 118 b**).

Foto 118. a) Taçlıçeşme, **b)** Sivil mimari örneklerinden Kefeliler Evi (ANONİM).

BAFRA OVASI ...

1937 yılında hizmete giren ve Cumhuriyet Dönemi'nin yöredeki ilk büyük eserlerinden biri olan *Çetinkaya Köprüsü* de artık tarihsel bir kimlik kazanmıştır. Kızılırmak üzerinde, 7 kemerli ve 250 m uzunluğa sahip olan köprü, paraleline yapılan yeni köprü nedeni ile artık kullanılmamakla birlikte, Bafra'da düğün, nişan, sünnet gibi kişilerin özel günlerinde, konvoylar ve şenlikler eşliğinde geçişlerle her Bafralının hayatının bir parçası olmaya devam etmektedir (**Foto 119**).

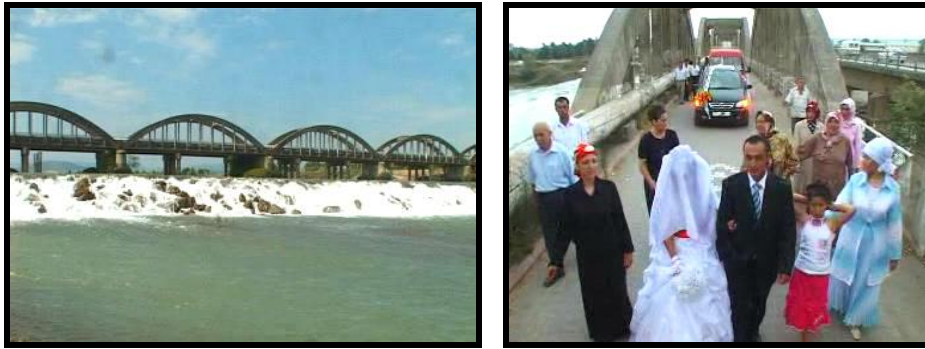

Foto 119. Artık kullanılmayan *Çetinkaya köprüsü* ve gelenek haline gelen düğün alayı geçişi (ANONİM).

4.9.2.2. Kültürel çekicilikler

Bafra Yöresi çok sayıda kültürel çekiciliğe de ev sahipliği yapmaktadır. Bunlardan başlıcaları aşağıda özetlenmiştir.

Festival ve şenlikler; Yöredeki en önemli etkinlik Bafra kavun ve karpuzunu tanıtmak amacı ile düzenlenen “*Karpuz Festivali*”dir. 1987 yılından beri düzenlenen faaliyet ağustos ayını ilk haftası yapılmakta, çeşitli eğlenceler, konuk anaçtılar ve en iyi mahsul yarışmaları şeklinde iki gün sürmektedir (**Foto 120**). Yine Bafra ilçe merkezinde Ramazan aylarında akşam saatlerinde düzenlenen “*Sele-Sepet Top Kandil Şenlikleri*” de yöreye has diğer bir etkinliktir. 19 Mayıs ilçe merkezinde yapılan “*Engiz Havacılık Şenlikleri*”nin de ülke genelinde özel bir yeri vardır (**Foto 121**). Bunların dışında Alaçam'da her yıl 7 Mayıs'ta kutlanan “*Hüseyin Dede Şenlikleri*” ve Bafra'nın Bengü köyünde düzenlenen “*Bengü Karakucak Güreşleri*” ile yine Bafra'nın Yakıntaş köyünde düzensiz aralıklarla tekrar edilen “*Türk Dünyası Şenlikleri*” yörenin en popüler etkinlikleridir (**Foto 122**).

Foto 120.

Bafra Hali'nde traktör kasaları üzerinde müşteri bekleyen Bafra'nın meşhur "alakarpuz"u, b-c) Bafra karpuzunu tanıtmak için düzenlenen Bafra Karpuz Festivalinden görünüm, d) Yarışmalarda dereceye giren ve ödül alan yetiştiriciler (ANONİM).

Foto 121. Engiz havacılık şenlikleri ve Sabiha Gökçen Engiz'de (ANONİM).

Foto 122. Yakıntaş köyü Türk Dünyası şenlikleri.

BAFRA OVASI ...

Yemek ve mutfak kültürü; Bafra yöresi kendine has lezzeti olan “Bafra pidesi” (**Foto 123 a**), “nokul”u, “lokum”u, “balkaymak dondurması”, Derbent Baraj Gölü çevresindeki lokantalarda sunulan “kiremitte alabalığı” (**Foto 123 b**) ile her biri ülke çapında ayrı ayrı tanınan ve yine her biri marka olma yolunda hayli mesafe katetmiş bulunan ikram çeşitleri ile çok özel bir yere sahiptir.

Foto 123. a) Bafra pidesi, **b)** Bafra Derbent tesislerinde kiremitte alabalık.

Halk oyunları, müzik, eğlence ve el sanatları; Bafra yöresinde nüfusun ülke içi ve ülke dışından çeşitli coğrafyalardan gelmesinden kaynaklanan nedenlerle değişik yemek kültürü yanında, el sanatları, halk oyunları, eğlence ve türkülerinde de büyük çeşitlilik vardır. Bu kültürel zenginlik bir köyden diğerine, hatta bir mahalleden ötekine geçildiğinde hemen kendisini göstermekte, bu durum yörenin kültür turizmi açısından potansiyelini arttırmaktadır. Örneğin Bafra’nın köylerinde yazın herhangi bir günde Kafkas kökenli bir köyde “Çerkez oyunları” oynanırken, hemen yanındaki bir köyde Doğu Karadeniz’in “horon”u, bir başka köyde ise Balkanlardan gelen “mübadil” vatandaşlarımızın oynadığı “Debreli Hasan” ile karşılaşılabilir. Çok az kalmakla birlikte bazı köylerde eskiden kalma tezgahlarda “halı ve kilim dokuma” işi sürdürülürken (**Foto 124 a**), bazı vatandaşlarımız da bir geleneğin yaşatılması uğruna “zembil örücülüğü”ne devam etmektedir (**Foto 124 b**).

Foto 124. Bafra köylerinde a) Kilim dokumacı, **b)** Zembil örücülüğü (ANONİM)

4.9.2.3. Diğer çekicilikler

Ekonomik ve ilginç yapılar; Günümüz çağdaş turizm anlayışında artık sadece kıyı, deniz, kum, güneş gibi çekicilikler değil, bunların dışında çok daha farklı şeylere karşı da büyük ilgi duyulmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de ekonomik yapılar ve buna benzer tesislerdir. Bafra’da Kızılırmak üzerinde bulunan Altınkaya ve Derbent barajları ülkemizin iki önemli tesisi olup, bunlardan “*Altınkaya*” (**Foto 125 a**) görkemli yapısı ve ürettiği enerji miktarı ile başlı başına bir çekiciliğe sahiptir. Dünyada son zamanlarda deniz fenerlerine olan ilginin de artmasına bağlı olarak, yöredeki diğer önemli eser ise “*Bafra Deniz Feneri*”dir (**Foto 125 b**).

Foto 125. a) Altınkaya Barajı ve HES, **b)** Bafra Deniz Feneri (ANONİM).

Baraj gölleri çevresi; Bafra’yı ziyaret edenler açısından Derbent Baraj Gölü çevresinde yer alan alabalık üretim tesisleri ve bu tesislere bağlı olarak hizmet veren alabalık lokantaları başlı başına çok önemli bir çekiciliktir (**Foto 126**). Tosköy ve Kolay çevresinde yoğunlaşan bu tesisler aynı zamanda Samsun il merkezi için de güneybirlik mesafede olması nedeniyle çok önemli birer rekreasyon alanıdır. Baraj gölleri ve Kızılırmak nehri ayrıca su sporları ve su ile ilgili aktiviteler açısından da oldukça büyük potansiyele sahiptir.

Foto 126. Derbent baraj gölü kıyısında alabalık lokantalarına bir örnek.

4.9.3. Turizm alt yapısı, konaklama ve başlıca sorunlar

Bafra Ovası ve çevresi, kısaca Bafra Yöresi yukarıda başlıcaları belirtilen zengin turistik potansiyeline rağmen yeterli turizm ve konaklama altyapısına sahip değildir. Günübirlık mesafede olması nedeniyle Samsun şehrindeki oteller Bafra'nın yükünü almakta, bu durum Bafra'da turistik yatak kapasitesini ve diğer turistik konaklama yatırımlarını engellemektedir. Bütün bunlara rağmen şehir içinde belediye belgeli toplam 260 yatak kapasiteli 5 otel, 36 yatak kapasiteli bir motel ile Öğretmenevi vb. kamu misafırhaneleri, ayrıca 19 Mayıs ve Alaçam ilçeleri sahil kesimlerinde bungalow tipi kiralık konaklama tesisleri vardır. Yörede geniş kumsallar ve deniz turizmine bağılı olarak ayrıca çadır kurulabilecek kamping alanları ile yazlık olarak kullanılan ve sahipleri tarafından bir kısmı mevsimlik olarak kiraya verilen çok sayıda konut da gerektiğinde turistik konaklama ihtiyacı için kullanılabilecek durumdadır.

Günümüzde Bafra Ovası için turizm alanındaki en büyük tehdit; doğal kıyıların süratle yazlık (ikinci) evler tarafından işgal edilmesidir. Hatta bu işgal mutlak koruma alanı olan *Kızılırmak Deltası Ramsar Alanı* içine kadar girmiş bulunmaktadır. Gerek bu tür yapılaşma, gerekse bu yapılaşmaya zemin hazırlamak için tarım alanlarının küçük parsel arsalara ayrılması yüzünden, gelecekte ihtiyaç duyulduğunda, büyük turizm yatırımları için yer ve imkân bulunamayacaktır. Bunun için şimdiden önlem alınması gerekmektedir.

Diğer yandan, Bafra şehri 100.000'e yakın nüfusu ile bizatihi kendisi önemli bir turist kaynağıdır. Halkın refah düzeyi arttıkça turizm talebi de yükselmekte, özel araç sahipliğindeki artışa da bağılı olarak, özellikle günübirlık gidiş geliş yapılabilecek turizm ve rekreasyon alanlarına talep çoğalmaktadır. Tüm bu ihtiyaçlar dikkate alınarak şehir içinde bunalan vatandaşlarımız için kent içi park ve bahçelerin sayısı arttırılmalı, "*Ali Kale Turistik Tesisleri*" benzeri park ve mesire alanlarına en yakın zamanda yenileri eklenmelidir. Bu amaçla özellikle Kızılırmak nehri kıyıları yeni düzenlemelere imkân verecek büyük bir potansiyel arz etmektedir.

Şehir dışına çıkma imkânı olan kişiler için ise, Bafra yöresinde bulunan ve yukarıda bahsedilen alanlara, günübirlık turlar düzenleyen şirketler kurulmalı, bu kuruluşlar bir yandan Bafra halkına hizmet ederken, diğer yandan da dışarıdan gelen yerli ve yabancı turistlere yöreyi gezdirerek Bafra'da konaklamaları ve geceleme yaptırmaları, hatta geceleme sayılarını arttırmanın yollarını bulmalıdır. Bafra'da turizm konusunda sözü edilen tur şirketlerinin olmaması yanında yeterli tanıtımın yapılmaması, bununla ilgili görsel malzeme yokluğu ve bir turizm irtibat bürosunun bulunmayışı ise dikkati çeken eksikliklerdir. Tarihi eserlerin bakımsızlığı ve kaderlerine terk edilmişliği yanında, Bafra turizmini ve turizm potansiyelini ortaya koyan kitap yokluğu ise yerel yönetimlerin mutlaka en kısa zamanda el atması gereken hususlardır.

4.10. ÇEVRE SORUNLARI

Araştırma sahasında yaşanan başlıca çevre sorunları önem sırasına göre aşağıda ana başlıklar altında özetlenmiştir;

4.10.1. Temiz su kaynakları ile ilgili sorunlar

Ova köylerinin büyük kısmı yeterli tatlı sudan yoksundur. Yıllarca ırmak yataklarında açılan sondaj kuyularından çekilen kalitesiz yer altı suyu kullanılmış, yakın yıllarda gerek Nebyan dağından, gerekse Alaçam'dan getirilen ve borularla şehri ve köylere ulaştırılarak dağıtılan su ile bu problem kısmen çözülmüştür. Fakat özellikle Yeni Delta sahasındaki köylerde suların kaynağından uzak olması, su borularının tarım alanlarından geçmesi ve su şebekelerindeki arızalar gibi nedenlerle yeterli ve kaliteli su temini problemi kesin olarak sona erdirilememiştir. Gerek 19 Mayıs'ta gerekse ovanın birçok köyünde su halâ kuyulardan sağlanmaktadır. Kuyu sularının kalitesi düşüktür ve tarım alanlarında kullanılan gübre ve ilaç artıklarının topraktan suya sızma riski nedeniyle güvenilir değildir. Diğer yandan, Aşınım Yüzeyi ve Eski Delta sahasındaki kırsal yerleşmelerin büyük kısmının sırt köyleri olması yüzünden bunlar yeterli kaynak sularından mahrum oldukları gibi, kuyu açarak buralardan su temin etme hususunda Yeni Delta kesimindeki (buradaki arazilerin taban suyunun yüksek olması nedeniyle) köyler kadar da şanslı değildir. Kısaca özetlemek gerekirse Bafra şehri ve Bafra Ovası köylerinde bugünden temiz ve güvenilir içme suyu problemi vardır ve gerekli tedbirler alınmadığı takdirde bu sorun artarak devam edecektir.

Akarsularda kirlilik ise tehlikeli boyutlara varmıştır. Ovadaki en önemli akarsu Kızılırmak'tır. Bu akarsu havzasında yer alan bütün kentlerin evsel ve endüstriyel atık sularını Karadeniz'e taşımakta, bu nedenle de Bafra Ovası'na ulaştığında kirlenmiş olarak akmaktadır. Baraj göllerinde sularının birikmesi ve kirliliğin çökmesi nedeniyle Çetinkaya köprüsünden geçerken duru ve berrak bir görünüme sahip olmasına rağmen bu görüntü aldatıcıdır. Kızılırmak evsel katı ve sıvı atıklar, sanayi atıkları ve zirai faaliyetlerde kullanılan gübre ve ilaçlar yoluyla hızla kirlenmeye devam etmektedir. SAMSUN VALİLİĞİ (2003) İl Çevre Md. raporlarına göre nehrin Bafra çıkış yeri analizlerinde; Cl, Na İyonları ve Nitrit Azot yönünden Kızılırmak'ın sularında ağır metal kirliliği problemi görülmektedir. Nehir Bafra Ovası'ndan geçerken de yine bir miktar tarımsal ilaç ve gübre atıkları ile kirlenmekte ve öyle denize ulaşmaktadır.

Kızılırmak ve buna bağlı olarak baraj göllerindeki kirlilik, sulama suyu yoluyla sadece tarım alanları için değil, baraj göllerinde yapılan alabalık yetiştiriciliğini de tehdit etmektedir. Bafra için büyük kazanç kapısı olan tatlı su balıkçılığı suyun temiz olması ile doğrudan ilişkilidir. Nitekim geçtiğimiz yıllarda Kızılırmak'a Kırıkkale'deki bir sanayi tesisinden karıştığı sanılan

BAFRA OVASI ...

atıklar yüzünden Derbent baraj gölünde binlerce balık ölmüş, büyük ekonomik kayıp yaşanmıştır.

Drenaj kanallarında gözle görülür bir kirlilik vardır ve bu kirlilik kanalların son bulduğu Balık göllerine kadar devam ederek göllerin de kirlenmesinde etkin rol oynamaktadır. Drenaj kanalları vasıtası ile göllerin kirlenmesinde başlıca etken ovada uygulanan tarımsal faaliyete bağlı olarak aşırı tarım ilacı ve kimyasal gübre kullanımındır. Göllerin zirai faaliyetler sonucu kirlenmesi ilginç bir çelişki olup, bu durum zaman içinde göllerdeki balık miktarının azalmasında da etkili olmuştur. Gününüzde göllerin tabanları hiçbir işe yaramayan yosunlarla kaplanmış durumda olup, bu da ekolojik dengenin bozulduğunun bir göstergesidir.

Ovada topraklarında görülen tuzlanma da ayrı bir problemidir. DSİ tarafından yapılan Kuşaklama Kanalı'nın tüm drenaj kanallarından gelen suları motopomplarla Karadeniz'e boşaltması beklenirken, zaman içinde kıyı erozyonu nedeniyle Kuşaklama Kanalı'nın ağız kısmından içeri tuzlu deniz suyu girme tehlikesinin belirmesi ile kıyı boyunca mahmuzlar yapılarak bu problemin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Özellikle Yeni Delta sahasında *taban suyu seviyesinin yüksek olması* nedeniyle aşırı yağışlarda arazinin büyük kısmı sular altında kalmakta, bu durum (yani göllenme) bir müddet devam ettiğinde ise tarlalardaki ekinlerin çürümeye neden olarak büyük zararlar oluşabilmektedir.

Göl seviyelerindeki mevsimlik değişiklikler de çok önemlidir. Göl seviyelerinin sığ, arazi eğiminin de sıfıra yakın olması nedeniyle yazın aşırı yağışlarda, kışın ise sürekli olarak göller geniş alanlara yayılarak beşeri hayatı olumsuz etkilemektedir. Özellikle yazın suların çekilmesi ile geniş mera alanları ortaya çıkmakla birlikte, herhangi bir yağışta su seviyesinin tekrar yükselmesi başta hayvancılık olmak üzere, ekonomik faaliyetlerin istikrarlı bir şekilde yapılmasını engellemektedir.

Göl seviyelerinin sabit tutulabilmesi için göller ile deniz arasındaki bağlantıları sağlayan *tahliye kanallarının sürekli bakımdan geçmesi ve her mevsim temizlenmesi* gerekmektedir. Aksi takdirde tıkanan tahliye kanalları nedeniyle göl düzeyleri yükselmekte, sular tarım alanlarını istila ederek büyük zararlara neden olabilmektedir. Günümüzde DSİ kendi imkanları ile göllerin ayak kısımlarını açık tutmak için büyük mücadele vermektedir.

4.10.2. Katı ve sıvı atıklarla ilgili sorunlar

Araştırma sahasında en büyük kent olan Bafra'nın günlük katı atık üretim miktarı 180-200 ton, Alaçam ve 19 Mayıs'ın ise (yaz ve kış aylarında farklı olmak üzere) yaklaşık 10-20 ton arasında değişmektedir. civarındadır. Her

üç belediyenin de katı atıkları bertaraf yöntemi birbirlerine benzemektedir. Örneğin Bafra Belediyesi çöpleri şehre 3 km uzaklıkta Kızılırmak nehri kenarında depolarken, Alaçam 2,5 km uzaklıktaki Kapaklı köyü mevkiinde, 19 Mayıs ise şehri 3 km uzaklıkta Engiz Deresi yakınlarında delta üzerinde depolamaktadır. Bafra'nın çöpleri açık alanda vahşi depolama şeklinde bir uygulamaya tabi tutulmakta, biriken çöpler belli aralıklarla yakılarak imha yoluna gidilmektedir. Bu arada katı atık depolama sahasında geri dönüşümlü maddelerin belli kişilerce çöpten toplanması esnasında hoş olmayan görüntüler ortaya çıkmakta, atıkların yaydığı pis koku, buralarda sahipsiz hayvanların çokluğu ve sızıntı sularının ırmak ve yer altı sularına karışması gibi problemler devam etmektedir.

Araştırma sahasında başta Bafra olmak üzere bütün belediyelerin katı atık depolama sorunu vardır ve bu problemin çözümü için 2006 yılı içinde önemli bir adım atılmış, Bafra, 19 Mayıs, Dereköy, Yörükler, Çetinkaya, Kolay, Doğanca, İkizpınar, Alaçam ve Yakakent belediye başkanlıklarınca **“Bafra Bölgesi Yerel Yönetimler Katı Atık Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği (BAFKAB)”** kurulmuştur. Bu birlik ilk olarak Bafra- Akteke köyü civarında ortak bir depolama ve imha tesisi kurma konusunda Samsun Valiliği İl Mahalli Çevre Kurulu'na başvurmuş, 30.06.2006 tarih ve 2006/6 Karar No ile bu müracaatları uygun görülmüş ve çalışmalara başlanmıştır. Çalışmalar yeterli maddi destek görür ve yatırımlar zamanında gerçekleşirse ovadaki katı atık problemi çözüme kavuşmuş olacaktır.

Araştırma sahasında kentler düzeyinde atık su (sıvı atık) problemi büyük ölçüde çözüme kavuşturulmuştur. Bafra Belediyesi'nin Kızılırmak nehri kenarında kendine ait, 19 Mayıs Belediyesi'nin ise (Balıca Sigara Fabrikası bünyesinde) atık su arıtma tesis ve sistemleri vardır. Bu iki belediye biyolojik arıtma yapmakta olup, daha sonra Bafra Belediyesi bu suları Kızılırmak nehrine, 19 Mayıs Belediyesi ise Karadeniz'e vermektedir. Alaçam Belediyesi'nin ise hiçbir tesisi olmayıp, doğrudan Karadeniz'e deşarj yapmaktadır. Bafra şehri atık su arıtma tesisleri ile Türkiye'de ilçe düzeyinde bunu gerçekleştirmiş nadir ilçelerden biridir. Daha önce Boytar drenaj kanalı yoluyla Cernek gölüne akan kanalizasyon, günümüzde arıtma tesislerine gitmekte, burada arıtıldıktan sonra ırmağa verilmektedir. Araştırma sahasındaki köylerin kanalizasyon sistemi olmayıp hemen hepsi sıvı atıklarını kendi imkânları ile açıkları fosseptik çukurlarına göndermektedir.

4.10.3. Tarım alanları ve kıyılarla ilgili sorunlar

Bafra Ovası'nda tarım alanları ile ilgili başlıca çevre sorunları; *aşırı ilaçlama ve hormon kullanımı, bilinçsiz gübreleme, tuzlanma, batı kıyıları boyunca görülen kum istilası, doğal afetler ve deltanın ağız kısmı ile doğu*

BAFRA OVASI ...

kıyılarında görülen kıyı erozyonudur. Bunlardan aşırı ilaç ve hormon kullanımı ile bilinçsiz gübreleme çiftçinin eğitim düzeyi arttıkça azalmaktadır. Geçmişte fazla ilaç ve fazla gübre ile daha fazla verim alacağını düşünen çiftçiler günümüzde sürdürülebilirliğin önemini anlamaya başlamışlar, topraklarının daha uzun süre verimini muhafaza etmesi için onun aşırı gübre ve ilaç kullanımı ile dengesinin bozulmaması gerektiğinin farkına varmaya başlamışlardır. Basın-yayın ve çiftçi eğitimi yoluyla çiftçiler bilinçlendirilmekte, organik tarım ve sözleşmeli tarım gibi uygulamalarla aşırılıkların da önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Delta kıyıları boyunca görülen ve plaj kumlarının rüzgar tarafından kıyıya yakın tarım arazilerinin üzerine örtmesi şekline gerçekleşen kumul hareketleri önemli bir sorun olmaya devam etmekte, bu durum özellikle deltanın batı kıyılarında kendini hissettirmektedir.

Aşırı yağışlar esnasında, özellikle Yeni Delta sahasında taban suyunun yüksek olduğu kesimlerde, suyun toprağa çabuk doyararak göllenmeler meydana getirmesi ve hava şartlarına bağlı olarak yüzeydeki bu su birikintisinin yerde kalış süresinin uzaması ekili tarlalar üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Don olayları dışında, özellikle bitkilerin yetişme ve olgunlaşma döneminde meydana gelebilecek bir dolu yağışı ise çiftçinin en büyük kâbusudur (**Foto 127 a**).

Foto 127. a) Yörükler beldesinde çeltik tarlalarına zarar veren dolu yağışı ile ilgili haber (Kaynak: 08.09.2002 Halk Gazetesi), **b)** Taflan civarında kıyı erozyonu; Yaklaşık 100 m genişliğindeki plajı deniz almış, dalgalar yazlık evlerin bahçe duvarlarına dayanmış.

Bir başka problem de delta sahillerini tehdit eden kıyı erozyonudur. Özellikle Kızılırmak nehrinin ağız kısmına yakın kesimlerde DSİ'nin mahmuzlar yaparak durdurmaya çalıştığı erozyon birçok yerde kendini hissettirmekte, barajların inşasından sonra nehrin sediment bütçesinin negatif

olması nedeniyle, kıyıları kemirmeye devam etmektedir. Örneğin Delta'nın doğusunda Taflan civarında kıyından en az 100 m içerde yer alan yazlık evler bugün yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış olup **(Foto 127 b)**, deniz aynı bölgede İl Sağlık Md. ve Milli Eğitim kamplarının bahçelerine kadar ilerlemiş bulunmaktadır.

4.10.4. Kentsel sorunlar

Metin içinde Bafra şehri başlığı altında da belirtildiği gibi, özellikle Bafra şehir içinde çok *yoğun bir trafik* vardır. Geçici bir çözüm olarak birçok caddede tek yönlü trafik akışı uygulanmaktadır. Buna rağmen, yolların dar, konut ve işyerlerinin hemen hiçbirinin otoparkı olmaması ve yol kenarlarının otopark olarak kullanmaları nedeniyle trafik akışı hızlı ve güvenli değildir. Üstelik bu trafik içinde otomobiller, kamyonlar, köylülerin traktörleri, bisikletliler ve yayalar iç içedir. Trafik sorunu kentin merkezinde en üst düzeye ulaşmakta, ticari merkez ile idari merkezin burada kesişmesi trafiğin de yine burada kilitlenmesine neden olmaktadır. Yakın bir gelecekte trafik sorununun çözümüne yönelik hiçbir olumlu ışık görülmemektedir.

Şehirdeki en önemli sorunlardan biri de *hava kirliliği*dir. Yıllardır halka büyük sıkıntı veren bu durum 2007 yılı itibarıyla Bafra'ya doğal gaz getirilerek çözülmek istenmektedir. Doğal gaz boru hattı inşaatları devam etmektedir.

Aşırı betonlaşma, bitişik nizam apartmanlar ve hemen hiçbirinin otoparkının olmayışı, özellikle kent içinde yeşil alan yetersizliği Bafra şehrinin diğer önemli sorunlarıdır. Özellikle merkezde arsa ve dükkan fiyatlarının yüksekliği nedeniyle kamulaştırma bedellerinin yüksek olacağı varsayımından hareketle, Ali Kale Turistik Tesisleri'ne ilave olarak, Kızılırmak boyunca kamulaştırma yapılarak gelecekteki Bafra'nın yeşil alan ihtiyacı için bugünden tedbir alınması gerekmektedir.

4.10.5. Diğer sorunlar

Diğer sorunlardan bazıları ise şunlardır; *özellikle delta sahasında kuş cenneti içinde (Ramsar Koruma Alanı'nda) kaçak avcılık (Foto 128 a), kaçak yapılaşma (Foto 128 b), kontrolsüz ve kaçak saz kesimi ve yakımı (Foto 129), ırmak yatağından malzeme temini, orman tahribi, kaçak balıkçılık, plajlarda dalga ve akıntıların getirdiği kirlilik (Foto 130 a), kumulları sabitleyen çalı örtüsünün kesilmesi sonucu hareketli kumulların tarım alanlarını işgali (Foto 130 b)* vd. sayılabilir.

Bunların dışında özellikle tarım alanları ile ilgili olarak; Karadeniz-Kızılırmak birleşimine yakın olan yerlerde sulamada kullanılan yer altı sularındaki aşırı tuzlanma ve buna bağlı verim düşüşü ile sulama yapılan sahalarda sulamadan dönen suyun tahliye edilememesi sonucu arazi

BAFRA OVASI ...

yüzeylerinde su birikmesi gibi hususlar da DSİ yetkilileri tarafından dile getirilen diğer çevre sorunlarıdır.

Foto 128. a) Delta sahasında kaçak avcılık, **b)** Ramsar alanında kaçak yapılaşma.

Foto 129. a) Delta sahasında saz kesimi, **b)** Sazlık alanların yakılması.

Foto 130. a) Delta'nın doğu kıyılarında plajlarda kirlilik, **b)** Delta'nın batı kıyılarında (Fener civarında) hareketli kumulların tarım alanlarını işgali.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kuzey Anadolu'da Orta Karadeniz Bölümü'nde yer alan araştırma sahası, jeomorfolojik olarak, Kızılırmak nehrinin getirdiği alüvyonlarla oluşmuş delta ovası ve hemen güneyindeki aşınım yüzeyi düzlüklerinden meydana gelmektedir. Bafra Ovası olarak adlandırılan çalışma alanı Yeni Delta, Eski Delta ve Aşınım Yüzeyi sahası olarak üç kısımda ele alınmış ve bir bütün olarak incelenmiştir.

Araştırma sahası içinde kalan Yeni Delta ve Eski Delta sahaları Kızılırmak nehrinin binlerce yılda taşıdığı alüvyonlarla teşekkül etmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren Kızılırmak üzerine yapılan barajlar deltaya gelen materyalin önünü kesmiş ve deltanın büyümesi durmuştur. Bu son gelişmeler üzerine Kızılırmak Deltası dalga erozyonu ile küçülmeye başlamış, 1 km'yi bulan bu gerilemeyi durdurmak için ırmağın ağız kısmına mahmuzlar ve dalgakıranlar inşa edilmiştir. Daha önce kıyı kumulları ve kordonları vasıtası ile karalaşmakta olan göller ise, artık Kızılırmak'ın getirdiği malzemenin kıyı boyunca birikmesi ile değil, günümüzde ovayı drene eden kanalların bu göllerde son bulması nedeniyle giderek derinliklerini kaybetmekte ve kara haline gelmektedirler.

İklim bakımından ılıman bir karakter gösteren araştırma sahası, özellikle bitkilerin yetişme dönemine rast gelen yaz kuraklığı ile dikkat çekmektedir. Uzun yıllar sulamada yer altı suları kullanılarak aşılmaya çalışılan kurak dönem, DSİ tarafından sürdürülen proje ve yatırımlarla köklü bir çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Fakat sürecin uzaması birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Örneğin deltanın doğu kıyıları daha proje hayata geçmeden yazlık evler tarafından işgal edilmiştir. Diğer yandan ise, kanallar vasıtası ile açık sulama yerine, dünyadaki yeni gelişmelere bağlı olarak, damlama usulü sulamaya geçilmesinin daha doğru olacağı gibi, inşaat süreci devam eden mevcut projeye alternatif fikirler ortaya atılmaktadır. Bu ve benzeri durumlar zaten çok yavaş ilerleyen projenin geleceği hakkında belirsiz bir havanın oluşmasına neden olmaktadır.

Bölgede hakim ekonomik fonksiyon tarımsal faaliyetlerdir. Mevcut nüfusun % 60'ı geçimini bu yoldan sağlamakta, geri kalan % 40'ı ise esas itici gücü tarımsal faaliyetler olan sanayi ve hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Yeni Delta üzerindeki göller ve yakın çevresi hariç araştırma sahasının tamamında modern tarım teknikleri uygulanarak ziraat yapılmaktadır. Büyük oranda başka bölgelere ve yurt dışına ihraç edilen ürünlerden elde edilen gelir Bafra şehrini ayakta tutan en önemli kazanç kapısıdır. Geçmişten günümüze yöreye damgasını vuran tütünün önemi giderek azalmakta, buna karşılık sebze tarımı ön plâna çıkmaktadır.

BAFRA OVASI ...

Tarihsel süreç içinde göçün hemen her türünün yaşandığı araştırma sahası, aynı zamanda Balkanlardan Kafkaslara kadar uzanan geniş ve farklı coğrafyalardan gelen insanların bir pota içinde eriyip birlik oldukları önemli bir yurt köşemizdir.

Türkiye'nin önde gelen tarım alanlarından biri olan araştırma sahasında nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının üzerindedir. Özellikle son 150 yıl içinde iç ve dış göçlerle nüfuslanan bölgede kır nüfusundaki artış 1980'li yıllarda durmuş ve 1990'lı yıllardan itibaren de gerilemeye başlamıştır. Bu durum "*Bafra Ovası artık kendini besleyemiyor mu?*" sorusunu gündeme getirmiştir. Toprakların miras yoluyla bölünmesi ve küçülmesi, tarımsal girdi fiyatlarındaki artış, tarımsal ürünlerin pazarlanmasında karşılaşılan güçlükler, üretimdeki istikrarsızlık, tütün gibi temel bitkilere getirilen yasal düzenlemeler, sabit gelir desteğinden yoksun olma, geçim sıkıntısı, sosyal güvence eksikliği vb. gibi faktörler kırdaki çiftçi nüfusu etkilemiş, farklı arayışlar ve ülke genelindeki kentleşme eğilimine paralel olarak kırdan kente göçü hızlandırmıştır.

Kır nüfusundaki azalmaya karşılık ovanın merkezinde yer alan Bafra şehri 1990-2000 yılları arasını kapsayan 10 yıllık dönemde % 33 oranında nüfus artışına sahne olmuştur. Şehirdeki iktisadî faaliyetlere bakıldığında aynı oranda bir gelişme görülmeyen Bafra kent merkezinde bu durum gizli işsizliği arttırmakta ve Bafra üzerinden büyük şehirlere kademeli göçlere sebep olmaktadır.

Bafra yaklaşık 80.000 nüfusu ile, Merkez İlçe hariç, Samsun ilinin en kalabalık ve gelişmiş şehri olmasına karşılık, birçok kentsel özellik bakımından kendine yeterli değildir. İstihdam kapasitesi son derece düşük olup, bu haliyle gelişmiş bir merkez değil, daha çok küçük işletmeler ve yerel ticaretin hakim olduğu bir yapıya sahiptir. Bu itibarla Bafra'nın etki alanı (hinterlandı) küçük olup, çevresi ile birlikte kendisi de Samsun şehrinin etki alanındadır. Samsun-Bafra arasındaki karayolunun standardının yükselmesiyle Samsun şehri ile ilişkiler daha da gelişecek, bu durum, yani ortaya çıkan ulaşım kolaylığı, Bafra'nın ekonomik açıdan Samsun'a bağımlılığını arttırarak, kendi kendine yeterliliğini azaltacak gibi görünmektedir.

Araştırma sahasında bulunan en büyük kentsel merkez olan Bafra, yeterli istihdam yaratılmadan ortaya çıkan, hızlı nüfus artışı ve kentsel büyümenin sancılarını yaşamaktadır. Arazinin değerli olması kent merkezinde bitişik nizam ve çok katlı binaların ortaya çıkmasına neden olmuş, şehir estetikten ve yeşil alanlardan yoksun tam bir beton yığına dönüşmüştür. Şehrin nispeten düz bir sahada yer almasına rağmen, tek merkezli olarak gelişmesi ve ulaşım altyapısının zamanında oluşturulamamış olması nedeniyle günümüzde büyük oranda otopark sıkıntısı ve trafik karmaşası yaşamaktadır.

Daha henüz 100.000 nüfusa bile ulaşmadan trafik kent merkezinde düğümlenmiş durumda olup, bu durum kentin yeni gelişme alanlarında görülen plânsız yapılaşma ile birlikte değerlendirildiğinde, şehrin bu sıkıntıyı uzun yıllar yaşayacağını göstermektedir.

Bir bütün olarak Bafra Ovası ve onun merkezinde yer alan Bafra şehrinin güçlü ve zayıf yönleri aşağıda özetlenmiştir.

Bafra Ovası'nın güçlü yönleri;

Tarım açısından: Verimli ve zengin alüvyal tarım topraklarının varlığı. Bafra Ovası Sulama Projesi kapsamında sulama sisteminin kademeli olarak faaliyete geçmeye başlaması, bunun tarımda en büyük tehdit olan kuraklık gibi iklim şartlarının olumsuz etkileri azaltması. Başta iklim ve toprak olmak üzere ekolojik şartların ürün çeşitliliğine, ikinci ürün ve kışlık sebze yetiştiriciliğine imkân tanınması. Sebzeçilik açısından sadece Türkiye değil, kuzeyimizdeki Rusya ve Ukrayna gibi ülkelere bunların ihracat imkânları. Buğday, mısır, çeltik, tütün, şeker pancarı yağ bitkileri üretimi. Yem bitkileri ekimi ve buna bağlı et ve süt sığırcılığı potansiyeli. Dünyada ve ülkemizde artan talebe cevap verebilecek organik ve sözleşmeli tarım potansiyeli. Bunun yanında tıbbi ve aromatik bitkilerin üretimi için uygun ekolojik ortama sahip olması. Meyvecilik, seracılık, kesme çiçek yetiştiriciliği potansiyeli. Ovaya uygun yeni bitki ve hayvan türleri üzerine araştırmalar yapan araştırma enstitüsü ve bilimsel kuruluşların varlığı.

Hayvancılık açısından: Yeni Delta sahasında bulunan geniş meralara bağlı olarak büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık potansiyeli, et ve süt sığırcılığı imkanları.

Balıkçılık açısından: Kıyısında yer aldığı Karadeniz'e bağlı olarak deniz balıkçılığı, bunun için Dereköy ve Yakakent balıkçı barınakları, yakalanan fazla balıkların işlendiği balık yağı ve unu fabrikalarının varlığı, bu fabrikalara bağlı olarak üretilen tavuk yemi ve artık marka haline gelmiş tavukçuluk potansiyeli. Baraj göllerine bağlı olarak tatlı su balıkçılığı ve alabalık yetiştiriciliği.

Enerji ve hammadde kaynakları açısından: Kızılırmak üzerinde kurulu bulunan Altınkaya ve Derbent barajlarından sağlanan temiz, güvenilir ve bol enerji ile inşaatı devam eden ve yakın bir zamanda Bafra'ya ve OSB'ne ulaşması beklenen doğalgaz. Zengin tarımsal hammadde kaynağı, Kızılırmak vadisi boyunca inşaat hammaddesi olan çakıl ve kum varlığı.

Sanayi açısından: Tarıma dayalı endüstrinin yer alması planlanan Organize Sanayi Bölgesi'nin faaliyete geçmesi, yeni yatırımlar için uygun arazi ve her türlü altyapının burada müteşebbislere sağlanmış olması. Geçmişten

gelen tekstil sanayi ile ilgili tecrübe birikimi. Tarıma dayalı sanayi için hammadde potansiyelinin yüksek olması.

Ulaşım ve pazar açısından: Samsun-Bafra arasındaki karayolunun duble yol şeklinde yeniden düzenlenerek niteliğinin artırılmış olması. Bu yol üzerinden Samsun'a ve oradan da kara, hava, deniz ve demiryolu bağlantıları ile Türkiye'nin ve dünyanın her tarafına kolayca ulaşma ve bağlantı kurabilme imkânı. Türk Cumhuriyetlerine, Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine yakınlık.

İnsan kaynakları açısından: Nitelikli, yetişmiş ve yeniliklere açık nüfus potansiyeli. Sayıları az da olsa, yıllardır iç ve dış pazarlara yönelik çalışan müteşebbis tüccar ve işveren kesiminin varlığı ve bunların tecrübesi. Kırdan kente göç sonucu oluşan ucuz işgücü. Batı Avrupa ülkelerinde çalışıp kesin dönüş yapmış, ya da hala o ülkelerde bulunan bir kısmı işveren durumuna gelmiş Avrupa ülkeleri ile Bafra arasında köprü olabilecek bir nüfusun varlığı.

Bilimsel ve idari destek açısından: İl genelinde 19 Mayıs Üniversitesi'ne bağlı fakülte ve meslek yüksek okullarının mevcudiyeti, Tarımsal araştırma enstitüleri ve araştırma laboratuvarlarının bulunması. Bunların yöre ile ilgili olarak yaptıkları sayısız araştırma ve yayın desteği. İstenildiği takdirde hızla proje üretebilecek bilgiye sahip araştırmacı varlığı. Arzu edildiğinde her türlü desteği vermeye hazır yetkili kurum ve kuruluşlar.

Turizm potansiyeli açısından: Yaklaşık 6000 yıllık tarihin izlerini günümüze taşıyan İkiztepe ören yeri ile Kızılırmak vadisi üzerindeki kale ve mezarlar, dünyaca ünlü bir sulak alan olan Kızılırmak Deltası kuş cenneti, kilometrelerce uzanan temiz kumsallara bağlı deniz turizmi, çeşitli coğrafyalardan gelen insanların oluşturduğu zengin kültürel yapı, bunlara bağlı çeşitli gelenek ve görenekler, yemek kültürü ve el sanatları çeşitliliği. Yörenin eko turizmden kültür turizmine çok değişik alanları kapsayan zengin bir turistik çekiciliğe sahip olması.

Bafra Ovası'nın zayıf yönleri;

İnsan açısından: Birlikte hareket etme alışkanlığı ve risk alma kabiliyetinin olmaması, örgütlenme ve eğitim eksikliği, üretici birliklerinin bir türlü kurulamaması, kurulan birliklerin sağlıklı bir şekilde yürütülememesi, iş imkânlarının sınırlı olması nedeniyle eğitilmiş gençlerin ve sermaye sahibi müteşebbis insanların yöreyi terk etmesi, tarımda gizli ve açık işsizlik, kırdan kente göç ve bunun doğurduğu sosyo-ekonomik sorunların çokluğu, kırsal alanda genç ve eğitilmiş nüfusun azalması, geleceğe güvenle bakamama sonucu kendini toprağa adanmış yeniliklere açık, nitelikli ve işini seven gerçek anlamda

“çiftçi” nüfus azlığı. Yapılan bilimsel çalışmaların çoğunun bilimsellikten öteye geçememesi, yöre için uygulanabilir olmaması.

Mekân açısından: Öncelikle tarım dikkate alındığında en büyük problem sulama suyu eksikliği, drenaj yetersizliği ve toprakta meydana gelen tuzlanmadır. Üzerinden 15 yıl gibi bir süre geçmesine rağmen Bafra Ovası Sulama Projesi henüz ancak % 20’ler seviyesinde gerçekleştirilebilmiş, geri kalan sahalar hala su beklemektedir. Projenin bir diğer ayağı olan drenaj problemi kesin çözüme kavuşmamıştır. Özellikle 2 m altındaki topraklarda kış boyu yağan yağış toprağı doygun hal getirmekte, bu durum ilkbaharda tarım alanlarının zamanında sürüm ve ekimini geciktirmekte, bitki gelişim devresinin de kısalmasına neden olarak beklenen verim artışını engellemektedir. Taban suyu seviyesinin yükselmesi ile tuz ve sodyum içeren taban suyu da yükselmekte, yaz mevsiminde suların buharlaşması ile toprak yüzeylerinde tuzluluk artmaktadır. 18.000 ha saha kaplayan 2 m seviyesi altındaki yerler için drenaj probleminin çözümü bu yüzden acil önem taşımaktadır. Bu sorunların dışında; daha fazla gelir getiriyor düşüncesi ile münavebeye gerekli titizliğin gösterilmemesi sonucu toprak veriminin zamanla düşmesi, aşırı kimyasal gübre ve zehirli ilaç kullanımı, tarım arazilerinin parçalı, tarım işletmelerinin çoğunlukla küçük işletmeler şeklinde olması, bu nedenle tarım işletmelerinin rekabet gücünün düşük olması, bunun ihtisaslaşmayı ve verimlilik artışlarını sınırlaması, mülkiyet ihtilafları, toprakların gün geçtikçe parçalanması, parsel sayısının artması ve buna bağlı olarak emek, dikkat, zaman, sermaye, alet ve makine israfı, tarlalar küçüldükçe sınırlarının kapladığı alanın artarak mevcut topraklardan yeterince yararlanılamaması, ova köylerinde yıllar önce başlayan arazi toplulaştırma çalışmalarının yavaş ilerlemesi ve arzu edilen neticeye bir türlü ulaşamaması, dengesiz toprak dağılımı, vd. sayılabilir. Bunların dışında; dağınık ve çoğu birbirinden habersiz yerleşim alanları, tarımsal hammadde zenginliğine karşılık işleme, paketleme, depolama vb. tarımsal sanayiye yönelik tesislerin yetersizliği, pazara yönelik üretimde, pazarlamada ve standardizasyondaki sorunlar, lisanslı depoculuğun gelişmemiş olması, tarımsal sanayi kuruluşları ile üretici birliklerinin bir araya gelememesi, üretim alanlarının başlıca tüketim alanlarına uzaklığı vd. faktörler sayılabilir.

Son söz olarak şu söylenebilir; Bafra Ovası’nın en önemli kaynakları tarımla ilgilidir. Şehri ayakta tutan da tarımdan elde edilen gelirdir. Günümüzde tarım pazarın talebini dikkate almadan geleneksel metot ve alışkanlıklarla sürdürülmekte, sonra da “ben üretiyorum, alan olmuyor” şikâyetlerine neden olmaktadır. Artık yurt içi ve yurtdışındaki tüketici “ne istiyor, ne zaman istiyor, ne kadar istiyor” sorularının cevabına göre üretim yapılma zamanıdır. Bu şekilde yapılacak plânlı üretim Bafra’nın önünü açacak, toplumun gelir ve refah düzeyini arttırarak mevcut sorunların çözümünü kolaylaştıracaktır.

KAYNAKLAR

- AK, A. (1983) **Kurtuluş Savaşı Yıllarında Bafra**, Samsun.
- AKKAN, E. (1962) “Kızılırmak’ın Aşağı Kısmında Kayıkla Nakliyat”, **A.Ü. DTCF Dergisi, Cilt:XX, Sayı:3-4**, Ankara, (263-270).
- AKKAN, E. (1966) “Şahinkaya Yarmavadisi”, **A.Ü. DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1**, Ankara, (271-296).
- AKKAN, E.(1970) **Bafra Burnu–Delice Kavşağı Arasında Kızılırmak Vadisinin Jeomorfolojisi**, A.Ü. DTCF Yay. No:191, Ankara.
- AKTAŞ, H. (1994) “İsfendiyar (Küre) Dağlarının Doğu Kesiminde Bitki Örtüsü İklim İlişkileri”, **OMÜ Eğitim Fak. Dergisi, Sayı:9**, Samsun, (14-51).
- AKTAŞ, H. (1996) “İsfendiyar (Küre) Dağlarının Doğu Kesiminin Jeomorfolojisi ve Toprak Özellikleri”, **Akademik Açı 1996/1**, Samsun, (142-159).
- ALKIM, B./ALKIM,H./BİLGİ,Ö. (1988) **İkiztepe-I ve II**, TTK Yay., Ankara.
- ANONİM (1988) **Bafra Ovası Tarım Sempozyumu**, OMÜ Yay. No: 40, Samsun.
- ANONİM (1995) **Karadeniz Bölgesi Tarımının Geliştirilmesinde Yeni Teknikler Kongresi**, (10-11 Ocak 1995), Samsun.
- ANONİM (1999) **Karadeniz Bölgesi Tarımsal Üretim ve Pazarlama Semp.**, (15-16 Ekim 1999), Karadeniz Tarımsal Arş. Enst. Yay., Samsun.
- APAN, H. (1988) **Bafra İlçesinin Sebzeçilik Durumu ve Geliştirme İmkânları**, OMÜ Yay. No:30, Samsun.
- ARDEL, A. (1954) “Karadeniz’in İdrolojisi”, **İ.Ü. Coğ. Enst. Der., Sayı:5-6**, İstanbul, (23-34).
- ARDOS, M. (1996) **Türkiye’de Kuaterner Jeomorfolojisi**, Çantay Kitabevi Yay., İstanbul.
- ARI, K. (1995) **Büyük Mübadele, Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ASAN, T.- ERDEN, Y. K.- ÖZORAL, E., 2002, “Bafra Ovası Deltası Kızılırmak Nehri-Karadeniz Birleşimindeki Kıyı Erozyonunda Alınan Önlemler”, **IV. Kıyı Mühendisliği Ulusal Semp., Bildiriler Kitabı, Cilt: I**, Antalya, 189-199.
- BAFRA GUİDE (2000) **Bafra Guide**, Bafra Belediyesi Yayını, Bafra.
- BAFRA TİCARET ODASI (2001 - 2005) **İktisadî Rapor**, Bafra.

- BENEDİCT, P. (1975) **Küçük Bir Anadolu Kasabasının Ekonomik Fonksiyonlarında Değişme (1947-1967)**, (Çev.K.Sungur), Sosyal Ant. ve Etn. Bölümü Dergisi, Sayı:2'den Ayrı Basım, İstanbul.
- BENER, M. (1967) “*Göksu Deltası*”, **İ.Ü.Coğ. Enst. Dergisi**, Sayı:16, İstanbul, (86-100).
- BİLGİ, Ö. (1990) “*Bafra-İkiztepe Kazılarının Işığında Samsun Bölgesinin Prehistoryası*”, **II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, OMÜ Eğitim Fak. Yay., Samsun, (1-2).
- BLUMENTHAL, M.M. (1948) **Bolu Civarı ile Aşağı Kızılırmak Mecrası Arasındaki Kuzey Anadolu Silsilelerinin Jeolojisi**, MTA Yay. Seri: B, No:13, Ankara.
- CENGİZ, Y.-BAŞARAN, R. (1966) **Karadeniz Topraklarının Verimlilik Envanteri**, Topraksu Gn. Md. Yay. No:186, Ankara.
- ÇAĞLAYAN, T.K. (2006) “*İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre 1841 Yılında Samsun ve Çevresinde Ticaret*”, **Geçmişten Geleceğe Samsun, 1. Kitap**, (Ed. C. Yılmaz), Samsun BŞ. Bld. Yay., Samsun (283-298).
- ÇAMAŞ, N. (2006) “*Tütün Üretimi, Yaprak Tütün Ticareti ve Sigara Sanayinin Samsun'un Tarımsal ve Sosyo-Ekonomik Yaşamı Üzerindeki Roller*”, **Geçmişten Geleceğe Samsun, 1. Kitap**, (Ed. C. Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Yay., Samsun (565-583).
- ÇEVRE BAKANLIĞI (1998) **Kızılırmak Deltası**, Çevre Kor. Yay., Ankara.
- ÇİÇEK, İ. (1995) “*Türkiye’de Kurak Dönemin Yayılış Süresi*”, **A.Ü. Türkiye Coğrafyası Dergisi**, Sayı:4, Ankara, (77-101).
- DARKOT, B. (1966) “*Canik*”, **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:3, MEB Yay., İst.
- DARKOT, B. (1966) “*Samsun*”, **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:10, MEB, Yay., İst.
- DEMİRCAN, S. (1994) **Kızılırmak Deltası Sosyo-Ekonomik Anketi**, DHKD Yay., İstanbul.
- DEMİRCAN, S. (1995) “*Karadeniz’de Bir Sulak Alan; Kızılırmak Deltası*”, **Karadeniz’in Kirlenmesi ve Korunması Kongresi Bildiri Kitabı**, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sor. Arş Der. Yay. No:9, Trabzon, (80-94).
- DENKER, B. (1970) **Balıkesir Ovası’nda Yerleşme ve İktisadî Faaliyetler**, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No:59, İstanbul.
- DHKD (1994) **Kızılırmak Deltası Koruma Projesi**, Doğal Hayatı Koruma Derneği, İstanbul.

- DİE (1996) **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, DİE Yay. No: 1877, Ankara.
- DİE (1997) **1997 Köy Envanteri, Samsun**, DİE Yay. No: 2149, Ankara.
- DİE **Genel Nüfus Sayım Sonuçları** 1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1997, 2000, DİE Yay., Ankara
- DİE (2001) **İstatistiklerle Türkiye**, DİE Yay. No:2620, Ankara.
- DİJKSEN,L./KASPAREK, M. (1985) **Kızılırmak Deltası**, Max Kasperek Verlag, Heidelberg.
- DİLCİMEN, K. (1940) **Canik Beyleri**. Samsun.
- DİNÇER, B. – ÖZASLAN, M. (2004) **İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2004)**, DPT Yay., Ankara.
- DMİGM (1982) **Donlu Günlerin Başlama ve Son Bulma Tarihleri**, DMİGM Yay., Ankara.
- DMİGM (1990) “*Samsun ve İlçeleri*”, (Yayınlanmamış İst. Verileri), Ankara.
- DOĞANAY, H. (1994) **Türkiye Ekonomik Coğrafyası**, Atatürk Üniv. Yay. No:767, Erzurum.
- DÖNMEZ, Y. (1985) **Bitki Coğrafyası**, İ.Ü. Yay. No:3319, İstanbul.
- DÖNMEZ, Y. (1990) **Trakya'nın Bitki Coğrafyası**, İ.Ü. Yay. No:3601, İst.
- DSİ, 1986, **Bafra Projesi Planlama Rev. Raporu**, DSİ 7. Bölge Md., Samsun.
- DSİ, 2004, **Bafra Ovası Sulaması 1. Kısım İnşaatı**, DSİ Bafra Ovası Sulaması Proje Md., Samsun.
- ERİNÇ, S. (1952-1953) “*Çukurova'nın Alüvyal Morfolojisi Hakkında*”, **İ.Ü. Coğ. Enst. Dergisi**, Sayı:3-4, İstanbul, (147-159).
- ERİNÇ, S. (1954) “*Karadeniz ve Çevresinin Morfolojik Tekâmülü ile Pleistosen İklim Tahavvülleri Arasındaki Münasebetler*”, **İ.Ü. Coğ. Enst. Dergisi**, Sayı:5-6, İstanbul, (46-94).
- ERİNÇ, S. (1955) “*Gediz ve Küçük Menderes Deltalarının Morfolojisi*”, **İ.Ü. Coğ. Enst. Dergisi**, Sayı:5-6, İstanbul, (46-94).
- ERİNÇ, S. (1958) “*Karadenizin Denizaltı Morfolojisi*”, **İ.Ü. Coğ. Enst. Dergisi**, Sayı:9, İstanbul, (103-114).
- ERİNÇ, S. (1965) **Yağış Müessiriyeti Üzerine Bir Deneme ve Yeni Bir İndis**, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No:1, İstanbul.

- EROL, O. (1963) **Asi Nehri Deltası'nın Jeomorfolojisi ve Dördüncü Zaman Deniz Akarsu Sekileri**, A.Ü.DTCF, Yay. No:148, Ankara.
- EVŞİLE, M. (2000) “Atatürk'ün Samsun'a Çıktığı Sırada Samsun ve Çevresinin Asayiş Durumu”, **19 Mayıs ve Millî Mücadele'de Samsun Sempozyumu** Bildiriler kitabı, OMÜ Yay., Samsun, (167-174).
- GÖÇMEN, K. (1977) **Aşağı Meriç Vadisi Taşkın Ovası ve Deltasının Alüvyal Jeomorfolojisi**, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No:80, İstanbul.
- GÖNEY, S. (1973) “*Büyük Menderes Deltası*”, **İ.Ü. Coğ. Enst. Der., Sayı:18-19**, İstanbul, (339-354).
- GÖNEY, S. (1975) **Büyük Menderes Bölgesi**, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No:79, İst.
- GÖNEY, S. (1976) **Adana Ovaları-I**, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No:88, İstanbul.
- GÖNEY, S. (1984) **Şehir Coğrafyası-I**, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No:91, İstanbul.
- GÜLER, I.-DRAMA, Y.-KÖKPINAR, M.A., (2002) “*Kızılırmak Ağzı Kıyı Çizgisi Değişimi*”, **4. Kıyı Müh. Ulusal Semp., Cilt: 2**, Antalya, (713-730).
- GÜNER, Z. (2006) “*Milli Mücadele Başlarken Samsun ve Havalisinde Pontus Faaliyetleri*”, **Geçmişten Geleceğe Samsun, 1. Kitap**, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yay., Samsun (135-148).
- GÜNEY, E. (1995) “*Türkiye'de Sulak Alanların Çevre Sorunları*”, **Türk Coğrafya Kurumu Dergisi, Sayı:30**, İstanbul, (41-52).
- HAY, B. J., (1994) “*Sediment and Water Discharge Rates of Turkish Black Sea Rivers Before and After Hydropower Dam Construction*”, **Environmental Geology**, **23**, (276-283).
- HUSTINGS, F.- van DIJK, K. (1994) **Bird Census in the Kızılırmak, Turkey, in Spring 1992**, WIWO-Report 45, Netherland.
- İLLER BANKASI (1965-1966) **Bafra Analitik Etüdler**, İller B. Yay., Ankara.
- İNANDIK, H. (1952-1953) “*Adapazarı Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojik Etüdü*”, **İ.Ü. Coğ. Enst. Dergisi, Sayı:3-4**, İstanbul, (107-138).
- İNANDIK, H., 1957, “*Sinop-Terme Arasındaki Kıyıların Morfolojik Etüdü*”, **Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 15-16**, İstanbul, (51-71).
- İNANDIK, H. (1963) “*Sakarya Deltası*”, **İ.Ü. Coğ. Enst. Dergisi, Sayı:13**, İstanbul, (83-98).
- İPEK, N. (1994) **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)**, TTK Yay., Ankara

- İPEK, N. (1999) “*Canik Sancağı’nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme*”, **OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:12/1, Samsun, (29-45).
- İPEK, N. (2000a) **Mübadele ve Samsun**, TTK Yay., Ankara.
- İPEK, N. (2000b) “*Bafra’da Fiyatlar ve Ücretler, 1914-1930*”, **Belleten**, Sayı:239, Ankara, (101-108).
- İPEK, N. (2006) “*Samsun Sahil Demiryolu*”, **Geçmişten Geleceğe Samsun** (Ed. C. Yılmaz), Samsun BŞ. Belediyesi Yay., Samsun, (333-348).
- KARA, H. (1988) “*Çukurova’da Kentleşme ve Sanayileşmenin Tarım Topraklarına Etkisi*”, **A.Ü. DTCF Dergisi**, Cilt:32, Sayı:1-2, Ank., (267-280).
- KARA, H. (1994) “*Mersin-Erdemli Arasında Gelişen Deniz Turizmi, Tarım Alanları İlişkisi ve Sorunları*”, **A.Ü. Türkiye Coğrafyası Dergisi**, Sayı:3, Ankara, (141-160).
- KARAALIOĞLU, B. / İSLAMOĞLU, M. (1988) **Bafra Ovası Hidrojeolojik Etüt Raporu**, DSİ VII. Bölge Md., Samsun.
- KARABULUT, Y. (1971) “*Büyük Menderes Vadisinde Pamuk Tarımı ve Türkiye Pamuk Ekonomisindeki Yeri*”, **A.Ü. DTCF Coğ. Arş. Dergisi**, Sayı:3-4, Ankara, (337-379).
- KARABULUT, Y. (2000) **Türkiye Enerji Kaynakları**, Ankara.
- KARAGÖZ, R. (2006) “*II.Meşrutiyet Döneminde Canik Sancağı’nda İdari Yapılanma*”, **Geçmişten Geleceğe Samsun, 1. Kitap**, (Ed. C. Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Yay., Samsun (65-81).
- KILIÇ, O. (2006) “*Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Canik’in Yönetimi ve Yöneticileri*”, **Geçmişten Geleceğe Samsun, 1. Kitap**, (Ed. C. Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Yay., Samsun, (31-53).
- KIZILTAN, Z. (1994) “*Samsun Bölgesi Yüzey Araştırmaları, 1971-1977*”, **Belleten**, Cilt:LVI, Sayı:215, TTK Yay, Ankara, (213-241).
- KOPUZ, K. (2002) **Geçmişten Günümüze Bafra**, Erol Ofset, Samsun.
- KÖKPINAR, M. A. - GÜLER, I. - DRAMA, Y., (2000) “*Bafra Ovası, Kızılırmak-Karadeniz Birleşimindeki Kıyı Erozyonunun İncelenmesi*”, **III. Ulusal Kıyı Mühendisliği Ulusal Semp., Bild. Kitabı**, Çanakkale, (507-524).
- KÖKSAL, A. (1968) “*Bafra Ovası İklimi Hakkında*”, **Türk Coğrafya Dergisi**, Sayı:24-25, İstanbul, (158-171).
- KÖKSAL, A. (1972) **Bafra Ovası’nın Coğrafi Etüdü**, A.Ü. DTCF Yay. No:220, Ankara.

- KÖKTEN, K./ÖZGÜÇ,T./ÖZGÜÇ,N. (1945) “1940 ve 1941 Yılında Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor”, **TTK, Belleten, Cilt:IX, Sayı:35**, Ankara, (361-400).
- KURT, Y. (1995) **Pontus Meselesi**, TBMM Yay., Ankara.
- MTA (1961) **Türkiye Jeoloji Haritası, Sinop Paftası**, MTA Yay., Ankara.
- NİŞANCI, A. (1988) “Karadeniz Bölgesi’nin İklim Özellikleri ve Farklı Yöreleri”, **I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, OMÜ Eğitim Fak. Yay., Samsun, (223-233).
- ORAL, Z. (1956) “Bafra ve Durağan’da İki Türbe”, **Belleten, Sayı:XX**, TTK Yay., Ankara, (385-410).
- ÖKSÜZ, H. (2000) “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin Bafra’ya İntibakı”, **19 Mayıs ve Millî Mücadele’de Samsun Sempozyumu** Bildiriler kitabı, OMÜ Yay., Samsun, (315-323).
- ÖZ, M. (1999) **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- ÖZ, M. (2006) “XV.Yüzyıl’dan XVII. Yüzyıl’a Samsun Yöresi”, **Geçmişten Geleceğe Samsun, 1. Kitap**, (Ed. C. Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Yay., Samsun (3-29).
- ÖZÇAĞLAR, A. (1994) “Çarşamba Ovası ve Yakın Çevresinde Araziden Faydalanma”, **A.Ü. Türkiye Coğrafyası Dergisi, Sayı:3**, Ank., (93-128).
- ÖZÇAĞLAR, A. (1997) “Türkiye’de Belediye Örgütlü Yerleşmelerin Coğrafi Dağılışı”, **A. Ü. Türkiye Coğrafyası Dergisi, Sayı:6**, Ank., (243-272).
- ÖZEŞMİ, U. (1999) **Conservation Strategies for Sustainable Resource Use in the Kızılırmak Delta in Turkey**, A Thesis Submitted to the Faculty of the Graduate School of the University of Minnesota, USA.
- ÖZGÜÇ, N. (1977) “Sayfiye Yerleşmeleri, Gelişme ve Başlıca Özellikleri”, **İ.Ü. Coğrafya Enst. Dergisi, Sayı:22**, İstanbul, (142-162).
- ÖZGÜÇ, N. (1994) **Beşeri Coğrafyada Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri**, İ.Ü.Yay.No:3849, İstanbul.
- ÖZGÜÇ, N. (2004) **Turizm Coğrafyası**, Çantay Kitabevi Yay., İstanbul.
- ÖZSAİT, M. (1990) “Orta Karadeniz Bölgesi’nde Yeni Prehistorik Yerleşmeler”, **II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, OMÜ Eğitim Fak. Yay., Samsun, (124-130).
- SABEK (2005) **Mevcut Durum ve Gelişme Potansiyeli Raporu**, Samsun.

- SAMSUN VALİLİĞİ (1999) **Samsun İli Çevre Durum Raporu**, Samsun.
- SAMSUN VALİLİĞİ (2001-2006) **Sağlık Ocakları Ev Halkı Hane Tespit Fişleri (ETF)**, (Sağlık İl Md. Döküm Cetvelleri), Samsun.
- SAVRAN S. - OTAY, E. N., (2002) “Kızılırmak Deltası Kıyı Erozyonunun Sayısal Modellemesi”, **IV. Kıyı Mühendisliği Ulusal Semp., Bildiriler Kitabı, Cilt: 2**, Antalya, (493-505).
- SAYDAM, A. (1997) **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)** TTK Yay., Ank.
- SERGÜN, Ü. (1975) **Beşeri Coğrafya Açısından Bir Araştırma; Uluova**, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No:82, İstanbul.
- ŞAHİN, C. (1985) “Aşınım Yüzeylerinin Türkiye’de Tarım Alanları Olarak Önemi”, **Jeomorfoloji Dergisi, Sayı:13**, Ankara, (37-41).
- TANDOĞAN, A. (1989) **Türkiye’de 1975-80 Döneminde İller Arası Göçler**, K.T.Ü, İİBF Yay. No:11, Trabzon.
- TANDOĞAN, A. (1994) **Türkiye Nüfusu**, Eser Ofset Matb., Trabzon.
- TANOĞLU, A. (1944) “Samsun Limanı ve Hinterlandı”, **4. Üniversite Haftası, Samsun**, İ.Ü.Yay. No:217, İstanbul (291-297).
- TANOĞLU, A. (1954) **İskân Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod**, Türkiyat Mecmuası Cilt:XI’den Ayrı Basım, İstanbul, İstanbul.
- TANOĞLU, A. (1968) **Ziraat Hayatı**, İ.Ü. Coğrafya Enst., Yay. No:8, İst.
- TANOĞLU, A. (1969) **Nüfus ve Yerleşme**, İ.Ü. Coğrafya Enst., Yay. No:45, İstanbul.
- TAŞLIGİL, N. (1992) “Türkiye’de Tütün Ziraatı”, **Türk Coğrafya Kurumu Dergisi, Sayı:27**, İstanbul, (129-138).
- TOPRAKSU (1972) **Kızılırmak Havzası Toprakları**, Topraksu Gn. Md. Yay. No:273, Ankara.
- TUNÇDİLEK, N. (1985) **Türkiye’de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı**, İ.Ü. Dz. Bil ve Coğ. Enst. Yay. No:3, İstanbul.
- TURAN, O. (1971) **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E. (1958) “Sanayinin Kuruluş Yeri”, **Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:17**, İstanbul, (128-137).
- TÜMERTEKİN, E. (1973) **Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirselleşme Fonksiyonları**, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No:72, İstanbul.

- TÜMERTEKİN, E. (1977) “*Türkiye’de İç Göçler Üzerine*”, **İ.Ü. Coğ. Enst. Dergisi**, Sayı:22, İstanbul, (29-42).
- TÜMERTEKİN, E./ÖZGÜÇ, N. (1999) **Ekonomik Coğrafya**, Çantay Yay., İst.
- TÜMERTEKİN, E./ÖZGÜÇ, N. (2002) **Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekan**, Çantay Kitabevi Yay., İstanbul.
- TÜRKDOĞAN, O. (1977) **Batı Almanya’da Köy Kalkınma Modelleri**, Dede Korkut Yay., İstanbul.
- UZUN, A. (1995) **Gerze-Alaçam Arası Kıyı Bölgesi’nin Jeomorfolojisi**, Öz-Eğitim Yay., Konya.
- UZUN, A. 2006 “*Samsun Deltaları ve Beklenen Değişmeler*”, **Geçmişten Geleceğe Samsun**, 1. Kitap, (Ed. C. Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Yay., Samsun, (541-548).
- UZUNEMİNOĞLU, H. (1994) “*Samsun’da Sanayi Faaliyetlerinin Dağılışı, Gelişme Alanları ve Başlıca Sorunları*”, **OMÜ Eğitim Fak. Dergisi**, Sayı: 9, Samsun, (261-292).
- UZUNEMİNOĞLU, H. (1997) “*Kasabadan Şehre Geçiş Sürecine Bir Örnek; Engiz*”, **OMÜ Eğitim Fak. Dergisi**, Sayı:10, Samsun, (245-262).
- YALÇINLAR, İ. (1951) “*Samsun Bölgesi’nin Bünyesi*”, **İ.Ü. Coğrafya Enst. Der. Sayı:2**, İstanbul, (127-130).
- YALÇINLAR, İ. (1955) **Samsun Bölgesi 1/100 000 Ünye 27-1, Samsun 26-2, Bafra 9-3 ve Bafra 9-4 Paftalarına Ait Jeolojik Rapor**, MTA Jeolojik Raporlar Serisi, Ankara
- YALÇINLAR, İ. (1958) “*Samsun Bölgesi’nin Neojen ve Kuaterner Kıyı Depoları*”, **İ.Ü. Coğrafya Enst. Der. Sayı:9**, İstanbul, (11-21).
- YANMAZ, R. (vd.) (1999) “*Samsun İli Sebzeçilik Potansiyelinin Sanayi Sebzeçiliği Açısından Değerlendirilmesi*”, **Karadeniz Bölgesi Tarımsal Üretim ve Pazarlama Sempozyumu**, (15-16 Ekim 1999), Karadeniz Tarımsal Arş. Enst. Yay., Samsun, (22-29).
- YAŞAR, O. (1994) “*Kızılırmak Deltası’nda Su Ürünleri Potansiyeli ve Başlıca Meseleleri*”, **Türk Coğrafya Dergisi**, Sayı:29, İstanbul, (515-522).
- YAŞAR, O. (1995) “*Bafra Ovası Projesinin Ova Ziraatına Sağlayacağı Değişimler ve Alınması Gereken Önlemler Üzerine Coğrafi Bir Yaklaşım*”, **Türk Coğrafya Dergisi**, Sayı:30, İstanbul, (435-448).

- YILMAZ, C. (1992) **Batı Avrupa Ülkelerinde Çalışan Türk İşçilerinin Türkiye’de Kırsal Kesim ve Şehirleşme Üzerine Etkileri**, İ.Ü. Sos. Bil. Enst. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- YILMAZ, C. (1993) “*Türkiye’de Kırsal Sanayinin Kurulması ve İşçi Şirketleri Örneği*”, **OMÜ Eğitim Fak. Dergisi**, Sayı:8, Samsun, (305-334).
- YILMAZ, C. (1996) “*Sulama Amaçlı Baraj Suları Altında Kalan Tarım Alanları ve Derbent Barajı-Bafra Ovası Sulama Projesi*”, **Akademik Açı** 1996/2, Samsun, (219-239).
- YILMAZ, C. (1997) “*Bafra Çocuk İşçi Pazarı*”, **Akademik Açı** 1997/2, Samsun, (103-127).
- YILMAZ, C. (1998) “*Batı Avrupa’da Kent İçi Ulaşımında Bisiklet Yollarının Önemi ve Türkiye’de Samsun Şehri İçin Bir Uygulama Önerisi*”, **Metropoliten Alanlar Planlama Sorunları**, (Editör: Hüseyin Cengiz), Yıldız Teknik Üniv. Yayın No: MF. ŞBP.-99.005, İstanbul, (241–250).
- YILMAZ, C., 2002, **Bafra Ovası’nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası**, (1. Basım), Gündüz Eğitim Yay., Ankara.
- YILMAZ, C., 2005, “*Kızılırmak Deltasında Meydana Gelen Erozyonun Coğrafi Analizi*”, İstanbul Teknik Üniversitesi, **TUQUA Türkiye Kuvaterner Sempozyumu V, Bildiri Kitabı** (Ed. O. Tüysüz), İstanbul, (227-234).
- YİĞİT, H. (2005) **Bafra Ansiklopedisi**, (2. Baskı), Bafra.
- YİĞİT, H. (2006) **Bütün Yönleri ile Zümrüt Bafra**, (4.Baskı), Bafra.
- YOLALICI, M.E. (1998) **19. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK Yay., Ankara.
- YÜCEL, T. (1980) **XIII-XIV. Yüzyıllar Kuzeybatı Anadolu Tarihi; Çobanoğulları ve Candaroğulları Beylikleri**, Ankara.
- www.bafratarim.gov.tr
- www.bafratso.com.tr
- www.bafra.bel.tr
- www.bafra.gov.tr
- www.alacam.gov.tr
- www.19mayis.gov.tr
- www.samsuntarim.gov.tr

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi
55139 Kurupelit SAMSUN

E-mail: cyilmaz@omu.edu.tr
cevdet_yilmaz@hotmail.com

Özgeçmiş

16.11.1962’de Sinop’un Türkeli ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini bu ilçede, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi’nde tamamladı. 1986-1988 yılları arasında öğretmenlik, 1988-1992 yılları arasında öğretim görevliliği yaptı. 1992’de Yrd. Doç., 2003’te doçent oldu. 1988’den beri 19 Mayıs Üniversitesi’nde görev yapmaktadır. Nüfus, yerleşme, ekonomik faaliyetler ve turizm konularında dersler vermektedir. *Nüfus, Kır ve Şehir Yerleşmeleri, Turizm, Siyasî Coğrafya, Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma, Kültürel Ekoloji, Sulak alanlar, İç ve Dış Göçler, Çocuk İşçiler, Su ve Enerji Kaynakları, Çevre ve Katı Atıklar, Coğrafyada Arazi Uygulamaları* vd. konular üzerine araştırma ve yayın faaliyetlerine devam etmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır. İngilizce bilmektedir.

Bilimsel Çalışma ve Yayınları

Tezleri

1. YILMAZ, C. (1998) **Helâldı (Sinop) ve Çevresinin Toplumsal, Ekonomik ve Coğrafi Görünümündeki Değişimler**, İst. Üniv. Sos. Bil. Enst., Yüksek Lisans Tezi, (Dan.: Prof. Dr. Nazmiye ÖZGÜÇ), İstanbul.
2. YILMAZ, C. (1992) **Batı Avrupa Ülkelerinde Çalışan Türk İşçilerinin Türkiye’de Kırsal Kesim ve Şehirleşme Üzerine Etkileri**, İst. Üniv. Sos. Bil. Enst., Doktora Tezi, (Dan.: Prof. Dr. Erol TÜMERTEKİN), İstanbul.

Kitapları

1. YILMAZ, C. (2002) **Bafra Ovası’nın Beşerî ve İktisadî Coğrafyası**, (1.Baskı),Gündüz Eğitim Yay., Ankara, ISBN 975 6859–28–8.
2. YILMAZ, C. (2002) **Kırsal Yerleşmeler I (Terminolojik Sorunlar)**, Palmiye Kitapları, Etüt Yayınları, Samsun, ISBN 975–8217–26–7.

Ortak kitaplarda yer alan makaleleri

1. YILMAZ, C. (1994) “*Türkiye’de Turizmin Geliştirilmesi ve Turizm Gelirlerinin Arttırılmasında Batı Avrupa’daki İşçilerimizden Faydalanma İmkânları*”, **1994 Turizm Yıllığı**, Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, (328–342), Ankara.
2. YILMAZ, C. (2002) “*Batı Avrupa’daki Türk İşçileri: Sorunlar ve Karşılıklı Beklentiler*”, **Kentleşme, Göç ve Yoksulluk**, (Editör: A. A. Dikmen), Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, (105–122), İmaj Kitabevi, Ankara,
3. YILMAZ, C. (2005) “*Ordu Yöresi Coğrafya Araştırmaları*”, **Orta Karadeniz Kültürü**, (Editörler: B.Yediyıldız - H.Kaynar - S. Küçük), Siyasal Kitabevi Yayını, (165–172), Ankara.
4. YILMAZ, C. (2005) “*Ordu İlinin Nüfus Özellikleri*”, **Orta Karadeniz Kültürü**, (Editörler: B.Yediyıldız - H.Kaynar - S. Küçük), Siyasal Kitabevi Yayını, (253–278), Ankara.
5. YILMAZ, C. (2006) “*Samsun Semt Pazarları*”, **Geçmişten Geleceğe Samsun, (1. Kitap)**, Samsun BŞ Belediyesi Yay., (521-539), Samsun.
6. YILMAZ, C. (2007) “*Samsun İl Nüfusunun Sosyo - Ekonomik Yapısı, Demografik Nitelikleri ve Coğrafi Dağılışı Özellikleri*”, **Geçmişten Geleceğe Samsun, (2. Kitap)**, Samsun BŞ Belediyesi Yay., (269-293), Samsun.
7. YILMAZ, C. (2007) “*Samsun İlinde Nüfus Hareketleri*”, **Geçmişten Geleceğe Samsun, (2. Kitap)**, Samsun BŞ Bld. Yay., (295-322), Samsun.
8. YILMAZ, C. (2007) “*Samsun Yöresi Coğrafya Araştırmaları*”, **Geçmişten Geleceğe Samsun, (2. Kitap)**, Samsun BŞ Bld. Yay., (377-390), Samsun.

Ulusal bilimsel dergilerde yayınlanan makaleleri

1. YILMAZ, C. (1991) “*1980–1990 Arası Dönemde Avrupa’dan Kesin Dönüş Yapan İşçilerimizin Sosyo-Ekonomik Özellikleri*”, **OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:6**, (319–324), Samsun.
2. YILMAZ, C. (1992) “*Batı Avrupa Ülkelerinde Çalışan İşçilerimizin Türkiye’deki Hızlı Şehirleşme Hareketine Etkileri*”, **OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:7**, (285–310), Samsun.
3. YILMAZ, C. (1993) “*Türkiye’de Kırsal Sanayiinin Desteklenmesi ve İşçi Şirketleri Örneği*”, **OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:8**, (305–334), Samsun.
4. YILMAZ, C. (1994) “*Sosyal Problemlerin Mekân Tercihleri Üzerine Etkisi*”, **OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:9**, (293–324), Samsun.

5. YILMAZ, C. (1995) “Coğrafya Eğitiminde Arazi Tatbikatlarının Önemi ve Bir Uygulama Örneği”, **OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:10, (287–307), Samsun.
6. YILMAZ, C.- ZEYBEK, H.İ. (1995) “Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Liselerimizde Coğrafya Öğretiminin Yeri ve Bazı Sorunları”, **OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:10, (309–320), Samsun.
7. YILMAZ, C. (1995) “Türkiye’de Kentsel Konut Sorunu ve Yurtdışındaki Vatandaşlarımızın Büyük Şehirlerimizdeki Konut Probleminin Çözümüne Katkıları”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, Sayı: 1, (475–494), Erzurum.
8. YILMAZ, C. (1996) “Batı Avrupa’daki Türk İşçilerinin Bazı Demografik Özellikleri”, **Akademik Açı** 1996/1, (126–141), Samsun.
9. YILMAZ, C. (1996) “Sulama Amaçlı Baraj Suları Altında Kalan Tarım Alanları ve Derbent Barajı-Bafra Ovası Sulama Projesi”, **Akademik Açı** 1996/2, (219–239), Samsun.
10. YILMAZ, C. (1997) “Bafra Çocuk İşçi Pazarı”, **Akademik Açı** 1997/2, (103–127), Samsun.
11. YILMAZ, C. (1998) “Sinop-Kastamonu Yöresinde Geçici Bir Mesken Tipi; Gelik”, **OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:11, (89–99), Samsun.
12. YILMAZ, C. (2000) “Turizmin Gelişmesinde Jeomorfolojik Faktörlerin Engelleyici Rolü: Batı Karadeniz Bölümü, Sinop-İnebolu Arası Örneği”, **OMÜ Fen-Ed. Fak. Dergisi**, Coğrafya Serisi, Sayı:1 (155–170), Samsun.
13. YILMAZ, C. (2000) “Türkiye’nin Kır Potansiyelinin Değerlendirilmesine Bir Örnek: Süpürge Otu Üretimi ve Süpürgecilik”, **OMÜ Fen-Ed. Fak. Dergisi**, Coğrafya Serisi, Sayı:1 (131–154), Samsun.
14. YILMAZ, C. (2001) “Sinop-Kastamonu Yöresi Ahşap Kır Meskenlerinde Taş Çatı Örtüsü”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, Sayı: 6, (163–186), Erzurum.
15. UZUN, S. - UZUN, A. - YILMAZ, C. - ZEYBEK, H.İ. (2005) “Erfelek Çağlayanları (Sinop)”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, Sayı: 14, (331–348), Erzurum.

Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve yayınlanan bildirileri

1. YILMAZ, C. (2004) “A Very Important Foundation in Socio-Economic History of Ayancik and Its Surroundings; The Zingal Company- Ayancık ve Çevresinin Sosyo-Ekonomik Tarihinde Çok Önemli Bir Kuruluş; Zingal Şirketi”, **International Symposium on Earth System Science**, Bildiriler Kitabı, (793–800), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Turkey.
2. YILMAZ, C. (2006) “Çanakkale Yöresi Coğrafya Araştırmaları - Geographical Researches On Çanakkale Region (Türkiye)”, **ÇANAKKALE II**,

Ekonomi ve Sosyo-Kültürü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., Tarih Araştırma Serisi II, (525-535), İstanbul.

3. YILMAZ, C. (2006) “*Kar Kuyuları – Snow Wells*”, **VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi**, Gaziantep. (Baskıda).

Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve yayınlanan bildirileri

1. YILMAZ, C. (1997) “*Sinop İlinin Bazı Sosyo-Ekonomik Sorunları ve Çözüm Önerileri*”, **Sinop İlinin Ekonomik Kalkınması**, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, (323–329), Sinop.

2. YILMAZ, C. (1998) “*Batı Avrupa’da Kent İçi Ulaşımında Bisiklet Yollarının Önemi ve Türkiye’de Samsun Şehri İçin Bir Uygulama Önerisi*”, **Metropolitan Alanlar Planlama Sorunları**, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayın No: MF. ŞBP.-99.005, (241–250), İstanbul.

3. YILMAZ, C. (2002) “*Sürdürülebilirlik Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz; Alpler ve Karadeniz Dağları*”, **Türkiye Dağları I. Ulusal Sempozyumu**, Orman Bakanlığı Yayın No:183, (188–195), Ankara.

4. YILMAZ, C. (2002) “*Türkiye’deki Geçici Barınaklarla İlgili Kırsal Mesken Terminolojisine İlişkin Yeni Görüş ve Öneriler*”, **Türk Coğrafya Kurumu, Coğrafya Kurultayı**, Gazi Kitabevi Yayını, (197–217), Ankara.

5. YILMAZ, C. (2005) “*Sarıkum Gölü Ekosistemi (Sinop)*”, **TURQUA - Türkiye Kuvaterner Sempozyumu V**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü Yayını, (219–226), İstanbul.

6. YILMAZ, C. (2005) “*Kızılırmak Deltasında Meydana Gelen Erozyonun Coğrafi Analizi*”, **TURQUA - Türkiye Kuvaterner Sempozyumu V**, İstanbul Teknik Üniv., Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü Yayını, (227–234), İstanbul.

7. UZUN, S.-UZUN, A.-YILMAZ, C.-ZEYBEK, H.İ. (2005) “*Erfelek Çağlayanlarının Doğal Ortam Özellikleri*”, **TURQUA - Türkiye Kuvaterner Sempozyumu V**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü Yayını, (241–244), İstanbul.

8. YILMAZ, C. (2005) “*Doğal Afet Riski Taşıyan Yörelerde Yeniden İnşa Edilebilir Yapı Malzemesi Kullanımının Önemi; Sinop Örneği*”, **Ulusal Coğrafya Kongresi 2005**, İstanbul Üniversitesi Yay., (707-716), İstanbul.

9. YILMAZ, C. (2005) “*Karadeniz Bölgesi Kıyı Kentleri Katı Atık Yönetim Modeli*”, **I. Çevre ve Ormancılık Şurası “Tebliğler” Kitabı, 1. Cilt**, (48-55), Çevre ve Orman Bakanlığı Yay. No: 273, ISBN:975-8273-78-7, Ankara.

10. YILMAZ, C. (2006) “*Türkiye’deki Geri Kalmış Bölgelerin Kalkınmasında Kırsal Sanayinin Yeri ve Başlıca Sorunları*”, A. Ü. Türkiye Coğrafyası Arş ve Uyg. Merkezi, **IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu; Avrupa Birliği Sürecindeki Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar**, Ankara, (255-264).

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

NOTLAR*

* Bu kitapla ilgili olarak görüş, öneri ve eleştirilerinizi; cevdet_yilmaz@hotmail.com, adresinden yazara iletebilir, bu yolla kitabın sonraki baskıları için katkıda bulunabilirsiniz.

BAFRA OVASI ...

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

1962 yılında Sinop'un Türkeli ilçesinde doğdu. İlköğretimini bu ilçede, lise ve üniversite eğitimi İstanbul'da tamamladı. 1983 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden mezun oldu. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans ve doktora yaptı. 1986-88 yılları arasında Sivas merkezde iki yıl öğretmenlik yaptıktan sonra 1988'de 19 Mayıs Üniversitesi'ne geldi. 1992'de Yardımcı Doçent, 2003'te doçent oldu.

2006 yılı itibarıyla yayınlanmış 2 kitabı, 23 makalesi, ulusal ve uluslararası toplantılarda sunulmuş ve 14'ü basılı 25 bildirisi vardır. Nüfus, Yerleşme, Ekonomik Faaliyetler, Sosyal ve Kültürel Coğrafya, Turizm ve Çevre konularında çalışmalar yapan yazarın ayrıca bu konularla ilgili olarak çeşitli basın yayın organlarında yayınlanan haber niteliğinde çok sayıda yazısı vardır. Yazar evli ve iki çocuk babası olup, İngilizce bilmektedir.

ISBN: 978 - 975 - 01666

